

GLĂȘUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGROVLAHIEI

ANUL XLVIII, Nr. 2—3
MARTIE — IUNIE
1 9 8 9

Redacția și Administrația : Sectorul Cultural-Social al Arhiepiscopiei Bucureștilor
Str. Patru'arhiei nr. 21 — Sectorul IV

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE :

Prea Fericitul Părinte
TEOCTIST
Mărtropolitul Ungrovlahiei și
Patriarhul Bisericii Ortodoxe
Române

VICEPREȘEDINȚI :

I. P. S. Dr. **ANTIM**
Arhiepiscopul Tomisului
și Dunării de Jos

P. S. **EPIFANIE**
Episcopul Buzăului

MEMBRI :

P. S. **ROMAN IALOMIȚEANUL**
Episcop-vicar al Arhiepiscopiei
Bucureștilor

P. C. Pr. **OCTAVIAN POPESCU**
Vicar mitropolitan

REDACTOR RESPONSABIL :

P. C. Pr. **ILIE GEORGESCU**
Consilier cultural mitropolitan

REDACTOR :

Diac. **MIHAI HAU**

CUPRINS

Pag.

PASTORALE CHIRIARHALE

Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist, <i>Pastorală la Sfințele Paști</i>	5
Prea Sfințitul Episcop Antim al Tomisului și Dunării de Jos, <i>Pastorală la Sfințele Paști</i>	12
Prea Sfințitul Episcop Epifanie, <i>Pastorală la Sfințele Paști</i>	15

ÎNDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

Pr. Octavian Popescu, <i>Smerenie și trufie</i>	20
Arhim. Dr. Chesarie Gheorghescu, <i>Sfânta Muceniță Filoteia de la Curtea de Argeș</i>	23
Pr. Ioan Covercă, <i>La Duminica a XI-a după Rusalii</i>	27

ARTICOLE ȘI STUDII

Pr. Prof. Dr. Nicolae Neaga, <i>Învieerea în lumina Vechiului Testament</i>	31
Protos. drd. Irineu Pop, <i>Creșterea în Hristos</i>	34
Anca Manolache, <i>Virtutea recunoștinței</i>	51
Pr. Conf. Alexandru Stan, <i>Conținutul teologic al cuvântării Sfântului Ambrozie la trecerea din viață a fratelui său Satyrus</i>	63
Protos. drd. Irineu Pop, <i>Chipul și asemănarea lui Dumnezeu — dat ontologic și misiune de realizat</i>	79

DOCUMENTARE

Gion D. Ionescu, <i>Mînăstirea Zamfira, chinovia din lunca Teleajenului</i>	94
Prof. Adrian Popescu, <i>Chipul Mîntuitorului Hristos în opera lui Mihai Eminescu</i>	109
Pr. Ioan Ionescu, <i>Mitropolitul Grigore Dascălu</i>	122
Florin Șerbănescu, <i>Valori de artă creștină timpurie din tezaurul Muzeului național de istorie</i>	137
Dragoș Morărescu, <i>Ioanichie Bacov, xilografalul</i>	143
Ion Apostol, <i>Biserica Flămînda din capitală</i>	149
Octavian Ghibu, <i>Bibliografia Picu Pătruș — cuprinsul manuscrisului «Stihos adecă Viers»</i>	159
Tudor Mateescu, <i>Pescăria din Delta Dunării a schitului Poiana Mărului</i>	217

ȘTIRI

Cursurile pentru muzeografi — Techirghiol, 1989, Pr. Ilie Georgescu 218 ²⁵

IN MEMORIAM

La moartea decanului Marc Lods, Prof. univ. N. Chițescu 227

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

John Mc Hugh, *La mère de Jesus dans le Nouveau Testament* (Pr. Dr. S. Verzan) 230

Mihail Diaconescu, *Depărtarea și timpul* (Cristofor Dancu) 236

† TEOCTIST

DIN MILOSTIVIREA LUI DUMNEZEU
ARHIEPISCOP AL BUCUREȘTILOR,
MITROPOLIT AL UNGROVLAHIEI,
PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

IUBITULUI NOSTRU CLER, CINULUI MONAHAL
ȘI DREPTCREDINCIOȘILOR CREȘTINI, HAR ȘI PACE
DE LA DUMNEZEU-TATĂL, IAR DE LA NOI PĂRINTEASCĂ
BINECUVINTARE

«Veniți, toți credincioșii, să ne închinăm
Sfintei Învierii lui Hristos. Că iată a venit,
prin Cruce, bucurie la toată lumea» (Din
Cântările Paștilor).

Iubiți fii duhovnicești,

La această chemare a Bisericii noastre strămoșești ne regăsim în fața sfintelor altare, pentru a trăi împreună înălțătoarele bucurii sufletești prilejuite de luminatul praznic al Sfintelor Paști. După ce am străbătut calea îmbunătățirii duhovnicești a Sfintului și Marelui Post, potrivit străvechilor noastre predanii ortodoxe, ne apropiem «cu mâncare adâncă», să vedem împreună cu Mironosițele și cu Apostolii «locul unde a zăcut Domnul» (Matei 28, 6); să întâmpinăm cu aceeași fierbinte dragoste și sîrguință, «pe Hristos, Cel ce a ieșit din mormînt ca un Mire și să prăznuim, împreună cu cetele cele iubitoare de praznice, Paștile lui Dumnezeu, cele mîntuitoare».

Toate sărbătorile creștine sînt pentru noi izvor de sfinte bucurii și revărsări prisositoare ale harului dumnezeiesc. Nici una dintre ele nu poartă însă cu mai mare strălucire mărturia iubirii dumnezeiești față de noi, mărturia dumnezeirii lui Hristos Cel răstignit și îngropat, ca această sărbătoare a Învierii Lui preamărită în cîntările noastre bisericești ca «Sărbătoare a sărbătorilor și Praznic al praznicelor». Nici una nu a determinat schimbări adînci sufletești de credință, de trăire, de avînt, de însuflețire ca Învierea Domnului. Slăvind Învierea Lui din morți, noi sărbătorim însăși viața, triumful ei, al cărei izvor este Fiul lui Dumnezeu, Cel ce, prin jertfa și moartea Sa cea de bunăvoie, a zdrobit păcatul și a biruit puterea morții, iar prin aceasta ne-a făcut fii ai Învierii și părtași ai slavei Lui (Evrei 1, 3). De aceea, Biserica ne cheamă atît de stăruitor «să ne închinăm sfintei Învierii lui Hristos, că iată, a venit prin Cruce bucurie la toată lumea».

Iubiți credincioși,

Fapt unic în istorie, Învierea lui Hristos este adevărul central al credinței și viețuirii creștine. Ea ne descoperă sensul ultim și valoarea nemărginită a înseși ființei noastre și a întregii creații. Ea vădește plenitudinea de viață dăruită de Dumnezeu omului, scopul întrupării Fiului și Cuvîntului lui Dumnezeu și calea comuniunii omului cu Dumnezeu dobîndită prin Biserică și prin sfintele ei Taine. Despre acest lucru ne învață și ne încredințează și una din cîntările slujbei de astăzi: «Ziua Învierii, să ne luminăm popoare, Paștile Domnului, Paștile! Că din moarte la viață și de pe pămînt la cer, Hristos Dumnezeu ne-a trecut pe noi». Din sfintele Scripturi cunoaștem că Fiul lui Dumnezeu S-a făcut om asemenea nouă — afară de păcat — și a luat asupra Sa păcatele noastre; a suferit de bună voie răstignire pe Cruce, a fost îngropat și a treia zi a înviat, pentru a ne răscumpara din robia morții și a ne dărui viață veșnică. Însuși El a adevărit acestea ucenicilor Săi, după învierea Sa, spunîndu-le: «Așa este scris și așa trebuia să pătîmească Hristos și să învieze din morți a treia zi» (Luca 24, 46).

Încercînd să pătrundem cu luminile credinței acest adevăr mîntuitor, în fața ochilor noștri duhovnicești ni se descoperă — mai ales acum, în luminata zi a Sfintelor Paști — strînsa legătură care există între Jertfa cea de bună voie a Fiului lui Dumnezeu de pe Cruce și slăvita Sa Înviere din morți. Crucea și În-

vierea ne apar astfel nedespărțite în învățătura și cultul Bisericii noastre. Nu putem vorbi despre Cruce și nu înțelegem însemnătatea și roadele ei fără Înviere, după cum nu putem înțelege Învierea și darurile ei fără Cruce. Crucea, ca dăruire de sine lui Dumnezeu, este anticiparea și premisa Învierii, iar Învierea este adevărarea și slava puterii Crucii. Expresie a suferințelor dar și a puterii iubirii jertfelnice și a bucuriilor pascale, Crucea Domnului a devenit puntea trecerii noastre de la moarte la viață și de pe pământ la cer și ne-a descoperit sensul desăvârșit al nostru și al creației, precum și cel al comuniunii de iubire cu Dumnezeu și cu semenii.

Părtășia noastră la Darul dumnezeiesc al vieții celei fără de moarte este rodul cel mai de preț al Învierii lui Hristos, Care este «învierea și viața» (Ioan 11, 25). Acest lucru se vedește minunat înțelegerii noastre așa cum întreaga lumină a soarelui se reflectă, în diminețile de primăvară, în picătura gingașă de rouă de pe firul de iarbă abia ieșit la iveală de sub brazdă. Nu numai în dimineața Învierii i-a bucurat Mîntuitorul pe ucenicii Săi, ci această prezență a Lui avea să rămînă pururea în viața și slujirea lor, ca și în viața și lucrarea Bisericii și a noastră a tuturor, potrivit cuvîntului Său : «Drept aceea, mergînd, învățați toate neamurile, botezîndu-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh, învățîndu-le să păzească toate cîte am poruncit vouă ; și iată Eu cu voi sînt în toate zilele, pînă la sfîrșitul veacului» (Matei 28, 18—20).

În cuvintele acestea, ca și în altele cu care Iisus i-a trimis la predicare, se înțelege întreita lor slujire : de vestitori ai învățaturii Lui, de sfințitori (Fapte 1, 8) și de călăuzitori ai vieții credincioșilor ; și așa, prin Sfintele Taine, El rămîne cu Apostolii și cu noi pînă la sfîrșitul veacului. Aceeași mărturie o aduce și Sfîntul Apostol și Evanghelist Ioan, cînd zugrăvește în chip emoționant investirea trimiterii Apostolilor prin însuflarea Duhului Sfînt : «Precum M-a trimis pe Mine Tatăl, vă trimit și Eu pe voi. Și zicînd acestea, a suflat asupra lor și le-a zis : Luați Duh Sfînt ; căroră veți ierta păcatele, le vor fi iertate și căroră le veți ține, vor fi ținute» (Ioan 20, 21—23). Era cea dintîi întîlnire a lui Iisus cu Ucenicii, cea dintîi încredințare a lor că El a înviat cu adevărat, dar în același timp, era și cea dintîi trimitere a acestora, cea dintîi împărtășire a harului apostolic în viitoarea lor misiune de vestitori ai Învierii și de purtători ai Sfîntului Duh pentru lucrarea de înnoire și sfințire a lumii.

Înțelegem, drept aceea, că misiunea pe care aveau să o desfășoare Ucenicii Mîntuitorului a fost nu o slujbă omenească obișnuită, ci o rînduială sfîntă, cu rosturi harice dumnezeiești. Apostolii nu și-au luat singuri sau de la alți oameni misiunea de a vesti învierea și de a propovădui Evanghelia, «la toată făptura», ci ei au auzit și au primit în repetate rînduri cuvîntul lui Iisus : «Iată Eu vă trimit pe voi» (Matei 10, 16). Ei au binevestit Evanghelia nu în numele lor, ci în numele lui Iisus cel înviat, Care, le-a dat puterea harică de a propovădui și a săvîrși cele sfinte, «ca slujitori ai lui Hristos și ca iconomi ai tainelor lui Dumnezeu» (I Cor. 4, 1), cum avea să scrie Sfîntul Apostol Pavel.

Iisus, Cel ce trimitea pe Apostoli la o asemenea slujire, era «Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii» (Ioan 1, 29). De aceea și trimiterea Apostolilor a fost astfel și o misiune de jertfă, încredințată lor de Însuși Hristos, Care «S-a adus lui Dumnezeu pe Sine jertfă fără de prihană» (Evrei 9, 14), fiind — cum mărturisește Sfîntul Apostol și Evanghelist Ioan — «jertfă de ispășire pentru păcatele noastre, dar nu numai pentru ale noastre, ci și pentru ale lumii întregi» (I Ioan 2, 2). Unul din marii gînditori ortdoxi, Leonțiu de Bizanț¹, rezumă minunat această învățătură spunînd : «Căci știi că același Hristos este și Dumnezeu și Preot și Jertfă». Iar Sfîntul Atanasie cel Mare², numit părintele Ortodoxiei, tălmăcește însemnătatea jertfei lui Hristos zicînd : «Prin moartea Lui, s-a adus mîntuire tuturor și toată zidirea s-a izbăvit. El este viața tuturor și Cel ce ca un miel și-a dat trupul Său ca preț de răscum-părare pentru mîntuirea tuturor».

Din aceasta se cuvine să înțelegem, că între trimiterea apostolilor și jertfa de pe Cruce a Mîntuitorului Hristos există o legătură ființială harică. Aceasta se oglindește în cultul sfintei noastre Biserici prin nedespărțita lucrare dintre propovăduirea cuvîntului lui Dumnezeu și jertfa euharistică. Sfinții Apostoli au propovăduit învățătura lui Hristos — și, în primul rînd, Învierea Lui — nu numai prin cuvînt, ci și prin săvîrșirea tainelor ca cei ce erau «împreună-lucrători cu Hristos», pentru că nu în zadar «au primit harul lui Dumnezeu» (II Cor. 6, 1). Același sfînt adevăr îl aflăm scris și în cartea Faptele Apostolilor des-

1. Contra lui Nestorie, P.G., 86, col. 1729.

2. Tratat despre întruparea Cuvîntului, cap. V, XXXVII.

pre primii creștini care, după Cincizecime, se adunau «într-un cuget» (Fapte 2, 46), stăruind în «învățătura apostolilor și în comuniune, în frîngerea pîinii și în rugăciuni» (Fapte 2, 42).

Așa se explică faptul, că în Biserica noastră strămoșească, la fel ca în întreaga Ortodoxie, misiunea trimiterii îmbracă veșmînt liturgic, în taina hirotoniei, prin împărtășirea Duhului Sfînt asupra celor aleși să slujească la sfîntul altar. Această trimitere se actualizează mereu în Biserică, prin Sfînta Liturghie, în care cei hirotoniți aduc mărturie că Mîntuitorul Iisus Hristos, Cel ce S-a jertfit și a înviat, este și rămîne de-a pururi cu noi, că El se unește și rămîne cu noi în Sfînta Împărtășanie, pentru ca noi să primim înfierea dumnezeiască și deci viața nemuritoare. Trăim mereu bucuria pe care o avea Sfîntul Apostol Pavel cînd rostea : «Nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine» (Gal. 2, 20).

Dreptmăritori creștini,

Pentru a ne bucura deplin de darurile Învierii Domnului, ne-am străduit — să primim cu creștinească cuviință — în cămara sufletului nostru, pe Hristos, Dătătorul de lumină și viață. Datori sîntem însă a cunoaște că unindu-ne, prin Sfînta Împărtășanie, cu Hristos — și, prin Acesta, cu Tatăl și cu Duhul Sfînt — noi ne unim totodată și între noi, unii cu alții, mărturisind și înnoind astfel mereu comuniunea noastră de credință ortodoxă. Iar această comuniune de credință ne îndeamnă să nu rămînem străini de preocupările celorlalți semeni, ci să ne străduim ca viața lor și a noastră, acest drept sfînt, viața lumii în care trăim să devină aici imaginea Împărăției lui Dumnezeu, care este «dreptate și pace și bucurie în Duhul Sfînt» (Rom. 14, 17).

Îndreptați spre această Împărăție a lui Dumnezeu, adică spre dobîndirea acestor valori neprețuite, adevărate comori nemuritoare ale vieții noastre, avem datoria de a lucra pentru continua înnoire și îmbunătățire a vieții noastre, a semenilor și a întregii făpturi. Darul cel mai de preț al Învierii — acela că Hristos «ne-a trecut din moarte la viață», este destinat fiecărui om. «Slava lui Dumnezeu este omul viu, viața omului este vederea lui Dumnezeu», spune Sfîntul Irineu de Lyon³, unul din părinții bisericești din secolul al II-lea.

Viața deplină și adevărată, se cere însă a fi cultivată cu grijă și înfrumusețată neconținut de noi, cei ce sîntem primitorii și

3. Adversus haereses, IV, 20. 7.

purtătorii ei, cu virtuți și cu lumini necesare desăvârșirii ei. Așa cum în viața duhovnicească ne străduim spre o continuă propășire, spre înfrumusețarea și sfințenia ei, tot astfel sîntem datori să ne facem părtași la tot ceea ce se zidește pentru îndestularea și înflorirea vieții pămîntești a tuturor oamenilor. Însăși firea înconjurătoare, înnoită minunat în aceste zile cu veșmînt strălucitor de primăvară, ne îndeamnă să sporim — odată cu rugăciunile de preamărire a lui Dumnezeu — și strădaniile noastre de împreună-lucrare cu El și cu semenii noștri pentru înfrumusețarea naturii, spre rodnicia ei, pentru a se arăta prielnică vieții tuturor. Să ne rugăm și să lucrăm pentru «îmbelșugarea roadelor pămîntului», ca el să-și dăruiască bunătățile lui la vreme. Din înțelepciunea străbună știm că rodnicia ogoarelor cere dragoste, atașament și multă grijă și hărnicie din straja dimineții pînă la asfințitul soarelui.

Dăm slavă bunului Dumnezeu că aceste convingeri sînt neconținut izvor de putere, avînd și dăruire pentru toți credincioșii Bisericii noastre, fii devotați ai harnicului popor român și părtași dintotdeauna ai muncii și idealurilor acestuia. Adunîndu-ne astăzi la praznicul Sfintelor Paști — ierarhi, preoți și credincioși — aducem mărturie vie unității noastre neclintite în aceeași credință dreptmăritoare, păstrată cu sfințenie și jertfe de moșii și strămoșii noștri, dar și unității noastre de cuget și simțire românească, întreținută de strădaniile și năzuințele spre mai bine ale poporului din care am odrăslit și în mijlocul căruia, ca Biserică strămoșească, am viețuit neînterupt pe această vatră străbună. Noi simțim și trăim românește această unitate, așa cum au simțit-o și au trăit-o mereu înaintașii noștri. De aceea, simțirea noastră creștină și românească pătrunde în mod firesc peste vremi și spații în conștiința românilor de pretutindeni, însuflețind și întărind mereu unitatea noastră națională și spirituală.

Astăzi, în ziua cea mare a Învierii Domnului, cînd prăznuim biruința vieții asupra morții și triumful iubirii dumnezeiești asupra păcatului, se cuvine să ne arătăm vrednici de darul vieții și al iubirii, căroră să le dăm strălucire prin noi eforturi și împliniri în slujirea Bisericii, a Țării și păcii în lume.

Iubiții mei fii sufletești,

Impărtășindu-vă aceste gânduri și simțăminte, vă chem cu părintească dragoste să întâmpinăm împreună, cu sufletele și inimile curate, ziua luminată și strălucită a Sfintei Învieri, ca ea să facă din viața noastră o permanentă trăire a păcii, a bucuriei, a virtuții și a încrederii în mai bine. Să slăvim și să ne închinăm cu adâncă smerenie și recunoștință lui Hristos cel înviat ! «Să ne curățim simțirile» spre a-L vedea pe Hristos strălucind tainic în inimile și în faptele noastre. Să ne bucurăm împreună cu Apostolii, cu dreptii și cu întreaga creștinătate, că ne împărtășim pururea cu darurile Învierii.

Cu aceeași dragoste de totdeauna, vă doresc să petreceți cu mult folos creștinesc marea sărbătoare de astăzi, să vă bucurați deplin de rodul muncii, de sănătate, de pace și mulțumire sufletească, împreună cu toți cei ce îi aveți în prețuirea dumnezeavoastră.

Din adâncul inimii și din iubirea Noastră de păstor și părinte duhovnicesc, vă întâmpin pe toți cu vestirea îngerească :

«Hristos a înviat !»

Al vostru al tuturor către Mîntuitorul cel înviat pururea rugător,

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

† ANTIM

DIN MILA LUI DUMNEZEU, ARHIEPISCOP AL TOMISULUI
ȘI DUNĂRII DE JOS

*ÎNTREGULUI CLER ȘI TUTUROR DREPTCREDINCIOȘILOR CREȘTINI
DIN ACEASTĂ EPARHIE : HAR, MILĂ ȘI PACE DE LA
DUMNEZEU-TATĂL ȘI DE LA DOMNUL NOSTRU
IISUS HRISTOS, IAR DE LA SMERENIA NOASTRĂ
ARHIEREȘTI BINECUVÎNTĂRI*

«HRISTOS A ÎNVIAT !»

Iubiții mei fii sufletești,

Luminatul praznic al Învierii Domnului nostru Iisus Hristos își revarsă din nou, în această vreme de primăvară, strălucitoarele sale raze binefăcătoare peste sufletele noastre, ne mîngîie, ne înviorează și ne umple de bucurii cerești. La aceste bucurii ne cheamă și Sf. Ioan Gură de Aur, zicînd : «Nimenea să nu se tînguiască de păcate, pentru că iertarea din mormînt a răsărit. A înviat Hristos și viața veșnică stăpînește. Gustați toți din ospățul credinței ; împărtășiți-vă toți din bogăția bunătății».

În această măreață zi, vestitoare a Învierii celei de obște și a mîntuirii noastre, am venit și noi sub bolta sfintelor lăcașuri, ca și odinioară strămoșii și înaintașii noștri, să ne închinăm Domnului care S-a proslăvit, să-I aducem simțămintele noastre de recunoștință și să ne împărtășim din izvorul cel pururea viu al credinței, cîntînd, cu toată însuflețirea, imnul de biruință : «Hristos a înviat din morți, cu moartea pe moarte călcînd și celor din morminte viață dăruindu-le».

Plecîndu-ne astăzi, cu toată smerenia, în fața Tainei celei mari a Învierii, pe care mintea este neputincioasă a o cuprinde, dăm glas inimilor noastre zicînd : «Mare ești Doamne și minunate sînt lucrurile Tale și nici un cuvînt nu este de ajuns spre lauda minunilor Tale !».

Învierea Domnului reprezintă biruința strălucită a vieții asupra morții și asupra păcatului. Prin Învierea Sa, Mîntuitorul a surpat puterea morții și a sfărîmat porțile iadului. Vălul cel vechi ce acope-

rea destinul neamului omenesc a căzut și iarăși s-au arătat luminișurile vieții veșnice. «*Eu sînt Învierea și viața, zice Domnul. Cel ce crede în Mine, chiar de va muri, va trăi*» (Ioan 11, 25).

Moartea în înțelegerea creștină, nu este o nimicire definitivă a ființei umane, ci numai o poartă de trecere spre veșnicie. Viața nu se sfîrșește aici, precum ne învață Mintuitorul: «*Amin, amin, grăiesc vouă: Bobul de grîu, căzînd pe pămînt, de nu va muri rămîne singur, iar de va muri, multă roadă aduce*» (Ioan 12, 24). O nouă biruință — și aceasta definitivă — asupra morții se va întîmpla cînd Domnul va veni cu slavă să judece viii și morții și să răsplătească pe fiecare după faptele sale. Atunci, o dată cu Învierea cea de obște, precum se spune în Apocalipsă, «*Moarte nu va mai fi*» (21, 4).

Iubiți credincioși,

Praznicul Sfintelor Paști, așezat în fruntea sărbătorilor creștinești din crugul anului, ne oferă un înălțător mesaj, izvorit din Jertfa de pe Cruce care, ștergînd zapisul păcatului strămoșesc, a adus neamului omenesc împăcarea și iertarea și ne-a făcut pe noi părtași ai Învierii.

De fiecare dată, marea sărbătoare a Sfintelor Paști ne cheamă pe noi credincioșii să ne curățim simțirile și să vedem pe Hristos strălucind, ne cheamă la fapte de înfrățire, de împăcare și de bună conviețuire. Glasul dulce al cîntărilor pascale ne îndeamnă stăruitor ca «unul pe altul să ne îmbrățișăm, să zicem: Fraților, și celor ce ne urăsc pe noi, să iertăm toate pentru Înviere».

Ca fii ai Învierii, se cuvine să ne grăbim a duce acest divin mesaj în familiile noastre, în mijlocul larg al celor ce ne înconjoară, astfel ca dragostea creștinească și pacea să se arate lămurit și să stăpînească inimile și viața noastră. «Pace vouă!» le-a spus Mintuitorul ucenicilor Săi în ziua Învierii. Aceeași urare ne-o face și nouă, care sîntem urmașii Săi prin credință. Pacea are menirea de a uni și înfrăți oamenii și popoarele.

Totodată, ca ucenici ai Mintuitorului, sîntem datori să ne străduim a da mărturie vie despre curăția vieții noastre și de trăirea dreptei credințe.

Prin propovăduirea Evangheliei Sale, Domnul nostru Iisus Hristos ne-a arătat că rostul acestei vieți nu stă în împlinirea pornirilor vremelnice și deșarte, ci în zidirea a ceea ce este spre folosul trupesc și sufletesc al omului, precum și spre binele tuturor. În acest

sens ne învață și Sf. Apostol Pavel, că : *«Impărăția lui Dumnezeu nu este mâncare și băutură, ci dreptate, pace și bucurie în Duhul Sfânt»* (Romani 14, 17). De asemenea, ne cere ca : *«Nimeni să nu caute numai ale sale, ci fiecare și ale altuia»* (I Corinteni 10, 24).

De aceea este de datoria noastră, a credincioșilor Bisericii Ortodoxe, de a stăruii în rugăciuni și în fapte pentru împlinirea acestor sfinte îndemnuri și învățături mult folositoare vieții și fericirii oamenilor.

Clerul și credincioșii noștri întâmpină acum cu bucurie împlinirea a 125 ani de la întemeierea eparhiei noastre de la Dunărea de Jos. Înființarea, în 1864 a acestei eparhii, a fost determinată de cerințele istorice ale vremii, în urma Unirii Principatelor Române sub domnia și cu sprijinul lui Alexandru Ioan Cuza, ctitor de țară, legat pentru vecie de gratitudinea poporului român.

Noua eparhie, așezată în părțile de sud-est ale țării, este moștenitoarea și continuatoarea vieții spirituale a vechii Arhiepiscopii a Tomisului, cea dintâi organizare creștină de pe teritoriul patriei noastre și care, prin eforturile străluciților ei ierarhi și prin jertfele numeroșilor ei martiri, a adus o contribuție esențială la răspândirea creștinismului la noi, precum și la formarea ființei și limbii poporului român.

Cu prilejul aniversării celor 125 de ani de existență a acestei eparhii, ridicată la rangul de Arhiepiscopie în anul 1975, aducem omagiul nostru de recunoștință față de ierarhii și slujitorii bisericesti care, strâns uniți cu poporul dreptcredincios, au păstorit cu multă râvnă și vrednicie aceste ținuturi în curgerea vremii.

H R I S T O S A I N V I A T !

Al vostru, către Domnul de tot binele doritor,

† **ANTIM**

ARHIEPISCOPUL TOMISULUI ȘI DUNĂRII DE JOS

† E P I F A N I E

DIN MILA LUI DUMNEZEU EPISCOP AL EPARHIEI BUZĂULUI

*IUBITULUI NOSTRU CLER, CINULUI MONAHAL ȘI BINECREDINCIOȘILOR
CREȘTINI, HAR ȘI PACE DE LA DUMNEZEU-TATĂL
ȘI DE LA DOMNUL NOSTRU IISUS HRISTOS,
IAR DE LA NOI ARHIEREȘTI BINECVÎNTĂRI*

HRISTOS A ÎNVIAT !

Iubiți fii sufletești,

Astăzi, clericii și credincioșii s-au adunat în biserici să cînte împreună imne Celui care a biruit moartea.

Astăzi, porțile iadului au fost sfărîmate de Stăpînul vieții și raiul ni s-a deschis.

Astăzi, patriarhii Vechiului Testament, profeții și toți dreptii, ce au adormit în umbra Legii cu privirile ațintite la Izbăvitorul, tresaltă și ies la lumină, ridicîndu-se la Tatăl ceresc.

Astăzi, îngerul se arată la mormîntul gol de sub Golgota și vestește că Domnul este viu și nu trebuie căutat între cei morți.

Astăzi, se bucură apostolii și femeile mironosițe fiindcă Învățătorul lor a înviat.

Iată de ce sărbătoarea Sfințelor Paști, în fiecare an, este izvor de negrăite bucurii pentru noi toți, izvor de credință și nădejde în Cel ce a biruit moartea.

«Hristos a înviat din morți, cu moartea pe moarte călcînd și celor din morminte viață dăruindu-le».

Acest tropar al Învierii Domnului, care se cîntă în aceste zile în biserici și pe la casele noastre de toți credincioșii cu atîta bucurie, cuprinde învățătura pe scurt a strălucitei minuni de acum două mii de ani, înfățișîndu-ne înaintea ochilor sufletești faptul extraordinar al Învierii Domnului.

«Aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul, ca să ne bucurăm și să ne veselim într-însa», precum s-au bucurat, de-a lungul veacurilor, toți fiii Bisericii dreptmăritoare, ca și vrednicii noștri înaintași adormiți în Domnul întru nădejdea învierii și a vieții veșnice.

Iubiți fii duhovnicești,

Este neîndoielnic că Iisus a pățimit, pentru noi și pentru a noastră mîntuire, a murit pe cruce și a fost îngropat. O piatră mare a fost așezată pe ușa mormîntului Său, a fost sigilată, iar mormîntul a fost străjujit de ostași.

Dar nici o forță omenească n-a putut opri în întunericul morții pe Ziditorul vieții; nu era cu putință ca Cel ce a făcut cerul și pămîntul să fie biruit de moarte.

Cu multe veacuri înainte, marele proroc Isaia prevedea minunea și zicea: «*Ca pămîntul care răsare ierburi, și ca o grădină în care sămînța încolțește, așa Domnul Dumnezeu va face dreptatea să răsară și înaintea tuturor neamurilor preamărirea Sa*» (Isaia 61, 11).

Precum cunoaștem, dreptatea s-a făcut, iar slava de sub lespedea mormîntului a răsărit ca un soare luminos. Iisus Mîntuitorul, Cel ce S-a născut din Prea Curata Fecioară Maria fără stricăciune, a ieșit din mormînt fără a rupe pecețile. *Hristos a înviat!*

Cînd mironosițele femei au purces în zori de zi la mormînt cu miruri, un înger cu înfățișare de fulger (Matei 28, 3), le-a întîmpinat și le-a zis: «*Nu vă temeți, că știu că pe Iisus Cel răstignit îl căutați. Nu este aici, căci S-a sculat precum a zis. Veniți să vedeți locul unde fusese pus Domnul. Și degrabă mergînd, spuneți ucenicilor Lui că S-a sculat din morți și iată, va merge mai înainte de voi în Galileea; acolo îl veți vedea*» (Matei 28, 5—7). Aceasta este vestea cea mare pe care a descoperit-o solul ceresc femeilor mironosițe și ucenilor lui Iisus.

Faptul sculării Mîntuitorului Hristos din morți este un adevăr istoric, pentru că, așa cum ne spune Sfînta Evanghelie și cum ne mărturisesc Faptele Sfinților Apostoli, El S-a arătat ucenicilor Săi, care au constatat cu propriile lor simțuri urmele pătimirii în mîinile și în picioarele Sale. Apoi L-au văzut, L-au recunoscut și I s-au închinat sute de oameni.

Iată, deci, că după învierea Sa din morți Domnul Iisus Hristos «*S-a înfățișat pe Sine viu după patima Sa, prin multe semne doveditoare, arătîndu-li-Se (ucenicilor) timp de patruzeci de zile și vorbind cele despre împărăția lui Dumnezeu*» (Fapte 1, 3). Dacă la prima vestire a învierii, adusă de femeile mironosițe, ucenicii «*nu le-au crezut*» (Luca 24, 11), iar Sfîntul Apostol Toma, de asemenea, n-a crezut pe ceilalți Sfinți Apostoli cînd i-au istorisit că au văzut pe Domnul, apoi prin nenumărate semne și arătări ce au avut loc în decursul celor patruzeci de zile pînă la Înălțare, ei s-au încredințat pe deplin de marea minune a Învierii Domnului.

Din moment ce ei au înțeles că Învierea nu mai putea fi un rod al închipuirii sau al născocirii, ci fapt adevărat, constatat prin mărturii evidente și avînd pe Domnul vieții pururea cu ei, Sfinții Apostoli și ucenicii Mîntuitorului din temători au devenit propovăduitori curajoși și înflăcărați ai Fiului lui Dumnezeu, mărturisind: «*Ce am văzut cu ochii noștri, ce am privit și mîinile noastre au pipăit despre Cuvîntul vieții, aceea vă vestim*» (I Ioan 1, 1).

Martorii Învierii, prin lucrarea lor și a urmașilor lor, au propovăduit credința aceasta de-a lungul veacurilor. Prin mijlocirea acestor martori ai învierii și noi vedem astăzi cu ochii credinței minunea ridicării Sale din morți și auzim glasul negrăitei bucurii ce o simte întreaga creștinătate la acest mare și luminat praznic. Avînd încredințarea nezdruncinată că Hristos a pătimit pentru noi, a fost răstignit și îngropat pentru răscumpărarea noastră din păcat ca să devenim fii ai lui Dumnezeu, trebuie să-L primim cu inimă curată și fapte bune în casa sufletelor noastre, pentru a dobîndi putere, cum ne învață cuvîntul Sfintei Scripturi, care zice: «*Și celor cîți L-au primit, care cred în numele Lui, le-a dat putere ca să se facă fii ai lui Dumnezeu*» (Ioan 1, 12).

Cunoscînd învățătura Sfintului Apostol Pavel care spune că Cel «*Care S-a dat (morții) pentru păcatele noastre și a înviat pentru îndreptarea noastră*» (Romani 4, 25), Învierea Domnului este garanția învierii noastre, pentru că același Apostol al neamurilor ne încredințează că «*Dumnezeu, Care a înviat pe Domnul ne va învia și pe noi prin puterea Sa*» (I Corinteni 6, 14). Dacă prin pătimirea Sa pentru noi, Domnul nostru Iisus Hristos ne-a făcut părtași morții Sale, El ne-a ridicat împreună cu Sine și la viață, prin învierea Sa. «*Dîndu-se pe Sine morții — spune Sfîntul Vasile cel Mare — Hristos a dezlegat legăturile morții și înviind a treia zi, a făcut cale tot trupului la învierea cea din morți*».

Astfel, prin biruința Sa asupra morții, prin Sfînta Sa înviere, ne-a dat și nouă puterea de a birui păcatul, făcîndu-ne părtași la învierea cea strălucitoare a lui Hristos, prevestitoare a învierii obștești, așa cum ne încredințează și o prea frumoasă cîntare care glăsuiește: «*Cît de sfînțită cu adevărat, strălucită și mult prăznuită este această noapte de mîntuire, a zilei celei purtătoare de lumină, prevestitoare a învierii, întru care lumina cea fără de ani, Hristos, din mormînt trupește tuturor a strălucit*» (Canonul Învierii).

Iubiți fii sufletești,

Învierea Domnului, după cum v-am arătat, este cheazășia învierii noastre personale. Învățătura Bisericii noastre ne spune că toți cei

din morminte vor învia pentru a se înfățișa înaintea dreptului Judecător și pentru a primi răsplata faptelor lor.

Dar, pentru a ne învrednici să fim pururea cu Domnul în împărăția Sa, este necesară învierea morală a celor ce credem acum. Ea începe atunci când Îl primim pe Hristos ca Stăpîn al vieții noastre, atunci când stabilim o legătură strînsă cu Mîntuitorul prin faptele noastre, cînd vorbim cu El în rugăciune, cînd urmăm cuvîntul Lui din Sfînta Evanghelie propovăduit de Biserică, unindu-ne cu El prin Sfintele Taine, dar mai ales cînd Îi slujim Lui, arătînd milă și îndurare față de semenii noștri în nevoi.

Așadar, Învierea nu-i doar un articol de crez sau o sărbătoare anuală trecătoare în care ne amintim de scularea din morți a Fiului Omului, ci este și o trăire permanentă cu rîvnă sporită și evlavie a acestui adevăr de către toți cei ce cred în Domnul și-L iubesc cu adevărat.

De aceea, este bine, cum ne îndeamnă Sfîntul Apostol Pavel, «să ne curățim pe noi de toată întinarea trupului și a duhului, desăvîrșind sfințenia în frica lui Dumnezeu» (II Corinteni 7, 1). Prin această curățire duhovnicească putem să înaintăm pe calea desăvîrșirii care ne apropie de Dumnezeu, putem să ne învrednicim de a fi moștenitori ai împărăției cerurilor. Astfel, în toată viața noastră să nu uităm că trebuie să ne purtăm ca fii ai învierii, fii ai lui Dumnezeu, săvîrșind binele și ferindu-ne de tot ceea ce ar putea să ne întineze trăirea noastră ca adevărați creștini și purtători ai chipului lui Hristos.

Dacă în viața noastră pămîntească avem căderi legate de firea noastră șovăitoare și nestatornică, acestea trebuie învinse prin voința și strădania noastră pentru îndreptare. Așadar, Învierea Domnului trebuie să fie și reînnoirea noastră sufletească, odată cu întreaga natură care a renăscut pentru o nouă viață.

Lumina lui Hristos Cel înviat vine la toți cei care sînt gata să o primească și s-o folosească spre binele lor în această viață și pentru mîntuire și fericire veșnică. Iisus Hristos bate la ușa inimilor noastre numai dacă noi Îl primim. «Iată, stau la ușa și bat; de va auzi cineva glasul Meu și va deschide ușa, voi intra la el și voi cina cu el și el cu Mine» (Apocalipsa 3, 20), spune Mîntuitorul lumii. Chiar dacă nu-L vedem, cum L-au văzut ucenicii, îi simțim însă prezența și trebuie să primim cu credință și cu dragoste învățătura Lui, lumina Lui, harul divin și darurile Sale bogate.

Iubiți lîi sufletești,

Precum Sfinții Apostoli și femeile purtătoare de mir s-au întors cu bucurie de la locul Învierii Domnului Hristos, tot așa și noi astăzi să ne întoarcem la casele noastre de la prăznuirea sărbătorii celei luminate a Sfințelor Paști întăriți în credință și mîngiați sufletește. Pentru tot ce gîndim și săvîrșim în viața de fiecare zi, la strădaniile noastre să adăugăm rugăciuni fierbinți către Mintuitorul Hristos Cel Înviat, ca El să fie cu noi și să ne ajute la toată fapta cea bună izvorîtă din dragostea față de Dumnezeu și de semenii noștri.

La sfîrșitul acestui cuvînt de îndrumare părintească vă dorim să întîmpinați și să sărbătoriți Sfintele Paști cu alese bucurii și, împreună cu Sfîntul Apostol Pavel, vă adresăm urarea duhovnicească : *«Pace fraților și dragoste, cu credință de la Dumnezeu-Tatăl și de la Domnul Iisus Hristos»* (Efeseni 6, 23).

HRISTOS A ÎNVIAT !

Al vostru de tot binele voitor și pururea rugător către Hristos Domnul cel înviat,

† EPIFANIE
EPISCOPUL BUZĂULUI

ÎNDRUMĂRI OMILETICE ȘI PASTORALE

«SMERENIE ȘI TRUFIE»

«Care este cea dintii virtute?» — este întrebat Fericitul Augustin. — «Smerenia!», — răspunde acesta. — «Dar cea de a doua?»; «Tot smerenia» — răspunde Fericitul Augustin! — «Și a treia?»; «Smerenia!» răspunse și de această dată.

Este adevărat, cea mai mare virtute creștină este *iubirea*, dar, dacă ne gândim la o anumită ordine logică, smerenia i-o ia înainte, deoarece fără ea nu există viață creștină, după cum nebotezat fiind, nu poți primi celelalte Sfinte Taine.

S m e r e n i a este pedestalul pe care se înalță și se reazemă întreaga viață religioasă și izvorul pururea curgător al tuturor celorlalte virtuți creștinești.

Sfântul Ioan Hrisostom spunea că preferă să aibă toate păcatele, dar să fie smerit, decît să aibă toate virtuțile și să fie trufaș. Viața Mîntuitorului nostru Iisus Hristos a fost o minune de smerenie. Vorbind despre «chenoză», Sfîntul Apostol Pavel spune filipenilor: «nu faceți nimic din duh de ceartă sau din slavă deșartă; ci în smerenie fiecare să privească pe altul mai presus de el însuși... Să aveți în voi gîndul acela care era în Hristos Iisus: El măcar că avea chipul lui Dumnezeu totuși n-a crezut ca un lucru de apucat să fie deopotrivă cu Dumnezeu, ci S-a dezbrăcat pe Sine și a luat chip de rob făcîndu-se asemenea oamenilor. La înfățișare a fost găsit ca un om. S-a smerit și s-a făcut ascultător pînă la moarte și încă moarte pe cruce. De aceea și Dumnezeu L-a înălțat nespun de mult. Și I-a dat numele care este mai presus de orice nume; pentru ca în Numele lui Iisus, să se plece tot genunchiul al celor din ceruri, de pe pămînt și de sub pămînt. Și orice limbă să mărturisească spre slava lui Dumnezeu Tatăl, că Iisus Hristos este Domnul» (Filipeni II, 3-11). Este urmărit de ura lui Irod încît trebuie să fugă în Egipt, prunc fiind. În timpul activității mesianice e urmărit de cărturari și farisei, pas cu pas, spre a-L prinde în vorbă sau în faptă, este judecat, batjocorit și omorît prin

răstignire pe cruce. Deși puterea Sa dumnezeiască s-a manifestat în toate minunile Sale, nu s-a revoltat niciodată împotriva vrăjmașilor Săi, pentru care, chiar pe cruce răstignit fiind se ruga: «Părinte, iartă-i pe ei că nu știu ce fac!»

Minunile le săvârșea din nemăsurata Sa dragoste sau din milă pentru suferința omenească, nu pentru publicitate, sau fală deșartă. Tuturor le spunea să nu vestească minunea vindecării de care se învrednicise un biet muritor de rînd. «Luați jugul Meu asupra voastră și învățați de la Mine, că sînt blind și smerit cu inima; și veți afla odihnă sufletelor voastre» (Matei XI, 29).

Bunătatea, nevinovăția și smerenia Sa desăvîrșită trebuie să rămînă nouă creștinilor, ucenicilor Domnului de acum și de totdeauna pildă: nemuritoare de viață curată, simplă, firească.

«Ucenicii L-au întrebat: Cine este mai mare în Împărăția cerurilor? El a chemat la Sine un copilaș, l-a pus în mijlocul lor și le-a zis: Adevărat vă spun, că dacă nu vă veți întoarce la Dumnezeu și nu vă veți face ca niște copilași, cu nici un chip nu veți intra în împărăția cerurilor. De aceea, oricine se va smeri ca acesta va fi cel mai mare în Împărăția cerurilor» (Matei XVIII, 1-4).

Pilduitoare smerenie arată și Sfîntul Apostol Petru cînd după pescuirea minunată cade la picioarele Mîntuitorului și-L roagă să plece de la el «că este om păcătos» (Luca V). Aici nu este vorba ca la Ghergheșeni, să roage pe Domnul să părăsească ținutul și smerenia apostolului în fața unui prooroc care a făcut o minune atît de mare încît el se simte umilit pentru păcatele sale să stea alături de Mîntuitorul. Tocmai această umilință îl face vrednic să audă de la Domnul cuvintele: «Nu te teme, de acum te voi face pescar de oameni» (Matei IV, 22). De asemenea, Sfîntul Apostol Pavel va rămîne pururea o pildă de smerenie, el socotindu-se cel mai mic dintre apostoli, deoarece înainte vreme a fost prigonitorul Bisericii lui Dumnezeu. Sfîntul Apostol Pavel se socotește cel dintîi dintre păcătoși, iar lucrarea lui de predicare și întemeiere a primelor comunități creștine, o atribuie harului Sf. Duh. El spune, textual: «Prin harul lui Dumnezeu sînt ce sînt; nu eu am lucrat ci harul este cel care lucrează în mine» (II Cor. XII).

Departate de noi gîndul că omul smerit se socoate, sau este lipsit de demnitate, dimpotrivă: este cel mai ambițios dintre oameni. El se socoate cetățean al Împărăției Cerurilor. Prima «fericire» a Mîntuitorului a fost rostită anume pentru «cei săraci cu Duhul», adică pentru cei smeriți, pentru cei umili, certificînd adevărul «că a lor este împărăția cerurilor». Despre Sine, în același context, avînd permanent conștiința că este Unicul Fiu al lui Dumnezeu, Mîntuitorul afirmă spunînd cu puterea exemplului: «Învățați de la Mine că sînt blind și smerit cu inima» (Matei XI, 20).

Smerenia, ca și sfințenia, este o mare virtute care progresează ca și sfințenia și împreună cu ea; ea este în continuă luptă cu păcatul mîndriei, cu trufia! Sfîntul Ioan Scărarul arată mai lămurit acest lucru, atunci cînd la cei mai desăvîrșiți dintre oameni apare trufia smereniei — cel mai perfid dintre păcatele omului.

Mândria este cel dintii păcat și ea reprezintă pentru un suflet începutul osîndei. Mândria lipsește pe om de harul lui Dumnezeu, așa cum s-a întîmplat cu primii oameni, la facerea lumii.

Ea se prezintă în viață sub tot felul de înfățișări și de numiri : vanitate, orgoliu, trufie. Ea este începutul și izvorul celor dintii și mai mari păcate. Ea este aceea care a prilejuit căderea radicală a îngerilor, dar și căderea omului. Ea este aceea care depărtează pe om de Dumnezeu și pe Dumnezeu de om, pentru că «Dumnezeu celor mândri le stă împotriva!». Mândria îndeamnă omul să strîngă avuții fără de număr. «Nebunule, spunea cîndva Mîntuitorul unui bogat care toată viața și-o închinase cîștigului, în noaptea aceasta vor veni să ceară sufletul tău de la tine».

Mândria îndeamnă la lux, la ridicarea de case mărețe, la dorința perfidă după dregătorii înalte — schimonosind fața și sufletul omului. Pentru aceasta omul devine urît de către semenii săi, mai ales atunci cînd se poartă cu tiranie față de ei. Chiar înțelepciunea și priceperea dacă abundă în om, fără puterea credinței plină de Duh Sfînt, omul riscă să ajungă în mîinile lui Satan, datorită trufiei sale în ale cunoașterii. Și diavolul a fost isteț și priceput la minte, dar a căzut în propria-i cursă din cauza mîndriei sale. Puterea cu care a stăpînit lumea și pe om a fost învinsă de către Mîntuitorul nostru Iisus Hristos prin moartea Sa pe cruce. Apostolul spune că «cel ce se laudă, în Domnul să se laude» (I Cor. I, 31). Sfîntul Apostol Pavel s-a ostenit în ogorul Domnului mai mult decît toți ceilalți Sfînți Apostoli dar, el spune : «nu eu, ci harul lui Dumnezeu care este în mine» — a făcut aceasta. «Ce faptă bună ai făcut pe care să nu o fi primit de la Domnul?». Iar dacă ai primit-o pentru ce te lauzi, ca și cum n-ai primit-o?» (I Cor. IV, 7). Să ne aducem aminte de Petru, care se lauda că : «dacă toți se vor sminti întru Tine, eu niciodată nu mă voi sminti» (Matei XXVI, 33). Atunci... a căzut și s-a lepădat de Domnul. Prin păcatul lui el a fost însă înțelept spre îndreptare, spre evlavie și a fost învățat să fie înțelept față de cei slabi, cum a fost și atunci cînd era să se inece în mare, a fost ridicat de dreapta lui Iisus (Matei XIV, 28).

Fariseul din Evanghelie se trufea cu faptele sale și defăima înaintea lui Dumnezeu pe vameș. Dar acesta s-a întors îndreptat de la templu, fiindcă n-a cerut nimic altceva decît milostivire. Nu te mândri dar, nici față de cel mai mare păcătos, nu judeca pe nimeni, fiindcă adeseori smerenia mîntuie și cele mai mari păcate. «Dumnezeu celor mândri le stă împotriva, iar celor smeriți le dă har», de aceea să ai înaintea ochilor întotdeauna cuvintele Domnului care spune : «Tot cel ce se înalță pe sine se va smeri, iar cel ce se smerește se va înalța» (Luca XIV, 11). Cînd ai de gînd să te lauzi, cu o faptă bună făcută acum, să te gîndești îndată la cele rele săvîrșite înainte. Să faci ca păunul care-și rotește coada și cînd își vede picioarele urite, lasă coada în jos. Toate faptele Domnului arată smerenia Sa. Cînd era prunc, era în peșteră, nu în palate ; a crescut în casa unui teslar, într-un orașel mic supunîndu-Se sărmanei Lui mame și logodnicului acesteia. S-a supus Sfîntului Ioan Botezătorul și Stăpînului a primit botez de la rob. Nu s-a folosit niciodată de puterea Sa dumnezeiască împotriva dușmanilor Săi, s-a lăsat

acuzat pe nedrept și a suferit în tăcere palmele și lovirile slugilor, a fost dat morții și morții celei mai rușinoase. Și arătînd atîta omenie, Dumnezeu îl învrednicește de slava dumnezeiască, slăvind împreună cu El pe toți cei ce au trăit împreună cu El fără slavă. Așa au fost fericiții Ucenici, care sărmani și goi au cutreierat lumea singuri, fără însoțitori mergînd peste tot locul numai călăuziți de înțelepciunea cuvîntului, spre a predica «evanghelia la toată făptura», lucru pentru care au fost prizoniți, chinuți și în cele din urmă uciși pentru numele lui Dumnezeu celui Viu. Așadar, nu fi aspru cînd dojenești, nici grabnic și pătimaș cînd mustri, că și această este tot mîndrie. Și haina și mersul și hrana și așternutul și casa, și vorba să fie măsurate, nu îngîmfate. Fii îndatoritor cu prietenii, blind și răbdător cu cei ce te supără, milostiv cu toți cei ce au nevoie de ajutorul tău. Să avem în inimi și în mintea noastră cuvintele Domnului care a poruncit: «Cel care vrea să fie întiiul între voi să fie tuturor slugă» (Marcu X, 44). Și ultimul «învățați-vă de la Mine că sînt blind și smerit cu inima și veți afla odihnă sufletelor voastre» (Matei XI, 29).

Mintuitorul nostru Iisus Hristos primește la Sine și iartă pe cei mai mari păcătoși care se pocăiesc: femeia adulteră, păcătoasa din casa lui Simon Leprosul, paralicul din Capernaum, tilharul de pe cruce etc.

Numai pe cărturari și farisei, pentru trufia și ipocrizia lor nu-i iartă. La sfîrșitul activității Sale mesianice, înainte de Sfintele Patimi, în capitolul 23 de la Sfîntul Evanghelist Matei, ca niște plesnete de bici cad cuvintele Mintuitorului peste sufletele fariseilor, făcîndu-i nebuni și orbi, «morminte vărute», «povățuitori orbi care pe dinafară vă arătați neprihăniți înaintea oamenilor, dar pe dinlăuntru sînteți plini de răutate, fățarnicie și fărădelege» (Matei XXIII, 13, 29).

Refuzînd harul, prin mîndrie, aceștia cad sub incidența păcatului contra Duhului Sfînt, care nu va fi iertat «nici în veacul de acum, nici în cel ce va să vină» (Matei XII, 32), dar nu pentru că nu poate fi iertat înaintea lui Dumnezeu vreun păcat, ci pentru că, cel mîndru întoarce prin atitudinea sa fața de la Dumnezeu și refuză harul Său.

Iată deci, cum mîndria este unul din păcatele capitale și generator de alte păcate, nenumărate, care îndepărtează pe om de Dumnezeu, lipsindu-l de comuniunea harică cu Dumnezeu, căci scris este: «Dumnezeu celor mîndri le stă împotrivă!»

Pr. OCTAVIAN POPESCU

SFÎNTA MUCENIȚĂ FILOTEIA DE LA CURTEA DE ARGEȘ

Vă aflați la Sfînta Mînăstire Curtea de Argeș, mînăstire care, prin farmecul ei natural, arhitectural și artistic-religios, întrece în frumusețe tot ce s-a făcut la noi în acest domeniu, pînă în secolul XVI (1512—1517).

1. Mînăstirea Curtea de Argeș nu este numai o legendă legată de epoca lui Neagoe Basarab (1512—1521), cu sacrificiul «Meșterului Manole» sau al soției sale și al celor «nouă meșteri mari calfe și zidari»; ea

este expresia sentimentelor celor mai sincere ale Poporului Român despre jertfa lui, pe care a pus-o la baza tuturor marilor edificii laice și religioase, precum și a operelor de construcție și binefacere din patria noastră, atât în trecut cât și în prezent.

2. Cine a fost Sfânta Fecioară Filoteia de la Curtea de Argeș?

Printre alte tezaure de importanță istorică care fac parte din patrimoniul cultural-național, aflate în Mănăstirea noastră, se păstrează cu sfințenie și moaștele (relicvele) Sfintei Mucenițe Filoteia. Ele pot fi văzute în capela aceasta numită și *paraclis*, și anume în prima intrare (pronaos), în stînga.

Sfânta Fecioară Filoteia, care se sărbătorește în calendarul ortodox la 7 decembrie, s-a născut pe la anul 1206, în marea cetate a Tîrnovei, cetate care la acea epocă era capitala împărăției românilor și bulgarilor, din sudul Dunării (Vezi: Gherasim, Episcopul Rîmniceului și Argeșului, *Sfânta Muceniță Filoteia de la Argeș, în Sfinții Români și apărători ai legii strămoșești*, București, 1987, p. 281—285).

Părinții copilei Filoteia erau creștini și se îndeletniceau cu munca cîmpului. Mama sa de origine valahă (româncă) era o femeie evlavioasă și avea sufletul curat, împodobit cu bunătate și cu statornică credință în Dumnezeu. Ea își creștea fetița în dragostea cea către Hristos și în păzirea poruncilor dumnezeiești, pe care le învățase de la sfânta biserică, unde era nelipsită și își petrecea cu drag timpul său liber. Fiind astfel înclinată spre trăirea virtuților, această evlavioasă femeie a deprins-o și pe fiica sa, Filoteia, să trăiască în viață sfântă și smerite rugăciuni și să se poarte după buna cuviință, făcînd numai fapte bune și binecuvîntate de Dumnezeu. Dar evlavioasa și buna mamă a Filoteiei a murit înainte de vreme, lăsîndu-și copila singură din fragedă vîrstă. Filoteia — fiind orfană de mamă — urma întru totul învățăturile și deprinderile cele sfinte, primite de la scumpa ei maică: cerceta biserica, ascultînd cu multă luare aminte dumnezeieștile scripturi; postea, se ruga lui Dumnezeu fără încetare, miluia pe săraci, sătura pe cei flămînzii, adăpa pe cei însetați, îmbrăca pe cei goi (Matei 25, 35—36) și își păzea cu toată sfințenia nepătată curăția sa trupească și sufletească. Toate faptele acestea, copila Filoteia le practica și le trăia cu mare statornicie și răbdare, simțîndu-și sufletul fericit ori de cîte ori avea ocazie să facă o faptă bună. Dar vremea necazurilor s-a abătut și asupra nevinovatei copile Filoteia. Tatăl ei s-a căsătorit din nou, luîndu-și de soție o femeie străină de preocupările vieții religioase. Fiind mînioasă, pizmașă, zgîrcită și clevetitoare, această mamă vitregă nu putea să înțeleagă trăirea religios-morală pe care o practica Filoteia. Iar ea, Filoteia, nu mai putea acum să îplinească după voie milosteniile pe care le deprinsese a le practica de la mama sa cea adevărată. Cînd o vedea că miluiește pe cei săraci, mama ei cea vitregă o bătea și o pîra tatălui ei că risipește agonisita casei.

Cu toate grelele pedepse ce primea, fecioara Filoteia nu înceta a face fapte bune, dînd celor lipsiți pînă și hainele de pe ea, ori împărțînd cîte ceva din mîncarea pe care era rînduită să o ducă tatălui ei la cîmp. Din această cauză, tatăl Filoteiei rămînea de multe ori flămînd

și își certa soția că nu-i trimite merinde îndeajuns. Primind însă de la soția sa deplină încredințare că îi trimitea mâncare destulă și presupunând unele bănuieli, tatăl acestei copile a hotărît să-și pîndească fiica și să vadă el, în mod direct, la cine împarte Filoteia bucatele trimise lui de soția sa la cîmp. Mergînd el, deci, la munca cîmpului, s-a ascuns într-un loc de unde putea să vadă tot ce se petrecea în calea fetiței cînd venea să-i aducă mâncare. Și a văzut pe fericita Filoteia cum — înconjurată fiind de mai mulți săraci în drum spre cîmp, ea le împărțea din bucatele rînduite pentru tatăl ei. Văzînd acestea, tatăl s-a infuriat cumplit și alergînd la ea a scos securea pe care o purta la brîu, și a aruncat-o cu mînie în fiica lui, rănînd-o greu la un picior. Fecioara Filoteia, care avea atunci vîrsta de 12—13 ani, a căzut jos și peste puțin timp, înroșind pămîntul cu nevinovatul ei sînge curs din rana pricinuită de tatăl său, și-a dat sufletul în mîinile Domnului, pe care îl iubise din toată ființa sa împlinindu-I poruncile. S-au împlinit astfel cu Sfînta Filoteia acele cuvinte profetice ale Domnului Iisus Hristos imortalizate în Evanghelie: «Veți fi dați la chinuri și de părinți și de frați și de rudenii și de prieteni, și unii dintre voi vor fi dați la moarte... Întru răbdarea voastră veți dobîndi sufletele voastre» (Luca 21, 16, 19; Matei 24, 9).

În același timp, o lumină strălucitoare a învăluit trupul feciorelnic al Filoteiei strălucind ca soarele... Nefericitul ei tată a fost cuprins pe loc de mare spaimă și alergînd în cetatea Tîrnova, a spus Arhiepiscopului și mai marilor dregători cele întimplante. Mergînd aceștia la acel loc cu numeroși preoți și mulțime de credincioși au aflat trupul Sfintei și au făcut rugăciuni și slujbe îndelungate pentru iertarea actului necugetat săvîrșit de tatăl ei. Astfel au ridicat sfintele ei moaște și le-au așezat în marea biserică din Tîrnova, unde au rămas nestricate și neclintite multă vreme, pînă în zilele lui Radu (Negru) Vodă — domnul Țării Românești, (circa 1377, circa 1383).

În acest timp, s-a făcut cunoscută, în chip minunat, voia lui Dumnezeu ca moaștele Sfintei Filoteia să fie aduse și așezate în Biserica Domnească de la Curtea de Argeș, pentru a fi astfel salvate de pericolul otoman, care desființa bisericile creștine, interzicea practicarea cultului religios și profana odoarele noastre sfinte.

3. Mergînd drept credinciosul voievod român, cu alai, cu arhieriei și cu tot clirosul bisericesc la Dunăre, a primit cu bucurie racla cu moaștele (relicvele) Sfintei Fecioare Filoteia, și aducîndu-le ca pe niște daruri de mare preț, le-a rînduit și le-a așezat cu cinste și evlavie în biserica sus-amintită zidită de el. Acolo au rămas multă vreme, fiind cercetate și venerate de multe generații de credincioși (Vezi: Prof. D. R. Mazilu, *Sfînta Filoteia de la Argeș*, București, 1933, p. 39—40).

4. Astăzi, moaștele Sfintei Filoteia se află aici, în biserica-paraclis a Mînăstirii Curtea de Argeș, înconjurată fiind de dragostea și venerația cuvenită a credincioșilor de pe aceste meleaguri și din întreaga Biserică Ortodoxă Română.

Preoții slujitori și viețuitorii monahi prezenți acum la Mînăstirea Curtea de Argeș, în frunte cu Prea Sfîntia Sa Arhiepiscopul Calinic Arge-

șanul — Vicarul Episcopiei Râmnicului și Argeșului, fiind în primul rînd conștienți de valoarea ctitoriei marelui Neașoe Basarab, pe care o au în custodie, conservă și păzesc cu toată dăruirea acest tezaur sacru și primesc la rîndul lor binecuvîntările pe care Sfînta Filoteia le revarsă asupra tuturor prin rugăciunile sale.

Veniți deci cu toții ca să slujim cu drag Altarul străbun al neamului românesc de la Curtea de Argeș!

5. Imne închinare Sfintei Filoteia

- a) Întru răbdarea ta
 Ți-ai agonisit plata ta,
 Fericită Filoteia.
 Întru ispite neîncetat răbdînd,
 Întru bătăi suferînd,
 Întru necazuri binevoind.
 Pe săraci miluîndu-i
 Și pe flămînzi săturînd
 Care și acum pe cei bolnavi tămăduînd ;
 Roagă-te lui Hristos Dumnezeu
 Bună fecioară,
 Să se mîntuiască sufletele noastre.
 (Troparul de la vecernie, 7 dec.)
- b) Ca ceea ce din pruncie
 Jertfă fără prihană
 Te-ai adus lui Dumnezeu,
 Prin fapta bună, Filoteie preafericită,
 Celui ce mai înainte de a te naște te știa pe tine,
 Ceea ce te-ai făcut podoaba fecioarelor
 Și locuitoare cămării celei de nuntă
 Vrednică ești de laudă, bună fecioară
 Pentru aceasta strigăm către tine :
 Bucură-te Filoteie prea fericită !
 (Condacul de la utrenie, 7 dec.)
- c) Veniți iubitorilor de sărbătoare
 Să fericim pe sfînta fecioară Filoteia,
 Și să-i mărim nevoînțele cele pentru fapta bună.
 Că ea fericita, nu și-a miluit vasul său cel de lut,
 Ci cu multe feluri de bătăi l-a chinuit ;
 Pîndirile și moartea mucenicească
 De la cel ce o a născut a suferit.
 Pentru aceasta acum în ceruri
 Cu mucenițele sălășluindu-se
 Împreună se roagă Domnului,
 Să se mîntuiască sufletele noastre.

(Slavă la laudele de la utrenie, gl. 5, 7 dec.).

Bucură-te sfîntă fecioară Filoteie prea fericită !

Arhim. Dr. CHESARIE GHEORGHESCU

LA DUMINICA A XI-A DUPĂ RUSALII

Ascultind pericopa evanghelică ce s-a citit astăzi la Sfânta Liturghie am înțeles cu toții că Mîntuitorul a vrut să ne arate ce mare importanță are pentru noi creștinii virtutea iertării aproapelui nostru. Atît în Vechiul Testament cit și în legea nouă adusă de Mîntuitorul aflăm nenumărate pagini despre această virtute. Pentru ca să înțelegem și mai bine, rostește parabola celor doi datornici pe care am ascultat-o cu toții.

Prilejul pentru a rosti această parabolă l-a oferit Sfîntul Apostol Petru care pune următoarea întrebare: «Doamne, de cîte ori va greși față de mine fratele meu și-i voi ierta lui? Oare pînă de șapte ori?» (Mt. 18, 21). Sfîntul Petru ascultase predica de pe muntele Galileii și profund impresionat de faptul că nu trebuie să avem ură împotriva aproapelui și nici să ne răzbunăm pentru nedreptatea pe care ne-o pricinuieste, precum și de condițiile precise prin care Dumnezeu ne iartă greșelile noastre din Rugăciunea Domnească, pune această întrebare, iar cînd zice «de șapte ori» el nu se gîndea să ierte de șapte ori pe zi, ci de șapte ori în toată viața lui. El știa că grecii considerau o virtute numai binefacerile către prieteni și răzburarea față de dușmani, iar iudeii aveau legea răzbunării după ce au iertat de trei ori. Iată de ce Sfîntul Petru se socotea mai presus de greci și de iudei și face o faptă nobilă și măreață dacă iartă de șapte ori.

Domnul însă, ca să înțeleagă atît Sfîntul Petru cit și tot neamul omenesc legea nouă a iertării li răspunde: «Nu zic ție pînă de șapte ori, ci pînă de șaptezeci de ori cîte șapte» (Mt. 18, 22). Cu alte cuvinte Domnul vrea să spună: iartă totdeauna, fără hotar, să nu te mărginești la un număr anumit pentru iertare. Iar pentru ca nu cumva Sfîntul Petru să creadă că i-a pus o sarcină prea grea, ci dimpotrivă chiar foarte ușoară, rostește parabola prin care ne arată că noi, iertînd mereu toate greșelile aproapelui sîntem ca o picătură de apă în fața mării nemărginite, în comparație cu iubirea de oameni a lui Dumnezeu.

Parabola începe cu aceste cuvinte: «De aceea, asemănatu-s-a împărăția cerurilor omului împărat care a voit să se socotească cu slugile sale» (Mt. 18, 23).

Este clar și ușor de înțeles că împăratul din parabolă este Însuși Dumnezeu, iar robii sau slugile Sale sîntem noi oamenii, noi creștinii, care vom da seama de felul cum am chivernisit averea, darurile Sale. Dumnezeu ne cheamă la judecată prin crainicul său — conștiința noastră — ori de cîte ori nu ascultăm de glasul acesta lăuntric, trimițînd alți crainici: bolile, primejdia de moarte, necazurile, încercările din viața aceasta și multe altele, precum a cerut socoteală regelui David, care păcătuisese, prin proorocul Natan, ninivitenilor prin proorocul Iona, iar iudeilor prin Sfîntul Ioan Botezătorul.

Cînd împăratul a început să ceară socoteală robilor săi, l-au adus pe unul care era dator cu zece mii de talanți. O sumă colosală care în vremea noastră ar însemna peste două milioane de lire sterline. Dar ce este această datorie, ce datorie poate avea un om față de Dumnezeu? Orice încălcare a legii, orice păcat săvîrșit de noi este o datorie pe care o contractăm față de Dumnezeu. Această datorie nu se aseamănă cu cea pe care o face omul cînd împrumută bani sau orice alte lucruri pe care le poate plăti sau înapoia, achitînd datoria. Datoria față de Dumnezeu este nelimitată, mare și incalculabilă. Este o datorie de care omul nu se poate plăti niciodată și am spus că datoria aceasta sînt păcatele noastre.

Dar se poate întreba cineva, poate omul săvîrși păcate atît de multe și de mari? Incontestabil că da. Creștinul care are încă conștiința trează și cunoaște legea lui Dumnezeu și-și analizează cu atenție cugetul, se poate înfricoșa de mulți-

mea păcatelor numai dintr-o singură zi. Dar de cele dintr-o săptămână, dintr-o lună dintr-un an sau din tot timpul vieții sale!!

Păcătuim prin toate mădularele noastre. Cu limba mai mult vorbim de rău pe aproapele, mințim, osîndim, pîrîm, clevetim, dar foarte puțin ne rugăm lui Dumnezeu, învățăm sau sfătuiți pe aproapele. Cu ochii privim spre lucruri imorale, cum să furăm, să lăcomim, dar prea puțin sau nu citim de loc legea lui Dumnezeu. Cu mintea și celelalte daruri primite de la Dumnezeu sau acumulate, viclenim și căutăm să ne fie numai nouă bine; poziția noastră socială și funcția le întrebuițăm spre satisfacerea vanității noastre, nu spre ajutorarea aproapelui și spre slava lui Dumnezeu. Încît oricare dintre noi poate spune împreună cu psalmistul: «Inconjurat-am-au dureri fără de număr și fărădelegile mele s-au înmulțit mai mult decît perii capului meu» (Ps. 39, 16—17).

Ceea ce trebuie însă să știm noi creștinii este faptul că acești datornici sîntem noi toți, după spusele Sfintului Apostol Pavel: «Toți au greșit și au fost lipsiți de slava lui Dumnezeu» (Rom. 3, 23).

Deci cercetîndu-ne pe noi vom înțelege și mai bine proorocia care zice: «Toți jură strîmb, mint,ucid, fură și desfrînează, săvîrșesc fapte silnice și singele se amestecă cu sînge» (Osea 4, 3).

Despre robul care avea datoria cea mare Sfînta Evanghelie ne spune că «nevînd cu ce plăti, stăpînul lui a poruncit să-l vîndă pe el și pe soția lui, pe copii și toate cîte are, ca să întorcă datoria» (Mt. 18, 25).

Înțelesul acestui verset este că omul nicidecum nu poate să-și plătească datoria nici pentru cel mai mic păcat. Nici aurul, nici argintul, nici toate metalele prețioase din lume și nici vreun alt om nu poate șterge păcatul săvîrșit de către oameni, ci numai sîngele jertfei lui Hristos care se aduce pentru fiecare păcătos, care se căiește sincer de păcatele sale (cf. I Petru, 1, 18—19).

Oricît s-ar strădui omul și ar vinde toate ale sale, nu poate stinge datoria păcatelor sale, iar Dumnezeu judecă cu toată dreptatea. Dar intrucît omul nu poate plăti această datorie, osînda pentru păcat este veșnică.

Înțelegînd robul cît este de îngrozitoare osînda, «căzînd în genunchi i se închina zicînd: «Doamne îngăduiește-mă și-ți voi plăti ție tot». Iată o promisiune mincinoasă. Este purtarea oricăruia dintre noi, a oricărui păcătos care cînd se vede în primejdie promise lui Dumnezeu lucruri pe care nu le îndeplinește și nici nu are de gînd să le împlinească.

Robul cere o aminare, noi toți ea și acei datornici cerem aminare și Dumnezeu ne-o acordă. Dumnezeu ne lasă în viață ca să ne pocăim — căci nu vrea moartea păcătosului — și să ștergem datoria cea mare a păcatului. Iată cea mai mare binefacere a Sa — căci poate schimba tot cursul vieții noastre și să ne ducă în rai dacă o întrebuițăm spre pocăință și nu spre osîndă. Robul din parabolă a cerut o aminare, iar stăpînul «milostivindu-se l-a slobozit și l-a iertat», lucru neașteptat, i-a șters înscrisul datoriei celei mari și l-a eliberat. Așa face Preabunul Dumnezeu cu fiecare dintre noi atunci cînd recunoaștem și mărturisim păcatele, cînd dovedim că ne străduim să ne plătim datoria. Ne iartă datoria cea mare a păcatelor noastre prin milostivirea Lui cea mare. Căci din milostivire a trimis pe Fiul Său în lume ca s-o izbăvească din osînda cea veșnică, iar acum se milostivește pentru fiecare păcătos în parte care crede în Hristos și-și mărturisește păcatele și oricît de mari ar fi le iartă și le șterge pe toate.

S-ar putea întreba însă cineva: dacă Dumnezeu este atît de bun, de milostiv și iertător, atunci de ce poruncește ca robul dator să fie vîndut cu toate

ale sale pînă la plata datoriei? Și aceasta a făcut-o Dumnezeu tot din dragoste și milostivire pentru om ca să-i arate cît este de îngrozitoare osînda, cît de mare este datoria și mulțimea păcatelor și să-l trezească spre pocăință, să-i dea prilejul să se pocăiască, pentru iertare. Iată scopul amenințării din parabolă lată pentru ce Dumnezeu ne încearcă uneori cu tot felul de necazuri și suferințe, nu din răutate și răzbunare ci pentru ca să ne slobozească din robia păcatului, căci cel ce face păcatul este rob păcatului (...) iar dacă Fiul lui Dumnezeu ne va elibera, vom fi liberi» (In. 8, 34, 36).

După cum am văzut marea milostivire și iertarea datornicului cu zece mii de talanți să ascultăm acum cum s-a purtat acesta cu unul din confracții săi: «Desînd robul acela, a aflat pe unul dintre cei ce slujeau cu el și care-i datora o sută de dinari. Și punînd mîna pe el, îl sugruma zicînd: plătește-mi ce ești dator» (Mt. 18, 28).

Numai după ce a părăsit pragul ușii stăpînului, după ce a fost liberat de marea datorie și de lanțurile robiei, în loc să reflecteze adînc în mintea lui hotărîrea atît de binefăcătoare a stăpînului său, el «schimbă darul într-o răutate jalnică» spune Sfîntul Ioan Gură de Aur. Dumnezeu îi irimite, îndată după neașteptata binefacere, pe un confrate al său, ca să-și arate către acesta primul semn al recunoștinței, pe care ar fi trebuit s-o aibă față de stăpînul care l-a iertat. Dar vai! a uitat marea binefacere de care avusese parte!

Cît era de mare datoria pe care o avea confratele său? O sumă ridicolă, o sută de dinari față de cei zece mii de talanți; o sumă de care el însuși se sfieste să spună cît este de mică cînd spune: «dă-mi înapoi ceea ce îmi datorezi».

S-a purtat datornicul poate necuviincios? Dimpotrivă, căci «îl ruga zicînd: îngăduiește-mă și-ți voi plăti». Deși erau împreună robi, confracți în robie, cade în genunchi în fața confratelui său și-l roagă fierbinte să-i îngăduie o păsuire pentru plata datoriei, folosînd pentru o datorie așa de neînsemnată aceleași cuvinte pe care le folosise confratele său pentru o datorie imensă. Cere numai o amîinare, nu să-i ierte datoria, dar în zadar. Această rugămînte nu-i amintește iubirea de oameni a stăpînului lor comun. Iubirea aceasta a fost biruită de lăcomie și de viclenie, l-au făcut mai rău decît o fiară.

Este aproape de necrezut și de neînțeles o comportare atît de condamabilă. Atunci cînd proorocul Natan a povestit lui David nedreptatea pe care o făcuse bogatul, care avea mii de oi și totuși a luat mica oiță a vecinului, ca să ospăteze pe un prieten, David s-a miniat de această nedreptate și a zis: «Viu este Domnul, că bărbatul care a făcut aceasta este vrednic de moarte» (II Regi, 16, 5). Dar această hotărîre avea să cadă pe capul lui David, fiindcă el însuși era cel ce săvîrșise nedreptatea. Adică o răpise pe soția lui Urie. Același lucru se petrece și cu noi. Trebuie să știm că robul din parabolă, care s-a arătat atît de nerecunoscător și uscat la suflet, nu este altcineva decît noi toți. De îndată ce pierdem conștiința milei și a milostivirii lui Dumnezeu care ne iartă devenim neînțelegători și nemilostivi cu ceilalți oameni. Sîntem atît de îngăduitori cu păcatele noastre dar aspri și neînțelegători cu păcatele altora. Ne rugăm deseori: «și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri» dar după scurt timp uităm și dacă cineva greșește față de noi, țipăm, ne enervăm și nu uităm greșeala lui. Mergem la duhovnic și ne dezleagă de povara păcatelor, primim trupul și sîngele Mîntuitorului, dar după o oră uităm totul și nu putem ierta greșala altuia. Noi am primit un ocean de milă, dar nu dăm nici o picătură din el. Iată de ce sîntem și noi la fel cu datornicul nemilostiv.

Se întâmplă deseori ca noi duhovnicii să auzim aceste cuvinte: «I-am cerut iertare, am vrut să mă împac, i-am rugat de multe ori și stăruitor să mă ierte dar nici nu s-a uitat la mine, nici nu mi-a răspuns la salut, nu m-a privit, ca și când n-aș exista pentru el». Să ne mai îndoim atunci că robul din parabolă ne reprezintă pe noi pe toți?

Alții socotesc că această parabolă nu li se adresează și lor fiindcă ura și dușmănia lor este îndreptățită și are un temel solid. Au suferit o mare nedreptate: Au fost jigniți, au suferit o birfă îngrozitoare. Aceștia zic: cum să-l iert când mi-a rănit inima? Greșesc amarnic și aceștia și noi toți care gândim la fel, căci orice ne-ar face nouă alții, în comparație cu cele cu care simțem noi datori față de Dumnezeu, sînt cei o sută de dinari față de cei zece mii de talanți.

Nu, frate, inima ta nu este rănită atît de nedreptatea pe care ți-o face altul, cît mai ales de ura ta. Ura și dușmănia ți-au rănit inima și crezi că nu poți ierta. Dar să știi că această rană nu o poate vindeca decît numai iertarea. Omenește vorbind, iertarea nu este ușoară și nu-ți este plăcută. Nu pentru că sufletul omului este creat ca să urască, ci dimpotrivă, să iubească. Dar păcatul în general și dușmănia în special îndepărtează sufletul de la starea lui inițială și-l face aspru, sălbatic și nefindurător. Ca să ne convingem, să privim pe un om stăpinit de ură și vom vedea cît este de tulburat, cît suferă, cît este de neliniștit, privirea lui este plină de răutate și amenințătoare iar starea lui generală este ca a unei fiare sălbatice. Dimpotrivă, cîm de liniștit și de pașnic este cel care iartă mereu din inimă pe cei care li greșesc.

Ce nedreptate mai mare și ce durere mai îngrozitoare ar putea să existe, decît aceea pe care oamenii i le-au făcut lui Hristos? Și totuși S-a rugat pe cruce pentru răstignitorii Săi. Dar Sfîntul Arhidiacon Ștefan, în timp ce era ucis cu pietre se ruga pentru ucigași. Sfîntul Apostol Pavel a fost prigonit neconținut pînă la moarte de iudeii cei de un neam cu el; și totuși se ruga să fie pedepsit el, pentru ca iudeii să fie mîntuiți. Creștinii din Alexandria au îngrijit pe prigonitorii lor bolnavi de holeră, Sfîntul Dionisie a ascuns și a tănuț pe ucigașul fratelui său. Ba mai mult, creștinii consideră pe dușmanii lor ca binefăcători. Iată cîtă dreptate are Sfîntul Evanghelist Ioan cînd zice: «Cel ce urăște pe fratele său este în întuneric și umblă în întuneric și nu vede unde merge, fiindcă întunericul a orbit ochii lui» (I Ioan 2, 11).

Pentru ură, răzbunare, neiertare și nemilostivire Dumnezeu îl numește pe datornicul din parabolă «slugă vicleană» și mîniindu-Se din cauza comportării sale «l-a dat pe mîna chinuitorilor, pînă ce-și va plăti toată datoria». Adică la chinurile veșnice, pentru că această datorie nimeni nu și-o mai poate plăti după moarte. Iar la Judecata de apoi Domnul nostru Iisus Hristos va fi drept și va judeca toate faptele noastre cu dreptate.

Să ne străduim să fim creștini nu numai cu numele și cu cuvintele, ci mai ales cu faptele noastre. Iar din toate faptele noastre să respire, să iasă la iveală dragostea noastră față de aproapele și aceasta iertîndu-le greșelile lor. De nu vom face aceasta, Dumnezeu se va purta și cu noi așa cum s-a purtat cu sluga cea rea și vicleană, aceeași osîndă ne așteaptă și pe noi «dacă nu iertăm din inimă fraților noștri greșelile lor». Amin.

Pr. IOAN V. COVERCĂ

ARTICOLE ȘI STUDII

ÎNVIEREA ÎN LUMINA VECHIULUI TESTAMENT

*«Aceasta este ziua pe care a lăcut-o
Domnul să ne bucurăm și să ne veselim
într-însa» (Ps. 117, 24).*

Învieria este temeliala credinței creștine. Dogma învierii este legată de credința în atotputernicia lui Dumnezeu, care «dă viață și învie» (I Regi 2, 6). De aceea Sfintul Pavel zice «dacă Hristos n-a înviat, zadarnică este, atunci, propovăduirea noastră, zadarnică este, încă, și credința noastră» (I Corinteni 15, 14—17).

Sfintul Apostol Petru confirmă învierea când despre Hristos spune : «N-a fost lăsat în iad sufletul lui, și nici trupul lui n-a văzut putreziciune» (F. Ap. 2, 31). Evangheliștii și Apostolii n-au uitat nici ceea ce s-a profetizat de la Moise, Isaia, Iezechiel, Daniel și Osea «pînă în zilele lor». Ei au văzut pe Hristos cel înviat, iar Toma și-a mărturisit credința sa în Hristos numai după ce L-a recunoscut pe Cel înviat. Ei au înțeles că în Hristos trebuie să se împlinească ceea ce s-a scris despre El în Legea lui Moise, în Prooroci și în Psalmi, unde este scris că trebuie să pătimească Hristos și să învieze din morți (Luca 24, 44—46). După Înviere s-au botezat mii de credincioși, nou convertiți. Această încreștinare s-a putut realiza numai după dovedirea Învierii Domnului. Despre înviere și despre Hristos Cel înviat avem «un nor» de mărturii, încă, în Vechiul Testament, pentru că Vechiul Testament este un preludiv al Noului Testament și un pedagog spre Hristos.

Ceea ce leagă Vechiul Testament de creștinism este mai ales conținutul clarvăzător al aceluia. Modul cum prevede Vechiul Testament realitatea învierii din morți face din el un document autentic al revelației dumnezeiești. Învierea ridicată la rang de dogmă prin cel mai sublim act al Mîntuitorului află în Vechiul Testament simburile din care crește miracolul cel mare. Învierile atribuite proorocilor Ilie și Elisei (III Regi 17, 17 și IV Regi 4, 34) tocmai afirmă ca-

racterul revelațional al Vechiului Testament, posibilitatea și realitatea învierii.

Proorocul *Isaia* (26, 19), afirmă realitatea învierii. Atunci «morții vor trăi, și trupurile lor vor învia». Pământul va restitui trupurile pe care le-a ascuns în sinul său. Cei răposați se vor ridica și vor trăi din nou, ei nu vor mai muri căci Dumnezeu nimicește puterea morții. Morții de la *Isaia* sînt cei care în viață au slujit cu credință lui Dumnezeu. Ei vor învia însuflețiți de suflul divin, întocmai cum plantele se înviorează de roua care urmează căldurii de peste zi.

Avem aici un text dogmatic. Se vestește aici învierea trupurilor, care este premergătoare Judecării de Apoi. Învierea nu se limitează numai la cei drepecți, învie și păcătoșii și drepecții (ca și la *Iezechiel* 37, 1 și *Daniel* 12, 2).

Textul (26, 19) are un caracter eshatologic. El vizează epoca de după Judecata universală (imaginată prin «mînia Domnului» (26, 20). «Poporul meu» (din 26, 20) care este provocat să intre în cămările sale, să închidă ușa după el, pînă va trece mînia Domnului sînt drepecții, care vor duce o viață lipsită de zgomot, după prevederile lui *Matei* 6, 6. În viziunea sa eshatologică *Iezechiel* contemplează cum într-un viitor îndepărtat începe a se lipi os de os, carnea crește, pielea se acoperă și mulțime mare de oameni vor sta pe picioarele lor pentru că «Așa grăiește Dumnezeu: «Iată voi face să intre în voi duh și veți învia» (37, 5). Profetul anticipează starea de însuflețire a trupurilor, pregătitoare a unei noi vieți, învierea.

După *Daniel* învierea va fi generală, însă soarta ulterioară va fi diferită, unii învie spre bucurie, alții spre întristare: «Cei care dorm în țărîna pămîntului, se vor scula, unii la viață veșnică, iar alții spre ocară și scîrbă veșnică» (*Daniel* 11, 2).

Ideea că unii vor fi răsplătiți iar alții osîndiți este legată de Judecata de Apoi, care va fi la sfîrșitul veacurilor.

Nu poate fi vorba aici despre renașterea poporului la o viață de izbîndă, raportîndu-se la epoca Macabeilor, pentru că întreg acest capitol are un înțeles eshatologic. Se pune aici problema drepecților «care vor străluci ca strălucirea cerului, și cei care vor fi îndrumat pe mulți pe calea drepecții vor fi ca stelele în vecii vecilor» (*Daniel* 12, 3). Podoaba «strălucirii drepecților» va fi fără sfîrșit; se vizează aici începutul unei lumi noi, prin învierea morșilor cînd unii vor fi curătiți și vor intra în viața veșnică.

Proorocul *Osea* anticipează biruința lui Hristos asupra morșii cînd scrie: «Ii voi izbăvi din mîna iadului, îi voi mîntui de moarte. Unde este moarte biruința ta? Unde sînt chinurile tale?» (13, 14). Acesta este un text eshatologic. Judecării îi va premerge învierea din morșii. Dumnezeu surpă împărăția morșii (iadul) cf. și *Iov* 19, 25; *Iezechiel* 37, 1; *Isaia* 26, 19; *Daniel* 12, 1; *II Macabei* 7, 9 și mai ales *I Corinteni* 15, 54 cu celebrele cuvinte: «moartea a fost înghițită de biruință».

Sfîntul Apostol Pavel referîndu-se la acest loc îl interpretează hristologic. El reproduce textual pe profet, săltînd de bucurie că «in-

viind Hristos ne-a trecut și pe noi din moarte la viață» (I Corinteni 15, 54—56). Un text lămurit despre înviere oferă Iov 19, 25 în cuvintele: «Eu știu că Mîntuitorul meu este viu și că voi învia din pămînt în ziua cea de apoi, că voi fi îmbrăcat iarăși în carne și oase». Sensul general al textului este următorul: Vine Mîntuitorul, iar cu venirea sa începe opera de mîntuire a omului; o noutate esențială a operei de mîntuire este învierea din morți.

Destul de numeroși sînt *psalmii* de natură hristologică. Astfel în Psalmul 15, 9—10 proorocul David are o viziune în care învățătura despre învierea Mîntuitorului este formulată precis în vorbele: «Pentru aceasta s-a veselit inima mea și s-a bucurat limba mea... că nu vei lăsa sufletul meu în iad, nici nu vei da pe cel cuvios al Tău să vadă stricăciunea».

«Pentru aceasta», adică pentru că avem pe Dumnezeu de ocrotitor. «Inima și limba» indică întreaga ființă omenească, care este afectată de comuniunea, prin credință, cu Dumnezeu.

«Sufletul» din v. 10 este locatarul principal al trupului omenesc. În lumea de dincolo el trăiește independent de trup.

De moarte nimeni nu scapă. Credinciosul, însă, este convins că sufletul lui are o soartă diferită de a altor muritori.

«Iadul» de aici indică una din cele două stări de după moarte. El e locuința de după moarte a celor păcătoși; «un foc veșnic», cum îi zice Mîntuitorul. Ce e iadul ne-o spune Eclesiastul 9, 10 «locul unde nu se află nici o faptă, nici punere la cale, nici știință, nici înțelepciune». Cu timpul noțiunea se precizează. Astfel în Noul Testament (Mt. 16, 18; F. Ap. 2, 27) iadul e împărăția morților păcătoși. Cuvîntul «cuviosul» indică partea materială din om, un om ales, ale cărui preocupări depășesc pe cele ale oamenilor de rînd.

Noul Testament referă acest psalm la Hristos, ca o profecie despre nestricăciunea și învierea de care s-a învrednicit (cf. F. Ap. 2, 25 și 13, 35).

Hristologic interpretează pe psalmist și Sfinții Părinți (de ex. Sf. Teodoret din Cyr, în *Comentariul la psalmi*, Migne Gr. tom. 80, col. 963).

Preocupările acestui psalm privesc învierea. După cum am văzut, psalmistul are noțiuni precise despre ea. Pătruns de credință, el știe că viitorul va aduce o lume nouă, de care se vor învrednici aleșii lui Dumnezeu. Pentru această bunăvestire, se veselește și se bucură omul virtuos. Sufletul fiind elementul esențial, în lumea viitoare el se bucură mai mult decît trupul.

Iuda Macabeul a poruncit ca după luptele avute, ostașii să se curețe de spurcarea prin atingerea de cadavre, în urma îngropării celor morți și să se facă rugăciuni pentru cei morți în război.

Cu prilejul înmormîntării ostașilor s-a aflat că mulți ostași aveau sub tunici obiecte închinare idolilor, ceea ce interzicea legea (Ieșirea 23, 24). Deci ei au făcut rugăciuni și pentru acest păcat. Iuda profită de acest prilej îndemnînd pe ostași să se ferească de păcatul idolatriei. Iuda face o colectă pentru a trimite bani la Ierusalim ca să se facă o jertfă de ispășire pentru cei morți, gîndindu-se la învierea lor.

Credința aceasta stimula eroismul soldaților în luptă.

Textul descoperă astfel învățătura despre *învierea morților*, și binefacerile rugăciunii pentru cei morți (II Macabei 12, 42—46).

La Matei 22, 31 Sfântul evanghelist reproduce cuvintele Domnului, care zice: «Despre *învierea morților* n-ați citit ce vi s-a spus vouă de Dumnezeu, zicînd: «Eu sînt Dumnezeu al lui Avraam, și Dumnezeu al lui Isaac și Dumnezeu al lui Iacov? Nu este Dumnezeu al morților, ci al viilor».

Prin aceste cuvinte Evanghelistul îi trimite pe ascultătorii săi la Vechiul Testament care conține învățătura despre *înviere*. Citatul este din Exod 3, 6, Dumnezeu este al viilor, al părinților lui Israel, Avraam, Isaac, Iacov, care prin moarte au trecut la viață, așteptînd *învierea*.

La Faptele Apostolilor 2, 31 Sfântul Pavel spune că David a vorbit despre *înviere*: «Dar David fiind prooroc mai înainte văzînd a vorbit despre *învierea* lui Hristos: că n-a fost lăsat în iad cu sufletul Lui, nici cu trupul Lui, n-a văzut putreziciune, Dumnezeu a înviat pe acest Iisus, căruia noi toți sîntem martori» (2, 30—32).

Așadar, Vechiul Testament vorbește despre viitor, de cele care încă nu s-au întimplat, de Răsăritul cel de Sus, care va veni și de *învierea* Lui.

Învățătura Vechiului Testament despre *înviere* pare destul de concludentă chiar și numai pe baza citorva texte pe care le-am menționat.

Mîntuitorul a întregit această doctrină a Vechiului Testament prin învățătura Sa și a exemplificat-o prin minunea *învierii* Sale din morți. Astfel înțelegem de ce a spus Mîntuitorul: «Eu sînt *învierea și viața*» (Ioan 11, 25).

Pr. prof. Dr. NICOLAE NEAGA

CREȘTEREA ÎN HRISTOS

1. Viața creștină este creștere

Creștinul aparține de fapt la două lumi. El este cetățean al cerului și fixat deja în starea definitivă a Noului Testament. El este, de asemenea, un cetățean al pămîntului, născut ca un rezultat al forțelor ce operează aici jos. El se dezvoltă, se schimbă, devine mai desăvîrșit ori decade prin păcat și inerție.

Evlavia constă din două trăsături distincte, dar complementare, și persoana care dorește să se formeze după chipul lui Hristos trebuie să le urmărească pe amîndouă cu egală vigoare. Prima este centrarea în Dumnezeu pe care o numim devoțiune către Dumnezeu, și a doua este asemănarea cu Dumnezeu pe care o numim caracterul creștin. Caracterul evlavios izvorăște din devoțiunea către Dumnezeu și în mod practic confirmă vitalitatea acelei devoțiuni.

Noi putem exprima respectul pentru Dumnezeu, putem ridica miinile noastre în adorare pentru El, dar autenticitatea devoțiunii noastre către Dumnezeu o putem demonstra numai prin dorința noastră aprin-

să și prin efortul nostru sincer de a fi ca El. Apostolul neamurilor și toți Sfinții creștinătății au dorit nu numai să-L cunoască pe Hristos, ci și să fie asemenea Lui. De aceea, au alergat cu maximă intensitate spre acea țintă. «Acum încep să fiu un ucenic — spune Sfântul Ignatie Teoforul — și să nu am nici o dorință după ceva vizibil sau invizibil, ca eu să pot ajunge la Iisus Hristos. Să vină peste mine focul și crucea, ruperea și separarea oaselor, să vină tăierea membrelor, zdrobirea în bucăți a întregului trup; și însăși tortura diavolului să vină peste mine numai ca eu să ating pe Iisus Hristos»¹. Sfântul Grigorie de Nyssa a stăruit pe larg asupra «întinderilor înainte» (epectases) a creștinilor, de care a vorbit Sfântul Pavel (Filip. 3,14). Înaintarea în Hristos e infinită «căci unde nu are loc răutatea nu e nici o margine a bine-lui»². Dumnezeu ne cheamă să înaintăm în infinitatea iubirii Lui.

Toată viața este creștere și progres sau declin și descompunere. Viața nu este imobilă, nici viața intelectuală, nici viața artistică și nici viața sportului. Viața duhovnicească nu face excepție de la această lege a mișcării. Când un om nu crește, nu se dezvoltă, el devine îndată înțepenit și rigid, și un fel de paralizie se instalează în viața sa. Când viața duhovnicească încetinește sau devine stağanată, atunci progresul se oprește. Aceasta contrazice legile fundamentale ale vieții. Facultățile umane prin însăși natura lor tind să acționeze, să se dezvolte, să crească în viața sa spirituală. Omul trebuie să fie interesat în legile acestei creșteri și să recunoască condițiile normale pentru dezvoltarea inteligenței, simțurilor și voinței sale. El e chemat asemenea unui călător să țină ochii săi fixați asupra țintei ce urmează să fie atinsă. O viață creștină fără creștere este o contradicție în denumire.

Întrucît îndumnezeirea nu este numai darul gratuit al Duhului, dar de asemenea cere coperarea cuiva, este inevitabil un proces dinamic. Ea implică gradare și trepte de comunicare cu Dumnezeu. Ea implică o religie a experienței personale. Literatura monastică a Răsăritului creștin este în mod special bogată în înțelegerea ei și descrierea diferitelor grade de progres duhovnicesc. Una dintre lucrările clasice ale spiritualității monastice răsăritene, scrisă de Sfântul Ioan, stareț la Sinai (secolul 7), chiar poartă titlul de Scara urcușului duhovnicesc. Este o analiză sistematică, spirituală și psihologică a drumului creștinului către viziunea directă a lui Dumnezeu³.

«Creșterea, nu se referă la un proces de crescîndă «intelectualizare», nici la o capacitate mintală înnăscută, nici chiar la o maturizare emoțională din partea persoanei. Astfel de calități pot să fie bune în ele însele cu privire la cunoașterea matematicii, a geografiei, a filozofiei, sau orice fel de informație academică. Creșterea însă nu trebuie să fie limitată la fapte în orice model și formă. O persoană poate să fie, de exemplu, foarte inteligentă și totuși să nu crească. Același lucru poate fi spus despre maturizarea emoțională: o persoană poate să fie din punct de vedere afectiv matur și totuși să nu răspundă ca un creștin, sau să facă încă lucruri rele. Diferența este că creșterea ia un con-

1. La George Gray, *Pillars of the Church*, New York, 1981, p. 14.

2. *Comentar la Cîntarea Cîntărilor*, P. G. 44, 873 D.

3. Vezi *Filoc. rom.*, vol. IX, București, 1980, p. 41-433.

text deosebit: ea este situată în străduința pentru «plenitudine», pentru caracterul complet sau sfințenie în tine (inimă și minte) și între tine și alții (Dumnezeu sau «cel mai mic dintre frați»). Indiferent unde gândim, acționăm, alegem — la drept vorbind orice funcții psihologice, fiziologice sau sociologice — sînt implicate într-un astfel de context, adică în procesul relațiilor persoanei, ele sînt importante pentru creșterea sa duhovnicească⁴.

Creștinătatea, în toate dimensiunile sale, este un apel la creștere. Cuvîntul Domnului «creștea și se înmulțea» (Fapte 12, 24). Creștinii ar trebui «să crească în har și cunoaștere», în Domnul și Mîntuitorul Iisus Hristos (II Petru 3, 18). Credincioșii se cade «să crească întru toate, pentru El, care este Capul» (Efes. 4, 15). În toate lucrurile bune ei ar trebui «să crească prin comuniunea lor cu Hristos» (Col. 1, 10). Se cade să creștem pentru că Tatăl ne atrage la Sine și răspindește printre noi razele iubirii Sale veșnice. Datoria de a crește o avem întrucît Hristos ne cheamă la o viață veșnică crescîndă pînă în veac și ne trimite să ridicăm tot mai sus lumea care ne înconjoară. Trebuie să creștem pentru că Duhul Sfînt este un ferment în inimile noastre și însușește creația pentru a o face în fiecare zi tot mai duhovnicească⁵.

Creștinii care prin botez au devenit persoane ecleziale sînt chemați să crească pentru că Biserica este misterul creșterii calitative și a progresului spiritual; ea este «laboratorul în care Duhul lui Hristos ne face sfinți, ori mai desăvîrșite chipuri ale lui Hristos, în care este concentrată ca într-o persoană sfințenia și iubirea Sfintei Treimi»⁶.

«Theosis» — acel infinit proces prin care Duhul Sfînt ne transformă și ne transfigurează în slava lui Hristos începe aici, în timp ce noi sîntem în acest trup muritor, în mijlocul slăbiciunii noastre. Acel proces este adevărata viață și condiția necesară pentru ca Biserica să medieze viața lui Hristos către lume. Aceasta nu e o chestiune de cum să trăiești, ci să trăiești din Dumnezeu, în Dumnezeu, către Dumnezeu. Printr-o astfel de viață în Dumnezeu, unită cu Hristos în Duhul Sfînt noi putem media viața lui Hristos lumii.

Viața creștinilor e văzută de Sfîntul Apostol Pavel ca o alergare cu rînduială către ceea ce este înainte (Filip. 3, 14), o expresie întilnită în mai multe locuri ale Noului Testament (I Tim. 6, 11; II Tim. 2, 22 și I Petru 3, 11). Creștinul autentic dornic de unirea cu Hristos are atitudinea alergătorului, cu ochii fixați hotărît la țintă, iar corpul său și fiecare mușchi și nerv în corpul său străduindu-se a atinge ținta. Aceasta e atitudinea constantă a celui ce vrea răsplata — cununa vieții veșnice și nesfîrșite în Hristos. «Alergarea este pe de o parte o stăpînire a patimilor, pe de alta o lucrare din iubirea lui Hristos, o împărțășire de ea»⁷.

4. Joseph J. Allen, *The Ministry of the Church, Image of Pastoral Care*, Crestwood, New York, 1986, p. 179.

5. «Sfîntul Duh aprinde inima și înflăcărează mintea; El ne conduce spre rîvnirea binelui. Harul restaurează voința și voința restaurată împlinește legea» (Augustine, *The Spirit and the Letter*, 15 (9), Later Works, ed. Burnaby, p. 205.

6. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, București, 1978, p. 275.

7. *Ibidem*, p. 342.

Comentînd pasajul din Filipeni un teolog spunea: «Credinciosul este chemat la activitatea de sine, la activa căutare a voinței lui Dumnezeu, la promovarea vieții spirituale în sine, la realizarea virtuților vieții creștine și la o personală rîvnă de mîntuire»⁸.

Trăsăturile de caracter după care deosebim o persoană evlavioasă sînt virtuțile ca roade ale Duhului Sfînt sădite în noi prin Botez, rezultate ale lucrării Duhului Sfînt în ființa creștinului. Dar noi avem responsabilitatea pentru dezvoltarea caracterului creștin sub direcția și prin îngăduința Duhului Sfînt. Dimensiunea divină face caracterul creștin posibil și numai această dimensiune divină ne poate păzi de a deveni frustrați și înfrînți în dorința noastră de a exemplifica trăsăturile caracterului evlavios în viețile noastre.

«Sînt etape și trepte și discipline pe calea spre desăvîrșire. În timp ce mîntuirea noastră este bazată pe lucrarea lui Hristos pentru noi și sfințirea noastră prin lucrarea Duhului Sfînt în noi, noi de asemenea trebuie să lucrăm, să ne observăm și să ne examinăm pe noi înșine și să ne străduim pentru desăvîrșire»⁹. Duhul sfințește și transformă viețile noastre păcătoase și dezordonate într-o viață ordonată și sfință în acord cu «omul nou» în Hristos, creat în sfințenie și dreptate. Părintele John Meyendorff subliniază această remarcă asupra naturii înnăscute și dinamice a creșterii unei persoane în termenii unei ținte ca să fie atinsă. În acest fel el indică ultimul înțeles al unui astfel de element dinamic, «mișcarea liberă către Dumnezeu» (care nu este niciodată despărțită de viața persoanei în această lume). «Dumnezeu nu numai că acordă ființelor existența lor, și în cazul omului, o existență veșnică; ci, El de asemenea, le trasează o țintă s-o atingă, și în cazul omului această țintă implică o mișcare liberă către Dumnezeu»¹⁰.

Cu conceptul unei «ținte de ajuns» există aici un adevărat element dinamic, un element de creștere. Omul cooperînd cu Dumnezeu, în comuniune cu Dumnezeu, crește. Aceasta există în însăși natura sa ca un potențial sau posibilitate. Adam și Eva, deci, nu au fost creați perfecți în realitate, ci, desigur în potențialitate; în caz contrar, cum ar putea perfecțiunea să păcătuiască? Totuși pentru că aceasta era numai o potențialitate, ei aveau o alegere, fie să realizeze această potențialitate sau nu. Desigur, în mîndrie, ei au ales să nu urmeze drumul creșterii întru Dumnezeu, și, drept urmare, au devenit mai puțin decît au fost creați în mod potențial să fie. Precum s-a spus alegerea este o parte esențială a creșterii și nu există o adevărată creștere fără această alegere liberă. Astfel omul a fost creat în mod real să crească către a deveni adevărața sa sine, adică o sine în comuniune cu Dumnezeu, făcînd alegeri bune. Părintele profesor George Florovsky spunea în acest sens: «Numai în această comuniune cu Dumnezeu un

8. Jac J. Müller, *The Epistle of Paul to the Philippians and to Philemon*, The New International Commentary on the New Testament, Grand Rapids, Mich., 1978, p. 91.

9. James M. Gustafson, *Christ and the Moral Life*, Chicago, 1968, p. 73.

10. John Meyendorff, *Christ in Eastern Christian Thought*, Crestwood, New York, 1975, p. 137.

om devine «el însuși»; în separație de Dumnezeu și în autoizolare, din contră, el cade într-un loc mai jos decât sine însuși»¹¹.

Deci între noua condiție proclamată prin Botez și deplina ei realizare în împărăție este un proces de creștere morală și duhovnicească în care sîntem implicați. Creștinii nu sînt chemați pur și simplu să accepte o justificare judiciară, ci să se schimbe, să se dezvolte, să crească, să se maturizeze, să fie transformați și transfigurați. În mare parte creșterea în «noua natură» este morală în caracter, este «adevărata dreptate și sfințenie». Cei ce stăruiesc în comuniunea cu Hristos devin mereu mai dreپți, mai întipăriți de slava lui Hristos, de Hristos Însuși ca model. «Iar noi toți, privind ca în oglindă, cu fața descoperită, slava Domnului, ne prefacem în același chip din slavă în slavă, ca de la Duhul Domnului» (II Cor. 3, 18).

Trecerea la veșnicie este un fenomen independent de evenimentul eshatologic, pentru că ea aparține domeniului energiei spirituale care se manifestă independent de timp și de condițiile fără dată. Ea nu este esențialmente moartea fizică care stă dincolo de viața prezentă, ci eliberare din moarte — libertate din corupție — și împărtășire din divin. Aceste binecuvîntări nu vor fi posesia omului în viața de apoi, dacă el nu le dobîndește în viața sa prezentă. Deci, timpul și spațiul pot să fie abolite în orice clipă a vieții omului, și chiar pe pămînt, dacă ele sînt depășite prin virtute și spirit. O persoană poate transcende prăpastia dintre ea și Dumnezeu chiar cînd ea este în lumea schimbării și corupției, adică, în timpul său, cu condiția ca ea să se ridice deasupra trupului și a lumii prin autodeterminarea sa¹². «Deși poate să nu fie posibil a atinge în mod complet binele ultim și suprem — spune Sfîntul Grigorie de Nyssa — este cel mai dorit pentru aceia care sînt înțeleپți să aibă cel puțin o împărtășire din el. Noi trebuie să facem, atunci, tot efortul de a nu cădea total de la desăvîrșirea care e posibilă pentru noi și să încercăm a veni așa de aproape de ea și a poseda atît de mult din ea cît este posibil. Pentru aceasta desăvîrșirea umană constă, în mod precis, în această constantă creștere în bine»¹³.

2. Obiectivul lui Hristos — ținta alergării

Prin întruparea Cuvîntului, Dumnezeu a ieșit și mai mult din transcendența Sa și s-a apropiat de noi, făcîndu-ni-se în Iisus Hristos glasul de iubire al unei ființe umane. Hristos cel întrupat este acum într-o apropiere maximă de noi și într-o legătură ontologică, ceea ce face ca în tot drumul ce-l suim spre Dumnezeu să nu fim singuri, ci cu El și în El. Hristos «s-a dat pe Sine pentru noi, ca să ne izbăvească de toată fărădelegea» (Tit 2, 14). Obiectivul lui Hristos în a muri pentru noi era să ne răscumpere de păcat, nu propriu-zis de pedeapsa Lui, ci de puterea și stăpînirea lui. Spre acest obiectiv credincioșii sînt chemați să alerge cu înfocare spre a-l atinge și a pune stăpî-

11. Georges Florovsky, *Creation and Redemption*, vol. 3, Belmont: Nordland, 1976, p. 74.

12. Sfîntul Maxim Mărturisitorul, *Περὶ ἀποριῶν*) 10, P. G. 91, 1172.

13. *Viața lui Moise*, P. G. 44, 300 B.

nire pe el. Hristos s-a dat pe sine pentru Biserica Sa ca aceasta «să fie sfântă și fără de prihană» (Efes. 5, 25-27). Acesta este obiectivul lui Hristos pentru noi, de aceea s-a dat pe Sine pentru noi. Acesta este scopul pentru care Hristos a pus stăpânire pe Saul pe drumul Damascului și pentru care cucerește pe creștini în mod individual spre a-i duce la credința în Sine. În Hristos avem acces spre fericirea cerească și posibilitatea de a deveni sfinți «asemenea chipului Său». Aceasta este o putere formidabilă oferită oamenilor spre a putea înainta cu încredere și fermitate spre Dumnezeu.

Pentru că adevărata ființă a omului e găsită în Hristos «cei a căror voință a fost captată în întregime de voința lui Hristos, și care se lipsesc de El în mod complet, și El este tot ceea ce ei doresc și iubesc și caută»¹⁴ găesc în Hristos adevărata lor împlinire și adevărata lor fericire.

Suișul creștinilor spre Dumnezeu are nu numai de normă, ci și de «cale» pe Iisus Hristos, singura prin care se poate înainta spre unirea tainică cu Dumnezeu. Iisus Hristos este puntea întinsă de la Dumnezeu pînă pe tărîmul umanității noastre, prin ipostasul Său cel unul, care întrunește și natura divină și pe cea umană.

«Incarnaționalismul spiritualității creștine este revelat în faptul că Dumnezeu a devenit om, pentru fiecare om și în mod potențial în fiecare om... El este Hristosul cosmic care dorește să transforme inima și sufletul și viața fiecărui om oriunde, în orice situație, și astfel îi conferă sfințenia»¹⁵.

Astfel pentru fiecare a accepta pe Hristos ca Mîntuitor este egal cu a-i oferi lui voința sa în mod absolut și desăvîrșit. Voința celor ce sînt mîntuiți nu aparține lor, ci Mîntuitorului. Acesta, explică Cabasila, este sensul cuvintelor Sfîntului Pavel: «Voi nu sînteți ai voștri, căci ați fost răscumpărați cu preț» (I Cor. 6, 19-20). Transferul voinței de la noi înșine la Hristos constituie mîntuirea¹⁶. Aceasta este o lucrare în afară a roadelor Duhului Sfînt, trăsăturile caracterului evlavios în viețile noastre.

Viața duhovnicească, potrivit Ortodoxiei creștine, este dobîndirea personală și aplicarea a ceea ce este dat sacramental în viața condescendentă a Bisericii. Este săvîrșirea personală a ceea ce este făcut de către Biserică în viața și activitatea ei mistică. Este o realizare a liturghiei Bisericii în viața zilnică, o răstignire a trupului cu pasiunile și dorințele lui, o ridicare și purtare a Crucii, fără care nimeni nu poate să fie nici creștin, nici uman și, firește, nici divin.

Nimeni în calendarul ortodox al Sfîntilor nu este mai «harismatic» și mai «mistic» decît Sfîntul Simeon Noul Teolog. Următorul pasaj din învățăturile sale duhovnicești este caracteristica Ortodoxiei, după care obiectivul lui Hristos pentru noi și ținta alergării noastre este desăvîrșirea și îndumnezeirea omului: «Singurul lucru pe care Dumnezeu îl cere de la noi muritorii este ca să nu păcătuiem... aceasta pur și simplu ține neatînse chipul și rangul înalt pe care le pose-

14. Nicolae Cabasila, *Viața în Hristos*, P.G. 150, 721 C.

15. William L. Doty, *Holiness for All*, London, 1969, p. 17.

16. Panayiotis Nellas, *Deification in Christ*, New York, 1987, p. 138.

dăm prin natură. Îmbrăcați astfel în veșmintele radioase ale Duhului noi locuim în Dumnezeu și El în noi. Prin har noi devenim dumnezei și fii ai lui Dumnezeu și sîntem iluminați de lumina cunoașterii Sale. Este drept ca noi toți să ne plecăm întii grumajii noștri la jugul poruncilor lui Hristos... umblînd în ele și cu zel chiar pînă la moarte, reînnoindu-ne pentru totdeauna și făcînd din noi un paradis proaspăt al lui Dumnezeu pînă ce, prin Duhul Sfînt, Fiul și Tatăl intră în noi și locuiesc în noi... Aceasta este crucea — să devenim morți întregii lumi; să suferim întristări, ispite și alte patimi ale lui Hristos. Purtînd această cruce cu desăvîrșită răbdare, noi imităm patima lui Hristos și astfel pe al nostru Dumnezeu-Tatăl ca fii ai Săi în har, împreună moștenitori ai lui Hristos¹⁷.

Obiectivul lui Hristos pentru noi este să purifice întinăciunea păcatului din viețile noastre, ca expunînd trăsăturile caracterului evlavios să-l lăsăm pe El să fie Domn al vieților noastre iar noi să fim împreună lucrători cu Hristos pînă la imprimarea deplină a chipului Său în viața noastră. Părinții au văzut sfințenia ca o asemănare totdeauna crescîndă a omului cu Dumnezeu, cauzată de purificarea de pasiuni și de creșterea în virtuți care culminează în iubirea nemărginită. Virtuțile sînt aripi pe care omul se înalță tot mai sus în lumina lui Dumnezeu, asimilînd tot mai mult din lucrurile bune ale lui Dumnezeu, sursa a tot binele, izvorul infinit a toată lumina. Căci străfundul revărsării bunătății dumnezeiești, adică adîncul bogăției și capătul final al harului, nu se descoperă nimănui din noi deșertat în viața de acum, chiar dacă s-ar învrednici de cel mai înalt urcuș spre Dumnezeu și de cea mai înaltă îndumnezeire. Căci capătul și desăvîrșirea se păstrează tuturor spre împărtășirea din veacul viitor. De abia atunci, după ce oglinzile se vor descoperi și adevărul se va descoperi în chip vădit, vom ajunge la simțirea care acum e acoperită în chip tainic¹⁸.

Pentru creștinul adevărat este de neimaginat să urmeze o altă țintă în viață decît aceea pe care Hristos a cucerit-o pentru el. Aceasta e o motivație centrală în Dumnezeu, adică o ascuțită conștiință de obiectivul lui Hristos care de fapt determină pe creștin să se grăbească cu o așa intensitate pe stadionul eforturilor sfînte spre cea țintă. Epectazele sau întinderile înainte de care vorbește Sfîntul Grigorie de Nyssa, după exemplul Sfîntului Pavel, sînt întinderi spre o țintă, care nu e decît Dumnezeu însuși cu infinitatea arătată a iubirii Sale blînde, revendicătoare și tămăduitoare. Atingerea țintei este egală cu atingerea lui Hristos însuși, o unire cu Hristos care transcende orice altă unire pe care noi am putea-o concepe și care nu poate să fie reprezentată de nici o analogie. De aceea Scriptura folosește multe analogii în mod simultan. Cabasila scrie că unirea lui Hristos cu credinciosul este mai mare decît cea a unui gospodar cu casa sa, ori a unei mlădițe cu vița, ori a unui om cu femeia sa în căsătorie, ori a unui

17. St. Simeon the New Theologian, *Practical and Theological Precepts*, 48, 107 and 114, citate din *Writings from the Philokalia on Prayer of the Heart*, translated by Kadloubovsky and Palmer, London, 1951, p. 48, 122-124.

18. *Vezi Filoc. rom.*, vol. VIII, București, 1979, nota 474.

cap cu membrele trupului. Această ultimă remarcă a fost făcută pe față de martiri care au preferat să-și piardă capetele mai degrabă decât să-l piardă pe Hristos. Și cînd Apostolul Pavel se roagă ca el să fie blestemat, astfel încît Hristos să poată fi proslăvit, el arată că adevăratul credincios este unit mai strîns cu Hristos decît cu sinea sa proprie¹⁹.

Credincioșii pot avea și alte dorințe sau preferințe decît obiectivele lui Hristos pentru ei. Ei pot fi adesea motivați de dorința pentru o victorie ori o dorință de a se simți bine ei înșiși, ori o dorință de a se conforma cu stilul de viață al comunității creștine la care aparțin. Ei pot chiar să fie motivați de mîndrie, de o dorință pentru o bună reputație în comunitate, în special în biserica locală din care fac parte. Dar nici una din aceste motivații nu vor susține o alergare zilnică ce caracteriza viața Sfîntului Pavel și a Sfinților și care ar trebui să caracterizeze viețile creștinilor totdeauna și pretutindeni. Întocmai precum Domnul a fost îmbrăcat în trup omenesc așa creștinul trebuie să fie îmbrăcat în Duhul Sfînt. «Duhul Sfînt devine odihna (ἡσυχία) sufletelor care sînt vrednice, devine bucuria lor, desfătarea lor, viața lor veșnică. Dumnezeu devine mîncare și băutură, dulceața harului pe care noi îl gustăm înăuntru»²⁰.

Dar cel ce are scopuri egocentrice este mereu descurajat pentru că toate dorințele externe, în loc să-l îmboldească așază în ființa umană o luptă între două dorințe egoiste: dorința de a ne simți noi înșine bine și dorința de a ne face pe plac, de a ne face voia noastră.

Dorința populară «să mă simt eu însumi bine» este foarte distinctă de veritabilul, religiosul «respect de sine». Primul se concentrează asupra sinei, cel din urmă asupra lui Dumnezeu; primul depinde de eforturile noastre proprii sau de afirmarea altor oameni, cel din urmă depinde de harul lui Dumnezeu. Cucernicul autorespect este posibil numai dîndu-ți seama că ești creat în chipul lui Dumnezeu și că ești acceptat de Dumnezeu singur numai pe meritele lui Hristos, dîndu-ți seama că Dumnezeu are cu fiecare un plan expres, dorind să ne vadă trăind prin Duhul Sfînt potrivit aceluia plan.

Persoana cu un cuviincios respect de sine admite în mod liber că în natura sa păcătoasă nu se află nimic bun. Dar ea știe, de asemenea, că nimic — nici chiar păcatele sau neputințele sale — nu poate s-o separe de dragostea lui Hristos. Prin urmare omul privește dincolo de sine, la Hristos, ca să găsească autorespectul său. «Ochiul a fost desemnat pentru lumină, urechea pentru sunet și fiecare este adaptat scopului său — spune Cabasila. Și dorința sufletului se grăbește către Hristos singur. El este casa ei pentru că El singur este bunătatea și adevărul și altceva pentru care ea tinjește»²¹.

19. *Op. cit.*, col. 500 A.

20. Sfîntul Macarie cel Mare, *Hom.* 7, 5—6, P.G. 34, 527.

21. *Op. cit.*, col. 561 A; Sfîntul Irineu zice: «Este imposibil să trăiești fără viață. Existența vieții porcede din participarea la Dumnezeu. Dar a participa la Dumnezeu înseamnă să-L cunoști pe El și să te bucuri de a Sa bunătate» (*Impotriva ereziilor*, III, 20, 5, col. 1035-1036).

În *Ambigua* 10 Sfântul Maxim Mărturisitorul spune că Dumnezeu se face om prin filantropia Sa în aceeași măsură încît omul fortificat prin caritate se îndumnezeiește pentru Dumnezeu. Omul este extaziat de Dumnezeu în minte pînă la necunoscut, într-atîta cît el a manifestat, prin virtuți, pe Dumnezeu prin natura invizibilă²². Aici Sfântul Maxim demonstrează reciprocitatea dintre Dumnezeu și om, aici e o corespondență între extazul omului către Dumnezeu și manifestarea în el a naturii sale propriie în virtuți. Această manifestare e concepută ca un fel de încarnare sau întrupare a Logosului și aceste virtuți sînt văzute ca reflecții ale atributelor divine. Acesta este obiectivul creștinului adevărat.

Viața duhovnicească are pentru om cea mai înaltă semnificație și valoare întrucît ea ghidează «ființa» sa către «ființa bună». Conținutul ei nu este moral cum termenul e folosit în general astăzi, ori sociologic sau altceva periferic, ci ontologic. Dacă n-ar fi așa, Hristos n-ar fi fost ceva esențial pentru om, cea «unitate în care nu lipsește nimic». Și Biserica creștină n-ar fi fost adevărul universal al omului și al lumii, ci o expresie religioasă a concepției, culturii, societății a unui sau a altui popor²³.

Astfel dorința naturală a omului, în căutarea lui Dumnezeu, găsește odihna sa în El, printr-un proces al interpretării care păstrează atît prăpastia dintre natură și stabilitatea (permanența) divinului și umanului, dar comunică — simultan — modurile de existență atît ca virtuți umane cît și ca atribute divine.

Omul trebuie să fie capabil de a se reinnoi continuu și a adînci experiența sa conștientă de Dumnezeu; și Dumnezeu la rîndul Său se delectează în această reinnoire perpetuă a bucuriei în omul în care El se odihnește. Infinitatea luminii conștiente a lui Dumnezeu trebuie să devină proprie omului, prin har, și tocmai prin aceasta se înțelege îndumnezeirea omului în Dumnezeu și umanizarea lui Dumnezeu în om.

Creștinul caută să cucerească ceea ce a cucerit Hristos pentru el, adică perfecțiunea în caracterul evlavios, deși el știe că niciodată nu ar atinge această stare în mod desăvîrșit în această viață pămîntească. Dar el știe că pentru acest scop a murit Hristos pentru el și pentru lume și el tinjește ca acest scop să fie împlinit așa încît Iisus să-și poată găsi odihna și mulțumirea în el (cf. Evrei 3, 18). Această dorință arzîndă ar trebui să motiveze pe fiecare dintre creștini.

Sfînta Scriptură arată că slava cerului este o motivație pentru perseverența creștină (Romani 5, 1—5; Evrei 12, 22—29; I Petru 4, 12—13). Unul dintre marii maeștri ai erei puritane zice despre această motivație: Creștinul este «chemat să se bucure de un premiu înalt, de o răsplată măreață. Înaintea voastră este așezată o slavă excelentă; această alergare nu este pentru fleacuri. Creștinii sînt atît de reci și indiferenți în viața spirituală pentru că ei nu se gîndesc la CER mai adesea»²⁴. Conform textului din Filipeni (3, 13-14) ținta alergării

22. *Ambigua*, 10, P.G., 91, 1113 BC.

23. Panayiots Nellas, *op. cit.*, p. 136.

24. Thomas Manton, *The Complete Works of Thomas Manton*, vol. 16, Worthington, Penn., p. 178.

e sus, dincolo de planul temporal, de aceea simțim năzuința spre acea țintă. Acolo e cununa, răspunsul la iubirea noastră și odihna bucuriei fără de sfârșit.

Obiectiv și potențial noi posedăm cerul și împărăția, dar prin creștere sau alergare spre acest obiectiv putem să le experimentăm subiectiv chiar în condiția vieții pămîntești, dar aceasta înseamnă sacrificiu, suferință și cruce. În «această lume» care este căzută, al cărei prinț este diavolul și a cărei formă trece, perfecțiunea iubirii — supremul obiectiv al alergării — este întotdeauna o cruce, o tragedie teribilă, dar care e transformată în biruință și slavă în persoana lui Hristos.

La sfârșitul alergării, și chiar în cursul ei, vom putea gusta iubirea plenară din Sursa iubirii supreme. «Prin iubire vom putea avea nu numai o singură natură, ci și o singură voință deliberativă cu Dumnezeu și între noi, nemaiaivînd nici un interval (*διαστάσις*) între noi și Dumnezeu și între noi înșine»²⁵.

Desăvîrșirea persoanei umane și însăși substanța vieții umane duhovnicești este să te împărtășești din natura lui Dumnezeu și să participi la viața Sa. Și în lumea asta, acest lucru înseamnă întotdeauna și cu necesitate să participi în suferința Lui cu bucurie.

Actualizînd ce avem în noi de la Botez, ne mișcăm înainte, creștem în noi înșine devenind un chip al lui Hristos Cel aflat în noi în chip nevăzut sau Hristos se face transparent în noi. Pe măsura înaintării noastre în unirea cu obiectivul alergării — Hristos — «înaintăm spre treapta la care fiecare din noi va cunoaște pe aproapele ca pe sine însuși întrucît îl va iubi ca pe sine însuși»²⁶. Aceasta e ținta sau obiectivul lui Hristos pentru noi și totodată criteriul judecării de apoi: «Întrucît ați făcut unuia dintre acești frați ai Mei, prea mici, Mie Mi-ați făcut» (Matei 25, 40).

Undeva în progresarea spre obiectiv noi ajungem la punctul de a ne preocupa înșine de fericirea altuia nu ca ascultare de poruncă, ci pentru că, în ciuda eului nostru, dorim să iubim chiar dacă aceasta este costisitor pentru noi.

Suferința și lipsa nu mai sînt văzute sacrificiu chiar dacă ele continuă să fie simțite. Aceasta este o slavă la care am crescut prin efort — aceasta este Slava: o progresare în a percepe și experia iubirea — agape. Agape este: ideea fundamentală, par excellence, a creștinătății. Fără ea nimic care este creștin n-ar putea fi creștin²⁷. A locui în iubire înseamnă a locui în Dumnezeu «Cel ce rămîne în iubire rămîne în Dumnezeu și Dumnezeu rămîne întru el» (I Ioan 4, 16). Cabasila ne învață că adevărata viață duhovnicească e Dragostea. «Dacă viața este de asemenea puterea care mișcă lucrurile vii, ce este aceea care mișcă pe cei ce sînt cu adevărat în viață, al căror dumnezeu este Dumnezeu, care «nu este Dumnezeu al celor morți ci al celor vii» (Marcu 12, 27). Tu vei afla că aceasta nu-i altceva decît dragostea însăși. Atunci, ce-ar putea să definească viața mai adevărat decît iubirea?»²⁸.

25. Sfîntul Maxim Mărturisitorul, *Ep. II ad Ioanem Cubicularium*, P.G., 91, 396 B.

26. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, vol. I, p. 243.

27. Anders Nygren, *Agape and Eros*, SPCK, 1932, First part, p. 32.

28. Nicolae Cabasila, *op. cit.*, col. 725 CD.

De-a lungul drumului creșterii în Hristos agape începe să înflorească și preocupările noastre egoiste încep să cedeze. Noi vedem nevoile altora nu ca cerînd de la noi sacrificiu, ci ca ocazii reale oferite de Dumnezeu spre a exprima grija Sa iubitoare față de cei care cu glas sau fără glas solicită ajutor. Este o slavă cînd noi ajungem la această țintă. De aici creșterea poate să înainteze mai sus spre altă slavă primind prin har ceea ce are Dumnezeu prin natură, «aceasta pentru a deveni prin har ceea ce Dumnezeu este prin natură; totul dragoste căci «Dumnezeu este iubire»²⁹.

3. Sensul epectazei și dinamismului ei

Însăși natura harului este să crească. Prin «har» înțelegem aici înțelegul darului dumnezeiesc în noi, harul sfinților, virtuțile infuzate, darurile Duhului Sfînt. Într-un cuvînt, este participarea noastră la viața divină. Acum această participare poate să fie mai mult sau mai puțin intensă și mai mult sau mai puțin intimă. Participarea în har din partea păcătosului care abia și-a mărturisit păcatele sale este un lucru și harul care transfigurează sufletele marilor sfinți este altceva. În acest domeniu este, deci, o chestiune de mai mult și mai puțin.

N-ar trebui să fie surprinzător că noi putem participa la viața dumnezeiască în diferite grade și moduri. Dumnezeu este liber și generos cu darurile Sale. El dă salariu egal celui care a început munca în ceasul al unsprezecelea, ca celui care a început-o dis-de-dimineață (Matei 20, 1—15). Prin aceasta El vrea să învețe nu că stăpînul poate să acționeze după propria sa plăcere, ci mai degrabă, că atunci cînd Dumnezeu dă, Lui nu trebuie să i se ceară să dea socoteală de ce oferă darurile Sale în acest sau acel chip. Acela este miezul parabolei: larghețea sau dărnicia extremă a lui Dumnezeu. Prin urmare pot să fie grade de participare la viața divină pentru că Dumnezeu care respectă libertatea umană voiește aceasta. În plus, faptele sau lucrările oamenilor pot să fie mai mult sau mai puțin fervente și Domnul a promis să dea fiecăruia potrivit cu faptele sale. În virtutea acestei promisiuni noi putem, așadar, crede chiar în mod rezonabil că harul crește în proporție cu rîvna vieții noastre. «Aceia care au urmat pe Hristos în acțiune și contemplație — afirmă Sfîntul Maxim — vor fi schimbați într-o condiție tot mai bună și nu este timp să povestim despre toate urcușurile și revelațiile sfinților care sînt schimbați din slavă în slavă pînă ce fiecare în ordine (ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι) primește îndumnezeirea»³⁰. Din acest punct de vedere faptul creșterii harului apare incontestabil.

Se pune întrebarea cum putem înțelege o astfel de creștere și care e natura ei? Dificultatea de a răspunde la această întrebare este explicată de faptul că noi sîntem obișnuiți să considerăm creșterea în natură ca ceva cantitativ, ceva care poate fi măsurat printr-un instrument, ca și căldura, viteza, nivelul apei etc. Noi de asemenea sîntem familiarizați cu creșterea ca ordine calitativă, ca o îmbunătățire a carac-

29. M. Lot-Borodine, *La déification de l'homme*, Paris, 1970, p. 143.

30. *Ambigua*, P.G. 91, 1364 A.

terului cuiva, întărire a acestei sau acelei virtuți, dezvoltare a inteligenței.

Acum în cazul harului, este o chestiune de creștere calitativă, invizibilă, supranaturală, pentru că harul este o participare la viața lui Dumnezeu cel înfinit.

Progresul etic creștin este «o viață mișcându-se către desăvârșirea morală și spirituală». Idealul este o stare de «desăvârșire fără de păcat», și acest ideal este deschis, de asemenea, ca fiind «viziunea lui Dumnezeu» și «iubirea desăvârșită»³¹.

Teologii vorbesc de o creștere prin intensitate. Asemănarea duhovnicească cu Dumnezeu, care a fost realizată în noi, crește și noi simțem tot mai mult ca El. La nivelul intelectual și chiar la nivel moral un discipol poate de asemenea să se asemene stăpînului său tot mai mult într-un mod calitativ. Activarea și însuflețirea sufletului nostru de către Dumnezeu devine mai fundamentală, mai puternică în însăși natura ei. Noi participăm din ce în ce mai intim, din ce în ce mai intens și tot mai în amănunt la viața lui Dumnezeu. Noi devenim întotdeauna în mod mai desăvârșit un fiu al Tatălui și în mod mai deplin frați ai lui Hristos și tot mai complet împreună duhuri în Duhul și tot mai plener membre ale Trupului lui Hristos «împlinire celui ce plinește toate întru toți» (Efes. 1, 23).

În Biserica viețile umane zdrobite sînt mîntuite și restaurate; viața fizică primește viața veșnică plantată în ea, ființele umane sînt eliberate de tirania păcatului, morții și stricăciunii. În comuniune cu Dumnezeu, în Hristos, Duhul Sfînt ne oferă viața și El însuși devine garanția și pregustarea vieții fără de moarte.

Dinamismul vieții neîngustate de păcat își are temelia în faptul că Hristos e sălășluit în noi de la Botez, așa încît avem în noi puterea deschiderii spre Dumnezeu pentru a fi desăvârșiți și sfinți așa cum El este și ne cheamă. «Drept aceea, o, omule, care ai fost botezat în Hristos, dă numai lucrarea pentru care ai luat puterea și te pregătește ca să primești arătarea Celui ce locuiește în tine. Și astfel ți se va arăta ție Domnul, potrivit făgăduinței, în chip duhovnicesc, precum Însuși zice: «Iar Domnul este Duhul și unde este Duhul Domnului acolo este libertatea» (II Cor. 3, 17). Atunci vei înțelege ceea ce s-a spus: «Împărăția cerurilor înăuntrul vostru este»³². Există adevărul afirmat de Sfîntul Grigorie de Nyssa că natura umană este «trasformabilă și predispusă spre schimbare» (altfel n-ar putea fi creștere), în contrast cu Dumnezeu care este «stabil și neschimbător». Speranța pe care o persoană o are, de fapt, este fondată pe capacitatea dinamică de a se schimba (în bine) și prin aceasta a crește cu adevărat. Aici Sfîntul Grigorie este foarte optimist zicînd: «Dar într-adevăr cel mai minunat aspect al mutabilității noastre este posibilitatea de a crește în bine; și această capacitate de îmbunătățire transformă sufletul, întrucît îl schimbă, tot mai mult întru divin»³³.

31. Vincent Taylor, *Forgiveness and Reconciliation*, Macmillan, 1948, p. 155.

32. Sfîntul Marcu Ascetul, *Despre Botez, Filoc. rom.*, ed. I, vol. I, p. 287; P.G. 65, 985—1028.

33. St. Gregory Nyssa, *From Glory to Glory*, ed. by Danielou and Musurille, Crestwood, New York, 1979, p. 83—84.

Actualizînd ceea ce ni se dă, prin Botez, într-un mod nedeplin actualizat, îl cunoaştem pe Hristos. Numai manifestînd prin fapte, adică în mod dinamic, atenţia noastră de Hristos ajungem să ne bucurăm de tot ce ne-a dat El potenţial şi de ceea ce la început nu cunoaştem. Creşterea presupune deci, nu «război duhovnicesc», muncă şi activitate: «Prin urmare munca şi activitatea sînt indispensabile pentru toţi. Viaţa fără activitate nu este viaţă, ci ceva monstruos — un fel de fantomă a vieţii. De aceea este datoria fiecărui om de a lupta continuu şi stăruitor împotriva trîndăviei. «Căci tot celui ce are i se va da şi-i va prisosi, iar de la cel ce n-are şi ce are i se va lua»³⁴.

Creşterea în caracterul evlavios nu este numai progresivă ci întotdeauna neterminată, ea este absolut necesară pentru supravieţuirea duhovnicească. Cine nu creşte în caracterul creştin acela regresează; în viaţa spirituală niciodată nu stăm nemişcaţi. «Experienţa divină este dată fiecăruia potrivit vredniciei aceluia care o experiază pe ea»³⁵. Fericitatea este, după Sfîntul Irineu, un progres infinit în om şi o manifestare crescîndă a lui Dumnezeu. «Chiar în lumea viitoare — spune el — Dumnezeu va trebui să instruiască mereu şi omul va trebui să înveţe mereu de la Dumnezeu»³⁶.

Participarea la energiile dumnezeieşti, care duce pe om la îndumnezeire, efectuează desăvîrşirea omului. Desăvîrşirea, totuşi, nu este o stare statică; pentru că, pe de o parte, infinitatea lui Dumnezeu nu poate fi prinsă sau sesizată complet şi, pe de altă parte, omul continuă să alege pentru a cuprinde mai multe binecuvîntări pe o traiectorie nesfîrşită. Sfîntul Ioan Sinaitul povăţuia: «Urcă, urcă cu hotărîre, întreprinde mai multe înălţări»³⁷.

Cînd noi urcăm scara progresului duhovnicesc, noi nu vom putea niciodată conţine urcarea, pentru că este, întotdeauna o treaptă deasupra treptei pe care o ocupăm, şi nu este culme. Noi vom mărşălui de-a pururi spre infinit³⁸. Omul devine continuu mai duhovnicesc şi hrana lui duhovnicească creşte continuu, fără ca creşterea lui să se sfîrşească vreodată. Participarea la bunătatea divină este astfel încît cel ce se bucură de ea devine mai puternic şi mai receptiv: «Astfel sînt minunile pe care participarea la binecuvîntările divine le lucrează: ea îl face pe el, în care ele vin, mai cuprinzător şi mai receptiv; din capacitatea lui ea dobîndeşte pentru primitor o reală creştere şi în volum, şi el niciodată nu încetează să crească»³⁹. Drumul dumnezeiesc e luminos, dar nesfîrşit, şi fîntîna binecuvîntărilor este deşertătoare.

Trîind în Hristos, El lucrează în noi cu infinitatea iubirii pe care noi niciodată nu o putem primi şi dăruii întregă. Aceasta stîrneşte în noi o sete permanentă de a sorbi cît mai multă iubire dumnezeiască şi de a ne oferi în schimb iubirea noastră. Sfîntul Simeon Noul Teolog zice: «Cînd eu beau, totdeauna însetez... eu doresc să am tot şi să beau de e cu puţinţă toate abisurile deodată; dar cum aceasta e cu neputinţă

34. John Sergieff, *My Life in Christ*, Jordanville, New York, 1957, p. 129.

35. Grigorie Palama, *Hom.* 35, P.G. 151, 448 B.

36. *Op. cit.*, II, 28, 2—3, col. 805.

37. *Κλίμαξ*, epilog, P.G. 88, 1160.

38. Sfîntul Grigorie de Nyssa, *Viaţa lui Moise*, P.G., 44, 401.

39. *Idem*, *Despre suflet şi înviere*, P.G. 46, 105.

tință, îți spun că eu sînt mereu însetat; deși în gura mea e mereu apa ce curge, ce debordează în pîraie. Dar cînd văd abisurile mi se pare că nu beau deloc, pentru că doresc să am tot, deși am din belșug, apa toată în gura mea. Eu sînt totdeauna un cerșetor, deși posed cu adevărat totul unit cu puținul ce-l beau»⁴⁰.

Biserica Ortodoxă merge dincolo de simpla înțelegere a existenței umane care vorbește de «sufletul veșnic» pentru că doctrina despre înviere reliefează faptul că viața veșnică este un dar de la Dumnezeu care începe în această viață și care trebuie să fie realizat în viitorul în care trupul va fi înviat și se va împărtași veșnic de împărăție, ca un rezultat al harului divin, ca un dar. Totuși se înțelege că deplina existență umană nu este sălășluită numai în duh, ci în duhul și trupul omului împreună. Deci învățătura despre creșterea în Hristos și în Biserică, în viața creștină se referă nu numai la duh, ci la duh și trup, nu numai la viitor, ci și la prezent. Creșterea trebuie să fie dinamică aici și să sporească în dinamismul ei în infinitul împărăției. Sfîntul Simeon Noul Teolog a afirmat necesitatea experienței harismatice, ca culme a creșterii, pentru toți credincioșii demni de numele de creștin. Noi nu putem fi cu adevărat creștini fără a fi avut experiența luminii, o comuniune conștientă cu Dumnezeu⁴¹.

Cine nu crește în bine crește în rău. Sfîntul Apostol Petru denunțînd și avertizînd pe învățătorii mincinoși vorbește despre ei ca despre niște oameni «deprinși în lăcomie» (I Petru 2, 14), adică experți, specialiști în aviditate, expresie pe care o găsim în unele ediții ale Bibliei. Implicația întrebuintării de către Apostol al cuvîntului «deprins» (expert) este foarte rezonabilă. Este posibil să ne deprindem într-o direcție greșită; aceasta este ceea ce învățătorii falși făcuseră. Ei practicaseră lăcomia așa de bine încît deveniseră experți în ea, au deprins inimile lor cu aviditatea. În ce direcție creștem depinde și de om care în fiecare zi se antrenează într-o direcție sau alta prin gîndurile ce le gîndește, prin cuvintele ce le rostește, prin măsurile ce le ia și prin faptele pe care le săvîrșește⁴².

40. *Hymne XV*, ed. J. Koder, *Sources Chrétiennes*, no. 156, p. 289.

41. Noua realitate a frumuseții împărăției fiind harul baptilmal este prezentă în toți creștinii. Sfîntul Simeon adesea repetă aceasta. El accentuează elementul sacramental. Dar harul trebuie să fie primit nu numai în sacrament; el trebuie să fie «dobîndit cu multă durere și osteneală, trebuie să fie actualizat, trăit, deci, manifestat el însuși încît să devină perceptibil în viața noastră duhovnicească; «Dacă izvorul țîșnește în noi șuvoiul care provine din el trebuie, în mod necesar, să fie vizibil aceluia care au ochi să vadă. Dar dacă toate acestea au loc în noi fără să avem vreo experiență ori conștiință de ele, este firesc că atunci nu vom mai simți viața veșnică care este rezultatul acestui fapt, nu vom mai ajunge la lumina Duhului Sfînt, pentru că vom rămîne orbi și insensibili la viața veșnică, precum sîntem orbi și insensibili la viața noastră prezentă» (*Sermon 57, 4*, Ed. Muntelui Athos (Rusă), II, p. 38).

42. Omul este inzestrat cu dreapta decizie și posibilitatea creșterii; decizie pentru că Dumnezeu l-a creat cu voință liberă, creștere pentru că Dumnezeu a implantat în firea sa un element dinamic și expansiv «Persoana poate să aleagă, desigur, într-un mod incorect, greșit și imoral. Ea poate crește într-o direcție aberantă, departe de Dumnezeu. Și într-un caz și în celălalt ea nu va «crește în sinea sa adevărată» (Joseph J. Allen, *The Ministry of the Church, Image of Pastoral Care*, New York, 1986, p. 181—182).

Cine rămîne în Hristos (Ioan 15, 9) și luptă «lupta cea bună» (II Tim. 4, 7) poate să progreseze neîncetat în bine, și aceasta este atitudinea firească a creștinului care înțelege că «adevărată viață nu este o formă sporită idolatrizată de viața obișnuită, în izolare de Dumnezeu, ci în mod precis o viață cu Dumnezeu în Hristos, adică răscumpărare, iertare, reconciliere și creștere spirituală pînă la statura deplină a măsurii lui Hristos»⁴³.

Dumnezeu voiește să creștem neîncetat și multiplu, dezvoltîndu-ne toate posibilitățile noastre de cunoaștere și făptuire. Prin aceasta realizăm însăși făptura noastră, și actualizăm, facem mai luminoase alte trăsături ale chipului lui Hristos, imprimate în noi, făcîndu-L pe El să apară tot mai luminos în bogăția trăsăturilor Lui. Liberi de sclavia păcatului, creștinii autentici își oferă trupurile lor sclaviei dreptății ce duce la sfințenie (Rom. 6, 19), adică ascultării de Dumnezeu, acțiunilor drepte, ca unii care păstrează cuvîntul Evangheliei și «rodesc întru răbdare» (Luca 8, 15). Dar atît acțiunile cît și caracterul sînt rezultatul Duhului lui Hristos în noi, dar El lucrează întrucît noi lucrăm și noi putem lucra pentru că El este în acțiune în noi. Deci dinamica creșterii își are fundamentul în cooperarea duhului nostru cu Duhul Sfînt trimis nouă de Hristos cel care «prin coborîrea Lui s-a făcut pe Sine scara noastră și împreună suitor cu noi»⁴⁴.

Noi sîntem deja fii ai Învierii și această calitate implică entuziasm dinamic spre desăvîrșire, căci învierea este încununarea alergării în viața iubirii chenotice și a efortului neprecupețit în implinirea voii Tatălui (Ioan 5, 17; 9, 4) de «a face lucrurile Lui» (Ioan 14, 10). Numai prin acest progres și efort plin de încordare din partea lor creștinii atestă calitatea lor de «fii ai Învierii (Luca 20, 36) imprimată în ei prin «baia nașterii celei de a doua» (Tit 2, 5). În alergarea după veritabilul caracter creștin nu poate fi stagnare. Fiecare zi în care evlavia, ca sumă a virtuților, nu e practică, creștinii se conformează «lumii», lipsei de evlavie din jurul lor. E limpede că practicarea evlaviei de către creștini este imperfectă și nu corespunde standardului biblic; de aceea se cade să ne «sîrguim» să «alergăm», să «luptăm», să creștem spre a-L cunoaște pe Hristos și a fi ca El⁴⁵.

Sfîntul Irineu scria că «dreptii vor domni peste pămînt, crescînd în viziunea lui Dumnezeu și în acest fel ei vor deveni deprinși să primească slava lui Dumnezeu Tatăl»⁴⁶. Episcopul de Lyon arată, deci, că dacă lumina îndumnezeitoare a Tatălui a apărut pe pămînt în Hristos cel

43. Prof. Theodore Stylianopoulos, *A Christological Reflection*, în «Jesus Christ — the Life of the World, an Orthodox Contribution to the Vancouver theme, ed. by Ion Bria, Geneva, 1982, p. 35.

44. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, vol. 2, p. 346.

45. Oamenii credincioși, spre deosebire de îngeri, urcă de pe o treaptă pe alta și, pentru că au căzut în păcat, și urcușul înseamnă, pe de o parte anularea treptată a urmărilor păcatului, pe de alta, desăvîrșirea firii lor prin participarea cît mai mare la Dumnezeu» (Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Morală Ortodoxă*, vol. 3, București, 1981, p. 46).

46. Sfîntul Irineu, *op. cit.*, V, 35, 1, col. 1218.

transfigurat, atunci vederea Tatălui proprie veacului viitor poate să înceapă și aici⁴⁷.

O condiție sine qua non și un mijloc de maximă eficiență în procesul creșterii în Hristos este rugăciunea și participarea la viața Bisericii prin Sfintele Taine. Rugăciunea este o metodă spirituală care ridică pe oameni la Dumnezeu, potrivit Sfântului Grigorie Palama: «Pentru că aceasta este natura rugăciunii: ea ne ridică de la pământ la cer... ea ne prezintă înaintea lui Dumnezeu, Care stă deasupra fiecărui alt lucru»⁴⁸. În procesul creșterii epectatice a cărui ultimă țintă este «legătura creaturii raționale cu Creatorul ei» rugăciunea are o maximă eficiență pentru că «puterea rugăciunii, într-o sfântă manieră, ridică și unește ființele umane cu Dumnezeu»⁴⁹.

După cum Sfântul Dionisie Areopagitul observă, omul care se roagă nu trage pe Dumnezeu către sine — pentru că Dumnezeu este oriunde prezent — ci este, duhovnicește, ridicat către El⁵⁰.

Posibilitatea naturii noastre răscumpărate de a atinge părtășia la firea dumnezeiască poate fi realizată cu succes pe calea rugăciunii, pentru că rugăciunea este «vîrfului corului virtuților» ca să folosim expresia Sfântului Grigorie de Nyssa⁵¹.

Dacă atunci cînd sîntem în păcat uităm pe Dumnezeu și ne separăm de El, în rugăciune ne aducem aminte de Dumnezeu și ne apropiem de El, creștem spre El prin această formă superbă a dialogului intim divino-uman, prin această sublimă taină a sinergiei. «Rugăciunea ex primă antiteza dintre tendința de a cădea și calea care se înalță către Dumnezeu»⁵². Prin rugăciune duhul omului se deschide tot mai mult spre a primi pe Duhul Sfînt și înaintînd pe calea desăvîrșirii «credința care este lucrătoare prin iubire» (Gal. 5, 6) nădăjduiește să întîlnească și să guste pe deplin «față către față» comuniunea iubitoare cu Hristos, ținta obiectivă și consistentă a epectazelor noastre.

În viața creștină «dorind pe Dumnezeu din ce în ce mai mult sufletul nu încetează să crească și să treacă dincolo de sine, și iubirea lui devine mai ardentă și veșnic nepotolită în măsura în care ea este unită tot mai mult cu Dumnezeu. Astfel Mirele din Cîntarea Cîntărilor așteaptă mireasa sa cu conștiința că unirea nu va avea sfîrșit, că urcușul la Dumnezeu n-are capăt, că fericirea este o progresare infinită»⁵³. Urcușul duhovnicesc, chiar dacă nu duce pe cineva pînă la

47. «...Să ne schimbăm în așa fel — îndeamnă Sfîntul Grigorie de Nyssa — ca să ne putem dezvolta, în mod constant, către ceea ce este mai bun, fiind transformați din slavă în slavă (II Cor. 3, 18) și astfel întotdeauna îmbunătățindu-ne și chiar devenind mai desăvîrșiți prin creșterea noastră zilnică, și niciodată ajungînd la vreo limită de desăvîrșire. Pentru că acea desăvîrșire constă în a nu ne opri niciodată în bine, a nu circumscrie niciodată desăvîrșirea noastră de vreo limităție» (*Despre desăvîrșire*, P. G. 46, 285 A-D).

48. Sfîntul Grigorie Palama, *Despre vameș și fariseu*, P. G. 151, 20 C.

49. Idem, *Despre rugăciune*, P. G. 105, 117 B..

50. *Despre Numele Divine*, 3, 1, P. G. 3, 680 C.

51. *De institute christiane*, P. G., 46, 301 D

52. Archimandrite Christoforos Stavropoulos, *Partakers of Divine Nature*, Minneapolis, Minnesota, 1976, p. 71.

53. Vladimir Lossky, *The Vision of God*, New York, 1983, p. 88.

imediată apropiere de Dumnezeu în cer, este un arcuș înlăuntrul Bisericii, pe treptele spirituale din Biserica de pe pământ, și pe cele din Biserica din cer. Spre Dumnezeu nu există altă scară decât prin interiorul Bisericii. Pentru că de-a lungul acestei scări se întinde plin de atracție harul și puterea lui Hristos iar în capul de sus al ei și numai acolo, ca vîrf al întregii ierarhii, se află Hristos «calea, adevărul și viața» noastră.

Înaintarea spre tot mai deplină asemănare cu Hristos nu se poate efectua decât în Biserică, unde Hristos, prin Sfintele Taine ne comunică, re trăiește și imprimă în mădulele Corpului Său modul retrăirii stărilor prin care și-a ridicat El firea omenească asumată. Desigur, pentru cel de pe o treaptă de sfințenie mai înaltă Tainele sînt mai descoperite, el vede mai mult din conținutul lor, folosește mai mult din ele, învelișul material a devenit, așa zicînd, inexistent pentru el, dar le primește mai departe, întrucît conținutul spiritual al Tainelor este hrănit din conținutul înfinit al vieții dumnezeiești, și, ca atare, un izvor necesar de viață pentru oricine. Liturgia îngerească din pictura bisericii ne spune că Euharistia, chian nevăzută, tot Euharistie rămîne ca împărtășanie, «mai adevărată», mai plină cu Trupul și cu Singele Celui ce S-a jertfit pentru lume. «Astfel împărtășirea euharistică repetată în viața pămîntească și urcușul duhovnicesc al dăruirii noastre lui Hristos, hrănit de acea împărtășire, ne conduc spre împărtășirea desăvîrșită și descoperită de Hristos din viața viitoare, cînd deosebirea dintre împărtășirea de Hristos și înălțimea culminantă a vieții noastre în El va înceta»⁵⁴.

Unirea progresivă cu Hristos, îndeplinită în Trupul Bisericii, reprezintă pentru Origen «nupțialele mistice» descrise alegoric în Cîntarea Cîntărilor. În această unire omul cucerește, alături de simțurile sale muritoare, coruptibile și umane, un alt simț *αισθησις* care este nemuritor, spiritual și divin⁵⁵.

Dar, pe măsură ce progresăm cu ajutorul ierarhiei bisericești și al ingerilor, *Il vedem și Il simțim și noi pe Dumnezeu tot mai clar și ne apropiem tot mai mult de lumina descoperită a Lui, ne îndumnezeim. «Iisus (mintea atotdivină și mai presus de ființă, sursa, ființa și puterea atotdivină a întregii ierarhii), le strălucește mai clar și mai inteligibil ființelor fericite superioare nouă, făcîndu-le, după puterea lor, asemenea luminii Sale. În ce ne privește pe noi, ne adună din multe heterogenități, prin dragostea de cele bune, care tînde spre El și ne înalță spre El, desăvîrșindu-ne într-o viață, într-o deprindere și într-o lucrare unitară și dumnezeiască. De la aceasta, progresînd la sfînta lucrare a preoției, devenim mai aproape de ființele superioare nouă, prin asemănarea după putere, în sfînta lor fixitate statornică și ne schimbătoare. Din aceasta, privind spre însăși lumina fericită și dum-*

54. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Liturgia comunității și jertfa interioară în viziunea filocalică*, în «Ortodoxia», XXX (1978), nr. 1—2, p. 398.

55. *De Principiis*, I, 1, 8, P. G. 11, 129 C.

n-zeiască a lui Iisus și văzind întru sfințenie cite se pot vedea și luminându-ne cu cunoașterea vederilor, sfințiți fiind și sfințind pe alții prin știința tainică, vom putea deveni în chipul luminii și îndumnezeitori, desăvârșiți și desăvârșitori»⁵⁶. Acum misterul iubirii, în expresia sa cea mai deplină, devine ascuns dincolo de norul slavei, care nu poate fi în nici un fel cunoscută, descrisă ori împărtășită, ci numai exprimată. Aceasta este de fapt faza transfigurării și transparenței depline în Hristos, experimentată de aceia care prin urcușul duhovnicesc au făcut un admirabil efort de sensibilizare morală.

Protos. drd. IRINEU POP

VIRTUTEA RECUNOȘȚINȚEI

Ne vom strădui să arătăm în cele ce urmează că, deși nu este exprimată ca atare în numărul virtuților pe care teologia le cunoaște, recunoștința în sensul ei etimologic și plenar se află inclusă în lăuntru globalității acțiunilor, gândurilor și sentimentelor cu valoare creștină sau numai morală¹.

Înainte de toate, trebuie să facem câteva precizări privind termenul însuși, semantica și apariția sa în paginile Sfintei Scripturi, cum și accepția pe care o are acest cuvânt (sau cel care-l înlocuiește adesea în Scriptură) în literatura patristică.

Textele scripturistice în care se învederează atitudinea recunoșcătoare a beneficiarului unei binefaceri folosesc cel mai adesea termenul «mulțumire» și mai rareori «răsplată». Locul cel mai potrivit a exprima această atitudine este cel care amintește urmarea minunii de vindecare a leproșilor. Dintre cei zece bolnavi vindecați, «pe cînd ei se duceau» să se arate preoților, doar unul s-a întors să-și arate recunoștința către Mîntuitorul, «mulțumindu-I» (Luca 17, 16). Desigur, exprimarea mulțumirii pentru binele primit este însuși miezul recunoștinței, chiar dacă uneori aceasta nu poate fi manifestată în mod evident, ci doar în rugăciunea adresată lui Dumnezeu. Acțiunea recunoșcătoare este indicată în această situație de Domnul Iisus Hristos însuși, cînd evidențiază cele două atitudini ale bolnavilor vindecați: «Au nu zece s-au curățit? Dar cei nouă unde sînt? Nu s-a găsit să dea slavă lui Dumnezeu decît numai acesta, care este de alt neam?» (Luca 17, 17-18). Lăsînd la o parte faptul că cei nerecunoscători erau iudei, iar singurul recunoscător era samarinean, să remarcăm că recunoștința e desemnată în cuvintele «a da slavă lui Dumnezeu» pentru binele pe care ni-l face, a mulțumi Lui. Pentru aceea, termenul frecvent în traducerea ortodoxă ale Scripturii, cînd e vorba de recunoș-

56. Sfîntul Dionisie Areopagitul, *Hierarch. eccl.*, I, 1, P.G. 3, 372.

1. Este locul să menționăm predica scrisă de Prof. Ieremia B. Ghiță și tipărită în rev. Mitropolia Banatului, nr. 6/1986, sub titlul *Păcatul nerecunoștinței: Ca atitudine reprobabilă, nerecunoștința este pe drept cuvînt considerată de Pr. I. B. Ghiță drept un păcat care «degradează și coboară omul la nivel inferior animalelor»* (p. 60).

tință, este acela de «mulțumire» ca atestare a darului primit și îndatorarea pe care orice suflet normal o simte față de binefăcător.

Este drept că terminologia în cauză suferă de o anumită incapacitate de a exprima gramatical și cu sensul corect această atitudine de recunoștință manifestă sau numai interioară. Pentru că în limba noastră (și în mare măsură în celelalte limbi la care avem frecvent acces), cuvântul a «recunoaște» în starea lui verbală are și celălalt sens, nu foarte îndepărtat ca înțeles, dar oricum, angajând alte laturi ale spiritului nostru. Verbul «a recunoaște», mai înseamnă și a identifica ceva sau pe cineva cunoscut mai înainte, sau a deosebi ceva după anumite semne caracteristice, sau a se identifica cu cineva (în forma reflexivă a verbului), cum și a admite că ai spus sau săvârșit sau primit ceva, anterior. Acestea și încă alte nuanțe se exprimă însă, în starea substantivală a cuvântului, dar prin forma infinitivului lung al verbului, adică prin «recunoaștere» și nu prin «recunoștință». Limba română are această rară maleabilitate care ușurează nuanțarea traducerilor, anume, folosirea, în lăuntru familiei de cuvinte, fie a substantivului ca atare, fie a celui rezultat din infinitivul lung, care de cele mai multe ori imprimă ideea unei acțiuni prelungite.

În situația de față nu se poate spune că aceasta a fost dificultatea folosirii termenului de «recunoștință» sau de «recunoscător», în loc de «mulțumire» sau «mulțumitor», ci faptul că, deducem noi, verbul «a recunoaște a pătruns mai târziu în limba noastră, în sensul care ne interesează, și maniera tradițională a Bisericii noastre în păstrarea cuvântului scris a operat și în această zonă.

Înainte de a prezenta texte în exemplificarea fondului de mare adâncime morală a «recunoștinței», să mai semnalăm că o ușoară confuzie se poate strecura între ideea de recunoștință și cea de răsplătă. Uneori se consideră că uitarea binelui făcut de Dumnezeu sau de oameni poate fi considerată, pe bună dreptate nerecunoștință, ceea ce este exact. Dar nu considerăm că termenul «răsplătă» este bine ales când e vorba de răspunsul omului către Dumnezeu. De pildă, traducerea lui Gala Galaction folosește bine termenul de «răsplătă» (în Judecători 9, 16) când Iotam ceartă fărădelegile lui Abimelec și întreabă retoric către locuitorii Sihemului: «...oare bine ați făcut «ceea ce ați făcut cu Ierubbaal și cu casa lui» și oare «i-ați răsplătit după faptele sale»? Alte traduceri, ca cea ortodoxă după Septuaginta cea britanică, și cea a Bibliei din Ierusalim traduc cu ideea de corespondență între binele primit și răul cu care s-a răspuns, exprimată prin: «potrivit binefacerilor...» (ed. rom. 1982) sau «după merit» (Bibl. Ierusalim). În același sens se exprimă această idee morală în prezentarea versetului 19 din Ieremia, cap. 20, «oare binele se răsplătește cu răul?, în toate cele trei traduceri menționate mai sus.

Cu același termen este tradus și versetul 3 din cap. 32 al Deuteronomului: «...neam îndărătnic și ticălos. Cu acestea răsplățiți voi Domnului?» — atât de traducerea BOR a Bibliei cât și de cea semnată de Gala Galaction, loc în care nu mai considerăm că «răsplătirea» redă just ideea raportului dintre om și Dumnezeu. Pentru că Dumnezeu poate răsplăti pe om pentru o acțiune sau o atitudine cuviincioasă, dar

omul nu poate «răsplăti» sau «recompensa» pe Cel de la care are totul. «Răsplătirea» este un termen care poate exprima raporturile între oameni: «după faptă, și răsplată» sună adagiul obișnuit în asemenea situații: «Răsplata» sau «recompensa» (termen aproape echivalent, dar cu arie încă mai redusă) semnifică în general atitudinea omului care-și, recunoaște o datorie morală sau materială și care-și rezolvă în fapt, cu dreaptă evaluare, acest drept. Dar chiar când «răsplătirea» este însoțită de o stare interioară de bună-voire sau de prețuire pentru binele care l-a îndatorat, ea poate încheia situația de debitor adică doar șterge obligația acestuia. Și chiar dacă achitarea unei datorii — neexigibile, cum e cazul în acțiunea de răsplătire, dar oricum planind asupra vieții beneficiarului — are loc, ea poartă mai mult către sensul contractual, juridic, al raporturilor între oameni și într-o oarecare măsură moral, în sensul deplin creștin al cuvîntului. Atitudinea morală se extinde pe un teren mult mai vast decît aria restrînsă dar desigur morală a achitării unei obligații contractate.

Am făcut această digresiune nu pentru a demonstra amplitudinea conștiinței morale, a acestui imponderabil și subtil motor al reglării raporturilor între oameni, ci pentru a semnala că dacă «recunoștința», ca imens rezervor de «recunoaștere» a dependenței noastre de Dumnezeu sau a interdependenței umane, nu este menționată în tabloul marilor virtuți creștine, nu este nicidecum pentru că nu ar fi o virtute, ci pentru că ea este o culoare, o manifestare a nobleței sufletului omenesc², care înglobează multe virtuți. Ea se află prezentă, cu tot conținutul ei spiritual creștin, în ideea de mulțumire», cu care este tradus în românește termenul de «grația», sau de «euharistia» din textele latinești sau grecești, redînd situația de «gratitudine» a omului pentru binefacerile de care este conștient. Este acesta, poate termenul cel mai fidel cu care se poate exprima poziția permanentă a creaturii față de Creator, ca și a omului către binefăcătorul uman.

Deși ideea de responsabilitate față de Creator este dominantă în Noul Testament — ea fiind adesea prezentă în Vechiul Testament prin urgiile trimise de Iahve ca răspuns la nelegiuirile comise de poporul evreu — recunoștința ca atare este rar conturată în limbajul aghiografilor. Momentul pe care l-am evocat deja, din Luca 17, 16 nu definește această virtute, dar ea este miezul relatării despre cei zece leproși, cînd doar unul se arată recunoscător Domnului pentru vindecare. Mai explicit arată Apostolul Pavel raportul dintre binefacerea divină și nerecunoștința umană: «Căci mînia lui Dumnezeu se descoperă din cer peste toată fărădelegea și peste toată nedreptatea oamenilor... Pentru că ceea ce se poate cunoaște despre Dumnezeu este cunoscut de către ei, fiindcă Dumnezeu le-a arătat lor... adică veșnica lui putere și dumnezeire...». Dar acești oameni, «cunoscînd pe Dumnezeu nu L-au

2. Este elocvent în acest sens romanul scris de C. Manolache, cu titlul «Povara recunoștinței» (București 1944) în care răsplătirea binelui cu răul este tocmai dovada unui proces psihologic foarte complex, dar destul de frecvent. Cel îndatorat prin binele primit nu are totdeauna dispoziția de a fi recunoscător, ci, dimpotrivă, se simte în stare de inferioritate față de binefăcător, și îi plătește cu răul, cu calomnia, cu detractarea, pentru a-l înjosi pe acesta, pentru a nu-l mai simți superior.

slăvit ca pe Dumnezeu, nici nu l-au mulțumit, ci s-au rătăcit în gândurile lor și inima lor cea nesocotită s-a întunecat» (Rom. 1, 18-21).

În acest text apare succint exprimată doctrina raportului între Creator și creatura cugetătoare. Omului i s-a dat să cunoască pe Creator, să beneficieze de darurile Lui și recunoscându-L ca atare, să-L slăvească și să-I mulțumească. Nefăcînd aceasta, omul se rătăcește, iar depărtarea de Dumnezeu îl duce la nesocotință și la întunecarea inimii: Termenul «a mulțumii» este tradus exact după grecescul «euharistia-ai» sau «grati esse» (a fi mulțumitor) după traducerea Vulgatei.

Un alt loc în care Apostolul atinge acest subiect este cel din Coloseni 3, 15, în care îndeamnă pe creștinii din Colose la recunoștință. «Pacea lui Hristos, întru care ați fost chemați ca să fiți un singur trup, să ștăpînească în inimile voastre; să fiți mulțumitori. În versetul acesta, termenul «mulțumitori» este tradus de Biblia britanică cu «recunoscători, ceea ce trimite mai exact la limbajul curent și sensul actual al recunoștinței. Traducerea românească se ține strîns de cuvîntul grecesc «euharistoi», pe cînd cea britanică îl redă prin filiațiunea latină a aceluiași text: «grati estote», care încă nu-și are echivalent românesc în forma sa afirmativă. În românește, forma negativă este curent folosită în limbajul literar laic: «ingrați», dar încă nu și-a găsit locul în literatura aghiografică. În același fel este tradus de textul oficial al Bisericii noastre versetul 2 din cap. 3 al epistolei II Timotei: oamenii vor deveni, «în zilele din urmă», «iubitori de sine, iubitori de arginți... nemulțumitori, fără cucernicie...», loc în care și celelalte traduceri românești folosesc cuvîntul «nemulțumitori» și «nerecunoscători», redînd astfel latinescul «ingrati». Și considerăm că este foarte potrivită traducerea oficială, deoarece limbajul nostru curent nu are încă adunat, în conținutul adjectivului «ingrat», și acea bogăție pe care o are adjectivul «nemulțumitor». Căci sufixul adjectivului «mulțumitor» redă mai bine situația celui ce se află în starea de grațitudine, sau invers, starea de ingratitudine, decît adjectivul «ingrat», (uneori substantivizat) care trezește mai curînd o însușire personală negativă, sau o situație de moment în care beneficiarul și-a uitat o îndatorire. Nemulțumitorul e cel care este continuu ingrat, iar mulțumitorul, *col în continua dispoziție de a mulțumi.*

După aceste cîteva indicații scripturistice despre recunoștință, ca dispoziție continuă de a mulțumi să vedem în ce fel marii gînditori creștini și interpreți ai Scripturii prezintă recunoștința, astfel încît ea să poată găsi loc în categoria virtuților. Încercînd să sistematizăm gîndirea patristică în acest domeniu, să constatăm mai întîi prezența în scrierile lor a celor patru virtuți cardinale sau generale — cunoscute în filosofia laică încă a vechilor timpuri — enumerate într-o ordine sau în alta, adică: dreptatea, înțelepciunea, cumpătarea și bărbăția³. Pe acestea Sfîntul Ioan Damaschin le enumeră puțin schimbat⁴, specificînd că sînt virtuți sufletești din care naște o largă ramificație

3. La Filotei Sinaitul, *Capete despre trezvie*, Filoc. rom. vol. 4, Sibiu, 1948, p. 109 cap. 18.

4. «Bărbăția, prudența, cumpătarea și dreptatea», în *Cuvînt minunat și de suflăt folositor*, Filoc. rom., vol. 3, Sibiu, 1948, p. 186.

de alte virtuți sufletești, începînd cu cele specific teologiei creștine, credința, nădejdea și dragostea, urmate de nu mai puțin de 27 alte virtuți⁵. Mai re-luse ca număr, virtuțile sufletești sînt specificate de Sfințitul Maxim Mărturisitorul destul de variat (15 la număr), începînd cu iubirea și smerenia și încheind cu lipsa de mîndrie și străpungerea inimii⁶.

De remarcat, că în ambele texte nu este pomenită, recunoștința ca virtute, dar ea este implicată, cum vom vedea mai tîrziu, în cele deja exprimate. În schimb, o găsim adeseori prezentă în alte cugetări ale sfinților părinți, gîndită în strînsă relație cu alte virtuți. Gratițudinea este descrisă de scrierile Sfințitului Maxim ca fiind o urmare a discernămintului, sau a cunoașterii limitelor între bine și rău sau ca mărturisire a acestei cunoașteri ori chiar a răului săvîrșit. Este o corelație permanentă în scrierile Părinților, între: cunoașterea de sine, pe de o parte — de unde: smerenia, bunătatea, evlavia — și cunoașterea lui Dumnezeu și a creației Lui, trepte care duc la recunoașterea posturii umane, de creatură care a primit totul de la Dumnezeu, dar care, prin înseși darurile primite, are capacitatea de a discerne între cele de folos naturii lui — care subzistă ca filiațiune tinzînd către divinitate (poftirea înfierii) — și cele dimpotrivă.

Către acest înțeles ne conduce Sfințitul Maxim comentînd locuri din Vechiul Testament: Ezechia nu a răsplătit binefacerea pe care i-a făcut-o lui, Dumnezeu, «Căci nu a măsurat recunoscător mulțumirea cu mărimea izbînzilor primite de la Dumnezeu, ci s-a înălțat în inima lui»⁷. Deci nerecunoscînd pe Dumnezeu ca izvor al reușitelor sale, el s-a mîndrit, «s-a înălțat», căzînd astfel în păcatul necunoașterii de sine. Această corelație este întărită și de un alt răspuns dat lui Talasie, de același sfințit părinte: «Căci cel ce-și închipuie că a ajuns la capătul din urmă al virtuții nu va mai întreba de cauza din care izvorăsc virtuțile, ci va circumscrie puterea voinței lor numai la sine... Dar cel ce-și simte sărăcia sa naturală în ceea ce privește virtuțile nu va înceta să alerge cu grabă spre Cel ce-i poate împlini lipsa sa: ...și «n-a mai venit peste ei (iudei) mînia Domnului în zilele lui Ezechia», adică n-a mai venit cealaltă minie, cea a retragerii darurilor, fiindcă prima părăsire l-a învățat să fie recunoscător»⁸.

Dumnezeu însuși ne cere recunoștința, nu pentru El, ci pentru noi, ca să ne restabilim în situația noastră reală de dependență de El, de izvorul vieții, de fericirea pe care numai relația noastră directă și conștientă cu El o aduce, plasîndu-ne astfel pe orbita avansării spre fericirea veșnică.

5. Acestea sînt: rugăciunea, smerenia, blîndetea, îndelungata răbdare, suferința răului, bunătatea, neminierea, cunoștința dumnezeiască, neiuțimea, simplitatea, neturburarea, nefățărnicia, neînfumurarea, nemîndria, nepismuirea, neviclenia, neiubirea de arginți, compătimirea, milostenia, generozitatea, neîntristarea, străpungerea inimii, sfiala, evlavia, dorirea bunurilor viitoare, dorul după împărăția lui Dumnezeu, poftirea înfierii), după care urmează virtuțile trupesti.

6. *Intrebări, nedumeriri și răspunsuri*, Filoc. rom., Sibiu, 1947, vol. 2, p. 209.

7. *Răspunsuri către Talasie*, Filoc. rom., Sibiu, 1948, vol. 3, p. 216.

8. *Ibidem*, p. 270. Traducerea modernă a adoptat acum termenul de «recunoscător», la locul potrivit.

O relație directă cu El o are în fond orice creatură, căci fără harul în care ne ține providența nici o viațuire nu ar fi posibilă. Dar pentru viața cugetătoarelor este necesară o relație conștientă, iar aceasta presupune recunoașterea filiațiunii divine a omului și viațuirea în mod corespunzător. Căci și creaturile netrupești, îngerii, sînt conștiente de proveniența lor, dar nu toți s-au și comportat în mod corespunzător. Cei care nu au fost recunoscători, chiar dacă au cunoscut cine le este Părintele, nu au acționat în consecință, și prin aceasta nu și-au plecat capul înaintea Creatorului, ci s-au dezlipit de izvorul vieții. De asemenea omul, mai material și mai îngroșat în capacitatea lui actuală de cugetare, ar putea urma aceeași vultură spre pierzare. Căci «va zice către Dumnezeu cel fără trezire și nepăsător: nu vreau să cunosc căile Tale. Desigur, o va spune aceasta pentru lipsa iluminării dumnezeiești, de care e plin cel părtaș de ea și care va deveni tot mai neclintit în cele dumnezeiești». «Căci sufletul care s-a umplut de binefaceri și s-a îndulcit de Iisus răsplătește pe binefăcător, cu bucurie și dragoste, prin mărturisire, mulțumind...»⁹.

Prin urmare, creștinul conștient de beneficiul relației lui cu Creatorul este îndemnat să-și mărturisească aceasta, adică să manifeste — vizibil sau doar în rugăciunea sa — recunoștința pe care o simte, pe care o și recunoaște ca obligație. Sfintul Maxim analizează starea de recunoștință, pe care o corelează și cu altă însușire a celui conștient și recunoscător. «Iuda înseamnă mărturisire — spune el. Iar înțelesul mărturisirii este îndoit: Există o mărturisire de mulțumire pentru bunurile primite în dar și există una pricinuită de muștrarea și certarea pentru relele săvîrșite. Căci mărturisire se numește și înșirarea cu mulțumire a binefacerilor dumnezeiești, de către cei vinovați. Și amin-două produc smerenia, căci atît cel ce mulțumește pentru cele bune, cît și cel ce se cercetează pentru fărădelegi, se umilește: cel dintîi, socotindu-se nevrednic pentru bunurile ce i s-au dat, cel de al doilea, rugîndu-se să primească îndreptarea greșelilor»¹⁰.

Cum se vede, Sfintul Maxim adîncește introspecția și recomandă această operație pentru cei ce vor să cunoască adevărul, despre ei înșiși, despre Dumnezeu, cum și exercițiul prin care se poate ajunge la o treaptă superioară. Și iată, el găsește ca rezultat al acestei operații dobîndirea smereniei. Deci mărturisirea greșelilor proprii, chiar față de tine însuși — recunoașterea stării de păcătoșenie — ne plasează în adevărata lumină a existenței noastre. Pentru că smerenia — sau modestia în termeni actuali — nu înseamnă o acuzare formală și exterioară, superficială, de dragul unei atitudini smerite; ci este recunoașterea lăuntrică — numită de atîți alți Părinți — «zdrobire a inimii» — a situației noastre de totală incapacitate de a face binele dacă la aceasta nu am fi ajutați de har. Și pentru acest har (= darul lui Dumnezeu) trebuie să fim recunoscători, nu numai pentru că ne știm în viață, ci și pentru că ne conduce la realizarea propriei noastre personalități prin continua exercitare a binelui.

9. Isichie Sinaitul, *Cuvînt despre trezvie și virtute*, în Filoc. rom., Sibiu, 1948, p. 62, 63.

10. Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, Filoc. rom. cit., vol. 3, p. 288.

Există o terapeutică permanentă în lucrarea providenței. Avansarea sau regresul creștinului în viețuirea lui spirituală sînt determinate de conlucrarea lui cu harul, care e mîna călăuzitoare a Creatorului. Acesta ne face cunoscut, prin reușitele sale eșecurile noastre, care e voia Lui, și către care direcție este spre binele nostru să ne îndreptăm. «Căci există o regulă și o lege a providenței, așezată în fapte, potrivit cărorora cei ce s-au arătat nerecunoscători pentru bunurile primite sînt povățuiți spre recunoștință prin cele potrivnice, trebuind să facă experiența celor contrare ca să cunoască puterea dumnezeiască care le-a dăruit bunurile»¹¹. Sau, cum exprimasem același lucru, mai înainte, Marcu Ascelul, «Tot binele vine de la Dumnezeu, după o anumită rînduială, și pleacă pe ascuns de la cei nemulțumitori, nerecunoscători și leneși»¹².

Este comună Sfinților Părinți, această înțelegere a recunoștinței ca garanție a smereniei, ca bună așezare a creștinului în locul pe care îl dorește Dumnezeu. Căci lipsa cunoașterii, a legilor creației și a stăpînului ei, duce la nesocotirea rostului nostru în lume și deci a bucuriei de a trăi, creștinul știindu-se fiu al Tatălui ceresc, aflat pe drumul întoarcerii către El. Iar drumul întoarcerii, deschis de Hristos — Dumnezeu și Fratele nostru, este accesibil numai în anumite condiții, dar toate aceste condiții sînt la îndemîna noastră, puse în capacitatea noastră de a cunoaște, de a recunoaște, de a mărturisi ceea ce recunoaștem, de a mulțumi lui Dumnezeu. «Să nu fii nerecunoscător față de purtarea de grijă a lui Dumnezeu» — spune un alt sfînt părinte — căci «nu tu ești cel ce biruieste...». «Dar mulți, uitînd de harul acesta..., în loc de a mulțumi neîncetat lui Dumnezeu cu gura lor, au căzut în mîndrie și în trufie»¹³.

Iată alternanța permanentă între recunoștință — smerenie și nerecunoștință — trufie. Insistența Părinților noștri, în a ne menține treji (cuvîntul «trezvie» fiind starea de cunoaștere luminată, a realității Providenței divine și acțiunii binefăcătoare a harului în viețuirea creștinului ca fiu al Tatălui) și maturi, ca cei ce sîntem creație liberă și cugetătoare, este explicată în mai toate scrierile patristice. Îndrumător moral, în sensul plinar al moralității creștine, spiritul patristic lărgeste porțile de acces la Împărăția lui Dumnezeu. Căci prelucrarea cuvintelor Scripturii ne pune la dispoziție nu numai cunoașterea adevărului, ci și modul de a ne integra lui, de a participa la viața de har redobîndită prin Jertfa și Învierea lui Hristos. Nimic nu ni se cere, fără ca uneltele dobîndirii roadelor să nu ne fi fost puse la dispoziție de Cel care ne îndeamnă să urcăm la El. Harul, sau forța vivificatoare a energiilor divine care împresoară și pătrund existența noastră, nu este pus la dispoziție din plin. Aceasta înseamnă formularea Mîntuitorului: «Iată Eu stau la ușa și bat» anunțată în Apocalipsă (3, 20); «de va auzi cineva glasul Meu și va deschide ușa, voi intra la el și voi cina cu el, și el, cu Mine». Perseverența harului nu încetează, nici dacă I se deschide, nici dacă I se refuză intrarea în sufletul și cugetul credinciosului. Și nu încetează

11. *Răspunsuri către Talasie Filoc. rom. cit., vol. 3, p. 219.*

12. *Despre legea duhovnicească, Filoc. rom., Sibiu, 1947, vol. 1, p. 234.*

13. *Sfîntul Isaac Sirul, Cuvinte despre nevoiță, Cuvîntul LXXXV, Filoc. rom., București, 1981, p. 455.*

nici după ce I s-a deschis ușa, căci cel ce se lasă pătruns de harul divin «va cina» cu Domnul, se va împărtăși de Viața dumnezeiască. Iar accesul este determinat de buna și libera voință a omului. Căci «harul Duhului nu se micșorează în cei ce se împărtășesc de el (din care pricină se și naște patima invidiei), chiar dacă unul primește mai mult, iar altul mai puțin, din har. Pentru că fiecare dobândește, după măsura credinței lui, arătarea Duhului. Așa încît fiecare își este distribuitorul propriu al harului. Și dacă ar cugeta bine, nu ar trebui să invidieze pe cel ce a dobîndit haruri mai mari, deoarece depinde de el însuși dispoziția prin care primește bunurile dumnezeiești»¹⁴.

Este foarte explicită precizarea Sfântului Maxim, care definește întreaga idee de virtute. Nimeni nu se naște virtuos, nimeni nu este mai avantajat spre cîștigarea virtuților decît semenul său; cel mai mult încercat primește și darul de a se opune ispitelor, iar cel ce a primit mai puțină putere nu va fi încercat peste puterile lui. Dar dispoziția de a se opune, de a-și exercita efortul de care este capabil, rezidă în a accepta sau nu conlucrarea cu harul și acceptarea e o operă a liberului arbitru al credinciosului. Acceptarea este unica noastră contribuție la buna viață în Hristos, căci «toată activitatea și contemplația, virtutea și cunoștința, biruința și înțelepciunea, bunătatea și adevărul le săvîrșește în noi, ca în niște organe, Dumnezeu, noi neaducînd nimic decît dispoziția care voiește cele bune»¹⁵.

În ce raport putem plasa această dispoziție de a face și a voi binele, față de recunoștință? Ca și virtutea smereniei, cu care se află pe aceeași treaptă, recunoștința presupune o justă cunoaștere a adevărului despre noi înșine, deci conlucrînd cu cunoașterea, dar nu numai cu aceasta. Iată spre pildă învățătura pe care ne-o oferă Mîntuitorul prin parabola talanților (Matei 25, 14-29) sau a minelor (Luca 19, 12-26). «Un om de neam mare», urmînd să fie «domn», și-a chemat cîteva slugi și le-a dat cîte un talant (mină) ca să le «neguțătoarească» (Luca 19, 12, 13). Dintre aceștia, la întoarcerea «domnului», unul dintre cei dăruți i-a înapoiat zece mine rezultate din «negoțul» pe care l-a exercitat între timp. Altul a înapoiat cinci mine — rezultat al negoțului său. Pe ambii îi laudă stăpînul, numindu-i «slugă bună și credincioasă», dîndu-le în dar zece și respectiv cinci cetăți în stăpînire. Un al treilea însă răspunde cu invective — justificînd faptul că nu folosise mina nicidecum ci o păstrase într-un ștergar (la Matei, «a ascuns-o în pămînt») — cu faptul că socotea pe stăpîn «om aspru»: «iei ce nu ai pus și seceri ce nu ai semănat»; și «temîndu-se» de stăpîn, îi înapoiază darul, nefructificat. Atitudinea stăpînului este netă și pe măsura răspunsului primit: «Din cuvintele tale te voi judeca. Ai știut că eu sînt om aspru: iau ce nu am pus și secer ce nu am semănat! Pentru ce deci nu ai dat banul meu schimbătorilor de bani? Și eu, venind l-aș fi luat cu dobîndă» (vv. 22—23).

Reținem de aici două atitudini: aceea de prețuire și încredere a slugii față de stăpîn, și alta, de neîncredere, de teamă nefondată, a celei de a treia slugi. Fiecare din cei trei dăruți a acționat potrivit

14. Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, Filoc. rom. cit., vol. 3, p. 240.

15. Idem, *ibidem*, p. 235

imaginii despre sine însuși : cei doi, lucrând cu onestitate și bună credință au riscat contînd pe aprecierea pe care stăpînul o va da lucrării lor cinstitute și bine intenționate. Stăpînul i-ar fi înțeles și nu i-ar fi certat dacă riscul s-ar fi soldat în dauna lor. Cel de al treilea, viclean și bănuitor, l-a categorisit pe stăpîn potrivit relației sale cu acesta și a procedat în consecință ascunzîndu-și lenea și dezinteresul după vîlul mincinos al opiniei sale greșite. Nu a acordat încredere celui de la care a primit un dar, ci l-a ignorat cu desăvîrșire în absența lui, dovedind rea-credință și nefăcînd nici o încercare de a cunoaște mai bine pe stăpîn, eventual provocîndu-i o reacție la riscul pe care ar fi putut să și-l ia ca și ceilalți.

Pentru încrederea celor doi, Dumnezeu le prețuiește lucrarea și-i păstrează într-o mai înaltă dregătorie; iar celui de al treilea, dimpotrivă : și ceea ce avea i-a luat. Care era vina acestuia? În primul rînd, desconsiderarea stăpînului, adică tocmai a celui care-l primise în slujbă și care, din dărnicie, îi dă ca și celorlalți un dar. Reținînd relatarea lui Matei (25, 15) — care precizează că primul a primit zece talanți, al doilea doi și al treilea unu, «după puterea fiecăruia» — aspectul psihologic al acestei drame se încarcă cu o nuanță în plus : cel de al treilea pare să fi acționat rău și din invidie, întrucît Domnul nu i-a încredințat mai mult ; poate că nu l-a prețuit mai mult. Invidia născută din aceste considerații l-a întunecat și mai mult. Dar și rămînînd la relatarea lui Luca, sufletul «slugii viclene» nu e mai puțin întunecat. El «se teme» (în ambele relatări) de stăpîn pentru că nu-l cunoaște, pentru că timpul cît slujise nu se străduise să-l cunoască, așa cum o făcuseră ceilalți. Dar nici nu mărturisește, nici nu recunoaște acestea, nici nu-și cere iertare că nu s-a priceput la negoț, ci atacă în deplină dușmănie. Deci nici «cunoaștere», nici «recunoașterea» greșelii, nici «recunoștința» pentru cel din ale cărui bunuri se hrănise și care-i mai și făcuse un dar.

În angrenajul acestor lupte sufletești nu este cert că primul act ostil este în neatenție, ori din abuz, ori din invidie ; dar e cert că revedem în amalgamul acesta alîtea momente trăite de noi înșine sau de alții, cînd o anumită comoditate ne fură și renunțăm să desprindem cum stau în adevăr lucrurile cu noi și cu ceilalți. Din lene, din minerie, din satisfacția trezită de propria noastră persoană care ne devine centrul atenției noastre, din ignoranța uneori stimulată spre propria noastră slăvire («slava deșartă»), din teama de a nu pierde ceea ce avem (neîncredere în Dumnezeu), din tendința de a ne crede autorul bunelor lucrări și chiar al reușitei noastre, din dorința de a stăpîni, de a domina pe alții, dat fiind că o altă înălțare nu cunoaștem, — renunțăm pe încetul la tensiunea către Dumnezeu și acceptăm detașarea de centrul energiilor creatoare, de Cel ce a și pus în noi puterea de a fi, de a ne realiza și chiar de a ne detașa de El însuși. Căci în încăperea propriei noastre existențe beneficiem fiecare de un comutator, de un «buton electric» care se cere doar mișcat pentru a asigura lumina. Dar ceea ce ne mișcă mîna spre schimbarea situației vieții noastre este interesul pentru această lumină.

Înainte de orice concluzie, am putea înfățișa recunoștința ca pe o sumă a virtuților, ea constând în (și fiind realizată în același timp de) tensiunea continuă a creștinului în cunoașterea lui Dumnezeu. Aceasta presupune înainte de toate un act de dreptate făcută lui Dumnezeu, recunoscându-L ca Tată creator, Fiu mîntuitor, Duh sfințitor, izvor a toată existența, dar și prieten al fiecăruia din noi. Apoi, tensiunea aceasta e sporită de încrederea pe care i-o acordăm tocmai știindu-L «filantrop, generos, iertător, de unde se implică și fidelitatea noastră față de acest Prieten susținător, cum și cinstirea Lui, manifestată social sau ca act interior dar susținut. Căci dinamismul sufletească îndreptat spre picioarele Crucii ne plasează la just nivel — nivel care corespunde și cu gradul de înțelegere a iubirii adresată fiecăruia de Dumnezeu — și ne asigură și justa funcționare a judecării cugetului nostru, ceea ce pe plan cognitiv este redat de Sfinții Părinți prin «dreapta socoteală» sau «discernămînt» sau «darul deosebirii», iar pe plan moral are rezonanța mării virtuți a modestiei, a smereniei. «Fără smerita cugetare, adevărul e orb» — spune Ilie Ecdicul¹⁶. Căci tuturor virtuților trupești și sufletești, le premerge mila și adevărul, a căror roabă e smerenia și darul deosebirii (dreapta socoteală), care — după Părinți — «vine din aceea, și fără de care nici aceea nu-și va putea vedea marginea ei», explică același¹⁷.

Este o nouă atestare a conlucrării asidue dintre minte și inimă, dintre înțelegere sau cunoaștere, și iubire. Teodor de Edesa, vorbind despre contemplație, prezintă această relație astfel: «după măsura cunoștinței este și măsura dorinței»¹⁸ (de contemplație). Cu cît cunoști mai mult, cu atît dorești încă mai mult să cunoști. Iar cunoașterea presupune în cel mai înalt grad discernămîntul. «Din înfrinare și smerenie am învățat că se naște nepătimirea. Iar din credință — cunoștința. De la acestea, sufletul înaintează apoi la dreapta socoteală (discernămînt) și la dragoste»¹⁹. Căci «în știința virtuților se cuprinde și discernămîntul exact al binelui și al contrariului lui, pentru care e trebuință de chibzuință»²⁰. Cunoașterea și discernerea adevărului și a binelui este indispensabilă în opera de desăvîrșire a creștinului. Adevărata «gnoză» creștină coincide cu despătimirea, ele fiind sudate în iubirea de Dumnezeu și de semenul nostru. Teodor de Edesa conchide, potrivit întregii doctrine patristice, că «rădăcina tuturor relelor este neștiința»²¹ cea îndărătnică rămînere a noastră la nivelul animal din care facem și noi parte. Cel care se crede centrul universului decade din slava pe care Dumnezeu a dat-o omului, din harul care ne înalță la calitatea de fii ai Lui. Pe cînd cunoașterea reală despre noi ne plasează la dreapta situației de creatură dependentă de ajutorul Creatorului, posedînd capacitatea de a folosi acest har pentru a accede la slava Lui. O justă cunoaștere a realității noastre ne ajută să ajungem

16. *Capete morale*, Filoc. rom., vol., 4, cit., p. 287, cap. 44.

17. *Ibidem*, p. 282, cap. 5.

18. *Una sută capete foarte folositoare*, Filoc. rom., vol. 4, cit., p. 239.

19. *Idem, ibidem*, p. 232.

20. *Ibidem*, p. 211.

21. *Ibidem*, p. 246.

la smerenie, la această treaptă pe care literatura patristică o socotește virtutea prin excelență, ca antipod al mândriei luciferice. Nu ajunge numai cunoașterea intelectuală, cea pătrundere a realității exterioare. Ci prin discernământ dobîndim cunoașterea lăuntrică și ne recunoaștem neputința, slăbiciunea, vulnerabilitatea. Căci «precum, cînd lipsește lumina, toate sînt neguroase și întunecate, tot așa lipsind smerita cugetare, toate ale noastre sînt deșarte»²². Iar smerita cugetare ne arată că ascultarea poruncilor date de Stăpîn face cugetul elastic și maleabil la lucrarea Duhului. Nu numai efortul minții noastre este lăudabil, ci conjugarea acestui efort cu domesticirea trupului și a gîndurilor mișcate de vrăjmaș. «Căci cunoștința simplă îngîmfă pe om»²³.

Trufia, mîndria, îngîmfarea — trei denumiri ale acelei prea bune păreri despre noi înșine — constituie în morala creștină starea întunecată a spiritului. Și desigur o mai întinsă cunoaștere intelectuală duce la o mai mare încredere în noi înșine, ea trezind puterea de dominare a celui ce cunoaște, asupra celui mai limitat în cunoaștere. Căderea îngerilor s-a produs din această trufie, și supraviețuirea lor cearcă neconținut să domine neamul omenesc, mai puțin cunoscător, dar mai capabil de adevărata cunoaștere, cea care înaintează alături și o dată cu teama de Dumnezeu, cu acea binecuvîntată teamă de a nu pierde iubirea Lui. Căci e și o teamă rea, aceea simțită de «sluga vicleană», care nu cunoaște iubirea și se teme de atotputernicia Judecătorului.

Teama cea bună e cea de care ne vorbește marele adevărat gnostic creștin, care este Sfîntul Maxim Mărturisitorul: «Cel ce se teme de Domnul are pururea ca tovarăș smerenia, și prin gîndurile acesteia vine la dragostea și la mulțumirea către Dumnezeu. Căci își amintește de purtarea lumească de mai înainte și de feluritele greșeli, ca și de ispitele ce i s-au întîmplat din tinerețe și cum l-a izbăvit de toate acestea pe el Dumnezeu și l-a strămutat de la viața pătimasă la viața după Dumnezeu. În felul acesta dobîndește, pe lingă temere, și dragostea, mulțumind pururea cu smerenie multă, Făcătorului de bine și Cîrmuitorului vieții noastre»²⁴.

Chiar aghiografii Vechiului Testament ne fac cunoscut că teama de Dumnezeu este începutul înțelepciunii.

Teama cea sfîntă, de care vorbește și Sfîntul Maxim, este înfrățită cu smerenia, și ambele duc la dragostea de Dumnezeu și la recunoștință, care se manifestă prin acea pururea rugăciune de smerită mulțumire adusă Binefăcătorului. A «mulțumi pururea cu smerenie» multă — iată caracterizarea actului de recunoștință adresat lui Dumnezeu.

Teologia morală creștină consemnează în capitolele sale despre virtute acele categorii de virtuți care — pe lingă cele teologale (credința, nădejdea și dragostea) — se constituie adesea ca apus al păcatelor. Potrivit unui anume simbolism al cifrelor, teologia creștină păs-

22. Filotei Sinaitul, *Cuvînt despre trezvie și virtute*, Filoc. rom., vol. 4, cit., p. 62.

23. Idem, *ibidem*, p. 61.

24. *Capete despre dragoste*, suta întia, Filoc. rom. vol. 2, cit., p. 43-44.

trează numărul de șapte în enumerarea păcatelor, afirmînd că nenunțate ramificații pornesc din cele șapte păcate capitale (mîndria, arghirofilia, desfrînarea, invidia, lăcomia, mînia și lenea). Iar din virtuțile opuse acestor păcate se ramifică nesfîrșitele virtuți ca fațete ale unei singure, plene și desăvîrșite virtuți, care este dragostea față de Dumnezeu și de aproapele. Pentru a accede la aceasta, exercițiul creștinului comportă practicarea tuturor celorlalte, pe rînd sau concomitent, potrivit ispitelor care le prilejuieste lucrarea, și capacității celui încercat. Dar precum la începutul păcatului originar au acționat toți germeii păcatelor implicați în slăbiciunea omului și lipsa exercitării capacităților lui sufletești, tot așa la restaurarea omului Hristosfor sînt chemate să activeze toate virtuțile componente ale «fiilor prin har», ca ele să conducă la dobîndirea desăvîrșirii²⁵.

Dacă primul păcat uman a fost neascultarea, iar cel al duhurilor netrupești a fost mîndria, putem afla în analiza ambelor păcate prezența nerecunoștinței. Creatura cugetătoare — deși a cunoscut direct pe Creator — nu l-a acordat încredere, nu s-a supus sfatului și poruncii Lui, ci și-a depășit limitele prospețimii sale, căci tocmai aceste limite nu și le-a cunoscut. Despre limitarea noastră se va convinge cu încetul neamul omenesc, prin revelația supranaturală care-l învață să se cunoască mai bine pe sine și pe Creator. Exercițierea cunoașterii intră în efortul dozat al creștinului ca «nevoitor» al urcușului spre deplina lui restabilire în raportul de iubire cu Treimea divină. Căci «puterile de căutare și de cercetare a lucrurilor dumnezeiești sînt sădite în firea oamenilor, ființial, de către Făcător, prin însăși aducerea ei la existență. Iar descoperirile lucrurilor dumnezeiești le împărtășește prin har puterea Preasfîntului Duh»²⁶.

Recunoștința (= purerea mulțumire smerită) este continuu dialog al nostru cu Dumnezeu. Euharistia, jertfa de mulțumire, este suprema oferire lui Dumnezeu de către fiul său prin har, prin Fiul lui Dumnezeu. Rugăciunea arhierescă este supremul act de recunoștință al naturii umane în Hristos-Jertfitorul, Cel ce a împăcat totul în Sine. Recunoștința este puntea de legătură permanentă între creștin și Dumnezeu, căci ea constituie o continuă revenire a dăruitului asupra situației sale de beneficiar, reîmprospătarea cunoștințelor sale despre divinul binefăcător și pornirea din nou spre El, cu mulțumire.

Este — cum am mai spus — o recunoaștere a stării sale minore, de dependență, dar și de subiect în atenția Tatălui. Recunoștința, ca recunoaștere a ceea ce sîntem, ca luminare a raporturilor noastre cu El și cu frații noștri și ca mulțumire adusă purerea cu smerenie, este spirala înălțării noastre în «devenirea» creștină. Ea corespunde și se realizează prin întregul efort de credință (ca încredere) de cunoaștere (ca restabilire a treptei noastre existențiale) și de exprimare (prin grai, rugăciune sau fapte) a fericirii de a avea un Tată care este Iubire.

25. Astfel este elaborat capitolul respectiv din «Mărturisirea de credință» întocmită de Petru Movilă, ca și cele respective din «Învățătura de credință» sau din manualele clasice ale teologiei noastre.

26. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, Filoc. rom. cit., p. 310.

Recunoștința conține în sine dinamismul tuturor virtuților, precum este și motorul lor. Ea implică smerita cugetare, discernământul cunoașterii și viețuirea în sfânta frică de Dumnezeu.

Avînd pururea ca țintă pe Domnul, recunoscătorul nu este numai cel ce-L recunoaște pe Dumnezeu ca Stăpîn, ci și cel ce-și conduce întreaga existență ca mulțumire în act. Deci, prin cunoaștere creștinul dobîndește puterea discernământului, prin care se recunoaște dator binefăcătorului său, mărturisește aceasta și mulțumește cu smerenie.

Recunoștința e răspunsul de iubire al creștinului către Dumnezeu, proporțional cu măsura propriei sale dumnezeiri — o desăvîrșire în continuă desăvîrșire.

Recunoștința este o virtute, pentru că este putere de a recunoaște nimicnicia noastră și e cunoaștere și tensiune în cunoaștere, care conduce la slăvirea lui Dumnezeu. Ea desemnează arcuirea dialogului Dumnezeu-om în ceea ce Biserica sintetizează prin formula «dar din dar», concurînd la majora formă de viețuire morală, care este responsabilitatea persoanei umane.

ANCA MANOLACHE

CONȚINUTUL TEOLOGIC AL CUVÎNTĂRII SFÎNTULUI AMBROZIE LA TRECERA DIN VIAȚĂ A FRATELUI SĂU SATYRUS (sec. IV)

Scrierile patristice din veacul de aur (sec. IV) degajează o uimitoare forță de pătrundere în tezaurul de învățătură de credință al Bisericii creștine — una pretutindeni. Dar ele manifestă și sensibilitatea de excepție a autorilor sfințiți atunci cînd este vorba de un eveniment comunitar: hirotonirea cuiva, îndeplinirea vreunei încredințări misionare, îndreptarea celor căzuți și, de asemenea, trecerea din viață a unui părinte bisericesc, a unui ierarh sau a unui mucenic. În cazul fericit al unor evenimente favorabile pastorației și al unor întîmplări ce facilitau răspîndirea Evangheliei, scrierile patristice se caracterizează printr-un adevărat optimism creștin, al întregii Biserici, constituind o pildă de devotament a autorilor față de misiunea specială a ierarhiei, a tuturor acelor care se angajau puternic în viața creștină.

O latură mai puțin cunoscută însă a trăirii personale a autorilor patristici o constituie dimensiunea intimă, de familie. Rareori, de exemplu, cunoaștem amănunte despre frații și surorile lor. Dar acolo unde izvoarele nu lipsesc și unde aceștia spun ceva despre părinții și rudenii lor după trup, aflăm un orizont larg, de evlavie, de sirguintă creștină și de sfințenie a vieții. Totodată aflăm frămîntările lor în legătură cu momentele istorice pe care le străbăteau, deoarece aceste momente influențau, într-un fel sau altul, vizibil, viața de familie, relațiile cu prietenii, liniștea sufletească și chiar slujirea în oficiul bisericesc. Uneori avem de-a face cu adevărate «confesiuni» sau memorii, cu panegirice ținute în fața credincioșilor sau doar scrise; alteori întîlnim o adevărată literatură aghiografică. Faptul a fost deja scos în evidență, astfel: «Literatura aghiografică este considerabilă. Unele opere aghiografice se bazează pe izvoare de reală valoare istorică. Aceste opere se ocupă

uneori cu viața unui singur sfânt sau monah, alteori cu viața mai multor sfinți sau monahi. Cităm ca autori de opere aghiografice: Sf. Atanasie, părintele aghiografiei patristice și model pentru aghiografii contemporani și următori, prin vestita: *Viața Sf. Antonie* (s.n.). O seamă de Părinți ai Bisericii au reluat viețile martirilor, pe care le-au expus sub formă de omilii; Sf. Vasile scrie omilii la Sf. martiră Iulita, la martirul Varlaam, la cei 40 de martiri, la martirul Gordiu, la martirul Mamant; Sf. Ioan Gură de Aur scrie omilii, mai exact panegirice, la martirii: Roman, Iulian, Varlaam, Pelaghia, Berenike, Prosdoke și alții, la fel panegirice în cinstea episcopilor antiohieni: Ignatie, Vavila, Filogeniu, Eustațiu, Meletie, apoi 7 omilii vestite întru lauda Sf. Pavel. Alți Părinți scriu omilii despre patriarhi și prooroci ai V(echiului) Testament, ca Sf. Ambrozie: Despre Noe, Abraam, Isaac, Iacob, Iosif, Ilie, David. Alții scriu panegirice la sfinții contemporani cu ei, ca Sf. Grigore de Nazianz, care consacră asemenea opere Sf. Vasile cel Mare, Sf. Atanasie cel Mare, tatălui său Grigorie, fratelui său Cezarie, surorii sale Gorgonia...»¹.

Următor unei astfel de tradiții literare sfinte, de data aceasta în Apus, Sfântul Ambrozie scrie despre trecerea din viață a fratelui său Satyrus, în două cărți, păstrate în colecția Migne sub titlul: *De excessu fratris sui Satyri. Libri duo*². Dar el nu scrie ca despre o persoană absentă. Dimpotrivă, este vorba de un lung monolog, pornit din adâncul simțirii de frate, de creștin și de episcop. Căci, într-adevăr, Sf. Ambrozie se adresează lui Satyrus la persoana a doua, ca și auditoriului: celui dintii la pers. a II-a singular, iar celorlalți la a II-a plural. Sintem introduși astfel, dintr-o dată, în atmosfera de familie și de comunitate bisericească — o îmbinare vrednică de toată admirația.

1. *Considerații stilistice și literare.* Dificultatea alcătuirii unei astfel de lucrări este evidentă de la sine: nu este ușor să scrii despre ieșirea din viață a unei persoane din familie. Sentimentele de mîhnire profundă, mai ales dorul după cel pierdut, lipsa unei mîngieri imediate, vîrsta matură impunînd reținerea, apoi responsabilitatea bisericească a arhierelui, demnitatea publică — toate acestea ar putea fi, singure și laolaltă, tot atîtea motive pentru suportarea durerii în solitudine. În rememnrare în fața vieții, în tăcere. Dar Sf. Ambrozie simte că prilejul trebuie să servească — dacă se poate vorbi astfel — întăririi sale și a tuturor ascultătorilor (sau cititorilor) în dreapta credință, în nădejdea vieții viitoare, în certitudinea învierii și a reîntîlnirii în împărăția lui Dumnezeu. De aceea scrisul său plătește un dublu tribut: pe de o parte dragostei de frate și recunoștinței față de cel ce a purtat asupra umerilor săi povara unor treburi pe care Sf. Ambrozie nu le putea rezolva decît printr-un trimis sincer și de cea mai mare încredere, iar pe de altă parte oficiul său episcopal, grijii părintești față de credincioșii ale căror suflete i-au fost încredințate prin hirotonie.

1. Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Patrologie*. Manual pentru uzul studenților Institutelor Teologice, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1956, p. 115—116.

2. *Patrologiae Cursus completus*, Series Latina Prior, Accurante J.—P. Migne, t. XVI, Paris, 1880, col. 1345 A — 1372 C (Cartea I) și col. 1371 D — 1414 B (Cartea a II-a).

Norii întristării din sufletul său cern o ploaie mărunță de lacrimi ce se prefac în litere, în propoziții, în întrebări retorice, în frânturi de amintiri pline de recunoștință pentru fratele neprețuit, pentru cel care a ostenit alături de el pentru binele episcopiei. Comparații și metafore, lamentații scurte sau îndelungi, exclamații dureroase în fața amăgirilor cauzate de circumstanțele sfârșitului fratelui într-un moment atât de puțin așteptat, reîntoarcerea la calmul păstorului de suflete se împletesc și se unesc într-un șuvoi nestăvilat dar sfânt și legitim. Aceasta în prima parte, sau în cartea I, unde Sf. Ambrozie «vorbește» cu fratele, îi reproșează că i-a ascuns suferința, dar îl și laudă pentru hărnicia sa, pentru devotamentul său nețărmurit față de Biserică.

Abia în a doua parte sau în cartea a II-a, intitulată *De fide Resurrectionis* (Despre credința în înviere), își face loc mai mult încurajarea, certarea fricii de moarte, apare tabloul impresionant al argumentării scripturistice, apoi acela al argumentării logice din firea înconjurătoare. Adevărul învierii este atât de evident pentru creștin încît Sf. Ambrozie avertizează că a nu crede în înviere este un greu sacrilegiu: «*Advertimus quam grave sit sacrilegium resurrectionem non credere*» (par. 102, col. 1403 A). Aceasta înseamnă că Sf. Ambrozie face, totodată cu argumentarea, o demonstrație personală și o mărturisire a credinței sale în înviere, pe temeiul tuturor evidențelor scripturistice, din Vechiul Testament și pînă la cea din urmă carte a Noului Testament, Apocalipsa.

Dacă se pare uneori că Sf. Ambrozie se pierde în amănunte, măruind considerabil cuvîntarea sa, trebuie spus că el procedează astfel tocmai pentru a-i face pe ascultători și cititori să intre într-o altă atmosferă decît aceea apăsătoare a doliului. Și reușește. Către sfârșit, îndeosebi, Sf. Ambrozie — după ce a epuizat argumentarea sa în favoarea sau pentru susținerea credinței creștine în înviere — nu se sfiește să arate netemeinicia unor credințe transmigaționiste, care circulau destul de mult în antichitatea creștină printre păgîni. Astfel, stilul personal, de confesiune a unei dureri, se transformă și devine, treptat, stilul unei mărturisiri teologice, de credință, pusă în slujba Cuvîntului lui Dumnezeu și a slujirii bisericești.

Claritatea scrierii Sf. Ambrozie de care ne ocupăm aici este aceea a limbii latine în continuă tendință spre forma analitică, dinamică. Dar întrucît Sf. Ambrozie a fost un om cult și și-a cultivat mereu posibilitățile sale de comunicare prin viu grai și prin scris, desprindem de aici și chipul teologului cult și care știe să se folosească de posibilitățile limbii contemporane pentru a pune în evidență miezul predicii evanghelice. Așa cum vom vedea mai jos, aici se observă și o intensitate interioară a verbului său, datorată subiectului dificil pe care îl dezvoltă. Întreaga scriere este însă o superbă mărturisire patristică a integrității păstorului de suflete, a episcopului sau arhiepiscopului în fața vicisitudinilor vieții, o demonstrare a tăriei sufletești de neclintit în fața trecerii din viață.

Ici și colo apar concluzii scurte, cu valoare de maximă. Așa găsim, de exemplu, în cartea I: «*Est ergo prudentis agnoscere se ipsum, et quemadmodum a sapientibus definitum est, secundum naturam vivere*

(Așadar, îi revine celui cuminte să se cunoască pe sine și — așa cum s-a stabilit de către înțelepți — să trăiască potrivit firii)³. La fel și în cartea a II-a: «*Singula igitur singulis astruuntur*» (Așadar, cele singurate se adaugă celor singure)⁴.

În continuare vom reda, în traducere proprie, textul acestei înduioșătoare și impresionante scrieri a Sf. Ambrozie, spre a putea fi de folos preoților de parohie, ca model de cuvîntare și ca material omiletic.

DESPRE TRECEREA DIN VIAȚĂ A FRATELUI SĂU SATYRUS⁵

Cartea I

(Col. 1345 A) 1. L-am petrecut, prea iubiți frați, pe domnul⁶ și fratele meu Satyrus, jertfa mea, jertfa neatinsă (*incontaminatum*), (col. 1346 A), jertfă plăcută lui Dumnezeu. Eram conștient (*memineram*) că este muritor, nu m-am înșelat cu gândul, dar (col. 1347 A)

3. *De excessu fratris sui Satyri*, liber I, par. 45, col. 1361 B.

4. *De excessu fratris sui Satyri*, liber II, par. 52, col. 1386 C.

5. În prefața intitulată «*In libros de excessu fratris Satyri admonitio*» (col. 1341 B — 1346) se arată că acest frate bun al lui Ambrozie se mai chema și Urianus, cum o dovedește epitaful său. Satyrus a fost mai întâi avocat (*primum in foro causas oravit*), apoi a îndeplinit funcția de prefect de provincie (*deinde provinciarum administrationi praefectus fuit*). Satyrus a făcut tot ce-i stătea în putință pentru a-și ajuta fratele — pe Sf. Ambrozie —, acum arhiepiscop al Mediolanului, îndeosebi în chestiunile practice și, mai ales, la administrarea casei arhieresti. Între cei doi frați a existat, de aceea, nu numai dragostea frățească, pe care și-o datorau în chip natural, dar a existat și o similitudine de gânduri, de păreri și chiar de comportări, astfel încît ei erau luați adeseori unul drept celălalt. S-a întîmplat însă ca un oarecare Prosper din provincia romană Africa (nordul Africii de azi) să datoreze Sf. Ambrozie o mare sumă de bani, sumă pe care nu a restituit-o vreme îndelungată și de care ar fi fost nevoie la Milano pentru construcția unei biserici. Sfîntul Ambrozie dorea să recupereze suma de bani, dar nu putea să meargă el în Africa. Ar fi trimis pe altcineva. Satyrus însă, om practic și cu totul întreprinzător, și-a luat asupra sa riscul călătoriei în Africa, în ciuda tuturor insistențelor, chiar în scris, ale Sf. Ambrozie ca să trimită acolo pe cineva de încredere, dar să nu se ducă el. Satyrus a reușit să ajungă în Africa. El a recuperat suma de la Prosper, iar apoi s-a grăbit spre casă. Corabia pe care se îmbarcase a suferit naufragiu. Satyrus — probabil om robust și foarte bun înotător — a reușit să scape cu viață și să ajungă la Milano. Din nefericire, la scurtă vreme de la sosire, el fu lovit de o boală cruntă. S-au făcut cereri de însănătoșire pentru el și s-au depus «*vota*» (făgăduințe) la Sf. Laurențiu. Moartea n-a putut fi însă evitată. Satyrus și-a dat sufletul în chip neașteptat, în brațele iubitorului său frate Ambrosius.

Cartea I cuprinde cuvîntarea Sf. Ambrozie la mormîntul foarte proaspăt al fratelui său Satyrus, poate chiar înainte de punerea lui Satyrus în mormînt.

Cartea a II-a cuprinde cuvîntarea ținută în cea de a opta zi de la înmormîntare, cînd rudele și prietenii răposatului au venit; să se roage la mormînt, după obicei (*Cum dies septem elapsi essent* — lib. II, par. 2 — *rediit ad Satyri monumentum populus, caerimoniae precesque consuetae celebraturus*).

6. Fratele mai mare era, de asemenea, respectat și la romani. La fel și sora mai în vîrstă. Acestora, frații și surorile mai mici li se adresau cu formula: «*domine frater*» sau «*domina soror*». Astfel, sînta muceniță Perpetua era onorată de fratele ei mai mic cu apelativul «*domina soror*». Popular, astăzi se întrebuintează la noi apelativul «*nene*», care poate fi interpretat ca o formă scurtă de la vocativul «*domine*»; din care «*domine*» rămîinînd doar ultima silabă «*-ne*» (din economie de limbă), această silabă s-a dublat: *nene*. În acest sens îl numește Sf. Ambrozie «*dominus*» pe fratele său Satyrus.

harul a fost prisositor. Așadar, n-am de ce să mă plîng și am pentru ce să aduc mulțumită lui Dumnezeu. Pentru că întotdeauna am dorit, că dacă s-ar stîrni niscai tulburări asupra Bisericii sau asupra mea, acelea să cadă mai degrabă asupra mea și asupra casei mele⁷. Așadar, mulțumesc lui Dumnezeu, că în această groază a tuturor⁸, cînd toate sînt amenințate de năvălirile barbarilor (*motibus barbaricis*), am străbătut jalea generală printr-un doliu personal și că s-a abătut asupra mea ceea ce mă temeam că vine peste toți. Și ce bine ar fi să se sfîrșească numai cu atît, astfel încît durerea mea să fie răscumpărare pentru jalea comună.

2. Prea iubiți frați, nimic n-am avut mai scump întru cele omenești, mai plăcut și mai drag decît un astfel de frate, dar îndatoririle obștești sînt mai presus de cele particulare, (*sed praestant privatis publica*). Dacă cineva i-ar fi cerut lui părerea, ar fi aflat că el (fratele Satyrus, n.n.), ar fi preferat să moară în locul altora decît să trăiască el. Că pentru aceea a murit Hristos după trup. ca noi să învățăm (*col. 1347 B*) să nu trăim doar pentru noi înșine (2 Cor. 5, 15).

3. S-a întîmplat acel lucru pentru care nu pot să fiu nerecunoscător Dumnezeirii (*divinității*): că trebuie să mă bucur că am avut un astfel de frate, mai degrabă decît să jelesc pentru că mi-am pierdut fratele. Darul de odinioară l-am restituit (*illud enim munus, hoc debitum est*)⁹. Așadar m-am folosit deplin (*perfunctus sum*), cîtă vreme mi-a fost îngăduit, de zălogul (*fenore*) încredințat mie. Cine a depus zălogul, Acela și l-a luat înapoi. Nu folosește nici să lepezi (*abjures*) zălogul, nici să-ți pară rău că l-ai restituit. Și într-un caz și în celălalt șovăiala credinței este primejdie pentru viață. Dacă refuzi banii, ești vinovat. Dacă refuzi jertfa, oare, este semn de dragoste? Căci dacă dătătorul de bani (cămătarul) poate fi păcălit, Ziditorul fapturii (*naturae auctor*) și Creditorul trebuinței exprese (*necessitudinis*) nu poate fi înșelat (*fraudari non queat*). Așadar, cu cît este mai mare suma darului (împrumutului), cu atît este mai plăcută camăta sortii.

4. (*Col. 1347 C*). Pentru acest fapt nu putem fi nemulțumitori cu privire la fratele nostru, fiindcă a restituit ceea ce aparținea naturii

7. Ca arhipăstor de suflete și pivot al Bisericii, Sf. Ambrozie preferă să îndure suferințe pentru comunitatea încredințată lui, decît să se abată răul asupra Bisericii și asupra păstoritorilor. El urmează aici cuvintelor Mîntuitorului din Evanghelia de la Ioan, cap. 10, unde păstorul cel bun trebuie să-și pună sufletul pentru oile sale. Sf. Ambrozie declară public grija/lui deosebită pentru credincioși, pentru Biserică.

8. La Mediolanum, ca și peste tot în Italia, groaza cuprinsese pe cetățenii romani aflați oarecum, singuri în fața năvălitorilor într-un imperiu în care strălucirea și puterea se transferaseră de la Roma la Constantinopol.

9. Sfîntul Ambrozie socotește — cum este și firesc pentru orice creștin — că viața este un dar de la Dumnezeu, un zălog, un amanet. La fel și toate celelalte de care dispunem, și cu atît mai mult frații și surorile. De aceea, fratele pe care l-a avut a fost un dar, *munus*, un zălog (*fenus*) ce trebuie restituit cîndva, îndeosebi după folosirea lui la maximum, exact pentru scopul pentru care s-a oferit. Dumnezeu este zălogitorul vieții noastre și a fraților, a rudenilor și a semenilor noștri, iar atunci cînd aceste vieți se sfîrșesc în forma lor pămîntească este semn că Zălogitorul-Dumnezeu își ia înapoi ceea ce era al Său. Sf. Ambrozie brodează extrem de frumos și de înduioșător pe această idee înțeleasă de toți ascultătorii.

obișnuite (*naturae communis*); însă a dobândit ceea ce este specific harului. Căci cine va sta împotriva stării noastre comune? Cine va mai plînge pe cel drag al său luat (din viață, n.n.) dacă Părintele (Tatăl) L-a dat spre moarte pe unicul său Fiu pentru mîngîierea noastră (Rom. 8,32)? Cine se va socoti scutit de faptul că va să moară, fără a se socoti scutit de faptul de a se naște? O, mare taină a dragostei părintești (*pietatis*), că moartea în trup nu a fost scutită nici în Hristos; (Col. 1348 A). Și cu toate că El este Stăpînul făpturii, nu a refuzat legea trupului pe care și l-a asumat. Dacă eu trebuie să mor, pentru El nu era obligatoriu. Oare nu zice El despre rob: «Dacă voiesc ca acesta să rămînă pînă voi veni, ce ai tu?» (Ioan 21, 22). Nu putea El să rămînă așa, dacă voia? Dar eu prețul continuității vieții Sale m-a scutit pe mine de jertfă. Căci ce mîngîiere mai mare este pentru noi decît că și Hristos a murit după trup? Sau pentru ce să jelesc eu mai tare pe fratele meu, cînd știu că dragostea lui nu a putut să moară?

5. De ce să-l plîng eu în locul tuturor, cînd voi toți îl plîngeți? Durerea personală am topit-o în durerea obștească, mai întîi fiindcă, lacrimile mele nu folosesc, iar lacrimile voastre întăresc credința, *aduc mîngîiere* (Col. 1348 B). Plîngeți voi, bogaților, și plîngînd dovediți că bogățiile voastre nu folosesc cu nimic pentru mîntuire. Căci cu prețul banilor nu se poate înlătura moartea, și în același chip și pe bogat și pe cel lipsit îi va răpi ziua cea din urmă. Plîngeți voi, bătrînilor, că în această vreme vă temeți pentru soarta tinerilor (a copiilor)! Și de aceea, fiindcă nu puteți da trupului viață (*vitam corporis producere*)¹⁰, îndemnați-i pe copiii voștri nu spre uzarea trupului ci spre deprinderea virtuții. Plîngeți și voi, tinerilor, ca sffrșitul firii să nu fie ajungerea bătrîneților¹¹. Au plîns și sâraccii, iar ceea ce este cu mult mai valoros și cu mult mai îmbelșugat este faptul că ei și-au spălat păcatele cu propriile lacrimi. Lacrimi răscumpărătoare sînt acelea, suspine care ascund durerea morții, durere care, prin abundența veseliei, șterge vechiul sens al durerii (al doliului). Prin urmare, deși este un doliu particular, totuși jalea este generală (*publicus*). De aceea, nu poate fi îndelungată plîngerea (Col. 1348 C) care este consacrată simțirilor tuturor.

6. La ce să te plîng, fratele meu preaiubit, care mi-ai fost răpit într-acest chip, încît să fii al tuturor? Că nu m-am dezobișnuit de tine, ci doar am schimbat acea obișnuință. Mai înainte îmi erai nese-parat cu trupul, iar acum îmi ești nedespărțit cu simțirea (*affectu*). Căci

10. Este vorba de prelungirea vieții trupului. Se mai poate înțelege și că nu omul este acela care dă viață trupului noului zămislit, ci însuși Dumnezeu. De aceea, Sf. Ambrozie, observînd că oamenii se iau unii după alții în reaua folosire a trupului ca și cînd viața din trup le-ar aparține ca un bun propriu și în posesiune absolută îi îndeamnă la o nouă orientare a faptelor, astfel încît sufletul, viața primită de la Dumnezeu să aibă un sens superior.

11. Afirmatie destul de clară în sine: *Fletis et juvenes, quod naturae finis non sit maturitas senectutis*. Creștinii nu trebuiau să creadă că oflirea trupului prin bătrînețe înseamnă sffrșitul firii omenești în persoana individuală. Sf. Ambrozie își afirmă credința sa neclintită în continuarea vieții după trecerea prin moartea trupului.

cu mine rămii și totdeauna vei rămînea. Ba chiar cînd trăiai împreună cu noi, niciodată nu mi te-a răpit imperiul (*patria*) și nici tu n-ai pus vreodată imperiul înaintea mea. Ci acum mi-ai dăruit altceva: am început deja să nu fiu peregrin (străin) aici unde se află partea mea cea mai bună. Niciodată (*Col. 1349 A*) nu am fost cu totul doar în mine, ci în celălalt dintre noi s-a aflat partea noastră mai mare. Și unul și celălalt ne aflăm însă în Hristos, în care este piscul totalității (*universitatis*) și partea fiecăruia luat separat. Mai plăcut îmi este acest mormînt (*tumulus*) decît pămîntul-mamă în care se află nu rodul naturii, ci al harului meu. Căci, în acest trup care zace acum neînsuflit, oficiul este mai important decît viața mea; fiindcă în însuși acest trup pe care-l port, partea ta este mai bogată (*uberior*).

7. Da. Cîte amintiri, atîtea bucurii! Ba chiar vieții tale îi datorăm ceea ce este, că trăim, că putem să suflăm. Și cît aș vrea să dau jumătate din viața mea (dîn zilele mele), dacă ar fi de folos pentru ca tu să trăiești! Fiindcă drept era ca unora care au posedat întotdeauna neîmpărțit patrimoniul averii (moștenirea părintească) să nu le fie împărțită durata vieții. Sau, desigur, noi care totdeauna am avut nedeosebită părtășia vieții trebuia să nu avem deosebire în moarte.

8. (*Col. 1349 B*). Dar acum, frate, încotro să mă duc, încotro să-mi îndrept ochii? Bou pe bou se caută și nu se socotește că este întreg, ci cu mugete des repetate își mărturisește dragostea respectuoasă (*pium amorem*), dacă din întîmplare a decedat acela împreună cu care obișnuia să tragă plugul cu grumazul. Iar eu, frate, să nu te caut? Pot eu oare să te uit pe tine, cel împreună cu care totdeauna am dus plugurile acestei vieți? Ai fost mai neînsemnat în ce privește munca (*labore inferior*), dar mai alătura cu dragostea (*amore conjunctior*). N-am fost mai îndemînat prin dibăcia (*virtute*) mea decît ai fost tu de îngăduitor prin răbdare, tu cel care întotdeauna cu dragoste purtătoare de grijă apărai pieptul meu cu pieptul tău. Cu dragostea (*charitate*) ca frate; cu purtarea de grijă ca un tată; cu preocuparea ca unul mai în vîrstă; prin respect ca unul mai tînr. Astfel, printr-o singură treaptă a obligativității (*a legăturii de sînge, necessitudinis*) îmi aduceai mie servicii într-o multitudine de obligații. Tocmai, pentru ca în tine să doresc (să caut) nu doar pe un singur pierdut, ci pe mai mulți. (*Col. 1349 C*). Față de care, în unul, trecîndu-se peste orice lingușire, s-a exprimat dragostea frățească (*pietas*). Tu nici n-ai fi avut ce să adaugi prin prefăcătorie¹², că total mă cuprindeai cu dragostea, nu ca să primești plusuri (*incrementa*), nici ca să aștepți ceva în loc.

9. Dar de ce îmi uit datoria (*officium*) și amintindu-mi de bine (*memor gratiae*) mă avînt în jale nestăvilită? Ne cheamă înapoi Apostolul

12. Fratele nu avea pentru ce să nu fie sincer și apropiat. Din acest motiv se exclude din capul locului orice comportare incorectă din partea fratelui în tot ceea ce a făcut pentru bunul mers al episcopiei și pentru buna îndeplinire a oficiului episcopal de către fratele său Ambrozie. Este, în esență, un model de comportare creștină, pe care Sf. Ambrozie a dorit să-l prezinte celorlalți în acest moment solemn.

și pune ca niște friie tristeții, zicînd așa cum ați auzit nu demult : «Fraților, despre cei ce au adormit, nu voim să fiți în neștiință, ca să nu vă întristați, ca ceilalți, care n-au nădejde» (1 Tes. 4, 13). Iertați, fraților preaiubiți, că nimeni dintre noi nu poate zice : «Fiți următorii mei, precum și eu lui Hristos» (1 Cor. 4, 16). Dar dacă-L căutați pe Ziditorul ca să-L urmați, aveți pe cine puteți să urmați (*habetis quem possitis imitari*). Nu toți sîntem plăcuți în a învăța pe alții (*Non omnes ad docendum idonei*), dar cu siguranță că toți sîntem în stare să învățăm de la alții (*ad discendum habiles*)! (Col. 1349 D).

10. Dar din pricina lacrimilor nu am contractat nici o vinovăție : (col. 1350 A) nu orice plîns izvorăște din necredincioșie sau din slăbiciune. Una este durerea (jalea, *dolor*) firii (*naturae*) și alta este tristețea deznădejdiei (*diffidentiae*). Ea se raportează mai mult la dorul după ceea ce ai avut și la plînsul după ceea ce ai pierdut. Nu numai durerea posedă lacrimi ; își are și bucuria lacrimile ei. Și dragostea (*pietas*) stîrnește plînsul, și rugăciunea (*oratio*) stropește așternutul, iar rugămîntea (*precatio*) — după spusele proorocului — spală pătuțul (Ps. 6, 7). Mare plîngere au făcut ai săi cînd au îngropat pe patriarhi. Prin urmare, lacrimile sînt semnele dragostei, iar nu apanajul durerii (doliului, *doloris*). Așadar, zic, am lăcrimat chiar și eu ; însă și Domnul a lăcrimat (Ioan 11, 35). El a plîns pe un strein, eu pe frațele meu. El i-a plîns pe toți într-unul singur, iar eu te voi plînge pe tine, frate, în toți.

11. El a plîns cu simțirea noastră, nu cu a Lui, căci Dumnezeirea nu are lacrimi (*neque enim divinitas lacrymas habet*) ; dar a lăcrimat (col. 1350 B) prin Cel ce S-a întristat (Matei 26, 38). A lăcrimat prin Cel ce S-a răstignit, prin Cel ce a murit, prin Cel ce S-a îngropat, despre Care ne-a făcut astăzi aluzie proorocul, zicînd : «Mamă va zice Sionului omul și om s-a născut în el și Însuși Cel Preaînalt l-a întemeiat pe el» (Ps. 86, 4). A lăcrimat prin Cel ce a numit Sionul mamă, prin Cel ce S-a născut în Iudeea, prin Cel ce a luat trup din Fecioara. N-a putut să aibă însă mamă după Dumnezeire, deoarece el este Ziditorul mamei. El S-a făcut (om) nu printr-o naștere dumnezeiască, ci omenească. Pentru că S-a făcut om, Dumnezeu s-a născut.

12. Așa ai și în altă parte : «Că prunc S-a născut nouă, Fiul ni S-a dat nouă» (Isaia 9, 6). În prunc se arată vîrsta, în Fiul se află plinătatea Dumnezeirii. S-a făcut (om) din mamă, S-a născut din Tatăl. Totuși Același este (col. 1350 C) și Cel născut și Cel dat. Să nu socotești că este diferit, ci că este unul singur (*unum*). Căci unul singur este Fiul lui Dumnezeu, născut din Tatăl, ivit (*Ortus*, răsărit) din Fecioara, printr-o rînduială deosebită, dar întîlnindu-se cu numele în Unul singur, după cum ne învață și citirea de astăzi, căci «S-a făcut om într-însa, și Însuși Cel Preaînalt a întemeiat-o» (Ps. 86, 4). Desigur, Om cu trupul, Cel Preaînalt cu puterea. Deși este Dumnezeu și om prin deosebirea firilor (*diversitate naturae*), totuși El este unul și același, nu altul în unul și în celălalt. Așadar, una aparține firii Sale și altceva este comun cu noi. Dar și în unul și în celălalt se află unul singur (o singură persoană, n.n.), și în ambele este desăvîrșit.

13. Așadar nu trebuie să ne mirăm că Dumnezeu L-a făcut pe El Domn și Hristos (Uns, Mesia, n.n.). Așadar L-a făcut pe El Iisus, adică pe Cel ce a luat nume după trup (*ex corpore nomen accepit*); L-a făcut pe Cel despre Care însuși patriarhul (sic!) David a scris: «Mamă Sionului va zice (*col. 1350 D*): Omul, și om s-a făcut într-însa». Și desigur, S-a făcut om deosebindu-se (*col. 1351 A*) nu prin dumnezeire, ci prin trup: că nu se deosebește de Tatăl (*nec discretus a Petre*), ci diferă prin lucrare (*munere*). Rămîne în părtășia (*consortio*) puterii, dar este separat întru taina pătimirii (*in mysterio passionis*).

14. Acest tratat necesită mai multe locuri (din Sf. Scriptură, n.n.) prin care să putem demonstra autoritatea Tatălui, specificitatea Fiului, întreaga unitate a Treimeii. Dar am ales astăzi pasajele acestea pentru a mîngîia, nu pentru a trata, chiar dacă se obișnuiește ca prin argumentare (tratare) să se scoată sufletul din starea de deprimare. Totuși eu trebuie mai degrabă să-mi potolesc mîhnirea decît să-mi înstrăinez simțirile; ca mai degrabă să mi se îndulcească doririle (*desideria*) decît să mi se piardă. Că nu este bine să mă îndepărtez mai mult de fratele meu, și să fiu împovărat de treabă (*occupatione subduci*). Ca o însoțire a lui să fie primit acest cuvînt, pentru ca să-l urmez mai îndelung cu simțirea pe cel care pleacă. Îl văd cu ochii, îl îmbrățișez cu mintea (*quem oculis teneo, mente complectar*). (*Col. 1351 B*). Pentru că spre el trebuie să am ațintită întreaga rază a ochilor, împreună cu el trebuie să zăbovesc la îndeplinirea tuturor îndatoririlor sufletești, să-l înconjur cu toată rînduiala mîngîierilor (*blanditiarum*)¹³. În vreme ce inima mi se înfioară, nu-l cred pierdut pe cel pe care încă îl văd în față (*presentem*). Nici nu-l socotesc mort pe cel ale căruia servicii deja nu i le mai cer, dar prin care mi-am prelungit firul vieții mele și orice latură a existenței (*spirandi omne munus*).

15. Căci cu ce mă voi achita de atîta dragoste, de atîta muncă? Eu pe tine, frate, te făcusem moștenitor, iar tu m-ai lăsat pe mine să moștenesc. Eu te doream ca supraviețuitor, iar tu m-ai lăsat ca eu să fiu supraviețuitorul. Eu, ca răsplată a faptelor tale — ca să compensez beneficiile —, făceam făgăduințe. Acum am pierdut și făgăduințele. Dar tot nu am pierdut binefacerile tale, ca să mă fac eu, propriul meu moștenitor? Ce să fac eu, supraviețuitor al vieții mele proprii? Ce să mă fac, nepărtașule a cărui lumină o primesc? (*Col. 1351 C*). Ce recunoștință să-ți ofer, ce răsplătire? Nu ai nimic de la

13. Paragrafele 11-14 sînt de o expresivitate extraordinară: învățătura dogmatică a Bisericii despre Sfînta Treime se împletește cu aplicarea tratării teologice la momentul dureros, dar înălțător, la care ia parte întreaga obște locală. Deși Dumnezeirea nu are lacrimi, ea a plîns prin Fiul întrupat din Sfînta Fecioară. Hristos a suferit și a cunoscut toată durerea prin care poate trece omul, de la naștere și pînă la îngropare! Sfîntul Ambrozie urmează aici teologiei capadociene, din care a citit mult, îndeosebi din opera Sf. Vasile cel Mare, pe care a prețuit-o mult. Pentru acest motiv, Sf. Ambrozie insistă că trebuie să se vorbească teologic la înmormîntări deoarece astfel se poate aduce mîngîiere celor rămași în viață. Îndeplinirea întregului ritual funerar este obligatorie chiar și pentru episcopul care slujește: *In illo enim totam oculorum aciem figere libet, cum illo totis animorum officiis immorari, illum tot blanditiarum ambire obsequio,*

mine în afară de lacrimi! Sau poate că sigur de răsplata-ți, pe aceste lacrimi ca singurele rămase în urmă-ți, nici nu le ceri. Că și atunci când trăiai, nu ne dădeai voie să plîngem. Tu mai degrabă te îndurerai de tristețea noastră decît că aveai să mori. Mai pe urmă lacrimile refuză să curgă, și revocă plînsul. Ne oprește respectul față de tine, ca nu cumva în timp ce plîngem de ale noastre să părem că dezrădăjduim în privința meritelor tale.

16. (Col. 1352 A). Și este adevărat că tu atenuezi asprimea acestei întristări. Nu mai am pentru ce să mă tem, eu care mă temeam pentru tine. Deja nu mai am ce să-mi răpească lumea. Și chiar dacă sfînta noastră soră supraviețuiește, ea se bucură de o sănătate respectabilă, cu o comportare neschimbată (*aequalis*), îndatoritoare prin servicii. Totuși noi amîndoi ne îngrijoram mai mult pentru tine, deoarece socoteam că plăcerea vieții (noastre) de aici rezidă în tine. Ne plăcea să trăim pentru tine, nu ne sfiam să murim pentru tine; că amîndoi ne rugam ca tu să ne supraviețuiești, iar ție nu-ți era de ajutor să-ți supraviețuim. Cînd nu ne-a tremurat inima, ori de cîte ori ne-a îngrozit o astfel de teamă? Cît de consternată ne era mintea la vestea bolii tale!

17. Vai de gîndul meu nefericit! Că te socoteam reîntors, pe tine pe care te vedem întins; căci prin făgăduințele tale la Sfîntul martir Laurentiu am cunoscut acum (col. 1352 B) că ai dobîndit ieșirea ta (din viață, n.n.), chiar dacă te-ai rugat pentru prelungirea vieții. Ai fi putut să dobîndești să trăiești mai mulți ani, tu care ai putut dobîndi să vină plecarea. Și chiar Ție, Atotputernicule și Veșnicule Dumnezeu, îți mulțumesc, că nu ne-ai refuzat aceste mîngîieri supreme, cînd ni l-ai dat, reîntors din ținuturile siciliene și africane, pe preadoritul nostru frate. Așa, la vremea sa, după ce a venit, a fost răpit: ca și cum din aceasta să se vadă că a fost vestit să se întoarcă la frații săi.

18. Desigur, am (acum) chezașia mea, pe care nici o instrăinare (peregrinare) nu mi-o mai poate smulge. Am rămășițele (*reliquias*) pe care să le îmbrățișez: am tumulul, pe care să-l acopăr cu trupul; am mormîntul, asupra căruia să mă aștern (col. 1352 C). Și o să mă cred mai bine primit în fața lui Dumnezeu, dacă o să mă odihnesc peste osemintele trupului sfînt. O, dacă aș putea să dau în locul morții tale însuși trupul meu! Dacă ai fi fost dat sabiei, mai degrabă m-aș fi expus eu în locul tău spre a fi străpuns. Dacă aș fi putut rechema sufletul tău care ieșea, mi-aș fi jertfit mai degrabă sufletul meu.

19. La nimic nu mi-a folosit că ți-am ascultat respirația grea, nici că ți-am suflat în gură cînd trăgeai să mori. Căci socoteam că ori voi primi eu moartea ta, ori că îți voi împărtăși ție viața mea. Ah, acele nefericite și totuși dulci priveriști din fața ochilor mei! O, acele (col. 1353 A) îmbrățișări ale (mele) nefericitului, între care a înțepenit trupul neînsufletit, ultima suflare s-a mistuit! Stringeam chiar cu brațul, dar deja pierdusem ceea ce țineam (fratele, n.n.) și reîntoarcem cu gura ultima ta suflare, pentru ca să sorb din părtășia morții. Dar nu știu cum suflarea aceea grea mi s-a făcut mie dătătoare de viață (*vitalis*) și degaja un har mai mare chiar prin moarte. Și, cu si-

garanță, dacă n-am fost în stare să-ți prelungesc viața cu suflarea mea, sau forța ultimei tale răsuflări n-a putut să se transfere în mintea mea, simțirea noastră a respirat acea puritate și nevinovăție a inimii tale! O astfel de moștenire mi-ai lăsat, prea iubite frate, care să nu lovească simțirea cu durere dătătoare de lacrimi, ci să primească pe moștenitor cu harul aducerii aminte (*gratia memorabili*).

20. Ce să fac, așadar, acum (*col. 1353 B*), cînd toate dulcelele (*suavitates*) vieții acesteia, toate mîngîierile (*cuncta solatia*), în fine, toate podoabele (*cuncta ornamenta*) le-am pierdut? Căci numai tu singur (*tu unus*) îmi erai mîngîierea acasă, mîndria în afară. Zic, tu îmi erai hotărîtorul (*arbiter*, judecătorul) întru sfaturi, părtaş la griji, alungătorul îngrijorărilor, izgonitorul tristeții. Tu (îmi erai) aprobatorul faptelor mele (*assertor actuum*), apărătorul gîndurilor. În fine, tu erai singurul întru care se răzima grija gospodăriei (*domestica sollicitudo*), întru care se potolea grija oficiului. Iau ca martor sufletul tău sfînt, că m-am temut adeseori ca să nu-ți displac în chestiunile bisericesti. Iarăși, cînd te-ai reîntors, ți-ai reproșat întîrzierea. Astfel, și acasă și afară, ca un preainvățat și judecător al arhiereului (*arbiter sacerdotis*), ca să nu îngădui să se discute cele de acasă, sfătuiai să purtăm grijă de cele publice. Și n-o să mă tem că voi părea că am vorbit cu semeție; căci într-aceasta constă lauda ta că ai condus casa fratelui tău fără nici un fel de deficiență (*sine ulla defensione*) și că ai adus credit preoției (*commendasti sacerdotium*).

21. Fără îndoială că repetînd serviciile aduse de tine și trecînd în revistă virtuțile, inima mi se întristează. Totuși mă consolez în întristarea mea, și chiar dacă aceste aduceri aminte îmi răscolesc durerea, totuși îmi stîrnesc și plăcerea (*voluptatem*). Dar aș putea eu, oare, să nu mă gîndesc la tine, sau să mă gîndesc fără să lăcimesc? Și voi putea eu vreodată să nu-mi amintesc de un astfel de frate, (*col. 1354 A*), sau să-mi amintesc fără lacrimi de recunoștință? Ce am avut eu vreodată plăcut și să nu provină de la tine? Ce plăcere — zic — am avut eu vreodată fără tine sau tu fără mine? Ce n-am avut noi laolaltă, că și viața de zi cu zi, și vederea, și somnul (le-am avut)? Ne-a fost nouă diferită voința? Ce pas nu ne era comun? Aproape că nu făceam un pas (nu urcam nici o treaptă) fără ca să vedem, tu cum se mișcă trupul meu, iar eu cum se mișcă al tău.

22. Căci dacă vreodată a trebuit să plecăm unul fără de altul, socoteai că rămînea o parte neacoperită, observai fața posomorită, îți dădeai seama că mi-e inima întristată. Nu mai radia de buna dispoziție obișnuită, de vigoarea zilnică. Singurătatea bănuitoare aducea tuturor teama că vreunul dintre noi era bolnav. Iarăși, întîmplarea recentă părea tuturor că o să ne despartă? Desigur eu, nerăbdător și neuitînd absența fratelui meu, te căutam mai des, întorcîndu-mă din reflex și (*col. 1354 B*), ca și cum erai de față, îți vorbeam direct (*coram*) și mi se părea că te privesc. În timp ce se năruiau cele nădăjduite, socoteam că trag jugul prins de gîtul meu, că înaintez cu greu, să fiu văzut cumpătat, și nerăbdător să te întorci, deoarece nu-mi plăcea să înaintez fără de tine.

23. Iar cînd a trebuit să ieșim împreună, pe drum nu făceam mai multe urme decît (ziceam) vorbe, nici pași nu mutam mai des decît (rosteam) cuvinte. Nu ne era gîndul atît la mers cîtă ne era plăcerea de a convorbi; căci fiecare dintre noi aștepta cuvîntul celuilalt. Nu călătoream cu fața crispată, ci ca să schimbăm reciproc cuvinte pline de grijă, ca să sorbim farmecul ochilor, să sorbim plăcerile chipului frăgesc. Cît îți admiram în tăcere virtuțile tale? Cît mă felicitam (*col. 1354 C*) că mi-a dăruit Dumnezeu (*Dominus*) un frate atît de sfios, atît de eficient, atît de curat la suflet, atît de neprefăcut, încît cînd mă gîndeam la curăția ta, îmi luam gîndul de la eficiență; cînd priveam la eficiență, nu mai luam în seamă curăția (*innocentiam*)! Dar și într-un caz și în celălalt le îmbinai pe amîndouă cu o mare putere.

24. În sfîrșit, cele pe care nu le puteam hotărî împreună le-ai săvirșit tu singur. Îți făcea plăcere, după cîte aud. Prosper¹⁴, fiindcă avea de gînd să se întorcă (în Italia, n.t.) de ziua hirotoniei mele (*sacerdotii mei occasione redditurum se*), nu gîndea că o să-i lipsească: ci mai tare (*col. 1355*) a simțit eficiența ta, a unuia singur, care a rezolvat toate cît pentru doi, ci s-a arătat recunoscător temperanței tale și a apreciat sfiiciunea. Plăcut la modestie, neobișnuit în ce privește eficiența. Dar, frate, pentru cine ai căutat toate acestea? Căci noi voiam să fie o răsplată a eforturilor tale ceea ce fusese o lecție¹⁵. Ai străbătut prin toate¹⁶ și te-ai reintors. După ce ai îndeplinit tot numai tu, care erai mai presus de toate, aveai să fii răpit. Parcă de aceea ai amînat moartea, ca să te achiți de datoria dragostei de frate, ca să dobîndești cununa eficienței.

25. Pe noi, frate prea iubite, onoaurile lumii acesteia nu ne încîntau, pentru că ele ne despărteau unul de celălalt! De aceea le-am primit pe acestea, le-am primit nu pentru că le-am poftit, ci ca nu cumva să ni se socotească (neprimirea lor) ca o prefăcătorie josnică. Sau poate că pentru aceea ni s-au conferit, pentru ca prin moartea ta prematură (*col. 1355 B*) să fii sfîrșitul plăcerii noastre, ca să ne deprindem să trăim unul fără celălalt.

26. Și ca pe o presimțire a minții recunosc grozăvia (celor întîmplate, n.t.), cînd repet adeseori cele ce am scris. Frate, eu te chemam înapoi, ca nu cumva să ceri tu însuși să mergi în Africa, ci mai degrabă să trimiți pe un altul. Mă temeam să te încredințez drumului, să te las valurilor și o grijă mai mare decît de obicei îmi aprindea inima. Dar ți-ai aranjat plecarea (*peregrinationem*), și ai rînduit aceasta. După cum aud, iar te-ai încredințat valurilor într-o corabie veche și gunoioasă. Căci cu iuțeala păsărarului, ai uitat de purtarea de grijă, lacom de dragostea noastră (*avidus gratiae nostrae*), neținînd seamă de primejdia în care te aflai.

14. Prosper este cel ce datora o sumă de bani Sf. Ambrozie și pe care venirea lui Satyrus în Africa l-a convins de necesitatea restituirii sumei.

15. Modul blînd și convingător în care s-a purtat Satyrus cu Prosper a constituit o lecție de corectitudine și demnitate pentru Prosper.

16. Într-adevăr, Satyrus, a răzbătut. El a trebuit să înfrunte o călătorie plină de primejdii, pe uscat și pe mare. Fiind statornic și curajos, dar mai ales dornic să se întorcă la Sf. Ambrozie și la sora lor cu lucrurile rezolvate, a reușit.

27. O, ce bucurie înșelătoare! O, curgere nesigură a lucrurilor omenești! Reîntors din Africa, întors de pe mare, scăpat din naufragiu, credeam că nu ne mai poți fi răpit (col. 1355 C). Dar mult mai grele naufragii pătimim cît sîntem pe pămînt! Că dacă pe cel pe care naufragiile mării nu l-au putut duce la moarte, pentru că le-a evitat prin inot susținut, moartea lui a început să ne fie nouă naufragiu. Pentru ce, dar, s-a stins o lumină strălucitoare în întunecimile lumii acesteia, ceva mai presus de suavitate, o prea dulce podoabă, fapt prin care a fost ucisă o podoabă nu numai a familiei noastre ci și a întregii patrii?

28. Vă sînt de-a dreptul recunoscători, prea iubiți frați, popor sfînt (*plebs sancta*), că nu socotiți durerea mea altfel decît ca durerea voastră. Că socotiți că vouă vi s-a întîmplat această înșingurare a noastră, că plînsul cetății întregi, că făgăduințele tuturor vîrstelor și straturilor le revărsați ca printr-o dragoste neobișnuită. Că nu este jalea unei compasiunii particulare, ci este un fel de îndatorire publică și o dovadă a recunoștinței (col. 1355, D). Iar dacă vi s-a făcut milă de mine că am pierdut pe un astfel de frate, am rod îmbelșugat, am asigurarea afecțiunii voastre (col. 1356 A). Aș fi preferat ca fratele meu să trăiască. Dar dacă o manifestare publică este mai plăcută în momente de succes, ea este și mai reconfortantă în vreme de restriște.

29. Nu mi se pare deloc neînsemnată valoarea unei astfel de manifestări. Că nu degeaba sînt descrise în Faptele Apostolilor (9, 39) văduvele plîngînd-o pe Tabita moartă, sau în Evanghelia de la Luca (7, 12) mulțimea participantă la funeraliile tînărului, mișcată de lacrimile văduvei, la funeraliile celui căruia avea să i se dea învierea. Pe Tabita o jleau văduvele, pe acesta îl plîngea întreaga cetate. Nu încapă îndoială că lacrimile voastre pot fi puse alături de ocrotirea apostolilor. Și — zic — nu încapă îndoială că Hristos este mișcat de milostivire, cînd vă vede pe voi plîngînd. Și chiar dacă acum El nu a atins sicriul (*loculum*), totuși a primit la Sine sufletul încredințat Lui. Chiar dacă nu a chemat cu glas trupesc pe cel răposat, (col. 1356 B), totuși, cu autoritatea puterii Sale dumnezeiești i-a eliberat din chinurile morții sufletul lui și din agoniile slăbiciunilor sufletesti. Chiar dacă nu a șezut în sicriu răposatul, totuși el s-a odihnit în Hristos. Și chiar dacă nu a vorbit cu noi, totuși vede cele ce sînt deasupra noastră. Se bucură acum el de cele ce sînt mai dorite de noi. Că noi citim cele ce sînt în Evanghelie și le înțelegem prin ele pe cele viitoare. Iar chipurile celor de față sînt semnul celor ce vor fi.

30. El n-a avut trebuință de o înviere temporară, pentru că i se cuvenea una veșnică. Dar pentru ce să fi revenit la acest chin prea nenorocit și greu și să se fi reîntors la această viață de jale, de care să ne bucurăm mai degrabă că s-a despărțit, decît să cadă în relele și pericolele ce stau să cadă asupra noastră? Căci pe Enoh (col. 1356 C) — după ce s-a potolit lumea și s-a pus capăt războaielor (col. 1356 C), fiind răpit la cer (Fac. 5, 21), nimeni nu l-a plîns, ci mai degrabă l-a lăudat profetul, precum a zis Scriptura despre el: «A fost răpit, ca răutatea să nu-i schimbe mintea sa, înșelăciunea să nu-i amăgească sufletul» (Înțel. 4, 11). Cu cît mai mult acum trebuie să zicem pe drept,

la adresa nestatorniciei lumii, întâmplă-se cu viața ce-o fi! A fost răpit ca nu cumva să cadă în mâinile barbarilor. A fost răpit ca nu cumva să vadă nimicirea întregului pământ, sfârșitul lumii, iar ceea ce este și mai grav decât orice moarte, îngropăciunea celor apropiați, necinstirea văduvelor și a sfințelor fecioare,uciderea cetățenilor.

31. Eu însă, frate, ca și în floarea vârstei, te socotesc fericit întru liniștea morții. Că nu nouă ne-ai fost răpit, ci primejdiilor. Nu te-ai lipsit de viață, ci ai fost scutit de groaza amărăciunilor ce stau să năvălească (col. 1356 D). Căci milostivire a sufletului sfânt ce erai tu față de ai tăi, dacă ai ști acum cât este de amenințată Italia de dușmanul aflat atât de aproape, ai suspina îndelung și ți-ai construi din lemnele doborâte un zăbranic sfiiciunii, văzînd ce dureri se pregătesc pentru siguranța noastră (col. 1357 A) pe crestele Alpilor. Prin această lovitură, cu firea ta simțitoare te-ai mîhni că ai tăi sînt împresurați de amîndouă părțile de dușman, de un dușman spurcat (*impura*) și crud (*crudeli*), care nu cruță nici sănătatea nici rușinea.

32. Zic, la ce să suporti acum cele pe care sîntem noi siliți să le îndurăm și poate (ceea ce este mai grav) să le vedem, că fecioarele sînt siluite, că pruncii smulși din îmbrățișarea părinților sînt aruncați în vârful sulitelor, că trupurile sfințite lui Dumnezeu sînt necinstite, iar că pîntecele bătrîne ale văduvelor mai în vîrstă sînt reîntoarse la poveri de care s-au dezobișnuit, dar nu ale zămislirii? La ce — zic — să înduri acestea, tu care, poate, deja le-ai uitat o dată cu ultima suflare și care, încă amintindu-ți de noi, ne avertizai adeseori cu privire la incursiunile barbarilor, reținînd că nu degeaba spuneai că trebuie să fugi de ele (Col. 1357 B). Poate pentru aceea ne vedeai pe noi părăsiți prin moartea ta. Că tu nu o făceai din slăbiciune ci din dragoste frățească. Iar dacă te arătai slab din pricina noastră, tu erai tare pentru tine. Tu, cînd ai fost chemat înapoi de acel nobil bărbat Symmachus, părintele tău, că se zicea că Italia se înfierbîntă de război, că tu te îndrepti spre pericol, că te duci înaintea dușmanului, tu ai răspuns că pentru aceasta ai venit, ca nu cumva să ne lipsești la primejdie, ca să te arăți părtaș al supremei înclăștări frățești.

33. Așadar, fericit ești, că ai murit chiar la timp, pentru că în această (moarte) nu mai este nici o durere. Cu siguranță ești mai fericit decât sora ta cea sfîntă, care fiind lipsită de mîngîierea ta și îngrijorată pentru fecioria ei, fericită odinioară pentru cei doi frați de-un tată (*germanis*)¹⁷, acum nefericită (*aerumnosa*) din cauza ambilor frați, pentru că pe unul nu-l poate urma iar pe celălalt nu-l poate părăsi (Col. 1357 C). Pentru ea groapa ta este casă de oaspeți iar mormîntul trupului tău îi este casă, ba chiar siguranța popasurilor! În plîns își află hrana, cu lacrimi își potolește setea. Că hrană ne-ai dat pîinea lacrimilor, și ne-ai dat ca băutură lacrimi pe măsură — poate

17. Frați buni.

peste măsură (Ps. 79,6); («Ne vei hrăni pe noi cu pline de lacrimi și ne vei adăpa cu lacrimi peste măsură?» n.t.).

34. Iar de mine, ce să zic? Nu mi se îngăduie să mor, pentru ca să nu o las singură pe sora noastră; nici să trăiesc nu-mi face plăcere, ca să nu fiu despărțit de tine (Col. 1358 A). Ce-mi poate fi mie plăcut fără de tine, întru care s-a aflat întotdeauna toată plăcerea noastră? Sau la ce ajută să petrec mai îndelung în această viață și să întârzii pe pământ, unde am trăit îndelung cu plăcere câtă vreme am trăit împreună! Și chiar dacă ar exista aici ceva ce ne-ar putea încînta, nu ne poate încînta fără de tine! Și chiar dacă am vrea să ne prelungim viața cu cheltuială, totuși n-am vrea să fim fără tine.

35. Acestea sînt de neîndurat. Căci ce poate fi suportabil fără de tine, un așa părtaș de viață, asociatul deosebit al eforturilor și al îndatoririlor mele? Nici nu m-am gîndit vreodată că moartea ta ar fi fost mai de îndurat. Astfel, inima se înfricoșă chiar să se gîndească la așa ceva! Nu din cauză că nu-ți cunoșteam starea sănătății, ci pentru că obișnuința voturilor îndepărtase de mine simțul fragilității obișnuite, astfel încît nici nu-mi dădea prin minte să-i acord primă importanță (Col. 1358, B).

36. În fine, în ultima vreme eram amenințat de sfîrșitul greu (chiar de cel din urmă). Și mă tînguiam doar că nu mă vei așeza tu în sicriu, și că nu vei lua parte împreună cu sora mea la slujba înmormîntării, că nu-mi vei închide ochii cu propriile-ți degete¹⁸ cînd voi muri. O, cît mi-o dorisem! Ce răsplată! Cum mă părăsesc făgăduințele! Cum se schimbă serviciile! Una pregăteam și alta sînt silit să ofer. Nu eu sînt supus slujirii funerare, ci eu o administrez (oficiez). O, neîndurată lumină a ochilor, că ai putut vedea fratele murind! O, mîini nemiloase și aspre, care i-ați închis ochii în care vedem mai mult. O, grumaz mai tare, care ai putut purta o povară atît de lugubră, deși cu o supunere (rînduială) mîngîietoare!

37. Tu, frate, mi le-ai fi îndeplinit pe acestea mai corect. Eu le așteptam de la tine, pe aceste rînduieli le doream eu (col. 1358 C). Acum eu sînt supraviețuitorul propriei mele vieți! Ce mîngiere voi avea fără de tine, că numai tu obișnuiai să ne mîngii tristețea, să trezești veselia, să alungi mîhnirea? Cum să mă uit la tine acum, frate,

18. Așa era obiceiul la romani și s-a transmis și la romanii încreștinați, ca fiul cel mai mare să închidă ochii tatălui răposat și să rostească o cuvîntare de laudă a tatălui la locul incinerării sau — la creștini — al înhumării. Același obicei trebuia să fie ținut și în cazul fraților, în ordine descrescîndă. După cum se vede, Sf. Ambrozie — tracasat de multele treburi ale episcopatului și deosebit de riguros în ținerea voturilor monahale — socotea că se va sfîrși înaintea fratelui său, pe care îl și lăsase moștenitor prin testament. Dar viața lui Satyrus a fost aceea care s-a sfîrșit mai întîi, fapt care a răsturnat o mulțime de planuri ale Sf. Ambrozie în legătură cu moștenirea pe care voia să o lase fratelui său. Din cele afirmate în acest paragraf (36), desprindem faptul că Sf. Ambrozie era pregătit pentru trecerea din viață și că aceasta nu-l înfricoșă.

cînd nu-mi răspunzi nici un cuvînt, cînd nu-mi dai nici o sărutare? Totuși așa ni s-a înrădăcinat dragostea reciprocă încît să încălzească mai degrabă simțirea cea dinlăuntru decît să se dea pe față prin desmierdări (col. 1359 A). Nici nu căutam mărturia altora, noi care aveam atîta dragoste unul față de altul. Într-asa chip ni se infuza nouă seva bărbătească a frățietății încît nu cu mîngîieri să ne dovedim dragostea, ci cu mintea trează a dragostei frățești (evlaviei, *pietatis*, a respectului). Voiam să nu fim văzuți că am căuta înșelăciunea lingușirilor, pe care le-ar fi formulat chipul dragostei reciproce. Dar nu știu prin ce manifestare a minții, prin ce asemănare a trupului eram văzuți unul în celălalt.

38. Cine te-a privit pe tine și să nu creadă că m-a văzut pe mine? De cîte ori nu i-am salutat pe unii care, pentru că se salutaseră cu tine, ziceau că deja i-am salutat! Ciți nu ți-au spus ție ceva, care să nu-și fi amintit că mi-au vorbit mie! Ce de bucurii am avut de aici, de cîte ori nu m-am veselit că îi vedeam că ne confundă! Ce eroare plăcută, ce greșeală încîntătoare (Col. 1359 B), ce înșelare evlavioasă (*quam religiosa fallacia*), ce suavă calomnie! Că nici nu a existat ceva din faptele sau cuvintele tale, pe care să nu-mi facă plăcere să mi-l atribui.

39. Totuși atît de tare susțineau aceia că-și amintesc că mi le adresaseră mie încît le răspundeam rîzînd și bucurîndu-mă: «Vedeți dacă nu cumva i-ați spus fratelui meu». Căci deși pe toate le aveam în comun, nedespărțiți în duh, nedespărțiți la simțire, totuși nu dețineam în comun taina prietenilor. Nu pentru că ne temeam să vorbim unul cu altul, ci pentru că (voiam) să ținem scopul. Desigur, dacă era necesar să ne sfătuim în vreo privință, țineam întotdeauna sfat deschis, dar niciodată nu dețineam împreună o taină. Ba încă și prietenii noștri (Col. 1359 C) așa ne confiau lucrurile încît să ajungă de la unul la celălalt. Însă știu și o mulțime de cazuri în care am păstrat atîta credincioșie față de taină încît să nu transmitem nimic nici măcar fratelui. Acesta era, deci, un semn clar, că nu s-a dezvăluit ceva vreunui străin, deoarece nu s-a dezvăluit nici fratelui, (că nu s-a discutat cu fratele).

40. Vorbesc, așadar, excesiv despre astfel de bunuri, înflăcărat, că mă temeam să fiu eu supraviețuitorul, deoarece îl credeam pe el mai vrednic de viață. De aceea am și primit lovitura pe care nu pot să o suport. Că mai ușor de suportat este o atît de mare durere dacă este știută dinainte (col. 1360 A), decît o rană neașteptată. Cine-mi va potoli tristețea? Cine-mi va ușura necazul? Cu cine-mi voi împărți grijile? Cine mă va izbăvi de camăta lumii acesteia? Că Tu ești inițiatorul (*Creatorul, auctor*), meșteșugurilor (îndeletnicirilor), examinătorul slujitorilor (*servulorum*), judecătorul fraților; nu judecătorul vrăjmășiei, ci al dragostei frățești (*pietatis*).

Pr. conf. dr. AL I. STAN

CHIPUL ȘI ASEMĂNAREA LUI DUMNEZEU — DAT ONTOLOGIC ȘI
MISIUNE DE REALIZAT

1. Omul, coroana creației, și demnitatea sa

Alcătuit din suflet și trup, omul stă la punctul de mijloc al creației, unind întru sine materia și spiritul, întrucît Hristos prin care și «în care toate s-au făcut» (Ioan 1, 3) este uniunea incomprehensibilă, ipostatică, indivizibilă, dar, în același timp, neamestecată a divinității necreate și acontingenței create. «Pentru că precum propria Sa dumnezeire era activă... într-o manieră teandrică — spune Anastasie de Sinai — așa sufletul, care este în chipul și asemănarea Logosului divin nevăzut, activează într-o manieră psiandrică, adică am zice, într-un chip psihosomatic după exemplul lui Hristos care există într-un chip teandric¹.

Astfel, omul formează o legătură între cele două creații, spirituală și materială; el unește împreună, în cuvintele Sfântului Grigorie de Nazianz, «toată natura, vizibilă și invizibilă»². Mai mult decît atît, potrivit Sfântului Ioan Gură de Aur, «Vorbînd despre om eu aş zice că este compus din două substanțe — una vizibilă și tangibilă și alta rațională. Astfel sufletul și trupul se înrudesc cu cerul și pămîntul. Prin esența sa inteligentă, omul comunică cu puterile care sînt deasupra; prin natura sa tangibilă, omul este legat de lucrurile pămîntești. El este ca o legătură între cele două lumi»³. Astfel Dumnezeu «zidește omul; și luînd un trup din materia deja existentă El plasează în ea o suflare luată din El Însuși pe care Cuvîntul o știa că este un suflet inteligent și chipul lui Dumnezeu, ca un fel de a doua lume, pe care El a plasat-o în micime, pe pămînt, un nou inger, un închinător amestecat, pe deplin amestecat în creația vizibilă, dar numai parțial în cea intelectuală; rege peste tot pămîntul, dar supus Regelui de deasupra»⁴. De aici omul, compus dintr-un suflet spiritual și un trup material, constituie ființa spiritual-materială unică, psihosomatică în lume, așa cum el a fost creat de voința liberă și creatoare a lui Dumnezeu, o unire completă și nouă a spiritului și materiei. În mod precis pe această combinație se bazează splendoarea și supremația omului peste toate ființele vizibile. Omul se deosebește de toate aceste ființe prin virtutea naturii și esenței sale, fiind, potrivit cu psalmistul, cu puțin mai mic față de îngeri, cu slavă și cu cinste încununat (Psalm 8, 5)⁵.

1. Anastasie de Sinai, Din «după chipul», P.G. 89, 1143 D — 1149 A; cf. P.G. 89, 1161 C.

2. Sfîntul Grigorie de Nazianz, *Omilia* 38, 11, P.G. 36, 317, 632.

3. Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Asupra pasajelor obscure din Vechiul Testament*, 2, 5; P.G. 56, 182.

4. Sfîntul Grigorie de Nazianz, *Omilia* 38, 11, P.G. 36; 317.

5. Omul, potrivit Sfîntului Grigorie Palama, a fost făcut după chipul lui Dumnezeu într-un grad mai mare decît au fost îngerii, fiindcă duhul său, unit cu trupul omului, posedă o putere însuflețitoare cu care El energizează și controlează trupul omului. Îngerilor, ca duhuri netrupești, le lipsește această capacitate deși ei sînt chiar mai aproape de Dumnezeu prin simplitatea naturii lor spirituale (*Capete teologice*, 38—39, P.G. 150, 1145—1148).

Prin sufletul care transcende materialitatea trupului, omul are o valoare inestimabilă, manifestându-se ca cineva conștient și unic. Substratul său spiritual susține în ființa umană dorința de a fi și a se desăvârși veșnic; îl face pe om un subiect conștient și voluntar, unic și de neînlocuit. Sf. Grigorie Teologul scrie cu privire la om: «Ce este omul că-Ți amintești de el? Ce este acest nou mister care mă privește pe mine? Eu sînt mic și mare, umil și exaltat, muritor și nemuritor, pămîntesc și ceresc. Eu împărtășesc o condiție cu lumea de jos, alta cu Dumnezeu, una cu trupul, alta cu duhul. Eu trebuie să fiu îngropat cu Hristos, să învii cu Hristos, să fiu împreună moștenitor cu Hristos, să devin fiul lui Dumnezeu, ba mai mult, Dumnezeu Însuși»⁶. Relativ vorbind, omul este cea mai desăvârșită, cea mai excelentă dintre toate creaturile de pe pămînt «cel mai cinstit dintre tot ceea ce este vizibil»⁷, cununa, coroana întregii creații, desăvârșit și compus; un microcosmos al macrocosmosului. În cuvintele Sfîntului Ioan Gură de Aur «omul este o lume compusă; el este înrudit cu cele ce sînt deasupra prin virtutea sufletului său, și este înrudit cu cele dedesubt prin virtutea trupului său. Astfel el este o legătură, un fel de punte»⁸. Omul este atît o zugrăvire cît și un antitip al chipului lui Dumnezeu. El este un «mic Dumnezeu» — un fel de rege al lumii, lume care este sub autoritatea lui.

Sfînții Părinți consideră omul un real guvernator și domn al universului. Și ei înțeleg această domnie a fi una din căile în care omul exprimă caracterul său regal⁹. Omul, organizînd lumea și descoperind tainele ei, nu face altceva decît să împlinească una din mărcile destinului său numai dacă, desigur, organizarea lumii de către el porcede în direcția de a deveni deplin umană.

Omul este suveran pentru că Hristos, în al cărui chip a fost creat, este Domn și Împărat: «Faptul că natura noastră este un chip al Naturii care domnește peste toate lucrurile — spune Sfîntul Grigorie de Nyssa — nu înseamnă altceva decît aceasta, că de la început natura noastră a fost creată suverană»¹⁰. Omul este liber pentru că el este un chip al autodeterminării absolute: «În autodeterminarea liberei alegeri — zice Sfîntul Grigorie de Nyssa — el posedă asemănarea Suveranului a toate, pentru că el nu era supus la nici o necesitate externă, ci ghidat de propria sa voință către ceea ce este potrivit, și a ales în mod independent ceea ce îi plăcea»¹¹.

Trupul omului este cel mai complex sistem de raționalitate plasticizată, oferind mediul adecvat pentru mișcarea spirituală, adică pentru gîndirea și voința conștientă și liberă a sufletului. «Țărîna pămînt-

6. Sfîntul Grigorie de Nazianz, *Fanegiric la Chesarie, Cuvîntarea 7*, 23; P.G. 35, 785.

7. Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Omilie la Facere*, 8, 2, P.G. 53, 71.

8. Idem, *Asupra versetului «Harul Meu este destul»*, 2, P.G. 59, 509.

9. Sfîntul Grigorie de Nyssa, *Despre crearea omului*, 4, P.G. 44, 136; Sfîntul Grigorie de Nazianz, *Cuvîntarea 45*, 7, P.G. 36, 632 AB.

10. Sfîntul Grigorie de Nyssa, *Despre crearea omului*, P.G. 44, 136 BC; cf. *Despre iericire*, 12, P.G. 46, 369 BC.

11. *Ibidem*; Cf. Sfîntul Ioan Damaschin, *Despre credința ortodoxă*, II, 12, P.G. 94, 920.

tului a fost frământată și modelată, potrivit expresiilor scripturistice antropomorfe, de minile lui Dumnezeu. Aceasta ridică pe om deasupra oricărui alt corp în care locuiește viața»¹². Trupul omenesc a avut în el sufletul insuflat de Dumnezeu chiar de la început, fapt pentru care formarea trupului e considerată în cartea Facerii un act creator special al lui Dumnezeu. Numai așa putem înțelege complexitatea biologică maximă a organismului uman.

Ca receptacol al unui har special, trupul lui Adam se deosebește de celelalte făpturi. E făcut să fie «purtător al unei vieți spirituale», căci ființa umană e determinată de spirit. Așa cum pînea și vinul devin pe altar, sub lucrarea Sfintului Duh, Trupul și Singele lui Hristos, «țărîna pămîntului», devine, prin «suflare divină», trup al unei conștiințe noi. Are loc și aici o μεταβολή, o prefacere, o transfigurare. Natura oferă ca într-un fel de «Ale Tale dintru ale Tale» țărîna, iar Creatorul insuflă în ea chipul Său, duhul, forța spirituală, harică.

Sufletul nu începe să existe prin creație, înainte de a începe să se formeze trupul său individual adecvat. Omul a fost prima formă de viață biologică care datorită suflării Duhului a fost ridicată la viața spirituală, adică, la o viață în mod real și cu adevărat teocentrică. Creația materială a cîștigat o formă și o structură după chipul lui Dumnezeu; viața pe pămînt a devenit conștientă, liberă și personală.

Sufletul și trupul au început să existe concomitent. Sufletul este adevăratul ego al omului. Sufletul este ceea ce simte, înțelege, se bucură, își imaginează, judecă, descoperă, acceptă, posedă și supune lucrurile materiale. Datorită sufletului inserat în trup omul strălucește în mod suprem deasupra celorlalte regnuri ale naturii și este prezentat ca o proprie, specială și unică personalitate. Dar «sufletul uman nu poate fi înțeles înainte de trup, căci în acest caz trupul n-ar fi părtaș de la început la caracterul de subiect al omului și aceasta s-ar repercuta asupra întregii vieți a omului și a legăturii lui cu natura, ținînd sufletul în trup ca într-o temniță și în fața naturii ca în fața unei realități străine pe care nu o poate transfigura și care nu-l poate îmbogăți, așa cum socotește teoria platonico-origenistă»¹³.

Avînd imprimată în el, de la început, lucrarea specială a sufletului, cu toată complexitatea activităților raționale și formelor lui de sensibilitate, trupul omenesc e o raționalitate palpabilă specială «Omul este cu adevărat om pentru că el este chipul lui Dumnezeu și factorul divin în om privește nu numai aspectul lui spiritual — cum au menționat Origen și Evagrie — ci întregul om, suflet și trup»¹⁴.

Chiar dacă sufletul uman este din primul moment al existenței sale un spirit întrupat el este o raționalitate subiectivă, conștientă, care depășește raționalitatea și sensibilitatea pasivă a naturii. Prin urmare poate exista după moarte și înainte de învierea trupului, ducînd cu el calificarea sa ca suflet al trupului «cu rădăcinile trupului adîncite

12. Constantine Callinicos, *The Foundation of the Faith*, Scranton, PA, 1975, p. 66.

13. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 1, București, 1978, p. 379.

14. John Meyendorff, *Byzantine Theology*, New York, 1983, p. 141.

în el în cursul vieții»¹⁵. Trupul omului străbătut de suflet nu este una cu raționalitatea plasticizată a naturii generale, de aceea prin el sufletul poate aduna întreaga lume. Precum Dumnezeu are în Sine rațiunile lucrurilor înainte de a le crea, «așa și omul are, într-un mod asemănător, rațiunile lucrurilor și firile și conștiința în sine ca omul ce a fost făcut după chipul lui Dumnezeu ca împărat a toată creațiunea»¹⁶. Prin sufletul inserat în trup ființa umană e făcută să ridice principiile raționale ale lucrurilor la unirea lor cu principiile eterne ale lumii gândite de Dumnezeu, într-un dialog de cunoaștere și de conlucrare cu El. Avînd de la început caracter de subiect, sufletul conștient e adus la existență «printr-un fel de reduplicare a spiritului creator pe plan creat. Spiritul conștient suprem vorbește cu spiritul conștient creat ca și cu un fel de alter ego, dar creat»¹⁷.

Adevărata măreția a omului nu este găsită în faptul că el este cea mai înaltă existență biologică, un animal «rațional» sau «politic», ci în faptul că el este un «animal îndumnezeit»¹⁸ în faptul că el constituie o existență creată «care a primit porunca să devină dumnezeu»¹⁹. Măreția sa nu stă pur și simplu în faptul că el este un microcosmos, ci în faptul că el a fost chemat să devină, «o Biserică tainică»²⁰, o imensă lume nouă în mica lume veche. «Pentru că fiecare din noi a fost adus de Dumnezeu ca o «a doua lume», o lume vastă în această lume vizibilă mică»²¹. «În ce constă măreția umană?» — întreabă Sfîntul Grigorie de Nyssa. Și tot el răspunde «Nu în asemănarea sa cu lumea creată, ci în faptul că el este făcut după chipul naturii Creatorului»²².

Vocația aceasta care vine omului de la Creator, îl înalță mai presus decît toată lumea, îl face oarecum un «egal» vorbitor cu Dumnezeu, Creatorul lumii, și motivează pentru ce Dumnezeu a spus oamenilor: «Voi sînteți dumnezei, fii ai Celui preainalt» (Ps. LXXXII, 6). Căci poziția omului în creație este unică. Omul este între lume și Dumnezeu. O relație specială se întemeiază prin el, o nouă ecuație a jertfei. Ritmul creației se pune odată cu omul în termeni noi: lumea întregă e supusă lui Adam, iar Adam lui Dumnezeu. Lumea se deschide și se oferă ca un dar, ca mediu de lucru pentru om, iar omul o sfințește, o transformă, o înalță și o umanizează. La rîndul său, Adam se deschide, se oferă ca jertfă cuvîntătoare lui Dumnezeu, iar Dumnezeu îl sfințește și-l face părtaș înțelepciunii Sale. Îi oferă grădina Edenului să o lucreze și să o păzească: «să reunească, cum spune Sfîntul Maxim Mărturisitorul, prin har natură creată cu natura necreată»²³

15. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 386.

16. Nichita Stîlthatul, *Despre suflet*, ed. J. Darrouzès, A. A., în: *Opuscles et Lettres*, Sources Chrétiennes, nr. 81, 1961, p. 81—82.

17. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 377.

18. Sfîntul Grigorie de Nazianz, *Cuvîntarea 45, 7*, P.G. 36, 632 AB.

19. Expresia este cea a Sfîntului Vasile cel Mare; vezi Grigorie de Nazianz, *Cuvîntarea tenebră la Sfîntul Vasile cel Mare*, P.G. 36, 560 A.

20. Sfîntul Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia 4*, P.G. 91, 672 B.

21. Sfîntul Simeon Noul Teolog, *Cuvîntarea morală, 4*, în *Traité théologiques*, ed. J. Darrouzès (Sources chrétiennes 129, Paris 1967), 64.

22. Sfîntul Grigorie de Nyssa, *Despre crearea omului*, 16, P.G. 44, 180 A.

23. *Ambigua*, P.G. 91, 1318.

sau cum observă și Sfântul Grigorie Palama, să aducă împreună cu sine la Dumnezeu pe tot omul și toată specia făpturii»²⁴.

Scopul creațiunii se împlinește astfel prin aducerea la existență a omului, persoană conștientă creată, menită să stea în dialog cu Creatorul ca persoană. În sinergia fierbinte a acestui dialog cu Logosul divin omul poate produce tot felul de transformări voite după asemănarea cu Dumnezeu. Rolul central al omului în cosmos este reflectat în liturgia bizantină cu accentul ei pe unirea cerului cu pământul, realismul ei sacramental, riturile ei de binecuvîntare a hranei, naturii, vieții umane, precum și în afirmarea că, prin natură, omul este mai aproape de Dumnezeu decât îngerii înșiși²⁵.

În trupul omului, care este în întregime aparatul unei sensibilități complexe și al unei expresivități inepuizabile, se întilnește spiritul și lumea. «Prin trup, spiritul exprimă legătura infinit de complexă a lui, pe de o parte cu ordinea spirituală superioară, pe de alta, cu ordinea lumii, legîndu-le împreună. El ridică prin trup lumea în orizontul superior și imprimă acest orizont lumii»²⁶. Omul este cu adevărat recapitularea creației și în acest context unii Părinți nu au ezitat să-i atribuiască termenul stoic «microcosmos», care în gîndirea lor pierde toată urma de orice nuanță panteistă²⁷. Omul este un microcosmos în sensul că el formează frontiera care unește categoriile vizibile și spirituale ale existenței și care, după cădere, contribuie la reunirea lor. Totuși el este ceva mai mult decît aceasta, el este creatura care posedă astfel de puteri încît își poate extinde substanța sa dincolo de categoriile timpului și spațiului, dincolo de început și sfîrșit, și ajunge la tronul lui Dumnezeu.

La Nemesie ideea omului de microcosmos este în mod precis legată de misiunea divină de a unifica prin el polii opuși ai lumii. Omul este microcosmos nu numai prin conștiința sa care reflectă lumea ci și printr-un act de mediere. Dumnezeu l-a plasat pe el într-o poziție intermediară cu scopul ca el să săvîrșească acest act. Însuși faptul că lucrurile lumii sînt oglindite în om îl prezintă pe el în mod real cu vocația de a le aduna pe ele împreună pentru scopul final al lui și al lor. El ar trebui să lege fenomenele opuse: creaturile muritoare cu creaturile nemuritoare, ființele raționale cu ființele neraționale etc. În felul acesta omul ar funcționa ca o lume în miniatură, și tocmai din acest motiv a fost creat ca o imagine care reflectă întregul cosmos²⁸.

Pe măsura purificării minții în relație cu lumea, ființa umană devine tot mai mult după chipul lui Dumnezeu, spiritualizînd trupul și făcînd din el un organ de spiritualizare a lumii. Deci scopul creării

24. Arhim. Ilia Mastroghianopoulos, *Părinții Bisericii și omul* (în lb. greacă), Atena, 1966, p. 173.

25. John Meyendorff, *Byzantine Theology*, p. 142; «Omul fiind creat după chipul lui Dumnezeu cel infinit este chemat prin propria sa natură a transcende granițele mărginite ale creației și să devină infinit» (P. Nellas, *Deification in Christ*, New York, 1987, p. 28).

26. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 382.

27. Sfântul Grigorie de Nyssa, *Despre suflet și înviere*, P.G. 46, 28 B.

28. Nemesius, *De natura hominis*, 1, P.G. 40, 529 B.

lumii a fost ca Dumnezeu să o facă transparentă pentru Sine prin spiritul uman inserat în lume.

Prin cunoaștere și fapte omul poate să folosească lumea în mod liber, ca un dar al lui Dumnezeu, răspunzînd prin ea iubirii lui Dumnezeu care i-a dat-o și prelungind prin lume dialogul iubirii cu semenii Săi. În felul acesta omul își îndeplinește menirea sa de coronament al zidirii, de microcosmos și mediator. Căci, «între creaturi nu este o slavă mai mare decît să fii domn a toată creația: omului i se dă această slavă dacă el păstrează în sine chipul lui Dumnezeu, adică dacă se împărtășește din viața și slava Creatorului Însuși»²⁹.

Unirea sufletului rațional cu trupul țintește să facă sufletul stăpîn peste trupul fizic, nu abolindu-l, ci trăgînd trupul către el într-un curs ascendent pînă ce sufletul îl spiritualizează. Atunci întregul om va fi în poziția de a obține slavă și de a atinge destinul său. Împlinirea poate fi realizată numai în relația care trebuie să existe între om și Dumnezeu. Această relație este în mod inițial reprezentativă sau iconică, precum este indicat de frumoasa expresie: «după chipul» lui Dumnezeu care de la început a constituit piatra de temelie a teologiei creștine.

2. «Chipul» lui Dumnezeu și distinctivitatea existențială

Perfecțiunea omului nu stă în ceea ce îl aseamănă pe el cu restul creației, ci în ceea ce îl distinge pe el de cosmos și-l aseamănă cu Creatorul său. Revelația divină ne învață că omul a fost făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu.

Ca îngerii care au fost creați — precum se exprimă Sfîntul Isaac Sirul — «în liniște»³⁰, omul n-a fost format prin porunca divină dată pămîntului. În schimb, Dumnezeu însuși l-a format pe el din țărîna pămîntului cu propriile Sale mîini, adică, precum Sfîntul Irineu de Lyon o înțelege, cu Cuvîntul și cu Duhul³¹, și a suflat în el suflarea de viață. Omul, ca ființă reală «vie», vine în mod esențial la existență prin suflarea lui Dumnezeu în nările lui, așa că omul are o poziție specială nu numai în raport cu natura din care e luat trupul lui, ci și în raport cu Dumnezeu.

Sfîntul Grigorie de Nazianz spune: «Cuvîntul luînd țărîna din pămîntul nou creat, cu mîini nemuritoare a format chipul meu și i-a dat lui viața Sa, pentru că El a trimis în ea Duhul Său care este revărsarea divinității Sale necunoscute. Astfel din țărîna și suflare a fost făcut omul în chipul Celui nemuritor pentru că în aîmîndouă din ele natura duhului este supremă. Prin urmare, în calitatea mea de pămînt, eu sînt lipit vieții de aici de jos, dar fiind o pîrticică divină, eu port în pieptul meu dorința pentru viața viitoare»³². În același poem dedicat sufletului el zice: «Sufletul este suflarea lui Dumnezeu, și, deși ceresc, el suferă o amestecare cu pămîntescul. El este lumina

29. John Meyendorff, *Byzantine Theology...*, p. 143.

30. Ed. A.J. Wensinck, Amsterdam, 1923, p. 127.

31. *Impotriva ereziilor*, P.G. 7, 975; IV, 20, 1, 1032; V, 1, 3, 1123; V, 5, 1, 1134—1135; V, 28, 3, 1200.

32. Poemata Dogmatica, VIII, *Περὶ ψυχῆς*, vv. 70—75, P.G. 37, 452.

închisă într-o peșteră, deși ea este divină și nestinsă»³³. Prin această relație specială a sufletului cu Dumnezeu omul va urca la viața viitoare împreună cu trupul său și cu pământul cu care stă în legătură.

Suflarea lui Dumnezeu sădește în om nu numai viața biologică pe care o au și animalele, ci viața spirituală care este viața înțelegerii și a comuniunii cu Dumnezeu. Omul se menține ca chip numai sporind în această relație vie și continuă în care e activ nu numai Dumnezeu ci și omul. Din sufletul insuflat și din comuniunea începută prin Dumnezeu, care e una cu harul Lui, răsare comuniunea omului cu El. Tocmai acest har, sădit în om prin suflarea lui Dumnezeu, provoacă în el răspunsul său la actul întemeietor de relație al lui Dumnezeu»³⁴.

În una din omiliile sale Sfântul Grigorie de Nazianz vorbește de comuniunea cu ființa divină, referindu-se la «trei lumini», din care prima este Dumnezeu, «Lumina inefabilă, cea mai înaltă»; a doua, îngerii, o anumită revărsare (*ἀπορροήτης*) a primei Lumini sau comuniune cu ea; a treia lumină, omul, numit și lumină, pentru că duhul său este aprins de Lumina primordială, care este Dumnezeu»³⁵. Astfel creația după chipul și asemănarea lui Dumnezeu implică comuniune cu ființa divină, cu Dumnezeu. Aceasta înseamnă că comuniunea presupune har.

Sfântul Grigorie Palăma spune: «Au văzut atunci ochii îngerilor sufletul omenesc, unit cu simțire și cu trup, ca pe un alt dumnezeu, nefăcut numai pe pământ minte și trup pentru bunățatea dumnezeiască, ci pentru prisosința acesteia și configurat după harul lui Dumnezeu (*κατὰ θεϊαν χάριν μεμορφωμενον*), ca să fie același trup, minte și duh și să fie sufletul său după chipul și asemănarea dumnezeiască, ca o ființă deplin unitară din minte, din rațiune și din duh»³⁶. Ființa noastră e înrudită cu Dumnezeu prin duhul primit, dar primește duhul pentru că e capabilă de el, pentru că e capabilă de relația conștientă cu Dumnezeu. Patriarhul Calist leagă de participare și de înrudire, dialogul în iubire, spunând că lui Dumnezeu ca iubitor Îi corespunde din partea omului: «Iubesc, deci sînt om». Amîndoi iubesc și vor să fie iubiți»³⁷. Dumnezeu suflînd în organismul biologic al omului «suflarea de viață» vorbește cu aceasta chemîndu-l la dialogul cu Sine, așteptînd un răspuns de iubire din partea sa³⁸.

Creat după chipul lui Dumnezeu fiecare om este o persoană unică, distinctă și nerepetabilă; el este o distinctivitate existențială. Toți oamenii au o fire sau esență comună, dar aceasta nu are existență decît ca distinctivitate personală, ca libertate și transcendență a propriilor lor predeterminări naturale și necesități naturale. Persoana este

33. *Ibidem*, vv 1—3, col. 446—447.

34. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 390.

35. *Cuvîntarea a 40-a. Despre Sfîntul Botez*, 5, P.G. 36, col. 364 BC.

36. *Despre purcederea Sfîntului Duh* (grec.), ed. Hristu, vol. I, p. 85.

37. P.G. 147, col. 360 A.B.

38. «Prin suflarea lui Dumnezeu» apare în om un tu al lui Dumnezeu, care e «chipul lui Dumnezeu» căci acest tu poate să spună și el eu și-i poate spune și el lui Dumnezeu Tu. Dumnezeu își dă din nimic un partener al dialogului, dar într-un organism biologic. Suflarea spirituală a lui Dumnezeu produce o suflare spirituală ontologică a omului, sufletul spiritual înrădăcinat în organismul biologic, în dialog conștient cu Dumnezeu și cu semenii» (Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 392—393).

ipostasul esenței sau naturii umane. Ea rezumă în existența sa universalitatea naturii umane, dar în același timp o depășește, pentru că modul său de existență este libertatea și distinctivitatea.

Acest mod de existență care este distinctivitate personală formează chipul lui Dumnezeu în om, făcînd omul părtaș la ființă. Omul nu constituie un chip al lui Dumnezeu ca natură: nu este pentru că el are atribute naturale în comun cu Dumnezeu, sau asemănătoare Lui. Omul constituie un chip al lui Dumnezeu ca un ipostas ontologic, liber de spațiu, timp și necesitate naturală. Rațiunea pentru aceasta este că existența umană își capătă substanța sa ontologică din faptul iubirii divine, singura iubire care dă substanță ființei. Crearea omului este un act al iubirii lui Dumnezeu: nu a «dispoziției Sale binevoitoare», ci a iubirii Sale care constituie ființa ca un eveniment existențial al comuniunii și relației personale. Omul a fost creat să devină un părtaș la modul personal de existență care este viața lui Dumnezeu — să devină părtaș la libertatea iubirii care este adevărata viață.

Din punct de vedere ortodox Sfîntul Ioan Damaschin rezumă întreaga tradiție patristică de pînă la el cînd învață că: «toate lucrurile sînt distante de Dumnezeu nu prin loc ci prin natură»³⁹. Interpretînd această expresie a sa Georges Florovsky formulează teza fundamentală că prăpastia esențială dintre natura divină și umană «nu este distrusă sub nici o circumstanță, ci este doar ascunsă în oarecare chip prin iubirea infinită a lui Dumnezeu»⁴⁰. Prăpastia esențială dintre natura creată și necreată este absolută și infinită. Dar în mod egal bunătatea infinită a lui Dumnezeu, fără ca să desființeze această prăpastie esențială, a binevoit să o umple într-un chip real, de la început, cu energiile divine necreate.

Tema teologică și cosmologică a energiilor necreate ale lui Dumnezeu și tema antropologică a expresiei: «după chipul» se întîlnesc la acest punct. Energiile lui Dumnezeu, care sprijină și conservă ordinea creată și au în relație cu lumea scopul de a o călăuzi spre desăvîrșire, dobîndesc în om un vehicol creat specific, care este libertatea omului, și o direcție specifică, care este unirea omului cu Logosul divin. Acesta este înțelesul expresiei «după chipul».

Omul nu incetează să fie o ființă creată. Natura sa este o natură creată, și individualitatea sa naturală este coruptibilă și muritoare. Ipostasul său existențial nu se datorează firii sale; firea umană prin ea însăși nu poate să formeze un ipostas de viață. Totuși pe această fire creată și muritoare Dumnezeu a așezat pecetea «chipului» Său: El «a suflat în ea suflare de viață» (Fac. 2, 7), posibilitatea adevăratei vieți — dincolo de spațiu, timp și necesitate naturală. De aceea ipostasul existențial al fiecărui om este mai mult decît individualitatea sa biologică. Ceea ce omul este ca ipostas al vieții, al vieții veșnice, este distinctivitatea sa personală, care este realizată și revelată în

39. Sfîntul Ioan Damaschin, *Despre credința ortodoxă*, I, 13; P.G. 94, 853 C.

40. G. Florovsky, *Tvar i tvarnost*, Pravoslavnaia Misl', (revista Institutului teologic ortodox Sf. Serghie), 1928, p. 179—181; cf. Sf. Macarie Egipteanul, *Omiliile duhovnicești*, 4, P.G. 34, 816.

faptul existențial al comuniunii și relației cu Dumnezeu și cu semenii săi, în libertatea iubirii.

În calitatea de chip al lui Dumnezeu omul nu se poate mulțumi să rămână închis în relație cu realități finite, el tinde spre Dumnezeu cel absolut, realitatea personală infinită, singurul care poate să-i asigure existența lui eternă și pleneră într-o comuniune desăvârșită. Vișe-slaveț spune: «Fără legătura cu Dumnezeu, omul nu poate fi cugetat. Raportarea la absolut ține de ființa lui. Omul e înrădăcinat și ancorat în absolut»⁴¹. Rațiunea și inima noastră aspiră irezistibil după comuniunea cu Persoana inepuizabilă și infinită în care se poate odihni și găsi sensul existenței, cum se exprimă atât de minunat Sfântul Grigorie de Nazianz⁴². Chipul lui Dumnezeu este tocmai acest primat al vieții spirituale, animată de aspirația funciară spre absolut, spre Arhetipul divin al ființei noastre.

Părinții bisericești văd chipul lui Dumnezeu manifestându-se în toate funcțiile și mișcările ființei umane⁴³. Uneori chipul lui Dumnezeu este asemănat cu vreo calitate a sufletului, simplitatea sa ori nemurirea sa, sau el este identificat cu capacitatea sufletului de a cunoaște pe Dumnezeu, de a trăi în comuniune cu El în prezența Sfântului Duh în sufletul omului. Uneori, ca în «Omiliile duhovnicești» ale Sfântului Macarie Egipteanul, chipul lui Dumnezeu se prezintă pe sine în două feluri. El este, mai presus de toate, libertatea formală a omului, libertatea voinței sau libertatea de alegere, care nu poate fi distrusă de păcat; în al doilea rând, el este «chipul ceresc», adică conținutul pozitiv al chipului lui Dumnezeu. Astfel era comuniunea cu Dumnezeu, că a investit ființa omului, înainte de cădere, cu Cuvîntul și cu Duhul Sfînt⁴⁴. În sfîrșit, precum găsim la Sfîntul Irineu de Lyon, Sfîntul Grigorie de Nyssa și Sfîntul Grigorie Palama, nu numai sufletul, ci și trupul omului se împărtășește din chipul lui Dumnezeu, fiind creat după chipul Său. «Numele de om — spune Sfîntul Grigorie Palama — nu se aplică separat sufletului sau trupului, ci la amîndouă împreună, pentru că împreună au fost făcute după chipul lui Dumnezeu»⁴⁵.

Deci atunci cînd Sfînta Scriptură vorbește despre «chip», ea vorbește despre întreaga ființă umană. «Chipul» se referă la totalitatea naturii umane în desăvîrșirea ei. Dacă Dumnezeu dă substanță vieții în forma personalității distincte, iubirii și libertății de orice prede-

41. *Das Ebenbild Gottes in dem Sündenfall*, în vol. *Kirche, Staat und Mensch*, russisch-orthodoxe Studien, Genf, 1937, p. 312.

42. *Pentru tine trăiesc, vorbesc și cînt*, P.G. 37, col. 1327.

43. Discutînd despre chipul lui Dumnezeu în om s-ar putea adăuga aici că unu din Părinți se referă și la dreptatea dinainte de cădere și la domnia omului peste univers (cf. M. Schmous, *Katolische Dogmatic*, Munich, 1954, vol. II, p. 125). Așa de exemplu Sfîntul Vasile cel Mare scrie că «Dumnezeu a dat chipul Său pentru ca noi să putem domina toate în ape precum și pe pămînt» (*La Isaia 2*, 83, P.G. 30, 256). Alții includ bunătața, filantropia, nemurirea și dragostea (cf. P. Brachiottis, *Despre Geneza I, 26 în teologia ortodoxă*, în «*Ortodoxia*» 27, 1952), Biserica ortodoxă respinge toate opiniile antropomorfe, prezentate «de aceia care afirmă că trupul este chipul, căci cum ar fi posibil să comparăm vizibilul cu invizibilul, trupescul cu netrupescul, palpabilul cu intangibilul?» (Epifanie, *Impotriva ereziilor*, 70, 5, P.G. 42, 345).

44. *Omiliile duhovnicești*, XII, 1, 6, 7; P.G. 34, 557—561.

45. *Prosopopeia*, P.G. 150, 1361 C.

minare naturală, atunci chipul lui Dumnezeu nu poate corespunde omului conceput ca un individ sau atributelor obiective ale individualității naturale, și, mai ales, nici la o parte a naturii individuale. «Chipul nu este o parte a naturii» — afirmă Sfântul Grigorie de Nyssa⁴⁶.

Raționalitatea, voința liberă și stăpînirea definesc chipul lui Dumnezeu în om pentru că ele se leagă nu de natura «spirituală» a omului, ci de modurile în care persoana este deosebită de natură și constituie în sine un ipostas al vieții descătusate de orice determinare naturală. Adică el «este eliberat de necesitate și nu este supus suveranității naturii ci se poate determina pe sine potrivit cu propria sa judecată... A zice că omul a fost creat «după chipul» e totuna cu a zice că Dumnezeu a creat natura umană spre a fi participantă la tot binele»⁴⁷.

Deci chipul «formal» este o condiție necesară pentru ca omul să atingă asemănarea perfectă cu Dumnezeu. Astfel ființele umane create din spirit și materie sînt chemate să se împărtășească din toate lucrurile bune ale lui Dumnezeu. Atîta vreme cît e creat după chipul lui Dumnezeu omul se prezintă ca o ființă personală care nu trebuie să fie condus de natură, ci care poate el însuși să conducă natura, asemănînd-o pe ea cu Prototipul său divin. În rezumat, fiecare facultate a spiritului uman reflectă chipul, dar acesta este în mod esențial întregul uman centrat pe spiritual, al cărui caracter propriu este să se depășească pentru a se arunca în oceanul infinit al dumnezeirii, ca să găsească acolo alinarea nostalgiei sale. Aceasta e tensiunea icoanei spre original, a chipului spre «obîrșia» sa (ἀρχή)⁴⁸.

Omul a fost cinstit prin însuși actul creației sale cu calitate de *chip* al lui Dumnezeu, întrucît prin ea i s-a sădit *înrudirea și relația* lui cu Dumnezeu. Dar această calitate se menține și se dezvoltă prin relația continuă cu Dumnezeu de care omul e capabil și după care se cere prin sufletul său. Chipul e un «dar» și o «misiune» (Gabe und Aufgabe), cum spune Vișeslavțev⁴⁹.

Chipul implică un «dar» în om și o țintă așezată înaintea lui, o posesie dar și un destin, întrucît el realmente constituie ființa omului, dar numai în potențialitate. «După chipul» este o putere reală, un angajament care ar duce la căsătorie, adică, la unirea ipostatică, ne-

46. *Despre structura omului*, 16, P.G. 44, 185.

47. *Ibidem*, col. 184 B.

48. Paul Evdokimov, *L'Orthodoxie*, Neuchâtel, 1959, p. 83; Este limpede că esența omului nu se află în materia din care el a fost creat, ci în arhetipul pe baza căruia a fost format și către care tinde. Din această cauză, în tratarea patristică a originii omului, teoria evoluției nu creează o problemă — întocmai precum pentru credincios forma lemnului din care o icoană a fost făcută nu creează o problemă. «Știința poate foarte bine să aibă o obligație de a studia «materia» din care omul a fost format, dar fiecare savant (om de știință) serios știe că este imposibil pentru el să întreprindă o investigație completă, folosind metoda științifică obiectivă, a arhetipului pe baza căruia a fost format omul. Precum adevărul despre o icoană stă în persoana pe care ea o reprezintă, tot așa adevărul despre om stă în arhetipul său. Și aceasta este întocmai fiindcă arhetipul este ceea ce organizează, petrecește și dă formă materiei, și care simultan o atrage către sine. Arhetipul constituie conținutul ontologic al expresiei «după chipul» (P. Nellas, *Deification in Christ...*, p. 37).

49. *În opera citată mai sus*, p. 310—311.

confundată dar reală și împlinind amestecul dar și amestecînd firile divină și umană. Numai atunci ființa iconică sau potențială a omului devine ființă autentică reală. Omul găsește în Arhetip adevăratul său înțeles ontologic.

Cu fiecare ființă umană, Dumnezeu seamănă toate acele daruri seminale (spermatice) care ne fac chipul Său și ne conduc către asemănarea Sa, în măsura în care noi cultivăm aceste daruri. Aceasta este chemarea omului creat după chipul Celui Atotputernic.

3. «Asemănarea» și personalitatea umană

Chipul lui Dumnezeu nu este ceva mort în om. Chipul lui Dumnezeu în noi este, firește, limitat la o scară pămîntească. În alte cuvinte, noi putem lua următorul exemplu: Dumnezeu este atotștiutor, dar omul însetează după cunoaștere. Dumnezeu este drept, dar omul este supus la ispite lumești. Dumnezeu a biruit singur tabloul morții, iar omul are nevoie de Dumnezeu. Dumnezeu este Domn al cerului și al pămîntului. «Căci în mîna Lui sînt marginile pămîntului și înălțimile munților ale Lui sînt. Că a Lui este marea și El a făcut-o pe ea» (Ps. 94, 4—5). Dar omul în virtutea inteligenței sale este conducătorul peștilor mării, al păsărilor văzduhului și al animalelor pămîntului. El prinde leul, domesticește calul, pune tigrul într-o cușcă, face punți să unească țărmurile, ia perle din adîncul mărilor, face computere și măsoară distanțele îndepărtate, face lumină din electricitate și, vorbind în general, el este conducătorul tuturor energiilor creației.

Astfel, chipul privește în mod special formarea ideală a omului prin abilitățile sale nevăzute, potrivit înaltei poziții pe care o posedă cu alte fapte văzute. Prin acest chip cu care omul a fost înzestrat el este capabil să lucreze în mod proporțional spre asemănare, în fiecare zi a vieții sale. «Aceasta a fost într-adevăr voința Bunătății Supreme, să ne facă pe noi buni, nu numai pentru că aceasta este semănată în firea noastră, ci și pentru că este cultivată prin propria noastră alegere și prin mișcările voinței noastre, libere să acționeze într-o direcție sau alta»⁵⁰.

Formarea a indicat destinul. Darurile au avut obligațiile și responsabilitățile lor. Chipul vine ca o consecință a formării, dar asemănarea trebuie să fie realizată prin mai multe eforturi ale vieții. Chipul a fost dat de Dumnezeu și pentru aceasta noi ar trebui să-L lăudăm continuu; asemănarea trebuie să o lucrăm în mod sirguincios ca s-o atingem prin talentele și capacitățile pe care Dumnezeu le-a sădit în noi de la formarea noastră. «Chipul noi îl avem în firea noastră de la creație, asemănarea o înfăptuim potrivit intenției noastre. Primul coexistă în construcția noastră și este de la Dumnezeu. A doua prin eforturi este realizată»⁵¹.

Chipul și asemănarea lui Dumnezeu sînt unite intim, ca două aspecte ale aceleiași facultăți în așa grad încît chipul poate să fie caracterizat ca asemănare potențială și asemănare ca chip realizat. Dar

50. Sfîntul Grigorie de Nazians, *Fuga în Pont*, P.G. 35, 423.

51. Sfîntul Grigorie de Nyssa, *Omilia I (Să facem pe om)*. P.G. 44, 273.

chiar așa există o diferență între ele. «După asemănarea» se referă la tendința facultății de autodeterminare să dobândească desăvârșirea, luptînd cu osteneală într-un curs nesfîrșit de progres. Aceasta înseamnă că omul nu este ceva perfectat, ci ceva care este format cu luptă. Omul nu numai posedă, ci și dobîndește; el nu numai este, ci și devine. Omul este ceea ce a primit de la Dumnezeu — o natură psihosomatică avînd în ea chipul divin; și el devine ceea ce el însuși realizează, o personalitate umană sau, invers, ceea ce la ce se reduce el însuși.

Chipul aparține categoriei naturii; asemănarea aparține categoriei persoanei și pecetluiește desăvârșirea omului. Persoana este formată de-a lungul cursului unei lupte grele care țintește la ridicarea naturii, ori, mai degrabă, la depășirea ei. Formarea personalității înseamnă transformarea mișcării în energie, a voinței naturale în voință gnomică, a chipului în asemănare. În alte cuvinte, înseamnă ridicarea omului la tărîmul divinului și a avea un dialog cu Dumnezeu, față către față. Și astfel scopul fundamental al creației omului este împlinit — să proslăvească Ființa divină și să devină părtaș al slavei și strălucirii Sale.

Prin aspirația spre Modelul Său absolut, «chipul» omului se imprimă de plinătatea lui Dumnezeu, fără contopirea cu El și astfel atinge îndumnezeirea sau starea asemănării maximele cu Cel Preaînalt. Și tocmai în aceasta chipul își află împlinirea căci omul este o creatură care a primit porunca să devină Dumnezeu. Dar această poruncă adresată libertății umane nu este constrîngere. Ca ființă personală omul poate accepta sau respinge voința lui Dumnezeu. El va rămîne o persoană oricît de departe ar putea el rătăci de la Dumnezeu și pierde asemănarea Sa în natura lui. Aceasta înseamnă că chipul» înseamnă, așadar, mintea și libertatea, iar «după asemănare, asemănarea în virtute pe cît e cu putință în relație și referire la chipul lui Dumnezeu în om este indestructibil. Omul va rămîne o ființă personală împlinind voința lui Dumnezeu, arătînd o desăvîrșită asemănare cu El în natura sa. Fiindcă, potrivit Sfîntului Grigorie de Nazianz «ca să respecte libertatea omului, Dumnezeu a așezat în paradis acest om astfel încît bunătatea să poată aparține în mod egal omului care a ales-o și Lui care a așezat înăuntru primele ei seminte»⁵². Chipul, prin urmare, «implică destinația omului spre îndumnezeire»⁵³, setea de infinitate ca relație bilaterală.

Numai activînd potențele sădite în el, numai în tensiunea sa spre îndumnezeire pe tot parcursul vieții în trup, chipul se dezvoltă în asemănare. Și aceasta trebuie înțeleasă ca un act sinergetic, incluzînd voința omului stimulată și ajutată de harul lui Dumnezeu. Numai în elanul său dinamic spre asemănare sau îndumnezeire chipul se fortifică și rămîne pe linia stabilității sale, se manifestă statornic ca

52. A cincizecea cuvîntare «Despre Sfîntele Paști», 8, P.G. 36, 632 C.

53. P.Evdokimov, *op. cit.*, p. 80.

chip sau se activează în asemănare. Un chip fără asemănare nu se face vădit în mod integral ca chip, ci în mod alterat. Pierzînd asemănarea omul alterează chipul, introducînd în el o anumită ambiguitate⁵⁴.

Supremația și valoarea necuprinsă a omului pot fi înțelese în lumina faptului că el este creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu (Fac. 1, 26). Părinții subliniază faptul că chipul se dezvoltă în asemănare prin virtuți care sînt în special opera voinței ajutate de har. Îndumnezeirea este realizată încetul cu încetul, prin spiritualizarea treptată a naturii umane. Sfîntul Ioan Damaschin spune: «După înclinarea omului către Dumnezeu»⁵⁵. Cînd chipul se activează deplin în lucrarea de asemănare prin aspirația sa spre bine și adevăr, atunci el sporește în luminozitate și claritate, iar structurile firii umane se fortifică. Un chip care nu rodește asemănarea slăbește și trăsăturile lui se strîmbă, poate fi redus la o pasivitate sau «o tăcere ontologică»⁵⁶.

Asemănarea «există în noi în mod potențial și este energizată prin viață bună și comportarea excelentă»⁵⁷. Prin activarea dinamică a potențelor sale pe calea cea dreaptă omul găsește mulțumirea și odihna, o odihnă în iubirea Persoanei infinite. În aceasta poate spori treptat pînă ce se va odihni veșnic în infinitatea personală a lui Dumnezeu. Sfîntul Maxim a insistat pe larg asupra acestei odihne care va încununa mișcarea omului din viața pămîntească⁵⁸. În funcție de sporirea în virtute se atinge asemănarea, pe care fiecare o are într-un anumit grad⁵⁹.

Chipul lui Dumnezeu din noi se dezvoltă în asemănare numai prin comuniune. J. Daniélou zice: «Dacă chipul nu e decît în comunitate, viața spirituală va trebui să fie pe de o parte trăită în comunitate, iar pe de altă parte, să fie orientată spre o mai desăvîrșită realizare a umanității. «Numai o iubire desăvîrșită va aduna toate făpturile în Hristos formînd o unitate, căci toți vor fi unul în altul, în Porumbița desăvîrșită»⁶⁰. Adevărul relației personale cu Dumnezeu, care poate să fie pozitiv ori antitetic, este oricum întotdeauna o relație existențială, este definiția omului, modul său de a fi, de a exista.

54. *Ibidem*, p. 84—85.

55. *Despre credința ortodoxă*, II, 12, P.G. 94, 920.

56. P. Evdokimov, *op. cit.*, p. 88.

57. Sfîntul Vasile cel Mare, *Despre crearea omului*, P.G. 30, 29—32; Mitrofan Kritopoulos afirmă că «după chipul» este dependent de voința Creatorului, iar «după asemănarea» este dependentă de preocuparea și virtutea creaturii (*Confession 2*, în J. Karmiris, *Monumentele dogmatice și simbolice ale Bisericii Ortodoxe Universale* (greacă), Atena, 1953, vol. II, p. 514).

58. *Ambigua*, P.G. 91, 1031—1418.

59. Sfîntul Ioan Damaschin spune în acest sens: «Omul posedă chipul dar asemănarea este foarte rară fiind posedată numai de Sfinții virtuoși, de cei care imită bunătatea lui Dumnezeu în măsura în care aceasta este cu putință oamenilor» (*Despre virtute și păcat*, P.G. 95, 97).

60. J. Daniélou, *Platonisme et théologie mystique*, Paris, 1944, p. 278.

Omul este un fapt existențial de relație și comuniune. El este o persoană (πρόσωπον), care semnifică atât etimologic cât și în practică că el are fața sa (ὤψ) către (πρός) cineva ori ceva: adică el este vis à vis cu cineva ori cu ceva. În fiecare din ipostasele sale personale, natura creată a omului este vis à vis de Dumnezeu; ea există ca o referire și relație la Dumnezeu⁶¹.

Urcarea pe scara unirii maxime cu Dumnezeu sau îndumnezeirea prin har este un efort spre comuniune care întărește sentimentul omului de partener responsabil în comuniune și întărește libertatea lui față de pasiunile despersonalizante și egocentrice. Numai în această intimitate a dorului de Dumnezeu în întinderea spre absolutul personal, ipostasul uman se poate dezvolta cu adevărat și pune pecetea asemănării peste chipul său. Fără această lansare a erosului uman spre erosul divin, care-i vine în întâmpinare cu infinitatea sa personală, omul ar ajunge la stingerea finală a conștiinței personale «fie prin scufundarea treptată într-un eu pustit de toate relațiile, în sensul platonice — origenist, sau nirvanic, fie prin autoantrenarea în vîrtejul ameișor al pasiunilor, în care omul uită și de acel eu ieșit din comuniune»⁶².

O persoană, afirmîndu-se ca un individ și reducîndu-se la limitele naturii sale separate, nu poate înflori pe deplin și crește împovărată. Numai renunțînd la conținutul său propriu, jertfindu-l în mod liber, încetînd să existe numai pentru sine, o persoană poate să se exprime pe deplin în singura natură a tuturor. Renunțînd la binele său separat, ea se extinde la nesfîrșit și este îmbogățită de tot ceea ce aparține tuturor. O persoană devine chipul desăvîrșit al lui Dumnezeu, descoperind asemănarea Lui, care este desăvîrșirea naturii comune tuturor oamenilor.

Distincția dintre persoane și natură reproduce în umanitate ordinea vieții divine, exprimată prin dogma Sfintei Treimi. Aceasta este temelia antropologiei creștine, a toată moralitatea evanghelică, pentru că, potrivit Sfîntului Grigorie de Nyssa «Creștinătatea este imitarea naturii lui Dumnezeu»⁶³. Misterul sau chipul dumnezeiesc al persoanei noastre și al celorlalte persoane umane se dezvoltă și se actualizează în comuniune interpersonală, care este chip al comuniunii treimice și o participare la ea. În felul acesta «omul reflectă în sine, în structura și viața sa spirituală, viața intertreimică a dumnezeirii»⁶⁴.

Printr-o atenție îndreptată spre ceilalți oameni și spre lume ca operă a lui Dumnezeu, și purificîndu-se de patimi prin cultivarea virtuților, omul dezvoltă adevărata comuniune, care-i permite să înțeleagă Absolutul divin și să contemple profunzimea semenilor și a

61. Vezi Dimitrakos, *Mare dicționar al limbii grecești* (în greacă), vol. 9, p. 8056.

62. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 401.

63. *De Professione Christiana*, P.G. 46, 244 C.

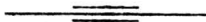
64. Ciprian Kern, *Antropologia Sv. Grigorii Palamî* (rusă), Paris, 1959, p. 455.

sensurilor lumii, înrădăcinate prin rațiunile lor în infinitatea și dragostea nemărginită a lui Dumnezeu cel în Treime.

În tratatul său «Despre crearea omului» Sfântul Grigorie de Nyssa scrie: «Dumnezeu este iubire și sursa iubirii. Creatorul naturii noastre ne-a împărtășit și nouă caracterul iubirii. Dacă iubirea este absentă, toate elementele chipului sînt deformatе»⁶⁵. Deci, avînd în vedere că iubirea de persoane, de Dumnezeu ca persoană, deci ca absolut adevărat, este punctul culminant al cultivării virtuților, înseamnă că cel ce dorește să atingă asemănarea trebuie să fie angajat în urcușul spre infinitul luminos, prin elanul atotdepășirii iubitoare.

«Cel mai important aspect al antropologiei patristice grecești este conceptul că omul nu este o ființă autonomă, că adevărata sa umanitate este realizată numai dacă el trăiește în Dumnezeu și posedă calități divine»⁶⁶. Pe măsura apropierii de starea bărbatului desăvîrșit, de asemănare vom vedea tot mai mult în chipul nostru «reproducerea misterului trinitar negrăit, pînă la nivelul profunzimii unde omul devine o enigmă pentru sine însuși»⁶⁷. Acest mister inefabil al ființei noastre sau chipul lui Dumnezeu în noi îl trăim în mod viu și actualizat numai în comuniune și legat de Sfînta Treime, de viață începătoare.

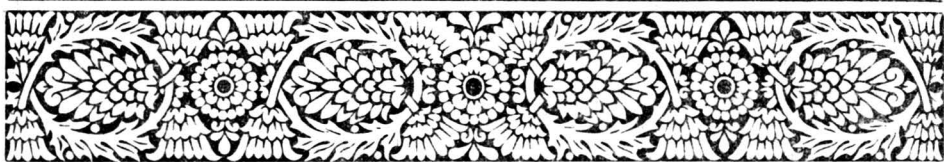
Protos. drd. IRINEU POP

65. *De opificio hominis*, 5, P.G. 44, 134 C.

66. John Meyendorff, *Byzantine Theology...*, p. 139.

67. P. Evdokimov, *op. cit.*, p. 80.

DOCUMENTARE

MĂNĂSTIREA ZAMFIRA, CHINOVIA DIN LUNCA TELEAJENULUI

Biserica cu hramul «Sfinta Treime»

Pornind din Ploiești, pe drumul național european DN 1A, spre Vălenii de Munte — Brașov, la circa 15 km, se află comuna Lipănești. Se poate spune că această localitate este situată la limita de sud a dealurilor subcarpatice, în depresiunea Măgurelelor¹.

Datorită condițiilor de mediu favorabile, zona a fost locuită neîntrerupt din vremuri imemorabile. Aceasta explică numeroasele descoperiri arheologice în localitățile din jur (Boldești, Scăeni, Plopeni, Mălăești, Gornet, Stăoiți, Bucov etc.), atestate istoric ca datînd din neolitic². Este o zonă încântătoare, mult admirată de toți cei ce călătoresc pe această arteră de circulație spre și dinspre Transilvania.

La ieșirea dinspre nord a comunei Lipănești, se află satul Zamfira, la care se ajunge, după ce se schimbă direcția spre vest, pe drumul perpendicular pe șoseaua DN 1A. Cătunul se desfășoară pe lunca destul de întinsă din stînga riului Teleajen și este format din gospodării modeste însă înconjurare de livezi cu pomi și grădini. N. Iorga scria prin 1910 că drumul era «îngust» și trecea «printre îngrăditurile de nule a unui sat sărac»³.

Această descriere era valabilă cu 50—60 de ani în urmă. Astăzi, fostul drum vicinal a devenit șosea asfaltată — drum modernizat și parte componentă a șoselei naționale de rocadă Tîrgoviște — Moreni — Băicoi — Plopeni — Bălțești — Șoimari — Calvini..., cu o frecvență de circulație deosebită și care traversează drumurile naționale europene DN 1 și DN 1 A. Modernul și solidul pod de beton, peste Teleajen, lîngă mănăstirea Zamfira, face parte din dotația acestei șosele ro-

1. Prahova. Monografie, București, Ed. Sport-Turism, 1981, p. 25 și harta de la p. 21 și cea de la p. 146—147.

2. Idem, arta arheologică Victor Teodorescu, p. 58—59 și E. Condurache, Vlad Dumitrescu, Mircea D. Matei, harta arheologică a Rom. Buc., Ed. Meridiane, 1972.

3. N. Iorga, Țara Românilor... Vălenii de Munte, 1910, p. 37.

cadă. Până și scurta ramură, ce se desprinde din această șosea spre mănăstire, a ajuns cu asfaltul pînă în poarta acesteia. Și fostul cătun, datorită înmulțirii gospodăriilor, a ajuns sat mare — circa 300 de case — iar gospodăriile de astăzi sînt și mai frumoase. Ajuns în sat, privirea descoperă complexul monastic Zamfira abia la circa 300 de m de riul Teleajen.

Iată cum l-a apreciat un cercetător al său din 1954. «Frumoasa biserică se înalță ca un chivot alb, răsărit din pajiștea mărginită în fund de cîteva căsuțe curate, acoperite cu șindrilă. În față este o curte lungă de intrare, cu o poartă înaltă de lemn. Un gard de sîrmă, cu uluci, înconjoară, dincolo de curte, pe o mică întindere, cimitirul plin de cruci și de morminte, strejuite de o bisericuță veche»⁴.

Dacă bisericile amintite de preotul istoric Gh. Moiescu, se află pe aceleași locuri, ele însele și, mai ales, incinta și grădinile ce le înconjoară au îmbrăcat alte veșminte și alte aranjamente de sistematizare și infrumusețare, în ultimii 25—30 de ani.

Mai întii că vechea poartă și clopotnița, aflate pe atunci pe latura de vest a incintei, nu mai există. Ele au dispărut în 1940, după cum mărturisește maica Veniamina Gheorghe, proinstareță și psaltă remarcabilă. Pe locul acela, astăzi zimbește, nouă și cochetă, cea mai frumoasă casă din Zamfira, în care se roagă și trudește prea cuvioasa monahie Cornelia Foca, în venerabila vîrstă de 80 de ani.

Cît despre intrare, ea s-a iscat, cu porțile împodobite cu heruvimi, de către monahia pictoriță Ermiona Dinescu, porți ce apar ca niște aripi de fluturi, în gangul actualei și relativ noii clopotnițe din colțul de sud-vest al incintei, încă din 1974. Incinta se desfășoară sub forma unui patralater cu laturile lungi de aproximativ 170 de pași pe direcția est-vest iar celelalte de 130 de pași, dincolo de care sînt înșirate cele 23 de case, în spatele cărora sînt grădinile mici, dar mîndre și bine îngrijite de locuitorii lor.

Așadar, în complexul monastic Zamfira se află două biserici: una mai nouă, indicată ca biserica mare «frumoasă ca un chivot», chiar în incintă și alta «bisericuța veche», în cimitirul din afara incintei și care este, în adevăr mai veche cu aproximativ 115 ani decît cea mare. Aceasta reiese din pisania de pe arhitrava de deasupra ușii de la intrare și care cuprinde următorul text: «Cu vreața Tatălui și Fiului și Sfintului Duh, s-au început această sfîntă și dumnezeiască biserică, ce este hramu(l) Sfint(e)i Troițe, cu osteneala și cheltuiala dum(nea)ei răposății jupînese, soția dumnealui răposatului jupînului Manu(i)l Apostoli⁵, în

4. Gh. I. Moiescu, Mănăstirea Zamfira, în «B.O.R.», LXXII, 1954, nr. 2—3, p. 333.

5. Nu trebuie confundat cu Apostol Lazari, tatăl său, cu care voievodul Constantin Basarab Brîncoveanu a avut strîne relații financiare. Vezi: Gion Ionescu, Ultima clițorie din București a lui Constantin voievod Brîncoveanu, în «Almanahul Vestitorul», Paris, 1988, nr. 4, pp. 269/277. Manuil a continuat comerțul și activitatea financiară a tatălui său. Ștefan voievod Cantacuzino, i-a arestat soția, pe Zamfira, după ce i-a confiscat averea. A fost eliberată la intervenția autorităților imperiale din Ardeal, unde se refugiase din timp Manuil. Acesta a administrat cîțiva ani averile brîncovenesti din acel principat. El a murit după 1720. În documente este întilnit și cu nume prescurtat Mano.

zilele răposatului Domnului nostru Io Neculae Voi(e)vod și, rămîind ne(s)firșită de cea mai sus numită. Și au rămas ostenitori noru-sa Smaranda, fiica răposatului Băl(ăceanu) ⁶, încă fiindu vād(uvă) rămas(ă) cu un cocon și anume Manoilu. Și s-au sfirșitu în zilele Măriei Sale Domnului nostru Io Mihail Racoviță Voi(e)vod, me(a)s (e)ța iul(i)e 29 dni, leat 7251 (1743). Și a fost popa Ion ostenitor» ⁷.

Ultimul amănunt din pisanie «popa Ion ostenitor» și nu un monah, precizează că biserica a fost ab initio biserică de mir. Ea a servit puținilor locuitori ai cătunului de atunci, în exclusivitate clăcași, în slujba proprietarilor ctitori. Se poate admite de asemenea că a fost și biserică a curții celor două Manuilese. În acest sens profesorul Victor Brătulescu a aflat că «la oarecare depărtare spre nord (circa 60 m. n.n.) de vechia biserică, se înalță fostul conac al ctitorilor... că arhitectura i s-a păstrat în foarte bună parte... cu pivnițe boltite». A dedus că acel conac a avut un pridvor peste gîrlici, orientat spre vest și nord, pentru leat 7251 (1743). Și a fost popa Ion ostenitor» ⁷.

Pisania are însă și unele lacune. Spre exemplu, găiește de jupineasa lui Mano Apostoli dar nu-i arată numele. Iată de ce cercetătorul trebuie să se sprijine pe o mențiune a lui N. Iorga, că din averea lui Mano «văduva Zamfira, fiica negustorului, Iorga, putea să ridice o mănăstire»... Se înțelege, în plus, de ce, atît ctitoria, cît și cătunul, apoi moșia s-au numit Zamfira. De asemenea, pisania nu precizează cel puțin în care an al domniilor lui Nicolae Mavrocordat a început ridicarea bisericii. Amănuntul că Zamfira era văduvă, obligă să fie exclusă prima domnie — 1715—1716 —, deoarece Mano trăia la Brașov și în 1720, cînd i se încredinșase sarcina de a administra moșiile brîncovenști din Ardeal ⁹. Înseamnă că Zamfira a rămas văduvă după aceea dată.

Un lucru se înțelege, de asemenea, că în timpul celor zece ani, ce rămîn în discuție, 1721—1730, Zamfira nu numai că a început ctitoria dar a și ridicat-o, cel puțin de roșu și acoperișul, pentru ca să fi durat alți ani, pînă s-a ostenit nora sa Smaranda să o termine (1743). Prin terminare trebuie să se înțeleagă și zugrăvirea ei. Nu se cunoaște încă numele niciunuia dintre meșterii care au lucrat această ctitorie a Zamfirei și a Smarandei. Prin terminare se înțelege și dotarea bisericii cu toate cele necesare cultului și menținerii buneii sale stări. Și tot astfel, se înțelege dotarea ei cu averi imobile.

Intervenția Smarandei s-a produs, tot în vremea cînd era văduvă. Așadar, prima biserică din satul Zamfira a fost ctitorită de două văduve bogate, soacră și noră. Ultima a decedat în 1780 ¹⁰.

6. Este vorba de Ion Bălăceanu. Acesta a fost fiul marelui agă (general) Constantin Bălăceanu și al Mariei, fiica lui Șerban voievod Cantacuzino. Smaranda Bălăceanu — Manuileasa — a fost deci nepoată a aceluia Cantacuzin.

7. N. Iorga, Inscricții din bisericile României, I, 1905, p. 305—306 și Preot N. M. Popescu, M-rea Zamfira, în «Boabe de grîu», IV (1933), pp. 98—101.

8. V. Brătulescu, Mănăstirea Zamfira, în «B.C.M.I., XXXII, fasc. 102, 1939, p. 176 și figurile 13 și 14.

9. N. Iorga, Ist. comerț rom. Epoca Veche, Buc., 1925, p. 300—301.

10. Gh. I. Moisescu, op. cit., nota de subsol nr. 5.

În afară de pisanie, o dovadă categorică despre existența satului și biserica Zamfira se păstrează din 1790 și anume, pe prima hartă a Țării Românești, întocmită după principii științifice — triangulația — de către topograful austriec, sub conducerea obristului (colonel) Specht. Comparată cu cea a marelui stolnic Constantin Cantacuzino, cu 90 de ani mai veche, folosind însă mijloace empirice, sigur că cea din 1790 poate fi socotită «o adevărată mină de informații»¹¹, sau un «tezaur de date geodezice, fizice și umane»¹². Pe această hartă «Samfira» este însemnată printr-un număr mic de gospodării, ceea ce ar fi putut constitui un mic cătun. Printre aceste clădiri se află și biserica — un cerculeț negru cu cruce deasupra. În plus, pe apa Teleajenului, apare și moara cu seranul ei distinctiv, tot un cerc dar cu mai multe creștături în jur¹³. Constatările de la fața locului — urmele morii se văd și astăzi — arată că iazul are o lungime de peste un km și s-a folosit un volum mare de muncă pentru a se fi realizat în acest prund al Teleajenului.

Dacă Smaranda a trăit încă 37 de ani, după ctitorire, înseamnă că a avut timp suficient să mai facă și alte îmbunătățiri la Zamfira și mai ales să chibzuiască la viitorul și siguranța ei. Nerămînîndu-i moștenitori direcți care să-i supraviețuiască, ea nu a putut lăsa biserica cu zestrea ei bogată sau mai puțin bogată, la voia întimplării. Ar fi fost prădată de vecinii răzași și hulpavi sau chiar de domnii fanarioți care ar fi închinat-o vreunei dintre chiriarhiile de peste hotare. Smaranda ar fi putut clădi căsuțele vechi din jur și să închine Mitropoliei totul ca metoh.

Nicolae Iorga a scris că la vremea respectivă, schitul Zamfira ținea de scaunul din Țirgoviște¹⁴. Noi presupunem că mai corect ar fi metoh al aceluși scaun. Dacă ar fi fost schit de la întemeiere, unde erau închinoviți călugării sau călugărițele? Dar dacă sub Brincoveanu se țineau de scaunul din Țirgoviște și două schituri prahovene Zamfira și Iordăcheanu, la 1832, spre exemplu, lucrurile erau diferite. În «tăblița îndeplinitoare pentru mănăstirile românești neînchinate la Sfintele Locuri», se vede că Zamfira, cu 1800 de taleri venit anual și Iordăcheanu, cu 1000, ambele din treapta a II-a și din județul Saac, erau închinate, adică sub ascultarea mănăstirii Cîmpulung din județul Muscel, mănăstire de treapta I-a. Tot de aceasta ținea și biserica fostei Mitropolii din Țirgoviște. La rîndul ei, mănăstirea Cîmpulung era închinată Mitropoliei din București¹⁵.

Este ciudat însă că pe harta administrativă a Valahiei, lucrată în același timp, nu sînt însemnate, nici satul, nici biserica Zamfirei, în timp ce alte adevărate chinovii de pe valea Teleajenului, cum ar fi Izvoranu (Crasna), Susa (Suzana) și Keia (Cheia) sînt menționate, deși mai noi decît biserica Zamfirei¹⁶.

11. I. C. Băncilă, Însemnări asupra cartografiei Moldovei și Munteniei din sec. XVI—XVIII, Buc., 1928, p. 8.

12. V. Mihăescu, Harta austriacă din 1791, adusă de Docan, în «Bul. Soc. de geografie, XLVII, 1928, p. 366.

13. Bibl. Acad. R.S.R., Harta austriacă, planșa 78 (colțul de s-v).

14. N. Iorga, Ist. Bis. Rom., și a vieții relig. a rom., II, Buc., 1932, p. 66.

15. Arh. St. Buc., Diplomatie, 147.

Ciudățenia e și mai mare, dacă se amintește că harta din 1835, lucrată de aceeași topografi ai armatei ruse, sub conducerea colonelului Ditmars și socotită «prima hartă serioasă a țării noastre»¹⁷, cuprinde și «Samphira», fără a se indica numărul de gospodării, ceea ce înseamnă că avea cel mult 20. Este însemnată biserica și moara¹⁸.

În 1838, Zamfira făcea parte din plasa Podgoria a județului Secueni (Saac) și conform competenței teritoriale, trebuia să fie sub ascultarea episcopiei Buzăului.

Din documentele la îndemână astăzi, se înțelege că asupra Zamfiriei a vegheat totuși Mitropolia din București. Era cel mai puternic scut pentru apărarea și bunăstarea Zamfiriei. Dar, dacă a fost la mijloc o închinare sau o simplă extindere din necesitate a controlului metropolitan, nu se știe precis.

În orice caz, la 17 decembrie 1776, era numit egumen la Zamfira ieromonahul Dionisie care se lega să țină în bună stare avutul schitului¹⁹. El urma să plătească și «embatichiu»²⁰.

Iată, dar că biserica Zamfiriei și Smarandei, o dată cu ctitorirea, a primit în zestre și unele moșii, mai corect, sfori sau părți de moșii. Sigur că partea aceasta s-ar putea evidenția prin actele de proprietate și mai ales prin judecățile ce s-au purtat cu cei ce îi acopereau sau împresurau pământul. Avem la dispoziție destule documente²¹ (foi volante), dosare²² sau manuscrise²³. Ne vom mulțumi cu unul singur, și anume, catagrafia (inventarul) ce s-a făcut schitului Zamfira în iulie 1842, o dată cu luarea în primire a zestrei sale de către arhimandritul «Isaia Blejoianu și Zamfireanu»²⁴.

Prima informație de preț ce ne-a lăsat Isaia este că biserica aceasta a fost «zidită aici ca să fie la trebile și slujbele satului Zamfira», deci de unii sobor de eclesiști și «era de zid, crăpată foarte rău de cutremur». Aceasta înseamnă că după groaznicile cutremure din 1802 și 1838, dintre cele mai distructive, biserica nu fusese reparată și ruina se întindea nestingherită.

În afară de biserică, Isaia mai lua «supt stăpînirea» sa, printre altele: o casă de zid cu trei odăi «crăpate de (aceleași) cutremure foarte rău», deci de nefolosit și altă casă «cu două odăi și săliță, de gard, cu două paturi și sobă muscălească»²⁵ și care servea probabil egumenului arendaș embaticar. Unde ar fi putut locui călugării sau călugărițele, dacă ar fi existat un atare sobor?

A doua problemă pe care o rezolvă catagrafia aceasta este aceea a zestrei imobile. Metohul Zamfira poseda de mai înainte, în afară de

16. Idem, 146.

17. C. C. Giurescu, Principatele române la începutul sec. XIX, Buc., 1937, p. 17.

18. Bibl. Acad. R.S.R., Hărți, H IV, 393.

19. Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, 9/1838.

20. Idem, Mitrop. Buc., CCXV/34.

21. Ex.: Idem, CCCVI/30; LXIII/40 etc.

22. Ex.: Arhiepiscopia Buc., 103/1852.

23. Ex.: Ms. 130; 143; 158; 161, 621, 627 etc.

24. Bibl. Acad. R.S.R., Ms. rom. 727, ff. 245—258.

25. Idem, f. 247.

cele două case, 3 pătule de nuele, un coșar, o moară «de virghii de stejar, stricată, cu o roată veche și o pereche de pietri și un coș...», un bordeiu vechiu cu un coșar de nuele, în drumul Vălenilor», fără nici un animal domestic.

Mai stăpînea: două locuri infundate în dealul Scăenilor, cu doi clăcași, zece pogoane date cu «embatichiu» de 30 lei pe an, trei vii, tot în dealul Scăenilor, date cu otaștină «din 20 de vedre, o vadră».

Iată și moșiile:

1) Sărari cu 57 clăcași, «cu livezi de pruni, călcată de marele vornic Alecu Filipescu, ca la 100 de stînjeni pădure, despre miază-noapte»²⁶.

2) Ghitioara cu 26 clăcași, cu trei livezi de pruni, «călcată de marele ban Iordache Filipescu și moșnenii Predeleni, în capul de răsărit, cu 20 clăcași, ca la 300 stînjeni»;

3) Ștefeni (corect Stefești), cu 8 clăcași și un embaticar, cu vad de moară, aducător de 32 lei pe an;

4) «Mălăești sau Ciobănești cu 2 clăcași»;

5) Vinăta cu 6 clăcași, «călcată de moșnenii Mălăești la capul de miază-zi, ca la 20 stînjeni»²⁷.

Să stăruim încă puțin asupra acestei catagrafii. Iată ce mai scria încă orinduitul D. Eliad despre biserică: (avea) «patru ferestre, cu zăbrele de fier, iar cea de la sfîntul oltar stricată de tot (deci și absida altarului era crăpată n.n.), hramul Sfînta Troiță; clopotnița de lemn, mică, veche; un clopot mic, învălitoare șindrilă de brad și fără curte»²⁸. Despre dimensiunile, forma și despărțirile ei sau despre zugrăveală nu s-a scris nimic.

Se înșiruie apoi «Odoarele din Sfîntul Oltar», foarte modeste și sărace, dacă, spre exemplu, perechea de cununii, pentru nevoile satului, erau de lemn.

Din «cele ce s-au găsit la Proscomidie», numai «potirul, discul, zvezda și lingurița (și cădelnița) erau de argint». În realitate ele făceau parte din podoabele Sfintei Mese.

Printre «cele din afara Sfîntului Oltar» sînt de reținut cele patru icoane mari vechi (Domnul Hristos, Maica Domnului, sfîntul Ioan Botezătorul și Sfînta Troiță), împărătești și candela de la crucea de sus a «Răstignirii» de deasupra catapetesmei.

Sînt menționate și alte două icoane mari «în tinda bisericii».

În totalul cărților de cult sînt indicate 10 titluri, între care și grupul mineielor pe 12 luni. Este posibil ca unele dintre acestea să fie identificate în zestrea de astăzi a mănăstirii Zamfira.

În catagrafia din 16 august 1848, cînd metohul era încredințat arhimandritului Ruvim Tîrșoreanu, în prezența altui arhimandrit, Nil, dichiuul Mitropoliei, se arată că «moșia Zamfira, vatra schitului, cu 20

26. Arh. St. Buc., Ms. 1245, f. 621 și 627. Judecata cu acestea s-au petrecut în 1841 și marele boier a cheltuit peste 3000 de lei dar a cîștigat, deși interesele Zamferei fuseseră susținute de delegații Mitropoliei și ai Logof. Pric. Bis. Vezi și Gion Ionescu, Domeniul feudal Drajna de Jos, ms. în Codex, IX, ff. 264—341, ce va fi donat Acad. R.S.R. sub număr.

27. Bibl. Acad. R.S.R., Ms. rom., 727, f. 248.

28. Idem f. 246.

de clăcași, este arenduită pe cinci ani, în lei 5200 pe an»...²⁹... Avem astfel cea de a șasea moșie a Zamfirei. Să nu uităm însă că în tabela indeplinitoare din 1832 schitul Zamfira este trecut numai cu un venit de 1800 de taleri pe an!

Cît despre reparațiile ce i s-au făcut ctitoriei celor două văduve se vor aminti cele din 1856—1860 și cele ce se vor face după un veac, adică în vremea noastră.

Starea bisericii vechi avea să se îmbunătățească o dată cu întronizarea mitropolitului Nifon (1850—1875). Una din grijile majore ale noului mitropolit a fost să vadă însuși, starea în care se aflau, mai ales, mănăstirile și metoacele închinete Mitropoliei. Printre acestea era și metohul cu biserica Zamfira.

În 1851, biserica se afla într-o stare de dărăpănare, încît marele ierarh a scris într-o anafora elaborată în 1857: «Cu trecerea noastră în vizitarea eparhiei Sfintei Mitropolii, mergînd și la schitul Zamfira din județul Prahova și văzînd că nu se află nici o altă urmă care să arate că a existat aci, cîndva, acel așezămînt, decît o mică biserică ruinată, în părăginire», s-a hotărît să facă o altă biserică mai mare, la aproximativ 400 de pași spre nord de altarul celei ruinate.

După ce a terminat cu cea nouă, în condițiile ce se vor vedea în partea a doua a acestei lucrări, și «voind a se păstra cu aceasta, neuitată pomenirea celei întii fondatoare în aceste locuri» (adică Zamfira Manuil n.n.)... la cererea arhimandritului Eftimie — ispravnicul bisericii noi, a poruncit să fie reînnoită și vechea «bisericuță».

Pentru aceasta, a solicitat însă Căimăcămiei (Alexandru D. Ghica 1856—1858), la 1 august 1858, un ajutor de 500 de galbeni, ceea ce a și obținut. Mitropolitul motiva prin starea acelei biserici: «pe ruinele unde altădată a stat un locaș sfînt», a găsit «totul deșert și părăsit... aducerea aminte a unui monument creștin iar gura răutăților aruncă cu batjocură o hulă în fața bisericii, numînd încă aceste locuri: schitul Zamfira». Din aceeași sumă avea să ridice și o clopotniță corespunzătoare cu noua biserică³⁰.

Biserica cea veche a fost reparată, învelită din nou cu șindrilă și împrejmuită cu gard dar fără a i se mai reface turla și frumosul pridvor sau să i se creeze o curte. Ea a devenit de atunci, ceea ce este și astăzi, un paraclis, față de biserica cea mare dar, în același timp, și biserică de mir, precum a fost și mai înainte, pentru populația satului Zamfira. Cimitirul din jur îi conferă și funcția de capelă.

«Cutremurul din 10 noiembrie 1940 a pricinuit mari stricăciuni bisericii» vechi din Zamfira³¹. Cel din 1977 a avariat-o și mai rău. În legătură cu acestea, iată ce a scris în pisană de pe peretele de la intrare, fața dinspre est: «Acest sfînt și dumnezeesc lăcaș, s-a început pe vremea lui Nicolae (voievod) Mavrocordat 1719—1730, de către jupînița Zamfira, soția lui Manoil Apostol, omul de încredere al lui Constantin (voievod) Brîncoveanu, terminîndu-se la 1743, de către Smaranda, nora sa și nepoata lui Șerban Cantacuzino. Ultima restau-

29. Idem, f. 252.

30. Din istoricul aflat în Reg. de patrimoniu.

31. Din același istoric.

rare s-a făcut între 1977—1979, prin grija Prea Fericitului Patriarh Dr. Iustin Moisescu. Din pictura originală se mai păstrează doar timpla iar în restul bisericii s-a pictat din nou în tehnica fresco de către pictorii Mihai Bogdan Mociulschi și Radu Mărculescu din București, între anii 1979—1982, stareță fiind monahia Ioniță Mihaela, iar paroh ieromonah Gabriel Stoica: Pomenește, Doamne, toți ostenitorii întru împărăția cerurilor. Amin».

Iată și textul actului de tirnosire, după restaurarea terminată în 1982: «Cu vrerea Tatălui, cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea Sfintului Duh, în timpul arhipăstoriei (Prea)F(ericitului) Patriarh Justinian, s-au început lucrările de reparații și consolidări la biserică cu hramul Sfînta Treime, aflată în cimitirul mănăstirii Zamfira și s-au terminat în timpul arhipăstoriei P(re)a F(ericitului) Părinte Iustin Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cînd s-a făcut și pictura de către pictorul Mociulschi Mihai Bogdan, din fondurile arhiepiscopiei Bucureștilor și ale mănăstirii Zamfira. Biserica datează din anul 1743 și a fost zidită de către jupinița Zamfira. În decursul anilor, biserică a suferit stricăciuni și s-au efectuat o seamă de reparații în anii 1941—1942 și 1976—1982. Slujba tirnoselii a fost săvîrșită de către P(re)aS(fințitul) Episcop Roman Ialomiteanu, vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, înconjurat de un sobor de preoți în frunte cu P.C. Pr. Ilie T. Vasile, protoieru al protoieriei Vălenii de Munte, în ziua de 12 septembrie 1982, stareță a mănăstirii fiind P(re)a Cuv(ioasa) maica Mihaela Ioniță, iar duhovnic P(re)a C(uviosul) ieromonah Gavriil Stoica.

Binecuvintează, Doamne, pe cei ce iubesc podoaba casei tale».

Pentru a continua istoria primei biserici din Zamfira, în afară de cercetările întreprinse la fața locului (1988), ne vom sprijini pe două surse sigure în ce privește descrierea ei. Astfel, «biserica veche, cum se înfățișează astăzi (1939), cu acoperișul scund, modificat în cursul vremilor, a avut desigur un pridvor deschis, sprijinit pe coloane, ca și cele din împrejurimi». Are «formă de țreflă, cu pronaos redus (în cartografia din 1842 amintit drept tindă, n.n.) iar sinii (absidele laterale sau hore), în loc de a fi rotunzi, ca în interior, în exterior apar cu linii și unghiuri (jumătate de exagon; vezi planul arhitectului N. Chioresanu n.n.) În latura de miazăzi s-a adăugit, în vremuri din urmă, o încăpere cu pivniță, în care se păstrează osemintele călugărițelor moarte» (osuar, n.n.)³².

Cei ce au întocmit registrul de inventar al patrimoniului cultural național de la mănăstirea Zamfira, la 1 ianuarie 1969, au menționat că biserică era «fără pridvor, cu catapeteasma de zid... nu are boltire, nici tambur, tavanul fiind din scîndură fălțuită iar pardoseala din lespezi de piatră legate cu ciment. Ancadramentele ușii și ferestrelor sînt sculptate în piatră (ca și pisania din arhitravă n.n.), cu deschidere de 1,90×0,90, la ușă și 1,30×0,35, la ferestre.»³³.

32. V. Brătulescu, op. cit., p. 175 și figurile.

33. Arhiva M-rii Zamfira, registrul copertat de inventar pentru biserică mică.

Pentru ilustrare se folosesc schița cu planul orizontal al bisericii, așa cum arată astăzi³⁴ și fotografiile încredințate de monahia Gabriela Răduinea, casieră și ghid secund, ajutoare prețuită a mamei stărețe, fotografii în care se vede aspectul din 1939 și cel din 1988 al acestei biserici, și în sfârșit cele oferite de foarte talentatul și amabilul pictor Mihail Bogdan Mociulschi, cărora le mulțumim și pe această cale.

Așadar biserica Zamferei ni se înfățișează, după schema arhitectului Hoinărescu, ca și după imaginea din 1988, ca o biserică de aspect trilobat, cu pereții laterali ai pridvorului mai distanțați față de zona corset din partea de vest a pronaosului.

Pridvorul pe care V. Brătulescu era sigur că îl avusese, astăzi se sprijină pe șase coloane din cărămidă, din care două angajate în zidurile laterale, încoronate cu capiteluri sculptate din piatră, lucrate la un atelier din Cluj³⁵. Peste capitele, coloanele sînt legate prin arcaturi polilobate cu vîrfurile în acoladă, care face parte din friza dinspre vest și cele laterale în prelungirea și la înălțimea pereților bisericii. Intervalele dintre coloane sînt egale. În partea de jos, coloanele se sprijină direct pe balustrade de zid. În pridvor se poate pătrunde, atît prin deschiderea din axul principal al bisericii, cît și prin intervalul dinspre nord. Pentru acces s-au turnat și scări în două trepte. Lățimea pridvorului în interior este de 4 metri, așa cum este și a pronaosului sau a părții dinspre vest a naosului.

Pronaosul dispune de 2 m. din axul principal. Golurile celor două ferestre, de dimensiunile arătate deja, sînt practicate exact în axul secundar al pronaosului.

Trecerea dintre pronaos și naos este marcată de doi stîlpi, legați sus cu arcade simple. În dreptul acestora zidurile laterale sînt dublate de umeri spre interior. Zidul, astfel retras spre interior, se prelungeste pe 1,5 m ai corsetului.

În această zonă s-au așezat noi ferestre dar care se văd din fotografiile vechi, că existaseră și mai înainte.

Din zona corset, naosul se prelungeste spre altar cu circa 2,5 m. Distanța dintre ferestrele absidelor laterale măsoară aproximativ 4,80 m.

Dincolo de catapeteasmă, altarul acoperă alți 2,5 m din axul principal (exclusiv catapeteasma de zid în care sînt practicate golurile ușilor împărătești și ale celor diaconesți. În pereții altarului s-au încastat trei deschideri cu ferestre (la proscomidie, la diaconion și fereastra din axul principal).

Cele trei abside au planul semicircular în interior iar în exterior sînt semiexagonale.

În exterior înălțimea pereților este egală cu latura de vest a pridvorului. Zidurile au o cornișă în două trepte trase din șablon. La aproximativ un metru sub cornișă s-a tras, tot din șablon, un brîu ce în-

34. Arhitect Călin Hoinărescu, Locul arhitecturii sătești de pe valea Teleajenului... în «Revista muzeelor și monumentelor — Monumente istorice și de artă», 1987, nr. 2, p. 52. Vezi și Gr. Ionescu, Ist. arhit. în Rom., II, Buc., 1915, p. 209, 210.

35. Informația ne-a fost oferită de monahia Mitrodora Gligor, secretară și ghid, cu un surprinzător bagaj de cunoștințe.

conjoară biserica. Un alt briu șablonat la fel, mai jos decît cel amintit, cu aproximativ 1,5 m, înconjoară biserica cu excepția pridvorului. În exterior, biserica nu are alte ornamente în afara acestor briie și încadramentele din piatră ale ferestrelor, sculptate cu vrejuri, frunze și flori.

La bază, pereții sînt creșcuți în exterior cu un strat de beton — solu — care împreună cu trotuarele din jur, apără pereții de ploaie și infiltrații.

Biserica este acoperită cu tablă galvanizată pe o șarpantă din lemn. Din acoperiș crește un eșafodaj cubic de zid cu streășină proprie, iar din acesta o turlă octogonală de zid, în pereții căreia s-au practicat golurile celor opt ferestre mai înalte decît ferestrele bisericii. Golurile au fost realizate în trepte descrescînde în sensul adîncimii pînă la rama de fier cu geamuri. Treptele cu sprincene evidente și semicirculare constituie un amănunt estetic deosebit.

Acoperișul turlei are formă de clopot în opt ape și se termină cu obișnuitele balon și cruce.

Apele căzute pe acoperiș sînt drenate prin jghiaburi și burlane pînă la nivelul terenului. Actualul paroh și duhovnic, prea cuvioșia sa protosinghelul Gabriel Stoica, distins spirit întreprinzător și înzestrat cu formidabil har gospodăresc, a realizat din fonduri proprii un puț absorbant pentru a diminua excesul de umiditate din solul înconjurător, semnalat și de mitropolitul Nifon prin 1852.

După ultimele lucrări, biserica Zamferei și Smarandei, restaurată arhitectural la parametri inițiali, apare astăzi cu o înfățișare grațioasă și armonioasă excepțională. Încîntarea ce o stîrnește se datorează proporțiilor și jocului de linii, unghiuri, suprafețe și volume, ingenios îmbinate, simplității și acurateții podoabelor exterioare, albului gălbui dar strălucitor al stratului superficial cu care au fost îmbrăcați pereții, și nu mai puțin, a straturilor de flori, mii de trandafiri, ale cimitirului ce o înconjoară sau a livezii de pomi roditori, pe al cărei fundal se proiectează.

Dar nu numai arhitectura ei a primit această înnobilare, ci și interiorul. Biserica Manuileșelor — frumoasă ca o lebădă — a fost înveșmîntată cu o surprinzătoare și fermecătoare zugrăveală măestrită de un reprezentant de astăzi al geniului artistic românesc.

O primă dovadă a ingeniozității pictorului Mociulschi ne este oferită de modul cum a fost distribuită și plasată opera în spațiul interior al bisericii, foarte fragmentat și accidentat. Înșiruirea mai întii iconografia, pentru a rămîne în litera tipărită și veacurilor viitoare³⁶. Despre ceea ce a fost, nici unul dintre copiii sau preoții vremii nu s-a învrednicit să lase urmașilor o descriere a veșmîntului zugrăvit mai întii pe aceste ziduri. Și acela a dispărut pe vecie, fără să știm cel pu-

36. Pentru a înlătura în viitor această lipsă, autorul propune și cu această ocazie, ca stareții mănăstirilor și parohii bisericilor de mir să întocmească, în afară de monografiile cit mai documentate și cu schițe de plan orizontal sau în elevație dar și albume de fotografii, fie chiar numai alb-negru, în care să fie prinsă pictura, precum și înfățișarea monumentelor respective în toate amănuntele lor.

țin numele zugravului. S-a păstrat o parte pe catapeteasmă, după cum se va menționa.

Iată ce se află în altar.

Pe arcada de deasupra tîmplei s-au zugrăvit: Buna Vestire, spre sud și Intrarea Maicii Domnului în biserică, spre nord iar pe boltă: Maica Domnului cu Pruncul Iisus, avînd în flancuri pe Sfinții Arhangheli.

Pe fața dinspre apus se află Jertfa lui Avraam iar în medalioanele, deci în registrul superior, dintre uși, diaconul Coplu, spre nord și diaconul Rufin, spre sud. Tot în medalioane dar pe semicercul pereților au fost așezați: Lavrentie, Policarp, Leon, Nicandru, Grigorie Palama, Sofronie, Silvestru, Metodie, Ignatie și sfîntul martir arhidiaconul Ștefan.

Pe registrul inferior au fost rînduiți: Calinic Cernicanul, Chiril, Spiridon, Grigore Teologul și Vasile cel Mare.

Pe glaful ferestrei aflăm pe Iisus, în arcadă și îngeri pe fețele interioare iar sub fereastră Jertfelnicul.

În partea de nord a aceluiași registru au fost cuprinși: Ioan Gură de Aur, Nicolae, Atanasie, Petru din Alexandria iar în fereastra proscomidiei se află deasupra Iisus la 12 ani, în potir. Tot aici se află, pe plăci de marmură: «Pomelnicul ctitoricesc: Nifon arhiereul, Ilie, Elena, Rusailă, Zamfira, Aposta, Gheorghe, Ioan, Neofit arhiereul, Eftimie arhimandritul, (Ghenadie arhiereul, Pamfilie monahul, Maria, Silvestru arhimandritul, Antoņie schimonahul, Ecaterina, Elena 2, cu tot neamul lor. 8 noiembrie 1904 † Ghenadie)»³⁷. Numele introduse în acolade au fost trecute de mitropolitul Ghenadie în 1904.

Pe catapeteasma de zid, redusă la proporțiile clădirii, pictura s-a realizat pe 4 registre. În registrul superior sînt cuprinse 13 icoane în medalioane cu rame sculptate, aplicate pe zid. În icoane sînt reprezentați Iisus Hristos, în medalionul central, iar în celelalte cei 12 apostoli.

În registrul de mijloc s-au păstrat icoanele praznicare, începînd dinspre nord: Cina din Emaus, Intrarea în biserică, Buna Vestire, Nașterea Domnului, Botezul Domnului, Intrarea în Ierusalim, Învierea lui Lazăr, Toma punînd degetul pe rana Domnului, Înălțarea Domnului, Schimbarea la Față și Adormirea Maicii Domnului.

În registrul de mijloc, format tot din medalioane, se găsesc icoanele sfîntului prooroc Esei, din a cărui ramură genealogică s-a tras Mîntuitorul — în ramă ovală și în celelalte alți zece prooroci.

Toate icoanele acestea, indicate pînă aici, fac parte din vechea pictură și au fost spălate cu mare grijă de pictorul Mihail Bogdan Mociul-schi. Ultima icoană dinspre nord din registrul superior nu mai există. A dispărut prin cojire, înainte de intervenția pictorului.

Icoanele împărătești formează un alt registru. Ele sînt rînduite, începînd dinspre nord: Sf. Nicolae, Maica Domnului cu Pruncul Iisus,

37. Acest Ghenadie arhiereul este mitropolitul Ghenadie Petrescu, care, din rîvna ctitoricească, a îngrijit și de această biserică, fără a o fi putut scoate din starea arhitecturală deplorabilă în care se afla în 1904, ca și mai tirziu.

Domnul Iisus Hristos și Sfînta Treime (hramul bisericii). Aceste patru icoane sînt opere ale pictorului Mociulschi.

Pe ușile altarului s-au zugrăvit de către monahia Ermiona Dinescu: Buna Vestire (pe ușile împărătești), Arhanghelul Mihail cu cruce și în patru medalioane mici, sfîntele: Ecaterina, Sofia, Irina și Filoftea (pe ușa de la proscomidie iar pe cea de la diaconion) Arhanghelul Gabriel, tot cu cruce și în medalioane mici, sfîntele: Ermiona, Eftimia, Elisabeta și Mîtropia.

Naosul întățișează:

În plafonul turlei Pantocratorul, adică atotputernicul Iisus Mintuitorul, binecuvîntîndu-și închinătorii. Pe pereții turlei sînt desfășurate unele scene biblice.

În pandantive sau triunghiuri, conform erminiei bizantine, sînt reprezentate cei patru evangheliști, cu simbolurile heraldice respective: Matei (N—E), Marcu (N—V), Luca (S—V) și Ioan (S—E).

Pe absida de sud se descoperă Nașterea Domnului, în care ciobanii poartă costume naționale românești, semn că pictorul e fiu al poporului român și că acest popor s-a născut creștin.

În registrul superior al medalioanelor sînt cuprinși, începînd dinspre altar: Victor, Mina, Vincențiu, Artemie, Mercurie, Vah și Serghie. Interstițiile dintre medalioane sînt ornate cu fabula cocoșul și vulpea, ceea ce simbolizează cruzimea împăraților care au persecutat și martirizat pe creștini. Reprezintă un element cu totul original, introdus de dotatul și cunoscătorul pictor.

În registrul inferior au fost zugrăviți: Ioachim, Deisis (adică Iisus ca drept judecător pe tron), avînd în dreapta pe Maica Precista iar în stînga pe Ioan Botezătorul, ambii rugîndu-se pentru iertarea păcatelor omenirii.

În glaful ferestrei se văd sfinții «dohtori» Cosma și Damian, pe pereții sfinții militari: Gheorghe, Teodor, Tiron și Teodor Stratilat. Stilpnicii Luca și Simion șed ca în canon.

În absida de nord, pe boltă, în toată măreția ei, se află Sfînta Înviere.

În medalioane au fost prinși, dinspre altar: Eustafie, Sebastian, Procopie, apoi cei patru martiri de la Niculițel: Atalos, Filipos, Zoticos și Camasis³⁸, ceea ce dovedește că pictorul își aduce la zi cunoștințele istorice și arheologice.

În registrul de jos figurează sfinții mucenici: Nestor, Dimitrie, Iacob Persul, Sfînta Ana, Alipie Stilpnicul și Darie Stilpnicul.

În partea dinspre vest (între abside și pronaos) se disting:

Pe boltă, Sfînta Treime la stejarul Mamvri;

Pe arcada de sud, Botezul Domnului iar pe cea de nord Răstignirea.

Pe peretele friză dinspre vest, panoul cu Adormirea Maicii Domnului.

38. Element nou, introdus de acest pictor și la alte biserici pe care le-a pictat.

Pe stîlpii de sub friză, despărțitor de pronaos : cuviosul Teodor Studitul, Lazăr Zugravul, Efrem Sirul, spre sud și Teofan cel Însemnat, Ștefan Zugravul și Maxim Mărturisitorul.

Între stîlpi și abside ni se prezintă : doctorii Trifon și Talaleu, un panou mic cu vindecarea slăbănogului iar pe perete sfîntul arhanghel Gabriel, totul pe peretele dinspre nord iar pe cel sudic : Samson și Elian de Homs iar în panoul de deasupra : Învierea lui Lazăr și arhanghelul Mihail, în ținută și atitudine de cavaler medieval³⁹.

In pronaos se disting :

Pe glaful ușii de la intrare : apostolul Petre cu cheia raiului, spre nord și pe apostolul Pavel spre sud. La mijloc Iisus Hristos. Deasupra ușii s-a scris cu penelul pisania reproducă deja mai înainte.

Pe boltă : sfîntul Ion Damaschin (N—V), Roman Melodul (N—E) ; Iosif (S—E) și Cozma Melodul (S—V).

Pe peretele de vest : Sfîntul Antonie cel Mare, Nicodim de la Tismana, portretul Patriarhului Iustin (ctitor), portretul jupiniței Zamfira (ctitoră)⁴⁰, apoi : monahia Ecaterina și cuvioasa Parascheva.

În medalioane apar : Sf. Oprea-Nicolae (ardelean cu pieptar popular românesc)⁴¹, Visarion Sarai și apoi mucenica Cristina și Melania.

În panouri : Izvorul Tămăduirii (panou mare) iar în celelalte Intrarea în Ierusalim, spre sud, apoi Întîlnirea sfîntului Ioachim și Ana la poarta de aur de la Ierusalim.

Pe peretele de sud :

În registrul inferior : Sf. Dimitrie Basarabov, Sf. Grigore Decapoliitul.

În glaful ferestrei : Sf. Sava Brancovici și Ilie Iorest (ardeleni).

În medalioane : Timotei, Nicodim, Cleopa, Andrei Pustnicul ; Sava Gotul de la Buzău.

În panou : Nunta din Cana Galileii.

Pe peretele de nord :

În registrul de jos : Sfintele : Varvara și Filofteia ;

În glaful ferestrei : Marina și Domnica.

În medalioane : Natalia, Irina, Iustina cu crin, Iosefina și Veniamina.

În panou : Nașterea Maicii Domnului.

Pe peretele despărțitor :

Jos pe stîlpul dinspre sud : Augustina, Ermionia, Așata ;

Jos pe stîlpul dinspre nord : Suzana, Mitrodora, Agripina.

În medalionul dinspre sud : Anulie și în cel de nord : Eliconida.

Panoul de sud : Iisus în templu la 12 ani.

Panoul de mijloc : Schimbarea la față, iar în

Panoul de nord : Mîngîierea Fecioarei (copil înfășat)

Între stîlpi : Iisus eliberează pe femeia adulteră (scenă rar întîlnită), cuviosul Eufrosin, Sava cel Sfînt, cuviosul Teodosie.

Stîlpii din centru : Macarie cel Mare, Ioasaf, Eftimie cel Mare, Pafnutie, Varlaam, Rahim.

39. Iarăși element original.

40. Noul ctitor și prima ctitoră : element nou.

41. Tot element nou.

Stilpii dinspre nord : Cuviosul Dionisie Areopagitul, Ion Scărarul, Simon Noul Teolog iar în scena de nord Potolirea Furtunii.

Și, în sfârșit *pridvorul* ne înfățișează :

În cele trei cercuri de pe plafon : Domnul Savaot — în centru — arhanghelul Gavriil cu crin, spre sud și Mihail cu sabie, spre nord.

Între stilpi : Căderea lui Lucifer, la mijloc, Crearea verdețurilor, spre sud și Crearea viețuitoarelor, spre nord.

Pe peretele de sud : Crearea Omului și Căderea în păcat (mărul).

Pe cel de nord : Izgonirea din rai și Munca pe pământ⁴². Dar să vedem ce se poate spune despre această pictură, în comparație cu ce a fost. N. Iorga, în scrierea sa din 1910, amintită deja, a mai menționat că meșterii tocmiți de jupîneasa Zamfira sau, mai probabil, de Smaranda, nora sa «au lucrat după planul îndătinat (în prima jumătate a veacului al XVIII-lea n.n.) al crucii (deci după planul trilobat n.n.), frumoase săpături (în piatră) înconjoară ușa și ferestrele (păstrate și astăzi n.n.). «*Urme de zugrăvială bună se văd, pe unde s-a cojit brutala momială cu var*»... Este singura referire ce ni s-a păstrat despre pictura inițială. Nu avem cu ce o compara pe cea de astăzi.

Se înțelege că în urma interesului crescînd pentru arta medievală din aria ortodoxă, de proveniență orientală s-au creat bazele unui nou curent în pictura bisericească, menit să revalorizeze numeroasele comori de artă medievală românească, oferindu-le drept prototip pentru eventualele lucrări actuale de pictare din nou sau de restaurare.

Către această direcție s-a orientat și pictorul frescelor de la mănăstirea Zamfira, din biserica «Sf. Treime», căutînd a realiza o pictură murală în stil neobizantin, cu o puternică influență pe linia monumentelor reprezentative din țara noastră și, în special, a celor din nordul Olteniei (stilul brîncovenesc), cu o evoluție evidentă privind, atît execuția artistică, dar și temele iconografice impuse de Erminie (manualul îndrumător) și tradiție conform doctrinei canonice a Bisericii Ortodoxe Române.

În general, proporția figurilor, execuția tehnică în frescă, specifică picturii bisericești, variația modelelor, somptuozitatea ornamentelor antropo și fito-morfe, îmbinarea de culori dau acestei picturi o bogăție deosebită, într-un ansamblu policrom, oferind astfel interiorului o unitate excepțională.

În desfășurarea tematicii creștine s-a păstrat iconografia tradițional bisericească, cum s-a arătat mai sus, specifică fiecărui compartiment al bisericii : altar, naos, pronaos, pridvor. Precizăm însă că s-a urmărit neîndoios și o adaptare istoric-locală, pictîndu-se portretul jupînesei Zamfira (cu regretul că nu s-a prevăzut și al Smarandei), în întregime pe peretele de vest, partea nordică și integrîndu-se momente istorice, legate de viața creștină străveche a Dobrogei (martirii Zoticos, Attalos, Kamasis și Filipos)⁴³.

42. Autorul a reușit să înregistreze această iconografie cu ajutorul prea cuvioasei și amabilei monahii Mitrodora Gligor, ghid de o competență deosebită, căreia îi mulțumște și pe această cale.

43. Vezi : Epifanie Norocel, Episcopul Buzăului, Pagini din istoria veche a creștinismului la Români, Ed. Episcopia Buzăului, 1986.

Scena Adormirii Maicii Domnului a fost pictată pe fațeta de est a zidului despărțitor dintre pronaos și naos, loc de tradiție. Sub acest aspect, *este prima* biserică în care au fost immortalizați martirii creștini de la Niculițel, autorul ansamblului pictural fiind cel ce a pictat *prima icoană*, reprezentându-i, în anul 1973, cu viză chiriarhală⁴⁴.

Pridvorul, cu anumite mici omisiuni, calchiază modele consacrate ale celor din nordul Moldovei, privind mai ales Judecata de Apoi, scene din Geneză iar în cupole, intercesiunea cu Iisus Hristos Emanuel. *Nu au fost omiși sfinții români*, oameni răsăriți din coapsele acestui neam de țărani și ridicați prin credință strămoșească pe scările de lumină ale cerurilor.

Acest ansamblu de culori și nuanțe, plin de varietate, admirabil proporționate, pentru bogăția de scene biblice și chipuri de sfinți, a primit aprecieri unanime, atât din partea credincioșilor și vizitatorilor de rînd, cît și din partea unor specialiști din țară și străinătate.

Aprecieri la superlativ a obținut pictura lui Mociulschi și ajutoarelor lui de la Comisia de Recepție, în ziua de 1 iulie 1982. Pentru calitățile tehnice sau artistice, pentru desen, suprafețele arhitectonice, teme iconografice etc., i s-a acordat «fondul premial de 10% din valoarea totală a lucrărilor». Valoarea totală a fost de 121.344 lei. În afară de meritul deosebit artistic al pictorului, s-a luat în considerare și «comportarea ireproșabilă a sa în tot timpul lucrărilor». Au fost pictați 930 mp., plus icoane aparte⁴⁵.

Ne permitem a reproduce o singură frază din concluziile comisiei: «Pe suprafața relativ restrînsă a acestui interior, deși sînt îmbinate foarte multe elemente și idei iconografice, totuși este un ansamblu foarte armonios, inspirînd un aer de sărbătoare și atrăgînd privirea, atât asupra elementelor componente, cît și a întregului univers iconografic».

Datorită acestei picturi, alături de restaurarea arhitecturală, biserica celor două Manuilese a devenit în adevăr, un monument istoric dar și de valoroasă artă; o nouă podoabă, mică, dar de fermecătoare frumusețe, a Bisericii Ortodoxe Române.

În finalul acestei lucrări, se poate spune că în istoria bisericii «Sfînta Treime» din satul Zamfira, întemeiată în 1743, se pot distinge trei perioade bine precizate.

Prima perioadă a durat 114 ani, pînă în 1857. Ea a avut în același timp rolul de simplă biserică de mir și în folosul clăcașilor de pe moșioara Zamfira, perioadă în care a suferit consecințele calamităților naturale și, în același timp, neglijența «egumenilor embaticari» ai zestrei ei. Această perioadă se sfîrșea cu desfigurarea ei arhitecturală (prid-

44. Vezi: Protos. Modest Zamfir, Mănăstirea Zamfira, Galați, 1985, p. 33, citat și în culegerea: Nestor (Vorniceșcu) arhiepiscop al Craiovei și mitropolit al Olteniei, Sfinții români și apărători ai legii străbune, Buc., 1987, pp. 172—177 și planșa VII.

45. Datele ne-au fost furnizate de talentatul pictor. Este locul să precizăm că pictorul, în afară de studiile Facultății de Arte Plastice, a urmat și cursurile de specialitate ale Comisiei de Pictură Bisericească (3 ani), posedînd diploma de pictor bisericesc. A mai pictat spre ex.: Biserica Sf. Nicolae din Galați — 2500 mp.; catedrala nr. I din Deva — 2500 mp., biserica Popa Nan din București etc.

vorul pe stâlpi și turla distruse, pereții naosului și altarului zdruncinați și crăpați adânc și probabil cu distrugerea unei bune părți din pictură).

Cea de a doua perioadă s-a desfășurat 120 de ani. Ea a început în 1857, când mitropolitul Nifon, ctitorind «biserica cea mare», a creat un complex monastic care, în afară de noua biserică a fost dotat cu o incintă bine definită și cu «namestiile» necesare, care de atunci s-au tot înmulțit și prefăcut: chilii, pivnițe, aghiazmatar, magazii, grajduri, împrejmuiri și mai ales clopotniță etc. Locul incintei, fiind ales pe pajiștea de la nord, nord-est de ctitoria Zamfirei și Smarandei, biserică cea veche a rămas în afara incintei. Noul ctitor, în adevăr a reparat-o, dar fără a o reduce la starea și parametrii originali, continuând a fi lipsită de turlă și de pridvor, iar interiorul în foarte mare parte acoperit de spoeli grosiere. Biserica rămânea deci cu vechiul rol de enorie, deservită de preoți de mir. Acestui rol i s-a adăugat, prin forța împrejurărilor, și acela de paraclis, față de biserică Nifon, dar și de «Chimitirion». În acest din urmă sens, s-a mers pînă acolo, încît s-a zidit o cameră lipită — de peretele de sud și lingă absida din acea parte, în care să se depună oasele monahiilor care decedau, un osuar. Curtea la care avea dreptul a devenit pe încetul cimitirul de astăzi.

În sfîrșit, cea de a treia perioadă începea în 1977, cînd sub binecuvîntarea marelui Patriarh Justinian Marina, continuate și sub a urmașului său Patriarhul dr. Iustin Moisescu, ambii iubitori și înnoitori ai sfințelor locașe, s-au început și sfîrșit în mare parte lucrările de restaurare ale întregului complex, mai ales că incendiul din 1940 și apoi cutremurele din 1941 și din 1977 au produs grele pierderi mănăstirii Zamfira. În această perioadă complexul s-a bucurat de o evidentă modernizare (rețelele de electricitate, gaze, apă, instalații sanitare, noi clădiri etc.). În continuare este restaurarea picturii lui N. Grigorescu, cu speranța îndreptățită că pictorul restaurator I. Chiriac o va reduce la strălucirea inițială.

Cît despre biserică Zamfirei, ea a fost restaurată complet, în condițiile de adevărată artă arătate mai sus.

GION D. IONESCU

CHIPUL MÎNTUITORULUI HRISTOS ÎN OPERA LUI MIHAI EMINESCU

La 100 de ani de la moartea Poetului
(1889 — 15 iunie — 1989)

Un domeniu din activitatea scriitoricească a lui Mihai Eminescu mai puțin cunoscut cititorilor neavizați, dar în care Marele Poet și-a găsit mai totdeauna o valoroasă și atractivă sursă de inspirație; cu variate mijloace și procedee de superioară exprimare artistică în opera sa literară, îndeosebi în poezie, a fost domeniul *religios-bisericesc*. De aici, ca dintr-un scump tezaur, și-a scos el o bogată și substanțială încărcătură ideatică și inegalabile frumuseți expresive de grai românesc, cărora, prelucrîndu-le cu măiestrie de neîntrecut artizan, le-a

dat conținut și forme proprii în marea lui creație literară. Cu capacitatea sa genială de gândire și cuprindere, cu puterea sa de înțelegere și intuire, cu fecunda sa imaginație, cu talentul său poetic superior. Eminescu a ridicat factorul religios-bisericesc ca mijloc de referință și expresie literar-artistică la cote neatinse pînă astăzi.

Cînd exprimăm aceste aserțiuni, avem în vedere îndeosebi religia creștină privită atît în general cît și confesional, dar și celelalte religii, între care religiile Indiei — mai ales budismul și hinduismul —, apoi iudaismul, parsismul, religia vechilor egipteni, religia geto-dacilor, religia greco-romanilor, cea a popoarelor nordice, religia islamică. Din toate se găsesc referințe și aluzii în scrisul său artistic.

Mintea iscoditoare și mereu activă și agitată a Marelui Poet, sensibilitatea sa deosebită pentru frumos și poezie au receptat, formulat și exprimat — din toate acestea — gânduri, aserțiuni, opinii și atitudini personale, cărora, atunci cînd Poetul a simțit nevoia, le-a dat expresie și pe plan literar-artistic, în versuri și în proză, în publicistica sa militantă.

Ca om al veacului său, cînd religia ortodoxă și instituția ei, Biserica, făceau parte de temelie din concepția și structura spirituală a societății românești din acea vreme, cînd ele erau factori oficiali de educație și instrucție, Mihai Eminescu a primit și el, copil fiind, atît în familie, îndeosebi de la mama sa, cît și în școală, asemenea educație și instrucție religioasă. Încă de pe acum, el este pus în situația de a cunoaște și reține noțiuni și date elementare de doctrină, morală, cult, istorie, proprii religiei ortodoxe, credința sa, credința moșilor și strămoșilor săi, credința părinților și fraților săi. În plus, pe această linie și în acest context, trebuie să amintim că, în timpul vieții sale, Eminescu avea ca rude un unchi călugăr la mînăstirea Neamț și trei mătuși, din partea mamei, călugărițe la mînăstirea Agafton din județul Botoșani: maica Fevronia, maica Olimpiada și maica Sofia Iurașcu, prima fiind și stareță, — ca să nu mai vorbim și de unii înaintași.

Cunoștințele elementare religioase primite în casa părintească și, oficial, în școala primară și la biserică aveau să fie îmbogățite și amplificate în anii de liceu de la Cernăuți, unde primește cunoștințe și din alte confesiuni, — pentru ca în perioada anilor de studenție de la Viena și Berlin, zestrea și orizontul său de cunoștințe pe această temă să se îmbogățească și mai mult, să se diversifice și, mai cu seamă, să se interfereze cu ideile și teoriile filozofice de la prelegerile cursurilor audiate ca student, dar mai ales printr-o bogată și variată lectură și meditație personală asupra celor citite.

Cu o neostoită sete de cunoaștere, studentul Eminescu citește acum și face însemnări din manuale și tratate de doctrină și filozofie catolică, din care, între altele, ia cunoștință de gândirea teologică a lui Augustin, Vasile cel Mare, Dionisie Pseudoareopagitul ș.a., la care unii exegeți străini ai poeziei lui raportează conținutul unor versuri eminesciene (de ex. Rosa del Conte, *Mihai Eminescu o dell'Assoluto*).

Este atras de raționalismul teologiei protestante a «Școlii de la Tübingen»; este încîntat de teologia și filozofia religioasă indiană; îl preocupă Tora, Talmudul, Coranul; îl pasionează Kant și Schopen-

hauer. Tot ce aude la cursuri și citește personal este trecut prin filtrul critic al rațiunii, sensibilității și afectivității sale opționale. Își împropriază idei, sintagme și imagini și își conturează din toate o viziune sincretistă și eclectică personală.

Deși preocupat și versat în mai toate marile probleme ale teologiei și gândirii religioase: teogonie, hristologie, soteriologie, angelo-logie, tanatologie etc., Mihai Eminescu n-a fost un teolog și nici un istoric al religiilor în sensul propriu și oficial al cuvântului; el n-a avut o pregătire specială didactică în acest sens. Și-a făurit — dacă putem spune așa — o «teologie» și o «filozofie religioasă» sui-generis, în care găsim multe identități și concordanțe, dar și destule discordanțe și inadvertențe cu doctrina Bisericii: cu axiomele și speculațiile ei dogmatice transcendente, cu normele și principiile ei de morală, ce decurg din «raportul liber și conștient al omului, ființă creată, cu Dumnezeu, ființă necreată, dar creatoare», cum, didactic, este definită religia.

În cadrul și în virtutea acestei «teologii» sui-generis, Eminescu s-a manifestat oscilant și contradictoriu: de la mărturisirea și trăirea religioasă autentică, sinceră, de înaltă ținută și efuziune sentimentală, sapiențială și morală, pînă la afișarea, uneori, a negativismului și indiferentismului, ca manifestări accidentale, care erau rodul nu al unei educații sau autoeducații exprese, care să-i formeze o convingere fermă rectilinie ad-hoc, ci ele țineau, mai degrabă, de structura lui temperamentală complexă, în care se interferau lipsa de voință, nestatornicia, propensiunea pentru totala libertate a gândului și a faptei, non-conformismul romantic, cu neîncrederea, melancolia, pesimismul sau scepticismul, care făceau din poet — chiar și atunci cînd afișa veselie, bună dispoziție și optimism — un om introvertit, ce trăiește cu gândurile și lumea lui interioară. Această trăire interioară se manifesta uneori zgomotos în afară și lua forma unor răbufniri iconoclaste de deriziune, de răzvrătire și ironie mușcătoare, de sarcasm și negație. (În acest context și în astfel de stări psiho-afective s-au născut și — ipso facto — credem că trebuie apreciate și «definițiile» date de Poet religiei și teologiei, pe care el le simte și vede nu în conținutul lor noțional, ci în finalitatea ce, subiectiv, le-o atribuie, din *Epigonii și Împărat și proletar*, precum și negativismul și pesimismul sau scepticismul religios, ori adogmatismul și anticlericalismul exprimate prin rostiri depreciative, defăimătoare, vecine uneori cu invectiva, din poezii ca: *Eu nu mai cred nici în Iehova, Mortua est!*, *Sonet* («S-a stins viața falnicei Veneții...»), *Rugăciunea unui dac*, *Antropomorfism, Mitologicele, Viața, Preot și filozof*, *O, adevăr sublim*).

Sursele din care Mihai Eminescu și-a scos materialul care ne interesează sînt: Biblia, cărțile de doctrină și filozofie religioasă creștină și necreștină, cărțile de morală și cult, de folclor, paremiologie și înțelepciune populară, cărțile de literatură religioasă veche și istorie bisericească, hagiografele, mitologiile.

Din Biblie, bunăoară, l-au interesat cu precădere: Geneza, Ecleziastul, Pildele lui Solomon, Psalmii lui David, Cîntarea Cîntărilor, Pro-

feții, Evangheliile — îndeosebi cea de la Ioan și Epistola I a acestuia —, unele din epistolele pauline, Apocalipsa.

Cu toate că a avut la dispoziție și i-a fost familiar un atît de bogat și variat material religios-bisericesc, Mihai Eminescu a scris puțină *poezie religioasă* în sensul propriu și deplin al cuvîntului. A folosit însă — cum am afirmat — din belșug datele și valențele ideatice, potențialul național și frumusețile expresive de neegalat ale acestui material în creația sa laică. Puțina sa poezie religioasă, propriu-zisă, ca, dealtfel, și «realizările» pe această temă în proză, au rămas multă vreme în manuscrise-unicate, dar mai ales variante-nedefinitivate în privința conținutului și nefinisate sub aspectul formei de autorul lor. (De-abia în vremea noastră, aceste manuscrise au fost cercetate și publicate în ediții critice, înlesnindu-se astfel mai-largul acces la cunoașterea cuprinsului lor).

Pe fundalul acestor prelimarii vom prezenta în continuare aspecte cît mai variate ale «scrisului religios» eminescian; vom face, în acest sens, apel atît la conținutul antumelor, dar, mai cu seamă, la cel al postumelor Poetului.

*

Pericopele evanghelice ale Nașterii, patimilor și Învierii Domnului au făcut obiectul unor versuri de bogată încărcătură reflexivă și poziție critică cu privire la credința religioasă ca act și atitudine de manifestare în trecut și în vremea Poetului.

Astfel, în poemul postum *Dumnezeu și Om*, inspirat din episodul evanghelic al Nașterii Domnului, o imagine, zugrăvită stingaci pe ultima filă a unei vechi tipărituri bisericești, reprezentînd nașterea Pruncului Iisus pe paie, în ieslea Betleemului, pe mama Sa și pe cei trei magi, îi trezește Poetului admirația entuziastă pentru vremurile și credința puternică de odinioară, dar și dureroase sentimente izvorite din tot mai puțină credință și evlavie creștină din vremea sa. Stingacei icoane a Nașterii Fiului lui Dumnezeu, mîzgălită pe fila acelei «*cărți vechi roase de molii*», icoană care odinioară făcea să vibreze în fața ei credința de foc și bucuria de nespus că s-a născut «*Adevărul*», că: «*a răsărit o stea de paco luminînd lumea și cerul*», i se opune azi imaginea luminoasă, meșteșugită artistic, dar incapabilă să mai aprindă focul credinței și al evlaviei de altădată, la privirea dumnezeiescului eveniment reprezentat în icoană. Să se compare versurile:

*«Dar la pagina din urmă, în trăsuri greoaie, seci,
Te-am văzut născut în paie : fața mică și urtă ;
Tu, Christoase, — o ieroglifă, stai cu fruntea amărită
Tu, Mario, stai tăcută, țeapănă, cu ochii reci»,*

cu versurile :

*«Azi, artistul te concepe ca pe-un rege-n tronul său,
Dară inima-i deșartă ; mîna-i fină n-o urmează...
De a veacului suflare a lui inimă e trează,
Dar în ochiul lui cuminte, Tu ești om, nu Dumnezeu.
Azi gîndirea se aprinde ca și focul cel de paie —*

*Ieri a fost credința simplă, însă sinceră, adâncă,
Împărat fuși omenirii, crezu-n tine era stîncă...
Azi pe pînză te aruncă, ori în marmură te taie».*

Nașterii Mîntuitorului Hristos, ca eveniment istoric și sărbătoare creștină de seamă, îi sînt închinată și admirabilele versuri în stil popular: «*Colinde, colinde! / E vremea colindelor, / Cînd gheața se-ntinde / Asemeni oglinzelor / Și tremură brazii, / Mișcînd rămurelele, / Căci noaptea de azi îi / Cînd scînteie stelele. / Se bucur'copiii, / Băieții și fetele, / De dragul Mariei / Își piaptănă pletele. / De dragul Mariei / Și-al Mîntuitorului, / Lucește pe ceruri / O stea călătorului*». Sau varianta: «*Colinde, colinde! / Sosiră colindele. / Luminile-ntinde-le / Și toate aprinde-le!...*».

Poemul *Christ*, foarte înrudit cu poemul *Dumnezeu și Om*, este inspirat din pericopele evanghelice ale patimilor Domnului. Și aici, în poemul *Christ*, ușurința cu care oamenii, care, cu cîteva zile înainte, îi făcuseră Fiului lui Dumnezeu o intrare triumfală în Ierusalim, ca unui rege, și-i cîntaseră osanale, ca și apoi să se lepede de El, să-L batjocorească, să-L palmuiască și să-L încununeze cu o coroană de spini ce-i singerau fruntea, ca și lipsa de credință a celor din vremea sa, îi răscolesc poetului sentimente de mare nedumerire, de dureroasă mîhnire și de puternică indignare, făcîndu-l să condamne cu toată tăria nestatornicirea firii omenești, — după cum ne încredințează versurile:

*«Asta-i tot, Iisuse dulce — pus pe cruce pentru lume?
Asta-i tot frunte de rege — cu cununa cea de spini?
Ieri ai fost steaua de aur a-mpăraților creștini,
Azi în gura lor profană numai ești decît un nume...
O, zdrobită e coroana care secolii o mărîră,
Trebuie-n purpură și-aur Tu, Christoase, să te-mbraci,
Dacă vrei mulțimii grele să-i fi domn sau să îi placî.
Azi, numa-ntr-a artei lucruri, nu Te-adoră, ci Te-admiră».*

Ca și în *Dumnezeu și Om*, și aici, în ultimele versuri, poetul evidențiază slăbirea sentimentului religios, uscăciunea inimii, concretizate prin nemaitrăirea și nemaiînțelegerea la înalta tensiune de odinioară a sentimentului religios în fața chipului dumnezeiesc din icoană, care nu mai este un mobil de adorare, o necesitate sufletească, ci un simplu obiect de artă, ce încîntă ochiul, dar nu mai mișcă inima.

Și tot pe firul vieții pămîntești a Mîntuitorului, ca un pandant la nașterea Sa, este poezia *Învierea*, în care este redată emoția de altădată, cînd poetul era copil și participa cu «*dulcea lui mamă*» și cu ceilalți ai casei la biserica din Ipotești, la slujba de la miezul nopții de Paști. Avînd ca temă minunea învierii Domnului, adică triumful vieții asupra morții după patimile și moartea Sa, triumf marcat prin scularea Fiului lui Dumnezeu din mormîntul în care fusese pus fără suflare, după răstignire pe crucea Golgotei, — în această poezie este surprinsă întreaga atmosferă de mister și de evlavie ortodoxă a slujbei învierii de la cumpăna nopții. Credincioșii într-un glas «*îngîină cuvintele de*

miere / Închise în tartajul străvechii evanghelii»; preotul, un «moșneag cu barba de zăpadă», ținând în mână un «muc» de luminare aprinsă, citește norodului despre dramatica luptă dintre moarte și viață, în care se chinuie Iisus:

«...Din cărțile cu file unse norodul îl învață
Că moartea e în luptă cu veșnica viață,
Că de trei zile-nvinge, cumplit muncindu-și prada...»

Atmosfera aceasta de tenebre și copleșitoare durere se risipește însă când preotul vestește învierea:

«Apoi din nou tăcere, cutremur și sfială
Și negrul întuneric se sperie de șoapte...
Douăsprezece ceasuri sună... miez de noapte...
De-odată-n negre ziduri lumina dă năvală,
Un clocot lung de glasuri vui de bucurie...
Colo-n altar se uită și preot și popor,
Cum din mormînt răsare Christos învingător,
Iar inimile noastre se-unesc în armonie:

Cîntări de laudă-nălțăm

Noi Ție Unuia.

Primindu-L cu psalme și ramuri,

Plecați-vă neamuri,

Cîntînd Aleluia!

Christos au înviat din morți

Cu cetele sfinte,

Cu moartea pe moarte călcînd-o,

Lumina ducînd-o

Celor din morminte!»

Învierea Domnului Iisus Hristos, ca evenimentul religios-bisericesc care a statornicit cea mai mare sărbătoare creștină, a făcut și obiectul unor foiletoane din ziarul Timpul, al cărui redactor era Poetul. Într-unul din acestea, vorbind de suferințele și învierea Fiului lui Dumnezeu, cu episoadele premergătoare, printre care recunoașterea nevinovăției lui Hristos confirmată prin spălarea mâinilor sau mai cu seamă prin dialogul despre adevăr dintre Pilat, care întreba și Iisus, care răspundea, — Eminescu sublinia astfel semnificația acestei sărbători: «Învierea Domnului trebuie să aducă renașterea vieții spre a nu rămîne creștinul în întunericul haotic în care rămăsese Faust al filosofului Goethe, care auzea solia, dar îi lipsea credința într-însa... Datina strămoșească a sfintei Învieri are chemarea de a se bucura cei buni în «ziua Învierii», cînd ne luminăm prin sărbătoare și ne primim unul pe altul și zicem «frați» celor ce ne urăsc pre noi și iertăm pe toți pentru Înviere și strigăm cu toții: Christos a înviat!» Într-un alt foileton intitulat Învierea, publicat mai tîrziu, într-un context de idei pe tema marelui praznic creștin, Eminescu vorbește despre vechimea, superioritatea și rolul istoric și social-educativ al Evangheliei (cartea unde se relatează evenimentul-minune) în termeni foarte elogioși: «Iată, două mii de ani aproape de cînd ea (Evanghelia, n.n.) a ridicat popoare din întuneric, le-a constituit pe principiul iubirii aproapelui; de două mii

de ani biografia Fiului lui Dumnezeu e cartea după care se crește omenirea. Învățăturile lui Budha, viața lui Socrate și principiile stoicilor, cărarea spre virtute a lui Lao-tse, deși asemănătoare cu învățăturile creștinismului, n-au avut atîta influență, n-au ridicat atîta pe om ca evanghelia, această simplă și populară biografie a blindului Nazarinean, a cărui inimă a fost străpunsă de cele mai mari dureri morale și fizice, și nu pentru el, ci pentru binele și mîntuirea altora».

Cu alt prilej, pornind de la un text din Evanghelia lui Ioan (I, 9), Eminescu scrie o scurtă meditație intitulată *Lumină din lumină*, avînd ca temă dumnezeirea și eternitatea Logosului: «Cum ai putea să fii supus, / Să ispășești o vină, / Nerăsărit și neapus, / Lumină din lumină! / Cum ai putea să fii supus, / Să porți a vieții vină, / Făr-de apus și răsărit, / Lumină din lumină!», etc.

Sfînta Fecioară Maria, Maica Domnului, pe care Poetul o va menționa de multe ori în versurile și în proza sa beletristică, i-a inspirat, între altele, două poezii de profundă sensibilitate, sinceritate și devoțiune: *Rugăciune și Răsai asupra mea*.

În prima poezie, «*Maica Precurată și pururea Fecioara Maria*», pe care o numește și «*Lucafărul mărilor*», dîndu-i astfel valoare de simbol: călăuză pe marea vieții, precum și «*regină peste îngeri*», subliniind prin aceasta înalta vrednicie de care se bucură între sfinții lui Dumnezeu, dar și «*Lumină dulce, clară*», ca semn al bunătății și curăției, este invocată să-și «*pogoare privirea-i adorată*» asupra suferințelor oamenilor — al cărui ecou s-a făcut Poetul — și să-i ridice «*din valul ce îi bîntuie*». O variantă a acestei *Rugăciuni* cuprinde versurile: «*O, sfîntă Marie! / Regina țăriilor / Și acutul solilor, / Nădejdea corăbiei / Și pavăza săbiei, / Limanul sărmanilor / Și soarele anilor / O, Maica-ndurărilor, / Lucafăr al mărilor, / Ne dă bucurie, / Sfîntă Marie, / O, Sfîntă Marie!*».

În cea de a doua poezie, *Răsai asupra mea*, Sfînta Maica și pururea Fecioară este invocată de poet într-un moment de mare cumpănă sufletească și criză de credință, cînd îi cere să-și coboare privirea-i «*plină de milă caldă*» peste «*noaptea gîndurilor*» sale, să-i trezească, să-i reînsuflească «*speranța*» ce «*sta să moară*» și să-i «*redea credința din tinerețe*»:

«*Răsai asupra mea, Lumină lină,
Ca-n visul meu ceresc de-odinioară;
O, Maică sfîntă, pururea Fecioară,
În noaptea gîndurilor mele, vină!
Speranța mea tu n-o lăsa să moară,
Deși al meu e un noian de vină;
Privirea ta de milă caldă, plină,
Îndurătoare-asupra mea coboară.
Străin de toți, pierdut în suferința
Adîncă a nimicniciei mele,
Eu nu mai cred și n-am tărie.
Dă-mi tinerețea, redă-mi credința
Și reapari din cerul tău de stele,
Ca să te-ador de-acum în veci, Marie!*»

Este în versurile acestor două poezii, trăită și mărturisită la cea mai înaltă tensiune emoțională și frământare sufletească expiatoare, expresia, poate, a celor mai sincere, mai fidele, mai curate și mai pline de admirație sentimente față de «Născătoarea de Dumnezeu și Maica Luminii» din întreaga lirică românească!

Receptiv la valoarea conținutului și încântat de frumusețea lor expresivă, în manuscrisele eminesciene se găsesc câteva rugăciuni în limba latină, ca : *Pater noster*, *Ave Maria I... Rugăciunea Mariei Stuart*, regina Scoției, înaintea decapitării, «copiate de poet cu scopul de a cristaliza din ele rugăciuni pe versuri românești».

Cam acestea sînt poeziile cu tematică și conținut pe de-a-ntregul religios-bisericesc care alcătuiesc repertoriul liricii religioase propriuzise a lui Eminescu.

Dar, așa cum am spus, factorul religios-bisericesc, ca obiect de referință și utilizare, se întâlnește mai la tot pasul în scrisul lui Eminescu : sub formă de idei, aserțiuni, sintagme, cadru, imagini și atmosferă, terminologie proprie sau figurat-simbolică, ori ca tropi : metafore, comparații, alegorii, epitete ornante etc. ; asta dovedind că Poetul era cucerit pur și simplu de valoarea, frumusețea și puterea expresivă a limbajului poetic-religios. Pentru ilustrarea acestui adevăr ne stau la dispoziție, în continuare, numeroase și variate exemple.

În poemul *Lucafărul*, capodopera liricii lui Mihai Eminescu, capodopera poeziei românești și «testamentul spiritual» al Marelui Poet, găsim destulă substanță religioasă. Convorbirea dintre Tatăl ceresc și Hyperion, opoziția Tatălui ceresc la cererea acestuia, îndrăgostit de o pămînteancă, de a-l dezdunezei printr-o a doua naștere, dar de data aceasta «din păcat» ca toți muritorii, eternitatea și consubstanțialitatea lui Hyperion cu Părintele ceresc mărturisită de Acesta din urmă, precum și alte idei de aceeași factură, au făcut pe unii exegeți eminescieni să raporteze pe Hyperion-Lucafărul la Logosul divin, despre care, cum știm, se vorbește în Evanghelia și Epistola I a Sf. Ioan, de unde cu siguranță s-a inspirat Poetul. Într-una din strofele *Lucafărului* întâlnim versuri ca acestea : «*Noi nu avem nici timp, nici loc / Și nu cunoaștem moarte*», care exprimă, de fapt, atemporalitatea, ubicuitatea și nemurirea — trei din însușirile fundamentale ale lui Dumnezeu-treimic, iar într-una din numeroasele variante ale marelui poem se spune : «*Tu din eternul meu întreg / Rămîi a treia parte ; / Cum vrei puterea mea s-o neg, / Cum pot să-ți dărui moarte ?*», versuri care ne duc cu gândul la dogma creștină a Sfintei Treimi, Hyperion substituind pe Sfîntul Duh.

În *Scrisoarea I*, abordînd problema cosmogonică, adică a creării lumii ex nihilo, Eminescu apelează atît la cartea Genezei (I, 1-31) din Biblie, pe al cărei referat, cum se știe, se întemeiază învățătura dogmatică a religiei creștine, cît și la *Imnul creației* din Rigveda, una din cărțile sfinte budiste, precum și la teoria cosmogonică a lui Kant-Laplace. Pe același referat al Genezei se sprijină și poemul manuscris *Genai*.

Un manuscris conține o nuvelă, *Iconostas și fragmentarium*, publicată postum, cu subiect dintr-un ghetou evreiesc sucevean. Eminescu

își scoate personajul feminin, pe tînăra Hagar, tot din Geneză (cap. XVI); aceasta vorbește despre Mesia: «...veni-va ziua în care se va ridica un erou care va aduce nouă mîrire și nouă putere». Ceilalți eroi ai nuvelei poartă, de asemenea, nume biblice vechi-testamentare: Levi-Canaan, Ismail, Ruben (pe care îl vom găsi și în nuvela *Sărmanul Dionis*, aici în ipostaza unui mare înțelept). Ca mijloace de exprimare, folosește o serie de comparații care trimit la Vechiul Testament: casele evreilor sînt «uniforme ca legile Pentateuhului», locașul lor de închinare, în mijlocul cărui se găsește «Legea» pare «trist ca o viziune din Isaia, ca o tînguire a lui Iezechil», doi din marii profeți biblici.

Samson și Dalila din *Scrisoarea V* sînt tot personaje biblice vechi-testamentare (Judec., cap. XVI). În basmul versificat *Fata în grădina de aur*, Dumnezeu este numit cu termenul ebraic Adonai și este caracterizat astfel: «O, Adonai, al cărui gînd e lumea / Și pentru care toate sînt de față...». Plîngîndu-se odată de suferințele ce-i provocau ulcerările de la picioare, Eminescu se compara cu biblicul Iov. Scepticismul din *Ecclesiastul Vechiului Testament* pune amprentă puternică pe unele din marile creații ale Poetului: *Memento mori!* (Panorama deșertăciunilor), *Glossa*, *Epigonii*, *Împărat și proletar*, ș.a. Din toate acestea se vede că Poetul cunoștea foarte bine Vechiul Testament și că avea simpatie și admirație pentru poporul biblic.

În unele poezii eminesciene, Sfînta Fecioară Maria servește ca termen de comparație în treaptă superioară sau ca model iconografic. Astfel, chiar la începutul *Lucefărului*, frumusețea fetei de împărat este asemuită cu cea a Sfintei Fecioare în raport cu ceilalți sfinți: «Și era una la părinți / Și mîndră-n toate cele, / Cum e Fecioara între sfinți / Și luna între stele» — aici cuvîntul «mîndră» avînd vechiul înțeles popular de «frumoasă», «încîntătoare». În bijuteria lirică *Atît de fragedă...* poetul își imaginează iubita «ca o icoană / A pururi verginei Marii», pe fruntea ei, «purtînd coroană». În *Venere și Madonă*, poem cu substrat moral, construit pe antiteza sfințenie-păcat, bine-rău, Sfînta Fecioară Maria e investită cu valoare de simbol al frumuseții și purității morale, în contrast cu frumusețea fizică a Venerei antice. După cum Rafael, marele pictor al Renașterii, prin celebrele sale Madone, a divinizat femeia conferindu-i însușiri și atitudini dumnezeiești, tot așa Poetul, în viziunea sa, a transfigurat femeia, a idealizat-o, făcînd-o «prototipul îngerilor din senin», transfigurare de care — spre marea lui decepție — aceasta, prin comportarea ei, s-a arătat însă nevrednică, rămînd femeia obișnuită.

Așa cum deja s-a amintit, în multe poezii se face apel la îngeri — buni sau răi —, pe care Poetul îi investeste cu funcții și valori de simboluri, de metafore, de alegorii. Un bine-cunoscut poem chiar poartă titlul *Înger și demon*, construit pe o puternică antiteză. Îngerul de aici este un înger bun și este întruchipat într-o copilă inocentă, ce se roagă în genunchi într-o biserică, la icoana Sfintei Fecioare. Într-un colț, mai în spate, întruchipat într-un tînăr «cu fața tristă», cu «suflet apostat», «cufundat în întuneric lîng-o cruce mîrmurită» se află demonul. Antiteza este foarte sugestivă:

«*Ea : un înger ce se roagă — El : un demon ce visează ;
Ea : o inimă de aur — El : un suflet apostat ;
El, în umbra lui fatală, stă-ndărătnic rezemat —
La picioarele Madonei triste, sfântă — Ea veghează*».

Îngerul din poezia *Înger de pază* este o frumoasă metaforă pentru iubita Poetului. Într-o strofă din *Luceafărul*, fata de împărat aseamănă astrul ceresc de care s-a îndrăgostit cu un înger: «*O, ești frumos cum numa-n vis / Un înger se arată*». În nuvela filosofică *Sărmanul Dionis*, Dan și Maria, doi din eroii principali, trăiesc serviți de îngeri în acompaniamentul stelelor ce murmură «*divina rugăciune a universului*». Tot aici un înger cu o minte mai speculativă repetă teoria înălțării spre dumnezeire prin adâncirea propriei credințe. Îngeri și demoni găsim și în poemul postum *Povestea magului călător în stele*.

Biserici, domuri, temple, cimitire, sacerdoți oficiind slujbe, acte de ritual, obiecte de cult religios, atmosferă și atitudine de durere în fața morții, ca elemente de decor și recuzită poetică, găsim în: *Strigoii*, *Gemenii*, *Mortua est!*, *Mureșanu* (tablou dramatic), *Pierdută pentru mine zâmbind prin lume treci*, *O, mamă...*, *Înger și demon*, de care am amintit, ș.a.

Biserica din *Melancolie* pare a fi vechea bisericuță din Ipoteștii copilăriei Poetului, iar în versul «*Credința zugrăvește icoanele-n biserici*» este pusă originea spirituală a picturii bisericești cu rolul ei didactic, educativ și decorativ. Poeziile *Pierdută pentru mine...* și *O, mamă...* sînt foarte înrudite ca atmosferă, stare afectivă și atitudine în fața morții: în amîndouă se exprimă nemărginita durere și profundul regret al Poetului pentru moartea mamei sale; prima ne înfățișează sffșietorul moment al înmormîntării, a doua, regretul și durerea încercate de Poet, la scurtă vreme după înmormîntare, venit să se prosterne la mormîntul «*dulcei mame*». Afirmația atee din finalul poeziei *Mortua est!* ni se pare o atitudine de formație, nu una de convicțiune ireligioasă de durată. Slujba de înmormîntare din marele poem *Strigoii* e prinsă în cadrul, atmosfera și unele amănunte ale unui astfel de trist eveniment:

«*Sub bolta cea înaltă a unei vechi biserici,
Între făclii de ceară arzînd în sfeșnici mari,
E-ntinsă-n haine albe, cu fața spre altar,
Logodnica lui Arald, stăpîn peste avari ;
Încet, adînc răsună cîntările de clerici,*

.....
Și lîngă ea, -n genunche, e Arald, mîndru rege
.....

*Făcliile ridică, se mișcă-n line pasuri,
Ducînd la groapă trupul reginei dunărene
Monahi, cunoscătorii vieții pămîntene,
Cu barbele lor albe, cu ochii stinși sub gene,
Preoți bătrîni ca iarna cu slabele lor glasuri
O duc cîntînd prin tainiși și pe sub negre bolți ;
A misticii religii întunecoase cete,*

*Pe funii lungi coboară sicriul sub părete,
Pe piatra prăvălită pun crucea drept pecete
Sub candela ce arde în umbra unui colț...*

În casa nevestei lui Călin din poemul *Călin — file din poveste* găsim obiecte de cult creștin: «*Sub icoana afumat-a unui sfânt cu comănac / Arde-n candelă-o lumină cât un sîmbure de mac ; / Pe-a icoanei policioară busuioc și mint-uscată / Implu casa-ntunecoasă de-o mireasmă pipărată*». Splendide decoruri și imagini din paradisul biblic întîlnim în romanul *Geniu pustiu*, în nuvelele *Sărmanul Dionis* și *Cesara*, în basmul cult *Făt Frumos din lacrimă*, în unele poezii.

Uneori, preoții, pustnicii și călugării prezenți în poeziile și proza sa sînt nominalizați, alteori sînt anonimi; unii sînt priviți cu simpatie și admirație, alții cu rezervă. A se vedea: *Sărmanul Dionis*, *Cesara*, *Pustnicul* (povestire transpusă în versuri sub titlul deja menționat: *Povestea magului călător în stele*), *Viața, Părintele Ermolachie Chisliță*, ș.a.

Cu rude călugări și călugărițe, Eminescu cunoștea direct și era oarecum familiarizat cu mediul monahal, cu mănăstirile și rînduielile lor proprii, cu slujbele lor zilnice, cu slujitorii, treptele și funcțiile cîmului monahal, — după cum ne încredințează, între altele, poezia *Doina*. Invocînd figura eroică a lui Ștefan cel Mare, mortul de la Putna, Poetul cere marelui Voievod să se scoale de sub lespede de piatră a mormîntului, să lase grija mănăstirii, al cărei ocrotitor este, «*în seama părinților*» și — simbol al dezrobirii și libertății naționale! — să pornească iarăși la luptă pentru «*mîntuirea*» neamului său: «*Ștefane, măria ta, / Tu la Putna nu mai sta. / Las-arhimandritului / Toată grija schitului, / Lasă grija sfinților / În seama părinților : / Clopotele să le tragă / Ziuantreagă, noaptea-ntreagă, / Doar s-o-ndura Dumnezeu / Ca să-ți mîntui neamul tău...*».

Nu ni se pare lipsit de importanță a adăuga celor spuse pînă acum și alte mărturii și ipostaze de folosire a factorului religios-bisericesc. Așa, bunăoară, în postuma *Apari să dai lumină*, suferințele sale îi aduc Poetului în minte imaginea «*durerilor lui Christ*» răstignit «*pe cele două brațe întinse a sfintei cruci*». Într-un medalion-manuscris (publicat de G. Călinescu sub titlul *Moș Iosif*), Eminescu, prin gura eroului său, vorbește despre «*atotputernicia lui Dumnezeu*» și face aprecieri asupra Bibliei, pe care o socotește centrul în jurul căruia gravitau «*miile de cunoștințe*» ce le avea în capul său de «*polistihuitar*» Moș Iosif, pentru care «*Biblia era simbolul întregii maniere de a privi lumea*»... «*Știința pozitivă știa să o împace cu învățăturile Bibliei foarte ușor*»; pentru el «*istoria veche era... o pregătire la creștinism, evul mediu era plantarea lui, iar vremile viitoare vor face din pămînt grădina Domnului*». Într-un manuscris — variantă la textul tipărit al *Scrisorii III*, Hristos este invocat «*să curețe locul cu lovituri de bici și bîtă*», adică să alunge pe pseudopatrioții de la cîrma țării. Făcînd apel la Iisus Hristos să pedepsească «*greco-bulgărimea*» din fruntea țării, Poetul avea în minte în acel moment imaginea din pericopa biblică a alungării zarafilor din templu. Pentru simetrie cu Mircea, din prima parte a *Scrisorii*, în finalul textului destinat tiparului înlocuiește, însă, pe «*Christ*» cu Vlad Țepeș. Un proiect de dramă istorică avînd ca temă pătrunderea religiei creștine

În părțile dunărene, confruntarea dintre păgânism și creștinism, Eminescu și l-a intitulat semnificativ *Crucea în Dacia sau Joe și Christ*. Apariția, sub îngrijirea lui Odobescu și Slavici, a operelor lui Nicolae Bălcescu, îl fac pe Poet să spună despre *Istoria românilor sub Mihai-vodă Viteazul* că este «*evanghelia neamului*», iar într-o dare de seamă asupra activității Clubului studenților din Iași pe 1875—1876, Eminescu îndemna «*să se cerceteze terenul larg al dreptului canonic, rămas cu totul în desuetudine astăzi*», de unde deducem că prețuia foarte mult această ramură a științei dreptului.

Biserica românească, îndeosebi Mitropolia Moldovei, ca instituție de seamă în viața poporului nostru, a făcut parte dintre preocupările majore ale Marelui Poet, în publicistica sa militantă. Într-un articol din Timpul din 22 martie 1882, el considera această instituție drept o «*creațiune eminentă națională*», o păstrătoare a ființei naționale și a graiului românesc unitar, mai cu seamă la românii aflați în vremea aceea sub stăpânirea marilor imperii vecine, și o definea ca «*maica spirituală a neamului românesc, care a născut unitatea limbii și unitatea etnică a poporului; ea care domnește puternică și dincolo de granițele noastre*»; ea care este «*asilul de mîntuire națională în țări unde românul nu are stat*». Eminescu recunoaște Bisericii funcția ei cultural-educativă și rolul ei de ocrotitoare a credincioșilor ortodocși trecuți cu forța la alte confesiuni. Are cuvinte pline de admirație pentru marii cărturari bisericrești, mitropoliții Varlaam, Dosoftei, Veniamin Costachi. Sub forma unor întrebări, Eminescu exprima, la un moment dat, în paginile ziarului Timpul, niște adevăruri de necontestat despre rolul istoric și educativ-cultural al Bisericii moldovene: «*...N-a reprezentat Mitropolia Moldovei un principiu moral în istorie? N-a fost ea aceea care a dat realizmul evanghelic populațiilor aservite din Polonia? (E vorba probabil de «unirea» religioasă de la Brest (1598), prin care au fost trecuți cu forța la catolicism credincioșii ortodocși din acele părți). N-a fost ea aceea care în persoana lui Varlaam a făcut ca Duhul Sfînt să vorbească în limba neamului românesc, să ridice în graiul de miere al coborîtorilor armilor romane Sfînta Scriptură și preceptele blîndului Nazarinean?»*

Problema interconfesională locală a preocupat, de asemenea, pe Eminescu, asupra ei exprimînd adevăruri ca acestea: «*...ni se pare că nici un neam de pe fața pămîntului nu are mai mult drept să ceară respectarea sa precum românul, pentru că nimeni nu este mai tolerant ca dînsul. Singure țările românești sînt acelea în care din vremi străvechi fiecare a avut voie să se închine la orice Dumnezeu a voit și să vorbească ce limbă i-a plăcut. Nu se va găsi o țară în care să nu se fi încercat de a se face prozeliți din conlocuitorii de altă lege ori de altă limbă; hughenoții în Franța, maurii în Spania, polonii față de ruteni, ungurii cu românii — toți au încercat a cîștiga pentru cercul lor de idei, populațiile conlocuitoare, și aceasta prin presiune, cu de-a sila...».*

Eminescu a manifestat totdeauna un adevărat cult pentru vechea carte românească, pentru limba textelor religioase. Tipărituri religioase din veacurile bătrîne găsisese în biblioteca tatălui său, în biblioteca «gimnaziștilor români din Cernăuți», unde, prin alte cărți, se aflau: *Cazania* lui Varlaam, 1643, *Psaltirea-n versuri* a lui Dosoftei, 1673 (din care

va împrumuta imagini în *Luceafărul*), *Cheia înțeleșului* a lui Ioanichie Galeatovschi, 1679 (prima carte imprimată în tipografia Mitropoliei din București). Întilnise carte veche bisericească la Viena, iar mai târziu, ca director al Bibliotecii din Iași, a arătat un interes deosebit pentru înzestrarea colecțiilor de cărți rare de aici cu imprimate și manuscrise religioase. O carte mult prețuită de Poet era *Carte foarte folositoare de suflet* a lui Nicodim Aghioritul.

Vorbind despre rolul unificator de neam și grai al cărților bisericești în limba română, Eminescu spunea următoarele, într-un articol din 10 octombrie 1881: *«Ei bine, Biserica și domnii noștri au combătut Reforma cu armele ei proprii. Au pus a se traduce cărțile bisericești în limba română, au introdus limba poporului în Biserică și stat, în locul celor străine, hieratice. Dacă chiar ar fi existat înclinări de dialectizare a limbii noastre, ele ar fi încetat din momentul în care Biserica a creat limba literară, a stințit-o, a ridicat-o la rangul unei limbi hieratice și de stat»*. Criticînd pe *«stricătorii de limbă românească»* din vremea sa, Eminescu subliniază astfel, în acest context, aportul mitropolitului Varlaam al Moldovei la unificarea și promovarea limbii românești în Biserică: *«...Bietul Varlaam (...) care în înțelegere cu domnii de atunci și cu un sinod general al Bisericii noastre (e vorba de sinodul de la Iași, 1642, n.n.) au întemeiat acea admirabilă unitate, care a făcut ca limba noastră să fie aceeași, una și nedespărțită în palat, în colibă și în toată românimea, și-ar face cruce, el, creștinul, auzind o păsărească pe care poporul, vorbitorul de căpetenie (...) n-o mai înțelege...»*. Și exemplele de felul celor de mai sus s-ar putea înmulți.

Vorbind de factorul religios-bisericesc în opera lui Mihai Eminescu, nu am avut intenția să facem o analiză exegetică, ci scopul nostru a fost acela de a prezenta cititorilor acestor rînduri aspecte dintr-un domeniu — cum am spus — mai puțin cunoscut, sau aproape deloc, din scrisul literar al Marelui Poet. Și, cu aceasta, de a împlini un gol de ordin informativ și afectiv și a întregi, astfel, conturul cărțurăresc-spiritual al *«Luceafărului poeziei românești»*. Căci a ignora un astfel de domeniu de manifestare scriitoricească înseamnă, într-adevăr, un imens gol și o privare a mării personalități a Poetului de un bun ce îi aparține și, deci, i se cuvine. Prezentînd aspecte și ipostaze ori mijloace și procedee de exprimare religioasă-bisericească în opera lui Eminescu, n-am avut intenția *pro domo* de a face cu orice preț din Marele Poet un scriitor religios. Ar fi fost o exagerare, un non-sens. L-am lăsat pe Eminescu așa cum a fost în privința aceasta: nici un trăitor «habotnic» al credinței și învățaturii religioase a moșilor și strămoșilor săi, în care se născuse, dar nici un repudiator categoric și definitiv al acesteia, un necredincios convins și statornic în necredința sa, — căci numeroasele exemple întilnite pe parcurs, scoase din versurile și proza sa, ne opresc, obiectiv vorbind, a-i pune această etichetă.

Privită în ansamblu, aria religioasă-bisericească a activității scriitoricești a lui Mihai Eminescu este — ne-am putut da seama — dacă nu prea bogată, oricum destul de variată, cu consum de multă materie

cenușie, cu frământări și elaborări ideatice de înaltă ținută cerebrală, de încărcată tensiune afectiv-emoțională, de fermecătoare exprimare românească.

Scriind rîndurile acestea, le-am găndit și simțit ca pe un modest, dar sincer omagiu de admirație și supremă prețuire a Marelui Poet, la împlinirea unui secol de la moartea sa; o moarte fizică convertită într-o eternitate spirituală: a sa ca geniu poetic național și universal, dar și a neamului românesc care l-a odrăslit.

Prof. ADRIAN N. POPESCU

BIBLIOGRAFIE (selectivă): 1) Eminescu, *Opere*, îngrij. și introd. de D. Perpessiciu, vol. IV-V; *Poezii postume*, București, Edit. Academiei, 1952—58; 2) Eminescu, *Poezii. Proză literară*, vol. II, ediție de Petru Creția, București, 1978, Edit. Cartea Românească; 3) Rosa del Conte, *Mihai Eminescu o dell'Assoluto*, Societă Tipografia Editrice Moderne, Modena, 1962; 4) Alain Guillerrou, *Geneza interioară a poeziilor lui Eminescu*, trad. de Gh. Bulgăr și Gabr. Pârvan, Edit. Junimea, Iași, 1977, *Eminesciana* 11; 5) D. Murărașu, *Mihai Eminescu. Viața și opera*, București, 1983; Edit. Eminescu; 6) G. Călinescu, *Mihai Eminescu. Studii și articole*, Edit. Junimea, Iași, 1978, *Eminesciana* 13; 7) Amita Bhowse, *Eminescu și India*, Edit. Junimea, Iași, 1978, *Eminesciana* 15; 8) Petru Rezuș, *Mihai Eminescu*, București, 1983, Edit. Cartea Românească; 9) Augustin Z. N. Pop, *Eminescu și Biserica străbună*, art. în «Biserica Ortodoxă română», an. XCVII, nr. 5—6, mai-iunie 1979, București, p. 724—744; 10) Arhim. Bartolomeu Valeriu Anania, *Între Luceafăr și Logos*, art. în «Îndrumător bisericesc misionar și patriotic» 6, editat de Episcopia Buzăului, 1987, p. 110—115; 11) Ioana Emilia Petrescu, *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, București, Edit. Minerva, 1978.

MITROPOLITUL GRIGORIE DASCĂLUL

După revoluția lui Tudor Vladimirescu din 1821 în Țara Românească, epoca renașterii vieții bisericești este legată de personalitatea cărturarului și patriotului mitropolit Grigorie IV Dascălul, una din figurile cele mai reprezentative ale ierarhiei bisericești din Țara Românească din tot trecutul ei.

Era originar din București, născut în 1765, și primise la botez numele Gheorghe. «Părinții lui erau români și de bun neam; dar care le-a fost numele și ce în-deletnicire aveau, nu știm. Că Grigorie, în smerenia lui adîncă, n-a lăsat însemnare despre aceasta, ca să nu se laude cu cele lumești și trecătoare»¹. După tradiție, numele său de familie ar fi fost Miculescu².

1. Pr. Nicolae M. Popescu, *Viața și laptele părintelui Grigorie Dascălul, mitropolitul Țării Românești*, în «Biserica Ortodoxă Română», anul LII (1934), Nr. 5—6 (Număr festiv, *Grigorie Dascălul — Mitropolitul Ungrovlahiei + 1832—1934*), p. 290; A se vedea și Ion Ionașcu, *Știri noi despre Mitropolitul Grigorie Dascălul*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LVI (1938), Nr. 1—4, p. 18—29; Idem, *Mitropolitul Grigorie IV și întrebuițarea unor venituri în vremea păstoriei lui*, în «Raze de lumină», București, X, 1938, p. 270—301 (și extras): Pr. Nicolae Șerbănescu, *Mitropolitul Ungrovlahiei*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXVII (1959), Nr. 7—10, p. 808—810.

2. Pr. Prof. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, 3, București, 1981, p. 38; Constantin N. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV al Ungrovlahiei*. Teză de doctorat, Chișinău, 1927, p. 1, nota 1.

A urmat cursurile vestitei școli de la Sfântul Sava, care durau atunci 12 ani, unde a învățat «limba elinească, latinească, românească, teologia (cu profesorul «cel de la sfânta mitropolie») și alte științe»³, fiind un student sirguincios «că înjuga nopțile cu zilele».

În timpul studiilor a avut colegi pe moldoveanul monah Gherontie, care fusese trimis la București împreună cu ieromonahul Dorotei, de către Paisie, starețul minăstirii Neamț, «spre învățătura limbii elinești», și întru ei s-a încheat o frățescă și statornică prietenie⁴.

«Iar când Gheorghe isprăvi învățăturile cu laude neprecupețite din partea dascălilor săi, vrură părinții, doriră rudeniile, căutară stăpînitorii cei mari ai țării să-l tragă spre dregătorii pe acest prea pricopsit întru învățatură tinăr. Iar el nu se lăsă biruit de măriile cele lumești, ci în tovărășia prietenului său Gherontie părăsi școala «Sfântul Sava» și își îndreaptă pașii spre viața Sfântului Sava, alergînd la minăstirea Neamțului din Moldova. Și acestea s-au întimplat cam pe la anii 1790»⁵. În minăstirea Neamț, tinărul Gheorghe a fost tuns în monahism de însuși Paisie, schimbîndu-i numele în Grigorie, și în curînd a fost hirotonit ierodiacon. Ca «stareț și părinte duhovnicesc» Grigorie și-a ales pe monahul Gherontie, prietenul său de studii de la București, «și cu el împreună într-o ascultare au fost».

Din încredințarea starețului Paisie, ierodiaconul Grigorie, împreună cu prietenul său Gherontie, au început să traducă felurite cărți de învățatură din limba greacă în limba română.

În octombrie 1793 ajunge mitropolit al Ungrovlahiei Dositei Filitti (1793—1810). El ceru de la minăstirea Neamț să i se trimită «doi părinți procopsiți la talmăcirea sfintelor cărți după elinie», care să aibă și grija tipografiei, după ce arhimandritul Grigorie, viitorul episcop al Argeșului (1823—1828, cu mormîntul la minăstirea Antim), trecuse de aici ca igumen la minăstirea Vierș în jud. Muscel. În toamna anului 1796 Grigorie și Gherontie erau la București, dar în curînd se reîntorc la Neamț «să aducă cărți din bogata bibliotecă paisiană, și poate și din traducerile lor». În 1799 se regăseau la București, cînd apare din tiparnița mitropoliei prima lor lucrare comună, traducerea *Carte folositoare de suflet*, din porunca și cu cheltuiala mitropolitului Dositei «spre folosul cel de obște», un îndreptar pentru taina sfintei mărturisiri. Era prima traducere românească a acestei cărți, fiind retipărită apoi în 1800, și într-o altă ediție, la Iași în 1819. Cartea este împărțită în trei părți, «dintre care cea dentăi cuprinde învățatură către duhovnic, a doua canoanele Sfântului Ioan Postnicului, iar a treia sfătuire către cel ce să ispoveduește». Cartea (în 4°, are 12 file nenumerotate și 145 file numerotate) cuprinde două prefețe. Prima este iscălită de traducătorii Gherontie și Grigorie și este adresată mitropolitului Dositei, iar a doua prefață, neiscălită, se adresează către «Cei întru Hristos cinstiți părinți duhovnici», pentru «ca să se facă oarecum mai lesnicioasă greutatea ce pătinesc la lucrul dregătoriei lor», de a «împăca pe oameni cu Dumnezeu...».

3. Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 1—2.

4. A ajuns stareț al Mînăstirii Neamț între 1800—1802 (Diacon Ioan Ivan și Pr. Scarlat Porcescu, *Mînăstirea Neamț*, Iași, 1981, p. 237.

5. Pr. Nicolae M. Popescu, *op. cit.*, p. 291—292.

Pe verso titlului se află stema țării și versurile din *Psaltirea* de la București, din 1796⁶.

În 1801 tipăreau în comun două traduceri: *Chiriacodromion, ce cuprinde întru sinte tîlcurile tuturor Evangheliilor a duminecilor celor de preste an și după fiește carea tîlcuire a Evangheliei și osebit cuvînt pentru învățatura năravurilor, alcătuit de prea Sfințitul arhiepiscop al Astrahanului chir Nichifor, iar acum tîlmăcit după cel grecesc întru a doua domnie aicea a prea luminatului nostru domn Io Alexandru Constantin Muruz Voevod, din porunca prea sfințitului arhiepiscop și mitropolit a toată Ungrovlahia chiriu chir Dosithei, cu o căruia blagoslovenie și cheltuială s-au tipărit spre folosul cel de obște al neamului rumânesc, întru al optelea an al păstoriei prea sfinției sale în tipografia sîntei mitropolii din București. La anlu de la Hr(istos) 1801, în luna ianuarie, de Stanciu Thom. ti.* (În folio, cu 4 foi la început nenumerotate, 248 numerotate, și iar 3 foi nenumerotate). Pe verso titlului se află stema Țării Românești și a Moldovei după *Liturghierul* din București, din 1747, cu versurile asupra stemei imitate după *Evanghelia* de la Rîmnic din 1746. Are două prefețe, prima semnată de Gherontie și Grigorie, iar a doua de Dosithe mitropolitul Ungrovlagiei⁷.

Cartea, tipărită «*spre folosul cel de obște al neamului rumânesc*», purtînd pe verso titlului stema Țării Românești și a Moldovei, a avut o largă răspîndire, fiind repărită în mai multe rînduri: la Buzău în 1839, la Iași în 1840—1841, la București în 1867, în timpul mitropolitului Nifon (1850—1875), și în 1960, în «alcătuirea» patriarhului Justinian (1948—1977).

Pe lîngă osteneala traducerilor, ierodiaconul Grigorie a fost însărcinat de mitropolitul Dositei să poarte de grijă și de biblioteca Mitropoliei din București⁸.

În 1802 Grigorie și Gherontie se aflau din nou în mînăstirea Neamț. În 1803 scaunul mitropolitan din Iași a fost ocupat de mitropolitul Veniamin Costachi (1803—1808; 1812—1821; 1823—1842), care cunoștea și prețuia pe cei doi călugări cărturari de mai mult timp. La îndemnul său, ei au început să traducă noi lucrări, care s-au tipărit apoi în tipografia Mitropoliei din Iași, cum au fost: *Întrebări și răspunsuri oarecare bogoslovești ale Sîntului Atanasie*, traduse și tipărite din porunca și cheltuiala mitropolitului Veniamin, «spre folosul cel de obște» (Mitropolia Iași, 1803, în 4° mic, cu 12 foi + 43 pagini). Cartea poartă prefața lui Gherontie și Grigorie, «din Sfînta Monastire Neamțului, care au făcut traducerea»⁹. Este un manual de teologie dogmatică ortodoxă destinat elevilor Seminarului de la Socola, înființat de mitropolitul Veniamin Costachi în anul 1804, în care se tra-

6. *Bibliografia Românească Veche* (Ioan Bianu și Nerva Hodoș), tom. II București, 1910, p. 411—412; Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 107—110; Idem, *Puține cuvinte pentru strădania cărturărească a mitropolitului Grigorie Dascălul al Ungrovlahiei*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LII (1934), Nr. 5—6, p. 327. Cartea s-a bucurat de numeroase retipăriri, a șasea oară în 1929, în Tipografia Cărilor Bisericești, București.

7. *Bibliografia Românească Veche*, cit., p. 422—425; Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 110—112. *Chiriacodromionul* a fost alcătuit în limba greacă populară, la îndemnul mitropolitului Veniamin, de arhiepiscopul Astrahanului, Nichifor Teotochi († 1800), fost director al Academiei din Iași pe la 1764 și apoi profesor al beizadelor voievodului Moldovei Grigorie Ghica (Prof. Constantin N. Tomescu, *Puține cuvinte...*, p. 328).

8. Biblioteca Mitropoliei din București a fost bogată. Pe la 1819 se afla în stăpînire a unei culegiri de cărți europene de mare valoare. Pe la 1836 Petre Poenaru a putut alcătui «catalogul cărților streine» din bibliotecă cu peste 8000 de volume. (Constantin N. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV...* p. 5, nota 4).

9. *Bibliografia Românească Veche*, cit., p. 444; Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 112.

tează în 21 de întrebări și răspunsuri despre Dumnezeu, despre însușirile Lui, Sfânta Treime, iconomia întrupării.

A lui *Theofilact arhiepiscopul Bulgariei, tilcuire la cele patru Evangheliile din limba elinească tilmăcită și cu însemnări oarecare de la Evthimie Zigadinos addogită*. (Mitropolia Iași, 1805, în folio cu 6 file + 708 pagini).

Pe verso titlului se află cele două steme, ale Moldovei și Țării Românești, cu patru versuri la adresa domnului Alexandru Moruzi. Poartă două prefețe, una a mitropolitului Veniamin și a doua a traducătorilor, Gherontie și Grigorie¹⁰.

A celui *întru sfinți părintelui nostru Ioan Damaschin descoperire cu amăruntul a pravoslavniceii credințe*. (Mitropolia Iași, iunie, 1806, în 4° cu 10 foi + 564 pagini).

La sfârșitul traducerii s-au adăugat de cei doi traducători și însemnări «de la dascălii noștri avîndu-le, cînd ne-am paradositu, iară altele «culese din diferite alcătuirii»¹¹.

Octoii, Buda, 1811 (în folio cu 357 file), tipărit «prin osîrdia la îndreptarea tilmăcirii și cu cheltuiala a smeritului episcop al Argeșului, Iosif»¹².

Activitatea celor doi cărturari a fost întreruptă din cauza războiului ruso-turc din 1806—1812. Mitropolitul Veniamin a fost nevoit și el să-și părăsească scaunul și să se retragă la mînăstirea Neamț, unde a înființat o nouă tipografie. În toamna aceluiași an, Grigorie și Gherontie, împreună cu alți doi călugări, duhovnicul Calinic din mînăstirea Secu și călugărul Iachint, au pornit într-o călătorie spre Muntele Athos «să se închine sfințelor mînăstiri celor de acolo și să se înțilnească cu pîrînții cei cuvioși pentru folosul sufletului». Pe drum, cînd au ajuns la Seres, departe de trei zile pe jos pînă la Sfîntul Munte, Iachint s-a despărțit de ei, spunînd că are să meargă la Ierusalim. Ceilalți trei au ajuns la Sfîntul Munte și cînd s-au întors, ajungînd în preajma orașului Filipopolis (azi Plovdiv, în Bulgaria), au căzut între tilhari, care i-au chinuit și le-au luat tot ce aveau. Gherontie, mai bătrîn, a decedat acolo. Grigorie, împreună cu Calinic, i-au ridicat trupul și l-au îngropat în mînăstirea Anarghiri din apropiere. Cînd s-au împlinit șapte ani, Grigorie s-a dus la mînăstirea Anarghiri, l-a dezgropat, și întorcîndu-se la București i-a îngropat osemintele în pămîntul țării.

Rămînînd singur, Grigorie trăiește în mînăstirea Neamț, urmîndu-și ascultarea în traducerea și tipărirea de cărți. Acum a tipărit la Neamț, în tipografia înființată de mitropolitul Veniamin, trei din traducerile rămase de la Gherontie: *Chegarion de Pericitul Augustin* (în 4° cu 10 file + 450 pagini), cu diferite cugetări, cuvîntări «pentru privirea lui Hristos» sau «zdrobirea inimii». Pe ultimele 10 pagini, cu numerotație aparte, e prescurtarea celor 20 de catisme ale Psaltirii lui David, făcută de Augustin pentru cuvioasa lui mamă, Monica. Traducerea în românește este făcută numai de Grigorie¹³.

Apologia Sfîntului Dimitrie al Rostovului (Mănăstirea Neamț, în 4° cu file + 193 pagini, 1816, și retipărită la București în 1819) Cartea, tradusă din limba greacă, era îndreptată împotriva propagandei «celor fără de Dumnezeu ai veacului acestuia», a Volteiștilor¹⁴.

10. *Ibidem*, p. 466—470; Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 113—114; Idem, *Puține cuvinte...*, p. 328.

11. *Ibidem*, p. 482—485; *Ibidem*, p. 115—116; *Ibidem*, p. 328—329.

12. *Ibidem*, vol. III, p. 47—50; Constantin N. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV*, p. 121—122; Idem, *Puține cuvinte*, p. 329—330.

13. *Ibidem*; Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 117—118; Idem, *op. cit.*, p. 329.

14. *Ibidem*, vol. III, p. 136, p. 288—289, vol. IV, p. 301; Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 118; Idem, *op. cit.*, p. 329.

Tîlcuirea pre scurt... la antifoanele celor 8 glasuri de Calist Xantopol (teolog din secolul al XIII-lea), la care Grigorie a mai adăugat trei lucrări mai mici, traduse numai de el, privitoare la purcederea Sfintului Duh. Cartea s-a tipărit în în 1817 la Mănăstirea Neamț (în 8° cu 206 file) cu binecuvîntarea mitropolitului Veniamin ¹⁵.

La mănăstirea Neamț, ierodiaconul Grigorie a tipărit în 1816 traducerea sa proprie: 'Επιτομή τῶν θείων δογμάτων *adecă arătate sau adunare pre scurt a dumnezeștilor Dogme ale credinții* (Mănăstirea Neamț, februarie 1816, în folio cu 6 file + 527 pagini + 3 fețe erata). Cartea este alcătuită «prea înțeleptului Atanasie de la Paros», tradusă «prin osirdia și silința» episcopului Iosif al Argeșului, și «s-au dat în tipar» cu blagoslovenia mitropolitului Veniamin ¹⁶.

La rugămintea călugărilor din mănăstirea Neamț, ierodiaconul Grigorie scrie și tipărește *Viața cuviosului părintelui nostru starețul Paisie* (Mănăstirea Neamț, 1817, în 4° cu 19 file nenumerotate), intercalată în lucrarea *Adunare a cuvintelor celor pentru ascultare*, de la mulți sfinți și dumnezeești părinți spre folosul celor ce întru dînsa vor voi să se grijească de mîntuirea lor. Și viața cuviosului părintelui nostru starețului Paisie împreună cu oarecare din trimiterile sfinției sale. Acum întii tipărite. Cu blagoslovenia prea Sfințitului mitropolit al Moldovei chir Veniamin. Prin osirdia prea cuviosului stareț și arhimandrit al sfintelor monastiri Neamț și Secu, chir Silvestru ¹⁷.

Apoi, ierodiaconul Grigorie părăsește pentru totdeauna mănăstirea Neamț, «din ce pricină nu știm» ¹⁸, și se așează, poate prin grija episcopului Iosif al Argeșului, la mănăstirea Antim din București, iar de aici s-a retras la mănăstirea Căldărușani, «trăind în rugăciune, talmăcind cărți din porunca mitropolitului țării și necăutînd nici o dregătorie bisericească» ¹⁹.

Cum se consideră, ierodiaconului Grigorie i se datorește, poate la îndemnul și cu cheltuiala episcopului Argeșului, Iosif, publicarea cărții polemice, care nu poartă numele autorului: 'Αντίρρησις *Combaterea dialogurilor alăturate la cărticica lui Eschin ale profesorului Duca*, Viena, 1817 (în 8° cu 61 pagini).

Cartea este alcătuită în limba elină «într-un stil elegant», în care răspunde directorului Academiei din București, între anii 1816—1821, Neofit Duca, fost apoi președintele comitetului eteriei, «care, în dialogurile sale, nu numai că lovește neprihănirea sfintei noastre Biserici, ci dărimă și lauda ei» ²⁰.

Tot la îndemnul episcopului Argeșului, ierodiaconul Grigorie a tradus și a tipărit în București lucrările :

Ioan Gură de Aur, Cuvinte șase pentru preoție și ale altor trei sfinți părinți trei canonicești Epistolii împotriva Simoniei, tipărită cu binecuvîntarea mitropolitului Dionisie, 1820 (4° mare în 168 pagini). Tipăritura poartă prefața mitropolitului Dionisie Lupu și se încheie cu două cuvinte, care nu sînt menționate în titlu: Cuvîntul lui Ghenadie Scolarul «împotriva eresului sau necredinței» și «Cuvîntul al

15. *Ibidem*, vol. III, p. 190—193; Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 119—121; *Idem*, p. 330.

16. *Ibidem*, vol. III, p. 137—139; Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 129—131; *Idem*, *op. cit.*, p. 330—331.

17. *Ibidem*, vol. III, p. 178—181; Constantin N. Tomescu, *Puține cuvinte*, p. 331—332.

18. Pr. Nicolae M. Popescu, *op. cit.*, p. 294.

19. *Ibidem*.

20. *Bibliografia Românească Veche*, cit., p. 200; Constantin N. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV*, p. 137—139; *Idem*, *Puține cuvinte*, p. 332.

doisprezecelea al lui Iosif Vryenie, cum că cel mai mare păcat e a se vinde Domnul și a se cumpăra»²¹.

Al celui întru sfinți părintelui nostru Grigorie Nazianzineanul Cuvîntătorul de Dumnezeu, cuvînt pentru preoție, tipărită «cu blagoslovenia și cheltuiala mitropolitului Dionisie», București, 1821 (4° mare în 72 pagini)²².

În smerenia trudei lui cărturărești de la mînăstirea Căldărușani l-a aflat alegerea de mitropolit al Ungrovlahiei, în ianuarie 1823.

Mitropolitul Grigorie a ocupat scaunul Mitropoliei Ungrovlahiei în vremuri grele pentru țară, care suferise războaie, stătuse sub ocupație străină, trecuse prin iureșul și focul Revoluției lui Tudor Vladimirescu din 1821.

În 1821, mitropolitul Dionisie Lupu al Ungrovlahiei (1819—1821) împreună cu episcopii Gherasim Rătescu al Buzăului (1819—1824) și Ilarion Gheorghiadis al Argeșului (1820—1821; 1828—1845, cu mormîntul la mînăstirea Antim) s-au refugiat din cauza evenimentelor din țară la Brașov. După înfrîngerea revoluției lui Tudor Vladimirescu, Poarta a numit ca domn pămîntean, după domniile fanariote, pe bunul Grigore Ghica (Grigore al IV-lea Ghica, nepot de frate lui Grigore al III-lea, Alexandru Ghica, 1822—1828)²³.

După numirea sa, între primele măsuri luate, noul domn a chemat în țară pe ierarhii și boierii refugiați în Transilvania. Dintre ei o parte s-au întors, însă mitropolitul Dionisie nu s-a mai reîntors, invocînd diferite pretexte. Atunci, boierii țării au cerut domnitorului un nou mitropolit, prezentînd și o anafora în acest sens. Grigore Ghica a convocat divanul domnesc în vederea alegerii unui nou titular al scaunului mitropolitan, format din 25 de membri, care s-a întrunit la 4 ianuarie 1823 și a propus domnitorului trei candidați: pe arhimandritul Grigorie de la Episcopia Argeșului, fost eclesiarh la mînăstirea Antim sub episcopul Iosif, pe ieromonahul Teoclit și pe ierodiaconul Grigorie, amîndoi din mînăstirea Căldărușani²⁴. Dintre acești trei, domnul s-a oprit asupra ierodiaconului Grigorie, care i-a fost recomandat îndeaproape călduros de marele patriot Ioan Cîmpineanu, ajuns mai tîrziu ministru, sub domnitorul Barbu Știrbei (1849—1856)²⁵. Momenul numirii și înscăunării mitropolitului Grigorie merită reținut din relatarea de cronicar a părintelui profesor academician Nicolae N. Popescu, pagină de antologie literară: «...boierii trimiși să vestească pe Grigorie că-l cheamă Domnul țării, l-au găsit într-o chilie, în afară de zidul mînăstirii Căldărușanilor, la Cocioc, cum se zice și azi. În chilia lui era o rogojină peste o scîndură, ce-i slujea de pat, o icoană în perete, o măsuță de scris și o pereche de desagi înșesați cu cărți. Încolo nimic. Iar Grigorie, îmbrăcat cu un cojoc vechi de oaie — era în preajma Bobotezei — tocmai citea din Sfîntul Ioan Gură de Aur, ce înfricoșată este taina preoției. Și boierii îi spun că Domnul țării vrea să-l facă mitropolit!

Uimit de această veste neașteptată, Grigorie, după un timp de gîndire, răspunde așa: Că Măria sa Vodă mă chiamă la Curte, voi face ascultare și voi veni; dar ca să fiu păstor al turmei celei cuvîntătoare a neamului nostru eu nevrednicul, numai gîndul acesta mă cutremură. Păstorul cel mare Hristos să-mi fie milostiv, mie păcătosul. Și trimișii Domnului au plecat.

21. *Ibidem*, p. 330—331; Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 140—141, Idem, p. 332.

22. *Ibidem*, p. 380—381; Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 141; Idem, p. 332.

23. Pr. Nicolae M. Popescu, *op. cit.*, p. 295.

24. *Anafora divanului prin care se recomandă lui vodă Ghica trei candidați la scaunul de mitropolit al Țării Românești, 1823, ianuarie 4*. Textul la Constantin N. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV*, p. 158—161.

25. Pr. Prof. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 37—38.

Iar Grigorie, petrecînd toată noaptea în rugăciuni fierbinți, a doua zi și-a luat toiagul în mînă și dăsații pe umeri și a plecat pe jos la curtea lui Vodă. Era în ziua de 5 ianuarie din anul 1823. Am auzit și noi de la bătrîni că în călătoria aceasta spre Dom i s-a întîmplat lui Grigorie o poznă. Adică, trecînd el prin satul Tunari și oprindu-se la un puț să se odihnească, preotul satului, care nu iubea pe călugări și era nu știu cum, l-a închis într-un coteț de porci, zicînd că-i călugăr hoinar. Și ar fi petrecut Grigorie și noaptea cu porcii, dacă nu se milostivea o slugă să-i dea drumul pe ascuns. Iar cînd a ajuns Grigorie mitropolit, au venit preoții, după obicei, să primească binecuvîntare. Printre ei era și preotul din Tunari, care a îngălbenit ca sofranul și tremura ca frunza de plop, cînd a văzut că mitropolit este călugărul închis de el în cotețul porcilor. Dar mitropolitul Grigorie văzîndu-i tulburarea, blînd cum era, l-a binecuvîntat zicîndu-i: nu te teme, că porcii sfinției tale s-au purtat bine cu mine.

Trei zile a ținut vorbirea între Domnul Grigorie Ghica și între ierodiaconul Grigorie. Domnul stăruind de Grigorie să primească vrednicia de mitropolit, iar Grigorie apărîndu-se ca unul ce nu se simte vrednic de această înfricoșată răspundere. Și la urmă, arătîndu-i Vodă că și Domnul Hristos s-a făcut slujitor frașilor săi și că acum, cînd pentru neamul românesc se arată zile mai bune, toți sîntem datori să ajutăm după puterile date nouă, ierodiaconul Grigorie s-a plecat dorinței lui Vodă și a primit să fie mitropolit.

Atunci cu inimă plină, în ziua de 8 ianuarie 1823, așa a hotărît Domnul Grigore Ghica; «Urmînd așa dar cugetului nostru, după a creștineștii datorii și fără cîtuși de puțină părtinire, am găsit a înălța la acest arhipăstoresc scaun al mitropoliei Țării Românești și duhovnicesc păstor al norodului din această de Dumnezeu păzită țară pe Grigorie ierodiaconul».

Și, în ziua de 9 ianuarie, Grigorie a fost sfințit ieromonah, citîndu-i-se și rugăciunile rangului de arhimandrit. În seara aceleiași zile s-au făcut strigările de arhieru, sau cum se zice s-a săvîrșit iuposifierea. A doua zi, 10 ianuarie, a fost sfințit întru arhieru-arhipăstor al Țării Românești. Cu alaiul îndătinat, a urmat în ziua de 11 ianuarie darea cîrjei și așezarea în scaun a mitropolitului Grigorie. La palatul domnesc, în ziua aceea, erau adunați toți boierii. Domnul, urmat de postelnic, a înaintat, a pus în mîna lui Grigorie cîrja arhipăstorească și a rostit aceste cuvinte pline de înțeles: «nici celui care a alergat, nici celui ce s-a rugat, ci celui care a binevoit Dumnezeu». Și astfel ajunse mitropolit Grigorie, cînd era în vîrstă de 58 de ani, fără să ceară scaunul, ci fiind rugat să-l primească; fără să dea daruri și să facă făgăduieli, ci primind el daruri; fără să fi fost preot sau episcop, ci numai ierodiacon... Cum era la chip, nu știm bine că mitropolitul Grigorie nu s-a lăsat să fie zugrăvit, ci numai se povestește din bătrîni că avea un cap atît de mare, că nu s-a găsit mitră să i se potrivească²⁶. A fost un desăvîrșit monah, pătruns de abnegația vieții călugărești, evlavios, smerit și milostiv.

Situația în care se găsea Biserica Țării Românești cînd mitropolitul Grigorie a luat cîrja conducerii ei era destul de grea și cerea urgente măsuri de luat cu tact, cu chibzuință și cu multă pricepere și înțelepciune, și tuturor, mitropolitul Grigorie s-a dovedit un mare ierarh conducător.

26. Pr. Niculae M. Popescu, *op. cit.*, p. 295—297.

Cuvîntul de răspuns al mitropolitului Grigorie la înscăunarea sa, adresat domnitorului Grigore Ghica, se păstrează în manuscrisul miscelaneu Nr. 1753, f. 14 r-v, aflat în Biblioteca Academiei Române.

Scaunele episcopilor sufragane erau vacante, datorile Mitropoliei, lăsate de ultimii vlădici, erau mari, abuzurile administrației bisericești erau peste tot, numărul preoților hirotoniți necanonic de ierarhii greci de peste Dunăre crescuseră, dările la care erau impuși preoții se înmulțiseră peste măsură, majoritatea minăstirilor țării erau în mina călugărilor greci care le lăsaseră în paragină²⁷, la care se adăuga și lipsa de cărți și de pregătire a clerului.

Mai întâi a procedat la completarea scaunelor vacante ale celor trei eparhii sufragane cu vlădici de neam românesc: la Argeș a fost numit Grigorie Rîmniceanu (februarie 1823), la Rîmnicea a fost numit Neofit (aprilie 1824) și la Buzău Chesarie (aprilie 1825). Cu episcopii noi numiți (la care s-a adăugat Ilarion la Argeș, ales pentru a doua oară în 1828), Grigorie Dascălul a îndrumat viața bisericească din Țara Românească pe drumul ei adevărat pînă la sfîrșitul vieții sale.

Pentru rînduiala canonică a numirilor și hirotoniilor de preoți a cerut printr-o scrisoare patriarhului din Constantinopol, în aprilie 1824, să oprească hirotoniile necanonice făcute peste Dunăre, în afară de eparhia sa, la Vidin, Vrața sau în alte părți, ceea ce i s-a aprobat de patriarhul ecumenic Antim, împreună cu cei zece membri ai sinodului său, impunînd mitropolitului din Vidin să înceteze hirotoniile de preoți pentru Țara Românească²⁸. În anul următor a cerut și domnului țării să oprească abuzul cu hirotoniile de la Vidin și Vrața, iar preoții hirotoniți acolo să fie supuși la bir²⁹.

El însuși și-a luat osteneala și singur hirotonea preoții «în dar», slujind cît mai des sfînta liturghie, nu numai în duminici și sărbători, ci și în alte zile ale săptămînii, încît într-un an (1827) a săvîrșit 73 de hirotonii, de care ținea însemnarea lămurită de numele și de satul celor sfințiți în condică specială de hirotonii³⁰.

A purtat grijă și a venit în sprijinul preoților și familiilor lor. A desființat obiceiul de a da preoților Sfîntul Mir pe bani. A desființat dările care se percepeau de la preoți pentru adevărîța de hirotonire și de duhovnicie «fiind obicei vătămător de suflet și neprimit Bisericii». A desființat «darea cîrjei» pe care o plătea fiecare preot și diacon la înscăunarea unui nou mitropolit, ca fiind venitul său personal. A intervenit la autoritatea de stat ca preotesele și diaconesele văduve, precum și «copiii sârmani de preoți» să fie scutiți de bir. A curmat abuzurile protopopilor pe care le făceau cu prilejul stringerii dărilor, cerînd domnului să se pună rînduială, stabilind texte reduse simțitor pe care urmau să le încaseze protopopii la sfințirile de biserică, la judecățile făcute înaintea lor, la cercetarea bisericilor, ca și darea «bastonului», pe care o dădea protopopului fiecare preot și diacon^{30a}.

A pus rînduială în viața minăstirească, oprind pe călugări să mai viețuiască slobozi prin sate. A oprit ca episcopii și călugării să fie nași la botezuri și cununii și a dojenit pe episcopi de a nu zăbovi «la sfaturi și pricini politicești, ci a umbla prin eparhie spre îndreptarea sfintelor biserici». A căutat să pună rînduială în viața minăstirilor închinete, care ajunseseră în paragină și pline de datorii în paguba țării. Această stare de lucruri a fost expusă într-o plîngere adresată Porții, la 6 noiembrie 1825, de mitropolitul Grigorie, împreună cu ierarhii țării, cu egumenii unor minăstiri nefinchinate și cu un număr de peste 90 de boieri, în care făcea să

27. Pr. Prof. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 41.

28. Textul documentelor, la Constantin N. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV*, p. 173—176.

29. *Ibidem*, p. 194—195.

30. Pr. George I. Negulescu, *Condica hirotoniilor de la 1823—1834*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LII (1934), Nr. 5—6, p. 341—418.

30 a. Constantin N. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV*, p. 169—170.

se audă nestinsa revoltă a lui Tudor Vladimirescu: «...înțelegînd cu destule dovezi în faptă cite răutăți au pătimit (țara) de la neamul grecilor din ceasul ce s-au în-cuibat în pămîntul nostru, au cunoscut și prăpădania ce au făcut mănăstirilor țării călugării greci, cari prin viclenile lor mijloace și fățarnicile lingușiri au fost intrat nu numai pe la toate mănăstirile țării, adecă și la ale țării și la cele alăturate la cele de jos (= Locurile Sfinte n.n.), ci și la scaunele arhieresti ale mitropoliei și ale episcopiiilor prin groaznice dări de bani la domni greci și la miniștrii lor, pînă cînd în cea după urmă le-au adus în desăvîrșită prăpădanie și înrobire de datorii și pe la streini sudiiți atît mitropolia și episcopiiile cît și toate mănăstirile, căutîndu-și numai de interesele lor și al neamului lor»³¹.

Măsurile luate de mitropolitul Grigorie au mers și mai departe. Printr-o «ana-fora», întocmită împreună cu «veliiții boieri» în divan în luna martie 1823, au cerut domnitorului Grigore Ghica, pe care a aprobat-o la 12 martie 1823, să se numească numai egumeni români și să se întocmească inventare de averile mănăstirilor. «De aceea să alegem dintre pămînteni ce vom socoti mai cuvioși, cu bună petrecere și vrednici de a se orîndui egumeni pe la acele mînăstiri i metoașe»³². Cu acest prilej, învățatul protosinghel Naum Rîmniceanul, numit egumen la mînăstirea Sfinții Apostoli, a ținut o cuvîntare patriotică ocazională, în fața domnului, a ierarhilor și a boierilor din divan, despre importanța măsurilor luate. În anii următori s-a oprit în parte trimiterea de bani la Locurile Sfinte, pînă cînd se vor plăti datoriile mînăstirilor respective, apoi s-a înființat o «casă a mînăstirilor», cu trei membri, care să stabilească bugetul fiecărei mînăstiri și sumele care să se trimită mînăstirilor de la Locurile Sfinte.

Față de măsurile luate, călugării greci au început lupta lor pentru redobîndirea privilegiilor pierdute. Mitropolitul Grigorie și cu episcopii sufragani arată domnitorului ca nedreptățile, pretențiile răsăritenilor asupra întregului venit al mînăstirilor românești închinat lor, printr-un memoriu din 19 februarie 1824: «...Noi am cugetat și cugetăm și după a legii noastre datorie și după duhul ctitoriceștilor testamenturi, ca după ce să va ușura țara de sarcina datorii ...să plătim cu din veniturile acestor închinat mînăstiri și grelile lor datorii...» și după ce vor fi reparate și aduse la starea lor de funcționare. Să aibă dreptul de control mitropolia, marii logofeți ai statului și familiile și urmașii ctitorilor»³³.

Convenția ruso-turcă de la Akkerman din 1826, ca și războiul ruso-turc din 1828—1829, cu ocuparea țărilor române de trupele țariste la sfîrșitul lunii aprilie 1829, au dus la repunerea călugărilor greci în privilegiile pe care le avuseseră pînă în 1823. Procesul mînăstirilor închinat, deschis de mitropolitul Grigorie, avea să fie încheiat definitiv sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza, prin actul secularizării averilor mînăstirești.

O situație grea, căreia a trebuit să-i facă față mitropolitul Grigorie, a fost aceea a datoriiilor Mitropoliei, lăsate de înaintașii săi în scaun: Dositei Filitti, Nectarie Moraitul și Dionisie Lupu. În tot timpul păstoriei sale a plătit mereu din aceste datorii, lichidîndu-le cu multă greutate, însă «nu din biruri noi pe preoți, ci din economii. Că masa lui era ușoară, legume și poame; hainele lui erau de rînd, șiac călugăresc; plimbări nu făcea... în schimb «era darnic cu săracii și cu

31. *Ibidem*, p. 192—194.

32. *Ibidem*, p. 165—167.

33. *Ibidem*, p. 171—173.

văduvele bătrâne; ajuta la datoriile țării și nu preocupă banul când era vorba de tipăritul cărților și de ajutorul școlilor»³⁴.

În calitate de prim efor al școlilor din Țara Românească, mitropolitul Grigorie le-a acordat o atenție deosebită, cerind să se înființeze școli în orașe «ca să învețe copiii carte românească». Printr-o scrisoare i-a cerut episcopului Chesarie al Buzăului să înființeze școli românești la Buzău, la Focșani și în județul Săcuienilor, la Bucov sau la Urlați, urmînd ca dascăli să fie plătiți de episcopie³⁵. S-a interesat îndeaproape de școala de la Sfîntul Sava din București, în special pentru pregătirea și recrutarea cadrelor didactice. A trimis la studii în Apus tineri să se pregătească, printre care a fost trimis în 1824 și Petrache Poenaru, care i-a păstrat o adîncă admirație și recunoștință. «Căuta profesori buni pînă și la Viena, punînd îndatorirea să fie români și de credința noastră. La examene lua parte, binecuvîntînd rodirile profesorilor și silințele școlarilor și dăruind bani pentru școlarii sărmăni. Ajuta bănește pe tinerii din Moldova trimiși la școala de la Sfîntul Sava. Cu drept cuvînt este numit «cel mai fierbinte doritor de folosul obștesc»³⁶.

Și cea mai importantă operă a sa în domeniul școlar este hotărîrea pe care a luat-o ca fiecare eparhie să-și înființeze cîte un seminar teologic, iar aceste seminarii să fie clădite și întreținute cu cheltuiala mitropoliei și a episcopiiilor, fiind aceasta «o îndatorire sffntă și despre care nici una dintr-insele nu se va putea apăra».

Obșteasca Adunare a țării a votat legea pentru înființarea de seminarii cu cîte patru clase la 2 noiembrie 1834, care a fost promulgată în mai 1835. Seminarile eparhiale, primele noastre școli secundare naționale organizate, în care au intrat și fii de țărani, și-au deschis porțile după moartea mitropolitului Grigorie, în 1836 la București, Buzău și Argeș, și în 1837 la Rîmnic. «Datorie este deci ca seminariile noastre din Muntenia să treacă în pomelnicul lor printre ctitori pe mitropolitul Grigorie Dascălul»³⁷.

Rîvna cărturărească l-a urmărit pe mitropolitul Grigorie toată viața, și a continuat și ca mitropolit să traducă și să tipărească mereu cărți. Era nevoie atunci de multă carte românească de învățătură, de multă lumină, ca și lumina zilei. Și mitropolitul Grigorie a fost, după cuvîntul Mîntuitorului, *lumină*, care «*luminează tuturor celor din casă*» (Mat. 5, 15). A dat viață la trei tipografii: cea de la Mitropolie, de la Buzău și de la Căldărușani și a luat pe seama Mitropoliei moara de hîrtie de la Ciorogirla. Și, deși în ultimii ani era suferind de «slăbiciunea ochiului și neputința trupului» și se lupta «cu boale și cu neputințe», el singur dădea de lucru acestor tipografii, și sfîrșitul l-a găsit cu teascurile pline de slove culese ca să publice încă o bună ediție din «*Viețile Sfinților*», lăsînd ca testament cuvîntul său către unul din episcopi, cu trei ceasuri înainte de moartea sa, porunca: «tipografia neîncetat să lucreze, tipărind cărți folositoare de suflet»³⁸.

Importanța tipăriturilor mitropolitului Grigorie este epocală la vremea sa, fiindcă «Aveam noi românii toate cărțile de slujbă în limba noastră, aveam de mult Sfînta Scriptură, citeam din Cazanii, ne lămuream din Pravoslavnica Mărturisire, dar sta supt obroc, tînuită, lumina sfinților părinți, care luminează cuvîntul Domnului și lămurește cugetele credincioșilor. Și de la această lipsă purcezînd

34. Pr. Nicolae M. Popescu, *op. cit.*, p. 300.

35. Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 199.

36. Pr. Nicolae M. Popescu, *op. cit.*, p. 298.

37. *Ibidem*, p. 299.

38. *Ibidem*, p. 301; Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 301.

Grigorie, cu mână evlavioasă dă la o parte obrocul și pune în sfeșnic lumina sfinților părinți, tălmăcind din scrierile lor cele ce priveau spre lămurirea credinței și spre întărirea năravurilor celor bune...»³⁹. În truda tălmăcirii cărților, «nu stingea fără numai lumina zilei lumina lui Grigorie, nici apuca înainte începutul nopții aprinderea ei»^{39a}.

Rînd pe rînd au apărut în timpul păstoriei sale în tipografia Mitropoliei lucrările:

Dovedire împotriva eresului armenilor, 1824 (în 8°, cu 155 pagini)⁴⁰, *Două cuvinte ale Sfîntului Casian Rîmleanul*, 1825 (în 8° cu 26 file)⁴¹, *Cuvînte puține oarecare din cele multe ale celor întru sînți părinților noștri Vasile celui Mare și Grigorie Cuvîntătorul de Dumnezeu*, 1826 (în folio, cu 189 file), «spre folosul neamului nostru»⁴², *Cuvînte puține oarecare din ceale multe ale celui întru sînți părintelui nostru Ioan Gură de Aur*, 1827, (în folio cu 194 file), «spre folosul neamului nostru»⁴³, *A celui întru sînți părintelui nostru Ioan Gură de Aur, cuvînt la tăierea cînstîtului cap al cînstîtului slăvitor Prooroc, Înainte Mergătorul și Botezătorului Ioan. Pentru muerile ceale răle și ceale bune*, 1827 (în 8° cu 27 pagini)⁴⁴, *Învățătură pre scurt pentru nunți*, 1827, (în 4° cu 42 pagini)⁴⁵, *Ale prea fericitului Teodorit, episcopul Cirului, cuvînte zeace pentru dumnezeiasca pronie*, 1828, «după intrarea armiei rusești în țară (în 8° cu 268 pagini)⁴⁶, *Pateric, ce cuprinde întru sine cuvînte folositoare ale sînșilor bătrîni*, 1828, «după intrarea armiei rusești în țară (în folio, cu 164 file)⁴⁷. În 1828 și în ediția a doua în 1933 a apărut cu binecuvîntarea, cu îndemnul și cu ajutorul bănesc al mitropolitului Grigorie în tipografia Mitropoliei din București prima traducere a *Noului Testament* în limba bulgară. În predoslovie, Petru Sapunov, traducătorul textului din limba greacă, aduce recunoștința sa mitropolitului Grigorie: «...carele nu numai tiparul a dăruit, ci și ajutor bănesc a făcut, căruia toată Balgaria e datoare să-i mulțumească... Pentru că, dacă n-ar fi fost acest mare ajutor al său, n-ar fi fost cu puțință să fie dat repede la iveală»⁴⁸.

Ocupația rusească a celor două Principate, din aprilie-mai 1828 și pînă în aprilie 1834, avea să întrerupă activitatea rodnică a mitropolitului Grigorie, care a deținut și funcția de locțiitor de domn, calmacam, după plecarea din țară a lui Grigorie Ghica, pentru cîteva zile. În fruntea administrației militare rusești a fost numit contele Feodor Pahlen, ca președinte al divanurilor celor două țări, din februarie 1828 și pînă în noiembrie 1829, și apoi, pînă în aprilie 1834 a fost numit generalul Pavel Dimitrievici Kiseleff.

39. *Ibidem*.

39 a. *Cuvînt la înmormîntarea Mitropolitului Grigorie*, rostit de episcopul Ilarion al Argeșului (Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 94, nota 4).

40. *Bibliografia Românească Veche*, vol. III, p. 434—435; Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 141—142; *Idem, op. cit.*, p. 332—333.

41. *Ibidem*, p. 459; *Ibidem*, p. 143; *Ibidem*, p. 33.

42. *Ibidem*, p. 523—524; *Ibidem*, p. 144—145; *Ibidem*, p. 333.

43. *Ibidem*; *Ibidem*, p. 145—146; *Ibidem*, p. 333—334.

44. *Ibidem*; *Ibidem*, p. 146—147; *Ibidem*, p. 334.

45. *Ibidem*, p. 535; *Ibidem*, p. 147—148; *Ibidem*, p. 334. Exemplul este legat la un loc cu 1. *Grigore Nazianzeanul, Cuvînt pentru preoșie*, 1821 și 2. *Ioan Gură de Aur, Cuvînte șase pentru preoșie*, 1820, cu aceasta fiind în continuare de paginație.

46. *Ibidem*; *Ibidem*, p. 148; *Ibidem*, p. 334—335.

47. *Ibidem*, p. 595—598; *Ibidem*, p. 149; *Ibidem*, p. 335.

48. Pr. Paraschiv Angelescu, *Noul Testament bulgar de la 1828, O carte apărută cu ajutorul mitropolitului Grigorie Dascălul*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LII (1934), Nr. 5—6, p. 306—325.

Țara ajunsese la mari greutăți, «Să dai hrană ostașilor, să faci cărături de arme și de tot ce trebuia oastei, să deschizi spitaturi, să scoți lume la lucru greu de drumuri și de poduri în orice vreme, să fii în sfârșit rob fără cîrtire... Mai cu seamă scoaterea de care pentru căratul proviantului de la Prut pînă de-alungul Dunării pricinaia bieților români greutăți peste fire, mai ales iarna. Inima mitropolitului se topia de focul păstoriiților săi...»⁴⁹.

Se mai adaugă anularea de către stăpînirea rusească a măsurilor luate în problema minăstirilor închinat în primii ani de arhipăstorie, refuzul mitropolitului de a accepta numita dare a «cîrjei», cîte doi galbeni de preot, care să fie trimisă nepoatei boierului Barbu Văcărescu, căsătorită cu generalul rus Bagration, pentru acoperirea multelor datorii ce le făcuse la Petersburg, unde ducea o viață ușoară, și mai ales atitudinea mitropolitului, care a stat «ca un zid nemișcat», cum o spune el însuși⁵⁰, neacceptînd instituirea de noi dări, angaralele și podvezi asupra poporului și preoților, l-a dus în conflict cu stăpînirea rusească și cu o parte din boieri. Și «comandantul găsește vina — o căuta el de mult — că n-au plecat carele preoților grabnic, că nu sînt destule și că s-a întîrziat căratul; deci mitropolitul ar lucra împotriva Rusiei. Urmarea: Grigorie să părăsească numai decît orașul București și să se așeze în Basarabia, la Chișinău, așa poruncește Palen, cîrmuitorul rusesc, în numele împăratului»⁵¹.

Mitropolitul a primit osînda cu resemnare și a plecat din București cu cîțiva însoțitori la 10 februarie, ajungînd la Chișinău la 29 martie 1829, după ce stătuse mai multe zile în carantină la Leova. În exil a stat aproape doi ani și zece luni. A continuat și aici să traducă noi cărți românești. Tot timpul a purtat corespondență cu episcopul Neofit al Rîmnicului, locțiitorul de mitropolit, dîndu-i îndrumări în legătură cu treburile administrative ale Mitropoliei și cerîndu-i cărți, fie din cele traduse de el, fie din altele, să le împartă credincioșilor de acolo.

În urma încheierii păcii de la Adrianopol între ruși și turci (2/14 septembrie 1829), mitropolitul, precum și divanul țării, au cerut întoarcerea sa în țară, însă fără rezultat. Eliberarea mitropolitului din surghiun i-a venit abia în decembrie 1831, cînd a părăsit Chișinăul la 12 ianuarie 1832. La 15 ianuarie era la Iași, unde mitropolitul Veniamin Costachi i-a făcut «o cuviincioasă primire». La 23 ianuarie era la Focșani, unde zăbovește cîteva zile și ajunge la Buzău în februarie 1832, unde a fost obligat să rămînă și aici mai bine de un an.

Într-o scrisoare din 1932 din Buzău, mitropolitul Grigorie arăta motivele reținerii sale aici: «De la a doua surgunie și pentru a doua surgunie scriu, care iaste întru unile mai grea și întru altele mai ușoară, adică tot una... Deci eceselenția sa (generalul Kiseleff) socotește să nu merg drept în București, fiindcă nu am voe de la împăratul să întru drept în ocărmuirea duhovnicească... El mi-a zis că mai iaste și altă pricină, că fiindcă acum se face obșteasca adunare, poate multe văduve și săraci să vie să să paranglîsească (= înscrie) de scutelnici și neputîndu-i depărta mă voi unî cu dinșii... iar pentru paretesis i-am zis că Dumnezeu mi-a dat suflet și eparhie și cînd îmi va ieși sufletul, atunci voi lăsa eparhia...»⁵².

49. Pr. Niculae M. Popescu, *op. cit.*, p. 302.

50. În scrisoarea către marele clucer Neculai Tresnea, omul de încredere al fostului domnitor Grigorie Ghica, în care îi arată cauzele exilării sale, la Constantin N. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV*, p. 244—246.

51. Pr. Niculae M. Popescu, *op. cit.*, p. 302.

52. Textul scrisorii la Constantin N. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV*, p. 273—274.

Mitropolitul Grigorie aducea cu el din exilul de la Chișinău, în afară de manuscrisele traducerilor operelor sale, și o Biblie tipărită la Petersburg în 1819, legată în piele, cu imprimări florale și aurită pe margini, episcopului Chesarie, pe care îl numise, în aprilie 1925, episcop la Buzău, cu dedicație, scrisă pe fila a doua din față, liminară: «*Daru s-au dat prea Sf. Sale părintelui episcopului Buzăului, Chir Kesarie, după întarcerea mea din Basarabia la 1832, martie 6. † Grigorie al Ungrovlahiei*».

Frumosul exemplar al *Bibliei de la Petersburg*, 1819, a fost donat de episcopul Chesarie, înainte de moartea sa, la 30 noiembrie 1846, ierodiaconului său, Serafim, care, la rîndul său, a donat-o unui credincios, Ioniță Stănescu, de la care a ajuns apoi în posesia mitropolitului Iosif Naniescu al Moldovei, însemnarea sa pe ea din 4 mai 1892, pe care împreună cu biblioteca sa, a donat-o Bibliotecii Academiei Române, unde se află și astăzi, ca un rar exemplar de carte veche românească (CVR cota 1031 unicat).

Reținerea mitropolitului Grigorie la Buzău, între februarie 1832 pînă la 13 aprilie 1833, «*a doua surgunie*», i-a dat prilejul să înființeze o tipografie, în care s-au tipărit cîteva din traducerile sale făcute în timpul exilului de la Chișinău: *Ale lui Iosif monahul Vryenie cuvinte doazeci și doao pentru purcederea Prea Sîntului Duh, 1932 septembrie* (8°, cu 459 pagini)⁵³, *A lui Fotie, patriarhul Constantinopolului, epistolie de obște către Scaunele arhieresti ale Răsăritului și doao cuvinte doveditoare pentru purcederea Prea Sîntului Duh ale Sîntului Grigorie Palama, arhiepiscopul Tesalonicului, 1832 septembrie* (8°, cu 252 pagini)⁵⁴, *Carte ce se numește împărțirea de grîu a Sîntului Ioan Gură de Aur, «și să dau în daru»*, 1833 iulie (în folio, cu 489 pagini)⁵⁵, *Cartea ce să numește puful Sîntului Ioan Gură de Aur, «și să dau în daru»* 1833, iulie (în folio, cu 430 pagini)⁵⁶. Cărțile, tipărite în sute de pagini, erau date «în dar» credincioșilor și preoților. Din lipsurile și suferințele sale, mitropolitul Grigorie mai găsea resurse sufletești de lumină să le împartă compatrioților săi.

Durerile «*surguniei*» avea să le poarte mai departe, de la 14 aprilie pînă la 22 august 1833, la minăstirea Căldărușani, «după porunca ce mi s-au dat de ecselelenția sa gheeneralul (= Kiseleff n.n.) ca să nu petrec la Buzău; îndată am venit la monastire... în 14 ale aceștil luni, ca să nu mă arăt nesupus»⁵⁷.

După patru luni, Barbu Știrbei, care venea cu misiune din partea generalului Kiseleff să-i prezinte spre aprobare «prevederile de natură bisericească-administrativă» din Regulamentul Organic, votat de Obșteasca Adunare extraordinară în vara anului 1831, îl găsea pe mitropolit în minăstire «în cea mai mare treaptă de slăbiciune, dar din norocire afară de primejdie»⁵⁸.

În urma raportului marelui logofăt al treburilor bisericești, Barbu Știrbei, prin care arăta prezidentului Kiseleff propunerile mitropolitului Grigorie, în legătură cu Regulamentul Organic⁵⁹, generalul Kiseleff s-a hotărît, în cele din urmă, să-l re-

53. Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 150; Idem, *Puține cuvinte*, p. 335.

54. *Ibidem*, p. 150—151; *Ibidem*, p. 335—336.

55. *Ibidem*, p. 151—152; *Ibidem*, p. 336.

56. *Ibidem*, p. 152—153; *Ibidem*, p. 336. Pentru lucrările apărute cu blagoslovenia mitropolitului Grigorie a se vedea la Prof. Constantin N. Tomescu, *Puține cuvinte*, și *Bibliografia Românească Veche*, vol. III, p. 425—605. Pentru *Manuscrise*, la Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I, 1978, și vol. II, 1983, cu trimerile din indicele general.

57. *Ibidem*, p. 84.

58. *Ibidem*, p. 227—278.

59. *Ibidem*.

cheme pe mitropolit să-și reia scaunul, comunicându-i ofisul de rechemare, cu data de 22 august, 1833⁶⁰. Și această mărinimie, după 4 ani, 6 luni și 11 zile de amară «surgunie».

După întoarcerea din surghiun, cei care l-au cunoscut spuneau «că vederea îi era slăbită, trupul neputincios, dar mintea tot limpede se arăta»⁶¹.

Deși suferințele îl îmbătrâniseră înainte de vreme și era bolnav, a început din nou să îndrumeze viața bisericească pe calea «bunei orînduiei». A alcătuit o comisie «de fețe bisericești și de boieri» și împreună au dat două proiecte: «unul pentru organizația mănăstirilor pămîntesti și altul pentru seminarii.

Proiectul pentru organizarea mînăstirilor neînchinat cuprindea 17 articole, cu prevederi «ca să le aducă în bună stare». Prisosul venitorilor lor trebuia să fie deus «în casa de rezervă, de care igumenul nu se va atinge la nici un fel de întîmplare», fiind «pe seama caselor făcătoare de bine». La sfîrșitul fiecărui an, igumenii trebuiau să dea seama «în fața mitropolitului» de gestiunea mînăstirilor, urmînd să fie menționați nestrămutați numai cei dovediți corecți și destoinici.

Proiectul pentru seminarii cuprindea 9 articole și prevedea înființarea și întreținerea a patru seminarii, cîte unul în fiecare eparhie, nu numai două, unul la București și altul la Craiova, cum se prevăzuse în Regulamentul Organic.

Episcopiile de Argeș și Buzău aveau obligația să întrețină gratuit anual cîte 20 de școlari «copii de preoți», cu hrană și îmbrăcăminte, Rîmnicul 30 de școlari și mitropolia 40. Cei peste acest număr puteau fi solvenți și externi. Peste seminarii, era numit de mitropolit un inspector.

Se stabilește și numărul protopopilor, la 40, în tot Principatul și li se fixează salariul anual.

Fiecare sat și cătun urma să aibă preotul său. Unde numărul caselor trecea de 50, puteau fi și cîte 2 preoți. De la preoți «se așteaptă învățătura moralului și duhovniceștile povătuiri întru ale credinții... ca unii ce port obraz apostolesc, urmînd a ținea a lor haracter la treapta cinstei de care s-au învrednicit...»⁶². Pentru îndeplinirea misiunii lor, se cerea să fie scutiți de clacă și de dijmă.

În primăvara anului 1834 au început lucrările de refacere a catedralei mitropolitane din București, care au fost isprăvite abia în anul 1839. Celor care se mirau de întreprinderea curajoasă pe care o luase, le răspundea: «îmi ajunge să încep lucrarea, cred că urmașii neapărat vor sfîrși-o»⁶³.

Fiind încredințat că dintre toate cărțile, «cele mai potrivite vremii și patrioților de rînd sînt *Viețile Sfinților, începutu tipărirea lor*»⁶⁴, în 12 volume, după prima ediție de la Neamț (1807—1815). Cum aflăm din prefața primului volum pe luna septembrie, semnată de ieromonahul Macarie Psaltul, cel însărcinat cu corecturile și tipărirea, mitropolitul Grigorie n-a mai apucat să vadă ieșind de sub tipar decît volumele pe septembrie și octombrie. În timp ce se tipărea volumul pe noiembrie, în seara de 22 spre 23 iunie, 1834, vineri spre sîmbătă, la «6 ceasuri orientale», adică la orele 12 din noapte, a murit subit⁶⁵, dîndu-și «ușor sufletul în miinile lui Dumnezeu»⁶⁶. Era în vîrstă de 69 de ani și păstorise Biserica Ungrovlahiei în

60. *Ibidem*, p. 279.

61. Pr. Nicolae M. Popescu, *op. cit.*, p. 303.

62. Constantin N. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV*, p. 90.

63. Pr. Nicolae N. Popescu, *op. cit.*, p. 304.

64. *Ibidem*.

65. Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 92.

66. Pr. Nicolae M. Popescu, *op. cit.*, p. 304.

două rinduri numai 6 ani și 11 luni din răstimpul de 11 ani, 5 luni și 11 zile, suferind amara «surgunie», pentru că a cutezat să stea în fața asupririi și nedreptăților, apărându-și poporul și țara sa ca un «zid nemișcat».

«Altă avere nu s-a găsit pe urma lui decât cărți hotărâte să se dea în dar»⁶⁷.

Așezat pe scaun în tinda bisericii Mitropoliei, «împodobit cu odăjdii, cu Evanghelia în brațe, lume după lume a venit să-i sărute mina. Iar în ziua de 24 iunie, când se prăznuiește Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, cu alai numeros și în durerea norodului celui ce-și pierdea pe părintele sufletesc cel adevărat»⁶⁸, rămășițele pămîntești, așezate pe scaun, au fost purtate de preoți pe sub dealul Mitropoliei, în dangăt de clopote, și apoi depuse într-un «mormînt boltit», în coasta bisericii, pe partea stîngă, «afară la picătura streșinii»⁶⁹, cum dorise el.

După șapte ani, potrivit rînduiei călugărești, osemintele i-au fost dezgropate și duse la mînăstirea Căldărușani, «de unde plecase pe jos spre scaunul mitropoliei, așezîndu-le în grobnița mînăstirii, la rînd cu celelalte oseminte călugărești»⁷⁰.

Cuvîntul la înmormîntarea mitropolitului Grigorie i-a fost rostit de episcopul Ilarion al Argeșului, ce fusese în preajma lui și-i cunoscuse îndeaproape viața și opera realizată, și care ni s-a păstrat tipărit⁷¹.

Cu darul unui cărturar, cum era episcopul Ilarion, și cu inima lui de patriot, colaborator al lui Tudor Vladimirescu, l-a înțeles, l-a prețuit și ne-a lăsat un portret viu al celui atît de cinstit de popor, căci «*În lume se vedea un Mitropolit sihăstru, iar în casă un pustnic următor al vechilor părinți*», Sava, Teodosie, Arsenie și alții din Egipt, Siria și Tebaida. «*Averile lui nu în sipeturi și prin lăzi, ci în pîntecele ilămnizilor și în casele lipsiților*». Mitropolitul Grigorie pe sfinți «*i-a învățat a vorbi românește cu noi*» prin traduceri, și de aceea și ei «*în corturile lor te-au primit*».

Binecuvîntată va fi ziua, cînd Biserica Ortodoxă Română va recunoaște aceasta și oficial, canonizîndu-l pe *Mitropolitul Grigorie IV Dascălul* în «*Corturile Sfinților*», ca cel care a trăit toată viața sa cu inima smerită, milostiv, blînd și îndurător cu cei în nevoi din jurul său, iertînd pe cei ce i-au făcut rău, pururea rugători și trăind în sărăcie de bună voie, un «zid nemișcat» pentru patrie, Dascăl fără de arginți, un Apostol în mijlocul neamului său.

Cum îi aducea cuvîntul de cinstire, încă din timpul vieții sale, ucenicul său Macarie Ieromonahul, cinstit ca o sfință icoană a rămas și pentru noi:

«*Cela ce pre smerenie o ai adînc sălășluită în sufletul Prea Sfinției Tale, cela ce ești vrăjmaș măgulirilor și laudelor..., cela ce ai firea mai blîndă decît a pîmburilor, o, Ierarhe, dă-mi voe să te numesc Părinte al Patriei, fierbinte folositor al Pravoslaviei și al Prea Sfintei Troițe neadormit apărător*»⁷².

Pr. ION IONESCU

67. *Ibidem*.

68. *Ibidem*.

69. Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 93.

70. *Ibidem*.

71. Trimiterea la Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 304, nota 4.

72. Macarie ieromonahul, *Anastasimătariu*, Viena, 1823; *Bibliografia Românească Veche*, III, p. 414—417. Cartea a apărut în două ediții una pentru Moldova, cu binecuvîntarea mitropolitului Veniamin, și a doua pentru Muntenia, cu binecuvîntarea mitropolitului Grigorie Dascălul, căruia îi este și dedicată; Reproducerea din prefața *Anastasimătariului bisericesc*, Viena, 1823 și *Irmologhionului*, Viena, 1823 și la Constantin N. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV*, p. 288—291.

VALORI DE ARTĂ CREȘTINĂ TIMPURIE
DIN TEZAUURUL MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE

Colecție cu caracter de unicat pe teritoriul țării noastre, bucurându-se de o largă reputație în rîndurile publicului român și străin, Tezaurul Muzeului Național de Istorie adăpostește, în condiții de expunere deosebite, cele mai reprezentative mărturi ale artei aurului de-a lungul mileniilor pe pămîntul românesc.

În rîndul exponatelor înaintea cărora vizitatorul adastă adesea cu uitare de sine, într-o prelungă contemplare, ca o fericită expresie a receptării frumosului artistic și a mesajului istoric contopite în materia prețioasă și chipul rafinat al acestor mărturii ale simțirii și măiestriei înaintașilor, se înscriu și o seamă de piese de artă creștină.

Selectivă evocare a unora dintre acestea, rîndurile de față își propun să ilustreze, reflectată în zestrea abia amintitei colecții, una dintre cele mai interesante perioade din punctul de vedere al modalităților incipiente specifice de întîlnirea dintre prețiozitatea aurului și amprenta mărturisirii credinței întru Hristos, respectiv perioada primului mileniu creștin al ținuturilor carpato-danubiano-pontice.

Mai concret, mărturiile timpurii de artă creștină a aurului pînă în prezent cunoscute și expuse în Tezaurul Istoric al Muzeului Național se grupează, ca încadrare cronologică, spre limitele inferioară și superioară ale unui interval de timp aproximativ cuprins între veacurile V—XII, îmbrățișînd, prin amploarea distanței dintre reperele extreme ale acestui răstimp, ceasul de apus al lumii vechi și vîrsta începuturilor feudalismului românesc. Sînt vremurile în care din plămada romanității de la Dunărea de Jos prindea tot mai lămurit contur poporul român, cînd supusă vicisitudinilor existenței în cadrele aceluia frămîntat *Barbaricum*, lumea autohtonilor și, deopotrivă, cea a migratorilor, deși principial deschisă unor interferențe culturale ce reuneau răsăritul, centrul și apusul Europei, privea, cel mai adesea, către superioarele modele făurite în universul de civilizație al Imperiului Roman de Răsărit, metamorfozat, pe calea unui subtil și firesc proces istoric, în Imperiul Bizantin.

Un prim popas ni-l poate prilejui astfel tezaurul descoperit în anul 1889 la Apahida, jud. Cluj, pe terasa stîngă a văii Someșului Mic, într-un mormînt dintr-o necropolă de înhumăție creștină de tip Sîntana de Mureș, aparținînd unei populații germanice ostogote sau, mai degrabă, gepide.

Dintre piesele componente ale acestui tezaur o fibulă și două inele poartă însemne creștine. Fibula este în formă de cruce latină, avînd brațele terminate în bulbi fațetați, de tipul așa-numit al «capetelor de ceapă», iar pe suprafața sa figurează, în mijlocul unor mărunte motive geometrice, de asemenea o cruce latină. Unul din cele două inele are gravate pe șaton trei cruciulițe de tip grec, cu brațe egale, în vreme ce perechea sa, cu contururi mai rotunjite, prezintă, într-o aceeași delimitare ovală, sub un același tip de cruce cu brațe egale, o inscripție gravată cu caractere latine: «OMHARUS».

În chip firesc specialiștii înclină să vadă desemnat prin acest nume pe posesorul acolo înhumat al tezaurului, respectiv o căpetenie creștinată, probabil gepidă, din a doua jumătate a veacului al V-lea p. Ch.

Dacă din punct de vedere cronologic și teritorial tezaurul se încadrează timpului și locurilor est-central-europene ale predominanței puterii neamului germanic al gepizilor, din punct de vedere stilistic, în special prin tipul fibulei și al celor două inele creștine, precum și, deopotrivă, prin natura formei și decorației

unor vase de argint de tip *Oenochoe* cu întrziate scene bahice în relief ciocănit cu *repoussé*, aparținând crepuscularului stil greco-roman, același tezaur trimite, ca loc al făuririi celor mai multe dintre piesele sale componente la mediul rafinatelor ateliere bizantino-balcanice.

O asemenea împrejurare face ca ansamblul vechiului tezaur de la Apahida să fie interpretat ca una din acele tipice garnituri de podoabe și vase de ceramică pe care curtea imperială bizantină le dăruia acelor șefi migratori care, recunoscând autoritatea bazileilor constantinopolitani, căpătau statut de «*foederati*», împărțășind totodată adesea, într-o atare conjunctură, și religia creștină.

Acelorași date generale subscie și tezaurul funerar descoperit în anul 1963 la Someșeni, jud. Cluj, în complexul legumicol din stînga Someșului, cuprinzînd obiecte de podoabă atribuite, de astă dată, unei «printese» germanice creștinate, înhumată în al treilea sfert al secolului al V-lea și aparținînd, foarte probabil, aceluiași centru de putere gepid existent în acele vremuri în părțile Someșului Mic (după o altă opinie am avea și aici, ca și la Apahida, o descoperire atribuită ostrogoților).

Pe lângă cataramă de centură, colier cu mărgelile cu închizătoare în formă de pasăre de pradă, aplică, inel cu caston de argint mobil gravat și fragmente de brățară terminată în protome animaliere, din acest tezaur fac parte șase pandantive rombice cruciforme și trei inele cu placă rombică, cruciformă.

Pe linia mărturiilor de artă creștină a aurului aici urmărită, dintre piesele tezaurului de la Someșeni atrage însă atenția îndeosebi un pectoral în formă de medalion circular de care atîrnau inițial două lăntișoare ornamentale împletite cu închizătoare în formă de capete de șarpe, conforme unei mode a bijuteriilor ce cuprinsese, în acea vreme, o arie largă, din Bizanț și Italia pînă în lumea barbară, inclusiv pînă în nordul Mării Negre. Aversul sumptuoasei podoabe, ajutat în complicate motive geometrice, este dominat de prezența centrală a unei cruci înscrise, cu brațe egale și cu extremitățile lățite. Toate motivele delimitate prin ajurare, inclusiv crucea, erau decorate cu almandine, azi dispărute. Reversul casetei-medalion cuprinde o chiasmă ștanțată central, înconjurată de motive imprimite în val. De jur-împrejur, pe margine, se înșirau cîndva, fixate în cuișoare de aur, mărgelile de almandine, și ele pierdute. Această strălucitoare «piesă de aparat», deși prin excelență creștină, deși evocatoare a relațiilor lumii barbare cu cea bizantină, exprimă, în același timp, tot mai sensibilă preferință a migratorilor germanici față de explozia policromiilor, a predominanței monturilor de pietre semiprețioase în *cloisonné*, pe care plusul de sobrietate al artei romano-bizantine nu le îngăduise, dar pe care, iată, lumea barbară, după ce le receptase, totuși, prin intermediul aceluiași univers artistic greco-roman, ca moșteniri născute, pare-se, la Mohenjo-Daro, într-un străvechi Orient al mileniului al III-lea a. Ch., le cultiva acum cu o exemplară fervoare. Superioare expresii carpato-dunărene ale acestei opțiuni stilistice, pe lângă tezaurul de la Someșeni, în frunte cu pectoralul creștin amintit, pe lângă tezaurul lui Omharus de la Apahida, cu cele cinci pandantive de coroană cu protome animaliere, lăntișoare, clopoței și, mai ales, cu granate în montură *cloisonné*, sînt și alte două renumite tezaure: cel ostro — sau vizigot de la Pietroasa, din sec. IV — începutul sec. V, descoperit în 1837, fabulos supranumit «Cloșca cu puii de aur», precum și cel de-al doilea tezaur de la Apahida, descoperit în două etape, în 1968—1969, într-un alt mormînt de căpetenie aflat la numai cinci sute de metri de cel dintîi și asimilat atît aceluiași al V-lea veac, cît și aceluiași neam gepid. Aceste ultime două tezaure

nu conțin mărturii de artă creștină. Dacă le-am amintit aici, am făcut-o însă numai pentru a putea contura mai precis un anume cadru în care piesele creștine anterior menționate s-au integrat. Căci în vreme ce la «Pietroasa» găsim, între altele, marile fibule în chip de păsări de pradă, vasele octogonale și dodecagonale precum și colanul ajurat, toate cu monturi inițiale de granate în *cloisonné*, tot astfel, la «Aphida II» întâlnim o sumedenie de aplicații de costum — două iarăși în formă de păsări de pradă — și un capac de pungă la care, din nou, monturile de granate în *cloisonné* conferă aurului un plus de strălucire.

Toate aceste obiecte, reunind lucrurile aurului și pietrelor sub semnul unui complet descătușat impuls de exteriorizare a revelației frumosului artistic, exprimă, cum nu se poate mai sugestiv, acel organic spirit de magnificență al aristocrației barbare care năzua a-și făuri un sistem de valori capabil a-i afirma poziția sa preeminentă, dar aspira, totodată, și spre oferirea unei alternative viabile luxului rafinat al aristocrației imperiale de la sud de Dunăre. Într-un atare «discurs programatic» adoptarea, cum s-a văzut, în cazuri ca cele de la Aphida sau Someșeni, a credinței creștine și arborarea însemnului suprem al iconografiei acesteia — crucea —, se înscriu ca elemente substanțiale, bine definite, de înaltă autoritate morală. Autoritate la sporirea căreia urmau să-și aducă contribuția și alte elemente, nu întotdeauna și doar pur formale. Putem observa aici, de exemplu, acea desigur neîntâmplătoare repetare a motivului păsării de pradă, pe care o regăsim pe diferite piese dintr-un tezaur ori altul, și la «Pietroasa», și la «Aphida II», și la «Someșeni».

După unele opinii această obsesivă reluare trebuie privită tot ca o influență romano-bizantină, dacă nu chiar ca o manifestare deliberată a politicii imperiale. După cum se știe, în tradiția imperială romană, transmisă ulterior și în cea bizantină, pasărea de pradă sub forma vulturului era un simbol ce semnifică puterea. Același simbol, sub formă de acvilă bicefală — expresie a ideii de bipolaritate, laică și ecleziastică, a puterii imperiale, dar, poate, și a aspirației refacerii unității Imperiului Roman al antichității — era conferit mai târziu de împărații bizantini, ca însemn heraldic al «despoției», acelor conducători de ținuturi care duceau o politică în spiritul intereselor Bizanțului. Nu este exclus, prin urmare, ca un rol asemănător să-l fi avut prezența păsării de pradă în tezaurile cuprinzând podoabe și vase de ceremonie dăruite de curtea imperială sub formă de investiție unor conducători barbari, în cazurile de față germanici, ce căpătau calitatea de «*foederati*» ai imperiului, odată cu aceasta îmbrățișînd, adesea, și religia creștină. Era aceasta o formă subtilă de cumpărare a păcii de către imperiu de la unele grupări de migratori.

Pe de altă parte ar fi să simplificăm excesiv o realitate mult mai complexă dacă am așeza arta aurului, manifestă la populațiile migratoare de neam germanic, numai în relație cu surse de influențare bizantine. Cu îndreptățire s-a observat că ceea ce relevă, ca experiență stilistică, maniera de asociere a pietrelor montate în *cloisonné* la rispirile de strălucire a aurului în cazul numeroaselor piese din tezaurile de la Aphida (I și II) și de la Someșeni putem regăsi, numai aparent surprinzător, în mediul bijuteriilor din atelierele merovingiene ale apusului european, citîndu-se îndeosebi, ca revelatorii, analogiile cu faimosul tezaur funerar al regelui Childeric de la Tournai.

Iată așadar Occidentul merovingian și Orientul romano-bizantin reunite, fiecare cu personalitatea deosebită a propriilor reprezentări, în zestrea de artă a unor tezauri carpato-dunărene, la rîndu-le purtătoare a unei distincte individuali-

tăți, tocmai prin intermediul amintitei asociații, la care se adaugă și nuanțarea introdusă de prezența elementelor creștine.

Urmînd în continuare firul încadrării cronologice al mărturiilor de veche artă creștină a aurului din Tezaurul Muzeului Național de Istorie vom opera, totodată, și o radicală schimbare de «decor».

Din lumea unor migratori germanici al căror «glas» s-a făcut efemer auzit pe meleagurile etnogenezei românești, în vom strămuta privirile spre o serie de exprimări în același domeniu artistic aparținînd, de astă dată, populației autohtone a strămoșilor noștri.

Contextul descoperirilor de pînă acum ne poartă către pămînturile Dobrogei, unde vitalitatea creștinismului timpuriu a fost, după cum se știe, deosebită, ilustrată fiind, în arta aurului, prin cunoscutele tezaure de la Histria, jud. Constanța, scoate la lumină în timpul unor campanii diferite de săpături arheologice, în anii 1953 și 1964, dar deopotrivă datate în sec. VI-lea p. Ch.

Primul tezaur creștin de aur de la Histria, cel găsit în 1953, provine dintr-o locuință situată în cartierul de sud-est al cetății.

În rîndul mărturiilor de artă proto-bizantină ale acestui tezaur, în afara a două inele cu pietre, figurează două cruciulițe-relicvar din aur cu brațele evazate și ornamentate prin incizare pe fiecare braț cu cîte două benzi, convergente spre centrul crucii, cu striuri oblice paralele, asemănătoare oarecum cu bine-cunoscutul motiv al «brăduțului». Fiecare cruciuliță, cu verigă de trecere a lanțului la partea superioară, are montată, în centru, cîte o almandină semisferică de culoare intens vișinie, bordată de un inel perlat subliniind marginea șatonului circular.

Alte piese, aparținînd aceleiași descoperiri, care atrag atenția în sensul celor aici urmărite sînt doi cercei-pereche, cu toartă rotundă, ai căror pandantivi constau din casete cruciforme umplute cu pastă de sticlă albastră, de care este sudată cîte o perlă de aur.

Toate bijuteriile din aur compunînd descoperirea inițială de la Histria par a fi provenit dintr-un atelier central al imperiului, poate chiar din Constantinopol, pentru cruci putîndu-se stabili strînse analogii și cu unele exemplare din secolele V—VI găsite în Siria.

Al doilea tezaur de la Histria a fost descoperit în 1964 într-un mormînt de înhumăție din apropierea absidei unei bazilici creștine extramurane. Pieseile sale componente — două cataramae, două limbi de curea alungite în formă de «*langue de chat*», două plăcuțe pătrate și beteală din panglică subțire care, țesută pe un suport textil, compune elemente geometrice — constituie exclusiv obiecte de podoabă din aur pentru veșminte, produse aparținînd artei balcanice a artizanatului de lux, cu unele influențe nord-pontice.

Insemne creștine în acest tezaur apar pe perechea de plăcuțe pătrate care prezintă, gravate pe avers, cîte o cruce ariană, cu capetele brațelor egale despicate simetric în două. Pe revers plăcuțele au cîte patru verigi sudate, din sîrmă aplătizată. Cele două piese se prindeau pe o curea în fața cataramelor compuse din plăci masive, purtînd pe avers, gravată, silueta unui cap de lup stilizat, iar pe revers trei piciorușe sudate, pentru fixare.

Cele două interesante descoperiri histriote sînt expresii, cum spuneam, ale unui timp și ale unui loc de intensă viață creștină precum și de strînse legături cu lumea bizantino-balcanică. E, poate, sugestiv să rememorăm aici faptul că numai la Histria și numai pentru epoca romană tîrzie au fost puse în evidență

de către cercetători urmele a șase bazine creștine, dintre care una în afara incintei romane, însoțită de necropolă.

Ne aflăm, totuși, pe de altă parte, cu amintite tezaure de obiecte de aur, spre vremea ultimelor zvoniri de viață ale înfloritoare cetăți grecești și romane de odinioară, de pe malul lacului Sinoe. Într-adevăr, după o invazie slavo-avară de pe la sfârșitul secolului al VI-lea, când în cetate nu a mai rămas decât o locuire sporadică, cu case din zid de piatră și cărămidă refăcute din ruine, în jurul anului 614, când are loc o nouă și mare expediție slavo-avară la sud de Dunăre, viața antice și milenare Histriei încetează, pentru a nu mai fi reluată cu adevărat niciodată, în pofida unor sporadice locuiri din veacurile X—XI sau, poate, chiar XIV.

Desigur însă că, aidoma continuității românești din întreaga arie de etnogeneză a poporului nostru, viața populației autohtone și credința creștină și-au continuat în veacurile următoare evoluția și în Dobrogea.

Condiții mai favorabile unui nou răstimp de prosperitate pare să fi creat revenirea la Dunăre, în secolul X, a stăpînirii bizantine.

Din punctul de vedere al artei aurului, din această vreme ni s-a păstrat acel renumit engolpion datat în veacul al XI-lea, descoperit în timpul săpăturilor arheologice din 1950 de la Garvăn-Dinogetia, jud. Tulcea.

Avînd formă de cruce «palestiniană» și prezentînd central, modelat «*au repoussé*», trupul răstignit al Mîntuitorului, într-o redare rigid-convențională specifică epocii, somptuoasa bijuterie încintă prin măiestrita ornamentare atît în tehnica granulării, cît și, mai ales, a filigranului descriînd vrejuri spiralice, pe fondul cărora apar pietre prețioase, precum opale și safire, montate în casete, dintre care patru, de mai mari dimensiuni, dispuse la capetele crucii, cu marginile de șaton «zdrențuite» în forma dinților de fierăstrău. Engolpionul-relicvar și-a păstrat și lanțul de aur original, compus din zale dreptunghiulare în formă de bandă, prevăzute la închizător cu o nouă piatră albastră semiovoidală montată în șaton cu bordura perlată.

Strălucită ilustrare a producției artisanale de lux din atelierele centrale ale lumii bizantine, semnificativă apariție într-o așezare destul de izolată la frunta-riile imperiale nord-dobrogene, engolpionul de la Garvăn nu poate fi atribuit, ca posesor, decât unui înalt demnitar bisericesc, unui ierarh exponent al gustului rafinat și al prosperității feudalității locale.

Desigur, așezarea de la Garvăn a acestor vremuri era sensibil mai modestă decât cea de odinioară a înfloritoare cetăți romane Dinogetia, peste ale cărei ruine, după o prealabilă nivelare, s-au așezat în secolele X—XI, cu bordeiele lor, în mai multe straturi de viețuire, locuitorii unui sat feudal timpuriu, probabil de țărani grăniceri — «*stratiotai*» — care vor fi refolosit, pare-se, și fortificațiile romane tîrzii anterioare.

Prezența acestei podoabe de unică valoare care este engolpionul-relicvar din aur a determinat însă, în chip firesc, presupunerea că așezarea nord-dobrogeană a secolelor X—XI de la Garvăn e posibil să fi fost, în pofida modestiei sale aparente, dar grație unei incontestabile poziții strategice lîngă hotarul imperial de miazănoapte al puterii bizantine, o reședință episcopală cu rol însemnat în catehizarea populației din zonă.

Un indiciu de continuitate și de progres, din punctul de vedere menționat, l-ar putea, fără îndoială, constitui suprapunerea, în sec. al XII-lea, peste locuirea anterioarelor două veacuri, a unei noi așezări, cu locuințe de suprafață și cu o mică biserică de zid situată central.

În sfârșit, ca ultime ilustrări ale artei creștine a aurului din perioada căreia îi consacram evocarea de față, Tezaurul Muzeului Național de Istorie prezintă două iconițe din foaie de aur pe care apar reprezentări, în email *cloisonné*, într-un desen schematic, oarecum rigid, specific, de altfel, spiritului vremii în arta creștină, Sfinții Apostoli Petru și Luca, cel dintâi reprezentat integral, în picioare, al doilea bust, amândoi purtând Evanghelia pe brațul stîng. Vestimentația ambilor sfinți este, după obicei, de tradiție antică, cu chiton și himation în tonuri cromatice sobre, închise, cum ar fi negrul sau vișniul, cu o sugerare convențională a drapajului. Ambele personaje au părul și barba scurte, tonul carnației fiind redat într-un alb-cenușiu. Inscripțiile ce desemnează pe cei doi apostoli sînt în limba greacă.

Operele caracteristice artei bizantine a secolelor XI—XII, cele două miniaturale reprezentări apostolice în email provin, desigur, dintr-un atelier grecesc al Orientului creștin. Nu se mai cunosc astăzi date suplimentare asupra periplului lor de-a lungul veacurilor în afara împrejurării de a fi ajuns, în veacul nostru, a face parte din celebra colecție particulară a inginerului de căi ferate Constantin Orghidan, colecție intrată integral în posesia statului român după moartea, în 1944, a proprietarului și în conformitate cu dispozițiile testamentare ale acestuia.

Privind retrospectiv tot ceea ce veacurile primului mileniu creștin de pe pămîntul românesc ne-au transmis, pînă în prezent, ca mărturii de artă a aurului purtătoare de pecete a trăirii întru Hristos, atît și așa cum putem cunoaște aceste mărturii prin mijlocirea inestimabilei colecții a Tezaurului Muzeului Național de Istorie, ne vom fi împărtășit intrucitva din înălțimea de spirit și rafinamentul unor vechi și tulburătoare fapte de credință și de măiestrie artistică, precum ne vom fi apropiat, în același timp, și contextul în care ele au fost create și s-au păstrat.

Vom fi intuit, totdeauna, cîteva dintre tainele chipului în care se îngemănau cîndva pe meleagurile noastre, în semnificative sinteze culturale, firele atîtor drumuri și cărări de civilizație ce străbăteau, pornind din zări diferite, întinse ținuturi ale bătrînelui continent european.

Nu ne va tulbura însă, în afara, poate, a unui inerent regret, posibilul gînd al pușinătății numărului acestor prețioase, mărturii de artă din vechime păstrate în sîpetul gliei străbune, atît de bogată și, în același timp, atît de parcimonioasă în negrăbîta sa a revelaie înaintea neliniștii firești a iscodirilor noastre.

Nu ne va tulbura gîndul cu pricina fie și dacă, din rîndul chiar al valorilor artistice mai sus amintite, o bună parte sînt atribuite unor populații alogene care au conviețuit vremelnice alături de statornicii noștri strămoși daco-romani.

Nu vom uita că, înainte de toate, stau la mijloc atîtea și atîtea veacuri care au cernut și vămuit urmele aceluia trecut îndepărtat.

Nu vom uita, mai apoi, faptul că prezenta evocare nu a urmărit să înfățișeze decît un aspect strict configurat din punct de vedere tematic și cronologic, pe baza valorilor unei singure, deși reprezentative, colecții de pe teritoriul țării noastre, și nici măcar pe baza întregului patrimoniu al instituției muzeale din care colecția în cauză reprezintă doar o mică parte.

Nu vom uita, iarăși, faptul că o simplă modificare de perspectivă, o simplă deschidere de orizont, depășind cadrul strict delimitat al valorilor vechi creștine de artă a aurului și abordînd problema valorilor noastre de artă creștină veche în ansamblul său, ar fi de natură să ne plaseze într-un univers cu ilustrare infinit mai bogată, care, chiar dacă ne-am limita numai la arta creștinismului timpuriu, ar fi suficientă ca, prin nenumărate exemple, să furnizeze argumentele de fond și de volum ale unor extrem de valoroase și dense lucrări de sinteză, dintre care, numai

În anii din urmă, au văzut deja lumina tiparului o serie de fundamentale și ample contribuții datorate unor cărturari de seamă ai culturii istorice și ortodoxiei românești.

Nu vom uita, în cele din urmă, faptul că, prin natura atîtor și atîtor vitregii, strămoșii noștri din vechime și, mai cu osebire, cei ai mileniului etnogenezei și încreștinării, și-au încrustat însemnele evlaviei lor întru jertfa și învierea Mîntuitorului Iisus Hristos nu atît în haina strălucitoare a metalului prețios, cît în aceea mai simplă, mai umilă, dar de neclintită statornicie și de profundă puritate a lemnului sau pietrei, a lutului sau bronzului și a altor asemenea neprecupețite chipuri ale dăinuirii noastre.

Reluînd un gînd al poetului Marin Sorescu încă vom înțelege cum «neavînd aur și argint țărani (noștri cei din veac) și-au (mai) gravat anual chipul (și) pe boabe de mei, de grîu, de porumb, care nu ni s-au păstrat».

Și astfel — cum spunea etnologul Romulus Vuia — «În tăcere (ei) au urzit temelia neclintită a neamului»...

FLORIN ȘERBĂNESCU

IOANICHIE BACOV, XILOGRAFUL

Trecuseră 26 de ani de la apariția *Îndreptării legii*, Tirgoviște, 1652, împodobită cu gravurile lui Țișevici, pînă cînd copilul de țăran, ajuns mitropolit, Varlaam, exarhul Plaiului și a toată Ungrovlahia, în prefața ce prezintă *Cheia Înțelesului*, 1678, primul volum ieșit de sub noile teacuri ce încetaseră să mai lucreze din timpul lui Matei Basarab, să ne lămurească: «...Cu multă osîrdie am nevoit, și dascăli de tipografie am adus în păzita Mitropolie a Scaunului Bucureștilor și i-am așezat și de iznoavă tipografie adică tipar de tipăritul cărților am ridicat, cu toate meșteșugurile cîte au trebuit»¹... Nu se precizează locul de unde a fost adusă tipografia și nici meșterii care au lucrat — ce scot în românește această traducere de predici după *Cazania* arhimandritului Ioanchie Galeatovski tipărită la Liov în 1665².

Deși fusese lucrată sub Gheorghe Duca, *Cheia Înțelesului* aparține inițiativei lui Varlaam, pentru care xilograful Bacov realizează ilustrația volumului, debutînd ca un artist împlinit³. Pagina de titlu este reluată din *Cazania* sus menționată, cu inerentele modificări ale interpretării, cu introducerea stemei, motiv pentru care semnează Ivan B(a)c(ov) și datează cu *cître arabe* 1678, marcînd astfel, mai mult ca sigur, apartenența sa la școala lioveană, occidentală, fapt care îl vom mai întîlni, nu o dată, în opera sa.

Stema mitropoliților Ungrovlahiei este și ea o adaptare simplificată a celei gravate de Teodor Țișevici în *Îndreptarea legii*, executată cu aceeași măiestrie și liniștită desfășurare a vولutelor vegetale, a elementelor heraldice. Partea de jos a scutului prezintă o imagine a dealului Mitropoliei, încadrată la poale de alte două edificii.

Apare pentru prima dată la Nedeia, scena Duminicii tuturor sfinților, compoziție înscrisă într-un pătrat, închizînd în două cercuri concentrice, expresia teologală a lumii cerești, a raiului. Împărații Constantin și Elena iau chipul și veșmintele noastre domnești. Gravura, un remarcabil simț al miniaturii, individualizează personajele

1. BRV I, p. 220.

2. G. Ștrempel, *Spirijinul acordat de Rusia tiparului românesc în sec. XVII*, în p. 34. Studii și cercetări de bibliologie, 1, 1955.

3. Gh. Racoveanu, *Gravura în lemn la mănăstirea Neamțul*, 1940, p. 12, nota II c.

și dă chipurilor expresie. Semnată Ivan Bacov și datată cu cifre arabe 1678⁴, este o interpretare după gravura din *Cazania* lui Petru Movilă, Kiev 1637⁵, săpată de monogramistul K.Z.

Un fruntar decorativ pe fond alb cu medalioane — Iisus între apostolii Pavel și Ioan — încadrați de lujeri ce poartă flori și rodii, gravat cu linie pură, cursivă, inspirat după *Ioan Gură de Aur* de la Lavra Pecerska, Kiev 1623, constituie încă un model reluat constant în următoarele două secole. Întîlnim și trei fruntare pe fond negru cu medalioane, ca cel al lui Iisus sau al Fecioarei Maria, prinse în elemente decorative, sau cel cu o coroană, rafinat joc de rotmuri de tije și flori, acesta interpretat după cel din *Cheia Înțeleșului*, Liov, 1663, a cărei pagină de titlu este semnată Ilia (Anagnoise) 1639.

Inițialele găsite din vechile garnituri mateiene, de proveniență lioveană, de factură occidentală, sînt în parte reutilizate, deși au deteriorări. Bacov gravează o suită nouă, de mare frumusețe, precum cel cu iepure și cel în care lujerul se înalță ca o troiță. Inițialele cu pelican, a dăruirii pînă la sacrificiul de sine, personajul grotesc sirenă și faun totodată, sînt compoziții decorative pe fond alb. Tăietura energică, stilizată, are forță și delimitează un spațiu propriu al cărui stil se recunoaște din elementele parțiale, din detaliile ce se găsesc în planșele mari, semnate. Și inițialele pe fond negru sunt cuprinse de joardele subțiri cu frunze și flori, amintind de cele întîlnite în *Biblia* de la Ostrog, 1581, a lui Ivan Feodorov sau în *Antologhionul* liovean din 1632.

O finală caligrafică din *Cheia* 1678, va fi inclusă în *Biblia* din 1688, fiind preluată din *Evangelhia* lioveană din 1636, întîlnită și în *Abecedarul* lui Feodorov din 1574.

În 1680 apare la București *Liturgie*, volumul tiparnicului moldovean Chiriac ieromonahul. Bacov gravează stema, expresie a conștiinței politice domnești, incluzînd elemente pînă acum neobișnuite, de factură occidentală. Sus domină acvila bicefală a împăraților cantacuzini strîngînd în gheare, cu vigoare, sabia și buzduganul; volute în consolă cu heruvimi și eșarfe; îngeri heraldici în livrea suflă în goarne răsucite ținînd o mîna în șold; fructe, expresie a abundenței, încadrează heruvimul inferior ce susține medalionul în care corbul valah s-a oprit pe un copac, înălțat pe monticuli bizantini. Această placă va fi utilizată înlăturîndu-i-se, din motive politice, acvila bicefală, introducîndu-i-se o coroană, cum apare în *Pravoslavnică mărturisire*, Buc. 1691, și *Psaltire*, Buzău 1701, servind ca model unor steme brâncovenesti la Snagov, București și mai ales la Rîmnic.

În fruntarul pe fond alb cu medalion și aripi lăsate cuprinzînd titlul, regăsim aceeași linie puternică, sculpturală, ce a folosit-o în gravarea inițialelor din *Cheia*, iar în portret, chipul stilizat al unei tinere. În afară de inițialele întîlnite în *Cheia*, Bacov adaugă, în aceeași familie, pe fond negru, și altele noi cu frunze hașurate de un straniu efect de lumină. Cu o vigoare constantă este gravată și Închipuirea Sf. Disc, a cărei față de masă are o margine brodată cu motive rombice, ca și veșmîntul Mariei, motiv pe care îl vom recunoaște și mai tîrziu în unele din gravurile sale.

4. Xilogravura, tăiată într-un lemn rezistent, a fost utilizată nu numai în secolul următor, dar ajunge prin tipograful Matei Băbeanu să illustreze și *Cazanii*, București 1828.

5. C. Tatal-Baltă, *Incursiune în xilogravura românească*, Apulum, XVII, 1979, p. 455.

Desigur, Ioanichie Bacov nu putea să lipsească din ilustratorii *Bibliei* bucureștene din 1688⁶, conduși de Mitrofan, tiparnicul. Din descifrarea imaginilor, confruntând operele sale anterioare cu cele ale contemporanilor Damaschin Gherbest sau Andrei (ca monah Antim Ivireanul) deosebind elementele caracteristice fiecăruia descoperim pe cele noi create, care îi aparțin, alături de inițialele gravate incluse anterior în *Cheia înțeleșului* sau în *Liturghie*.

Nu numai pagina 831 a *Bibliei* este, pentru noi, concludentă. În cele trei finale suprapuse vedem, de fapt, iscăliturile xilografilor pornind de sus în jos: Damaschin Gherbest — vezi inițialele cu împletituri din *Psaltirea slavo-română*, Iași 1680; Andrei (Antim) — frunze polilobate, nodurile inițialele *Evangheliei greco-române*, 1693; și Ioanichie Bacov — finala din *Cheia înțeleșului*. Aceste finale decorative nu sînt doar o simplă imagine grafică; ele simbolizează unitatea cărții românești atît moldave cit și valahe înscrisă în ecumenicitatea răsăriteană, precum și sorgintea lor occidentală.

Lui Bacov îi aparține și frunzarul de la Apocalipsul lui Ioan, pe fond negru, ce desfășoară dintr-un vas tijele subțiratic cu frunze prelungi sau trilobate. Cu lalele, precum și o triplă punctare, cum întîlnim pe frunzarul pe fond alb cu medalioane din *Cheia*. Din acest volum, reluate în *Biblie* sînt inițialele S pe fond alb, și B, P, E, pe fond negru; prima pentru a legitima importul P al lui Pavel, reprezentat între pilaștrii ce închipuie un portal — cu motivul reliefat al frunzelor stricate de hașuri mărunte, inspirat din *Apostol*, Liov 1639 sau 1654 — iar celelalte pentru a pune în valoare punctul de pornire al unei întregi suite de variații melodice ce se desfășoară cu o fantezie vecină, paralelă, inițialelor *Bibliei* de la Ostrog.

Cu aceeași linie energică, cu expresie vie, Bacov a gravat și mascheronul ce constituie finala din *Manualul contra schismei papistașilor*, București 1690, motiv european circulînd încă din sec. al XVI-lea, dar poate inspirat de *Trebnicul* lui Petru Movilă, Kiev 1644.

În 1694 Antim Ivireanul tipărește la București *Psaltirea* românească pentru care Bacov execută, alături de inițialele cu decor oriental, o xilogravură deosebită pe care o semnează Io(anichie) M(o)nahul B(acov) și o datează 1694. Este pentru prima și ultima oară cînd întîlnim iscălitura sa o iluzie la apartenența la cînul monahicesc⁷. Săpată cu minuție, compoziția închide în medalion, centrată, arcada ce încadrează pe David împărat stînd pe o laviță sculptată. Eșarfa scrisului elegant conține textul cu pauze înflorate: Mîinile mele au făcut organe și degetele mele au încheiat Psaltire⁸. La colțuri se înscriu motive decorative sculpturale. Gravura va fi inclusă și în *Antologhionul* grecesc, Snagov 1697; încadrată într-o ramă sculpturală o găsim și în somptuoasa *Psaltire* grecească, imprimată tot de Antim, Snagov 1700, destinată a mărturisi generozitatea și importanța Brîncoveanului.

Pentru *Orînduirea slujbelor sf. Constantin și Elena*, Snagov 1696, Bacov le gravează chipuri juvenile; ei susțin o cruce simplă sub binecuvîntarea divinității din cerurile deschise. Înfrățirea simplă, stilizarea înfloriturii costumului domnesc amplifică monumentalul. Această imagine a hramului mitropoliei bucureștene a fost utili-

6. Dragoș Morărescu, *Xilografii Bibliei lui Șerban Cantacuzino*, în *Revista de istorie și teorie literară*, an XXXV, nr. 1—2, p. 170—177.

7. Gh. Racoveanu, *op. cit.*, p. 12, nota 3, II a.

8. *BRV I*, p. 337.

zată de Mihai Ștefan, ucenicul lui Antim, în *Chiriadromion*, Alba Iulia 1699; dusă apoi la Tiflis cu tipografia dăruită georgienilor de Brîncoveanu, decorează *Evanghelia* georgiană din 1709, înlocuindu-i-se inscripția. Mihai Ștefan utilizează și alte xilografuri ale lui Bacov în unele din cele zece volume imprimate la Tiflis.

În a doua parte a anului 1691, desigur în epoca de organizare a tiparniței de la Buzău — și nu la București — apare *Advarium*⁹, o tipăritură deosebită ca format — 27 × 8 cm — cu puține pagini, dar bogat ilustrată: Sf. Treime (cina de la Mămuri, Filoxenia lui Avraam), patroana episcopiei, semnată Ioan B (a) c (o) v; cei patru evangheliști, nesemnată, dar de Bacov; două medalioane: cel din stînga, Maria cu Iisus în brațe, iar cel din dreapta cu Hristos, semnat Ioan B (a) c (ov) is — unică transcriere în forma grecizată; pofala (lauda) sf. Iosif cu Ioan Botezătorul între arhanghelii Mihail, Gavril și Rafail, semnată Ivan B (a) c (ov); sf. Petru și Pavel cu scena martiriului sau drept fundal, semnată Ioa(n)i. Aceste gravuri miniaturale, semnate în toate modurile posibile, constituie o fațetă a măiestriei lui Bacov, amintind de factura unor inițiale din *Cheia Infelesului*. Ele sînt săpate cu energia ce-l apropie de Damaschin Gherbest în stilul baroc occidental, dovedind influența acestuia asupra sa, cu stilizarea geometrică plină de nerv. Acestea sînt, poate, gravate în aceeași epocă cu scenele din *Acatistul Născătoarei*, Buc. 1684, fapt ce ar presupune utilizarea lor într-un volum necunoscut încă, din această perioadă. În contrast cu celelalte, compoziția Cinei, cu desenul tradițional bizantin, este realizată numai din hașuri.

La Buzău neobositul episcop Mitrofan utilizează, pentru înfrumusețarea *Triodului* său în 1700, talentul, experiența, forța de înfăptuire a lui Bacov, alături de monogramistul DC — Dănic Zugravul — și Ursul. Acest efort ilustrativ se desfășoară amplu, de la pagina de titlu la compoziții de aproape o jumătate de pagină. În acest început de secol Bacov, desigur în acord cu Mitrofan, alege ca model *Îndreptarea legii* din 1652, subliniind unitatea tiparului românesc peste arcu deceniilor. Astfel, pentru pagina de titlu reia schema compozițională a portalului gravat de Tișevici înconjurînd textul cu nișele sfinților. Gravura este realizată cu aceeași grijă firească de proporționare, de eleganță în redarea luminoasă, împăcată, a figurilor, cu îndemnare în tăierea cutelor costumelor și a detaliilor.

Prima pagină a *Triodului* conține compoziția nesemnată Pilda vameșului și a fariseului, de dimensiuni reduse, inspirată din *Evanghelia* lioveană din 1636. Prin detașarea și micșorarea personajelor încadrate în spațiul arhitectural, Bacov obține un efect plastic superior modelului. De asemenea, *Evanghelia* lui Petru Movilă, Kiev 1637, oferă lui Bacov elemente pentru compozițiile sale, redată apoi în spirit autohton, monumental, după gravurile semnate sau nu, de V(asile) Cr(istul), de factură germanică, dateate, unele, 1628 și 1630.

Ioanichie Bacov își semnează și datează 1700 xilografurile din *Triod* — Intrarea, în Ierusalim sau Învierea lui Lazăr — scene luminoase în care grupuri de bărbați și femei sînt reprezentate conform tradiției. Pentru a nara întimplări din viața lui Iosif, părăsit de frații săi, episodul cu femeia lui Putifar, explicînd visul faraonului sau tîlcuind în temniță, pornind de la modelul lui Ilie Anagnoste, unul din gravorii *Apostolului* liovean din 1639, care semnează și stema lui Petru Movilă.

9. Daniela Poenaru, *Contribuții la bibliografia românească veche*, 1973, p. 7—8.

Pilda celor 10 fecioare — compoziție pe diagonale — pune în paralel cele două categorii de tinere, al căror chip și trup impresionează prin frumusețe. Dar cea mai complexă gravură este însă Nunta din casa lui Simon, ce se desfășoară în cadrul unui palat contemporan reunind personaje cu variate expresii, peste care a trecut suflul Renașterii cu grație și farmecul dulce al realității opulente.

Aceiași artiști lioveni de factură germanică — din care unuia îi completăm monograma, semnând V(asile) Th(eodor) Z(ugrav) — ale cărui gravuri apar în *Liturghierul* lui Petru Movilă, Kiev 1629 — un exemplar i-a aparținut lui Brîncoveanu — și chiar mai târziu (în *Apostolul* liovean din 1654 sau în *Triodul* din 1666 din același oraș) îl vor inspira pe Bacov pentru realizarea fruntarelor pe fond alb, negru, cu elemente florale încadrând scenele înscrise în medalion — cu sau fără toarte — al Cinei de taină, a Coborîrii de pe cruce sau al Punerii în mormînt. Gravuri de interpretare, ele primesc prin transpunere, prin linia desenată și, o dată cu apăsarea dălțiței, o expresie diferită, mai caldă, mai echilibrată, mai apropiată de firescul autohton.

Cu aceeași pagină de titlu ca și a *Triodului*, un an mai târziu, Mitrofan scoate de sub teacuri *Penticostarul*, Buzău 1701, pe care trebuie să-l considerăm, din punct de vedere al realizării artistice, geamăn cu precedentul, alăturîndu-l astfel marilor izbînzi ale secolului anterior și stînd la baza celui nou. Ilustrația mai bogată ce îi decorează paginile au ca pretext gravurile celor doi monogramiști din mai sus menționata *Evanghelie*, Kiev 1637.

Gravura Învierii, semnată Ioanichie B(acov), 1700 — a Coborîrii în limb — îl reprezintă pe Isus conform tradiției bizantine. Scenele: Vindecarea orbului; Vindecarea ologului, semnată Ioani; Iisus și Samariteana, semnată Ioanichie B.; Mironosițele la mormînt, datată 1700, aduc desfășurarea în peisaj a grupurilor proiectate pe terenul cu coline și munți, între ierburi și flori unduind, cu păsări și copaci stilizați, cu cetății ce închid între ziduri cu turnuri, palate, biserici rotunde, case. Personajele, bust sau întregi grupuri, sînt individualizate. Narațiunea clară, luminoasă, detașează elementele monumentelor principale, care sînt tratate monumental și agrementate cu detalii expresive.

Aceeași știință a prezentării personajelor în cadrul arhitecturii interioare, punînd în valoare ideea dominantă, o întîlnim și în Viziunea lui Petru din Alexandria, semnată Ioanichie, cît și în cea a Coborîrii sf. Duh, compoziție simetrică cu desfășurarea scenică, semnată Ioanichie B., în care este inclusă și imaginea simbolică a Cosmosului. Lumea, sub chipul bătrînului încoronat, ținînd în mînă năframa nu cu 12 ci cu 5 «hîrtii înfășurate»¹⁰ este, poate, una din cele mai realizate gravuri sub raportul sugerării adîncimii, a trecerii subtile de la închis la deschis prin direcția hașurilor, a liniilor drepte întrerupte sau unduind, precum și a motivelor ornamentale.

Față de gravura Duminica tuturor sfinților din *Cheia Înfelesului*, noua versiune datată 1700 aduce simplificarea ansamblului.

Gravura Înălțării, mai aspră ca execuție, păstrează, totuși, ceva din gingășia chipurilor desenate de Bacov, fiind săpată de Nicolae, grămăticul, în acest caz unic semnînd împreună: Nicola, Ioa(nichie).

10. V. Grecu, *Cărți de pictură bisericească bizantină*, Cernăuți, 1936, p. 176.

Frunтарul pe fond alb, Deisis, cu trei medalioane, Iisus arhiereu între Fecioara Maria și Ioan Botezătorul, între elemente vegetale gravate sculptural, subliniază cu claritate și grație expresia autohtonă, ca un popas spre capătul de drum al xilografului Ioanichie Bacov.

Pentru placheta lui Ștefan, fiul lui Brîncoveanu, *Cuvînt panegiric* la marele Constantin, Buc., 1701, Bucov — deși nu semnează — creează o compoziție neobișnuită, cu rafinament și poezie; pe tronul său o compoziție a cetății cucerite de turci — aluzie la Brîncoveanu — împăratul Constantin dialoghează cu divinitatea.

Liturgierul greco-arab, elegantul volum imprimat de Antim Ivireanul în 1701 la Snagov pentru Orientul Apropiat, include și xilogravura sf. Grigore, semnată Ioanichie. Arhiereul, sub o arcadă brîncovenească binecuvintează, imagine ce va dăinui, reluată și interpretată de gravorii secolului, atât la Rîmnic cît și la Iași.

Urmîndu-l pe Antim, înălțat episcop la Rîmnic — unde acesta înființează o nouă tipografie — cărțile imprimate în anul 1706 vor cuprinde unele gravuri neșeminate, dar care aparțin cu certitudine lui Bacov, atribuite pe considerente stilistice; Fecioara Maria cu Pruncul în brațe, din *Adunarea slujbei a adormirii Născătoarei...*; sf. Nicolae, desenat cu o linie de expresivă simplitate, din *Cuvînt panegiric la sf. Nicolae*. Pentru *Cuvînt la Patima Domnului*, Bacov creează o compoziție dinamică, Drumul crucii în care se recunosc elementele sale în peisaj, vălurile fibrei lemnului, modul de stilizare a chipurilor și factura luminoasă.

Și pentru *Octoih*, Rîmnic 1706, Bacov va grava, fără semnătură, un remarcabil sf. Damaschin utilizînd parțial decorul arhitectural din Coborîrea sf. Duh, cît și mobilierul și modul de așezare a lui David din gravura sa datată 1694. Volumul include, ca o apoteoză, ultima sa lucrare semnată Ioanichie 1705, Răstignirea însoțită de colanul imaginilor cu simbolurile evangheliștilor la colțuri și instrumentele variate ale chinurii, toate tratate cu desenul precis și amănunte stilizate. Scena centrală, compusă după canonul bizantin, conține elemente proprii stilului său întîlnite anterior: luminozitate, gingășie, împăcare, absența dramaticului și eleganța stilizării.

Opera sa bogată și variată, de înaltă ținută artistică, cu forță și suplețe, acoperă intervalul 1678—1706. Peste această dată nu mai întîlnim lucrări noi, artistul probabil stingîndu-se din viață. Dacă gravura sa de început prezintă elemente liovene și o pendulare între forma răsăriteană, cea locală și dezinvoltura barocă, de virtuozitate, în care ecurile germano-venete se fac resimțite, partea a doua de activitate se încadrează cu precădere modalității post-bizantine, autohtone, murale, caracterizată prin echilibru și armonie, fără tensiuni și dramatism. Ea constituie, ca număr și importanță, unul din bogatele surse de imagini, ilustrînd cu unele plăci originale și cărțile apărute în Georgia, la Tiflis. Reluate atât în Țara Românească, cît și în Transilvania, vor fi utilizate și în secolul următor, reinterpretate la Iași, Blaj și Sibiu. Colaborator al marilor tiparnici Mitrofan și Antim Ivireanul, la București, Snagov, Buzău și Rîmnic, Ioanichie Bacov contribuie prin xilogravurile sale la splendoarea cărții cantacuzine și brîncovenești, rtușind să topească, la focul inimii sale, curentele din răsărit și apus, din miazănoapte și miazăzi, făurind o artă originală ce exprimă bucuria vieții, în pace și împăcare.

DRAGOȘ MORĂRESCU

BISERICA FLĂMÎNDĂ DIN CAPITALĂ

— Scurtă prezentare monografică —

Situată în vecinătatea Dealului Mitropoliei, înspre miază-zi și anume pe str. Olimpului nr. 17, biserica Flămînda este una din vechile biserici ale Capitalei care s-a bucurat în ultimii ani de o binecuvîntată și necesară restaurare, precum și de o nouă pictură, lucrări de bună calitate care au readus-o la starea cea dintîi, cu un plus de zveltețe și eleganță.

Fiind zidită în perioada fanariotă (1716, în Moldova 1711—1821) în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, o scurtă privire asupra acestei perioade, mai ales pe plan bisericesc, poate că se impune.

Istoricul C. C. Giurescu, în voluminoasa și importanta sa lucrare *Istoria Bucureștilor*¹ afirmă că «privită în general, perioada fanarioților este o perioadă de regres», în primul rînd pe plan politic. Astfel, armata națională se reduce foarte mult, domnitorii ajung «niște simpli funcționari ai sultanului», presiunea fiscală se accentuează, atmosfera morală devine tot mai apăsătoare («întriga, mita și bacșișul au tot mai mult preț»), iar «caracterele devin din ce în ce mai rare». Dar istoricul recunoaște acestei perioade și unele aspecte pozitive ca «desființarea rumâniei», «întemeierea de școli, spitale, așezăminte filantropice, precum și alcătuirea de legi noi», părți pozitive care «nu compensează însă marile scăderi» ale acestei perioade.

Un alt aspect pozitiv — care ne interesează în mod direct — este faptul că în aceeași perioadă «a crescut considerabil numărul locașurilor bisericești». În această privință istoricul citat afirmă următoarele: «Niciodată nu s-au ridicat în București și împrejurimile lui mai multe locașuri bisericești ca în epoca fanariotă». Se înalță ctitorii noi «din pașiște», cum se spunea pe atunci, sau se înlocuiesc cele vechi, de lemn, sau de «piatră», dărăpănate. Circa șaptezeci de asemenea locașuri datează din răstimpul amintit, și multe din ele, prin pisanile lor, ne ajută să precizăm cronologia creșterii treptate a orașului, a formării de noi mahalale. Construiesc toate categoriile sociale, de la domn pînă la orașenii de rînd, de la vlădică pînă la opincă. Sînt mai puține locașurile domnești decît în veacul lui Matei Basarab și Brîncoveanu, sînt în schimb mai multe cele boierești. Le ridică nu numai marii dregători, vistierii, logofeții, spătarii și ceilalți divaniți, cu venituri multe, dar și cei de mijloc și cei mărunți. Clădesc nu numai mitropoliții dar și preoții mahalalelor și simplii monahi. Se adaugă apoi ctitoriile, mai puține, ale ostașilor, de la căpitani la seimenii de rînd, și, mai multe, ale negustorilor pricopsiți și ale meșteșugarilor, cu vătafii și staroștii lor în frunte. În sfîrșit, și alți orașeni care nu-și arată todeauna în chip lămurit meseria sau categoria, sporesc mulțimea acestor locașuri»².

C. C. Giurescu mai arată că unii «călători străini ce trec prin București spre finele epocii fanariote rămîn adînc impresionați de marele număr al bisericilor de aici. Astfel, îl citează pe englezul Bentham care remarcase, în 1785, că «sînt puține orașele care să aibă un asemenea număr de biserici într-un spațiu atît de mic»; mai citează de asemenea pe un alt englez William Hunter, ca și pe spaniolul Domingo Badia care, în jurul anului 1800, evaluau numărul bisericilor din București la cifra de 360. Alte mărturii cam din aceeași perioadă, ca aceea a francezului Legarde sau a consulului W. Wilkinson, dau cifra de 366 de biserici și 20 de mănăstiri. Istoricul român le consideră în parte exagerări «dar exagerări semnificative».

1. Editura Sport-Turism, ediția a II-a revăzută și adăugită, București 1979, pag. 86 și urm.

2. Pt. cit., pag. 91.

Dacă se raportează numărul bisericilor existente în București în această perioadă la cifra populației, acest număr apare într-adevăr impresionant. Izvoarele istorice atestă pentru prima oară cifra populației Bucureștilor pe timpul lui Matei Basarab, când un călător străin³ evaluează la 12.000 numărul caselor, cărora le-ar corespunde «mai mult de 100.000 de suflete». Dar, după C.C. Giurescu, «echivalența e greșită, 12.000 de case înseamnă, în mod obișnuit, 60.000 de locuitori», întrucât «se socotesc, în genere, 5 persoane de casă». În epoca fanariotă Bucureștii au crescut atât ca întindere cât și ca populație. Învățatul Nicolae Lazăr, în cartea sa intitulată *Descrierea Țării Românești*, apărută în 1789, evaluează populația Bucureștilor la 88.000 de locuitori, cifră care consună cu aproximație și cu alte evaluări privind aceeași perioadă. Viitoarea capitală a României era așadar un oraș destul de mare, dacă avem în vedere că Brașovul număra pe atunci aproximativ 18.000 de locuitori, Buda și Pesta la un loc, conform unor statistici precise, 50 829 locuitori, iar Sofia și Atena «nu atingeau fiecare 20.000 de locuitori». Dar, deși mai dezvoltat decât alte orașe din zonă, e clar că în București exista un foarte mare număr de biserici.

În ceea ce privește *componența etnică*, după C.C. Giurescu «populația de alt neam a Bucureștilor a reprezentat totdeauna un procent apreciabil, variind între o cincime și un sfert din numărul total al locuitorilor»⁴, cu precizarea că prin denumirea de «sârbi», apărută în documente sau în graiul curent, se înțelegeau toți slavii de sud, iar denumirea de «greci» era echivalentă cu aceea de «străini» sau «negustori străini».

Așa cum arăta în înfățișarea sa mai mult patriarhală, una din atracțiile vechiului București era mulțimea bisericilor și glasul clopotelor, așa cum ne spun unele mărturii ale vremii. Astfel, Ion Ghica⁵, în cuvinte deosebit de sugestive, scrie următoarele: «De era dimineață, călătorul auzea, ridicându-se în aerul curat al zilelor de mai și iunie, sunetele clopotelor de la biserici, unele grave și triste, altele zbenguitoare și vesele, toate îndelung răsunătoare. Era un concert simpatic, care învăluia orașul întreg în undele-i sonore. În mijlocul acelei vijelii de sunete, precum ochiul distinge, într-o mare înfuriată, pinzele corăbiilor printre spumegatul alb al jocului valurilor, asemenea urechea deosebea, în mijlocul huetului, glasul plîngător al clopotului de la Sf. Gheorghe, repetînd în cadență numele nenorocitului Brîncoveanu, sunetul jalnic cu mindru al Antimului, bătaia rară și falnică a Sf. tului Spiridon, îngînîndu-se cu Sărindarul și cu Curtea-Veche, clopotul de serbare al Colței, glasuri grave, străbătute în toate părțile de timbrele ascuțite și argintii a o sută de clopote mai mici ale bisericilor din mahalale». Fiind scutit pe atunci de zgomotul tramvaielor sau clacsoanelor mașinilor, de sirenele fabricilor și de vacarmul străzii, precum și de alte zgomote inerente civilizației moderne, era normal ca orașul să fie marcat zilnic de concertul clopotelor atitor biserici, între care și clopotul bisericii Flămînda își va fi avut «vocea» sa proprie.

O întrebare care se pune în mod firesc este următoarea: de ce biserica se cheamă *Flămînda*? Una din lucrările documentare în legătură cu hărțile și planurile din trecut privind orașul București este aceea a lui G. D. Florescu, intitulată: *Din vechiul București, biserici, curți domnești și hanuri între 1790—1791, după două planuri inedite de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, București 1935*). Aceste planuri

3. A se vedea cap. «Populația Bucureștilor» din lucrarea lui C. C. Giurescu, pp. 218—281.

4. Op. cit., pag. 221.

5. În «Convorbiri Economice» București 1879, apud Ionescu Gion, *Istoria Bucureștilor, București 1899, pag. 164.*

au fost opera ofițerilor austrieci Purcel și Ernst, alcătuite în timpul ocupației militare din anii 1789—1791.

În planul lui Purcel (1791) Biserica Flămînda apare la nr. 83 sub numele de *Saraska — Flamunda* (Săraca-Flămînda). Cu privire la acest nume G. D. Florescu dă următoarele explicații succinte: «Locaș bisericesc cunoscut azi cu numele de *biserica Săraca*, purtînd însă în trecut cînd numele de *biserica Flămînda*, cînd cel de azi». Dar mai departe adaugă: «Cu tot numele de azi — în corelație cu cel purtat înainte — acest locaș bisericesc este departe de a fi flămînd sau sărac» (pag. 80).

Că această biserică a fost săracă la început și apoi o bucată de vreme, de unde și numele, reiese din mai multe izvoare, între care poate cel mai convingător este cel publicat de V. A. Urechea⁶ sub titlul: *Anafora pentru a se da tal. 100 de la Visterie ca să se învălească această biserică of Flămînda*. În anul 1794, pe cînd biserica nu era încă terminată ci abia învelită, un vînt puternic i-a luat acoperișul. «Mahalașii» aparținători de această biserică înaintează o jalbă domnitorului Alexandru Constantin Moruzi să le dea un ajutor din visterie pentru refacerea acoperișului și continuarea lucrării. Domnitorul cere Mitropolitului să cerceteze cazul și să refere. În baza raportului Mitropolitului, domnitorul dă poruncă Marelui Vistiernic să dea bisericii un ajutor de «una sută» taleri. Dar să lăsăm documentele să vorbească.

Prea Înălțate Doamne,

Cu mare milă cădemu și ne rugăm nemărginitei mili Măriei Tale, că avîndu o sfîntă biserică în mahalaua noastră foarte săracă, care se numește Flămînda, și cu împlinirea furtunii de deunăzi, s-au împlintu dintr-acelu mare vîntu, și i-au luat acoperămîntulu cu totul de sus, care noi după sărăcia noastră ne silisemu și de curînd era învîlîită, și noi vîzîndu această împlinare și altă putere neavîndu, cădemu și ne rugăm la marea milă Măriei Tale, ca cu ceea ce te va lumina duhulu sfîntu spre ajutoriu în prea fericitele zilele Măriei Tale, de a se pomeni robii Măriei Tale, noi toți mahalașii din mahalaua ce se numește Flămînda.

Pe jalbă domnitorul a pus următoarea «rezoluție» :

Prea Sînția Ta Părinte Mitropolitu, teorisînd jalba, să cercetezi și să arăți Domniei mele — 1794 septembrie 18.

La care, Mitropolitul «raportează» următoarele :

Prea Înălțate Doamne,

Ascultînd luminata poruncă a Măriei Tale, ce mi se dă la această jalbă, nu lipsim a înștiința Măriei Tale, că aceasă biserică este aproape de Mitropolie și la împlinirea furtunii, ce s-au făcut în trecutele zile, înșine am văzut cînd au rupt învelitoarea turnului de deasupra și l-au aruncat jos și fiindcă în cuprînsul mahalalei acestei biserici nu sînt cu locuință niscăi-va boeri sau neșugători cu putere, fără numai sărăcime, rămîne la bogata milă Măriei Tale a se ajutama, cu ceea ce duhul sfînt va lumina pe Măria Ta, iar anii Măriei Tale rugăm de la Domnul Dumnezeu să fie mulți și norociți. — 1794 octombrie 29.

*Al Măriei Tale către D-zeu fierbinte rugătoriu și smerit părinte sulețesc.
Doștheiu al Ungro-Vlahiei*

6. Istoria Romînilor, tom. VI seria 1774—1800, București, 1893, pp. 108—109.

Pe raportul Mitropolitului domnitorul dă aprobare pentru ajutorul cerut :

Io Alexandru Constantin Moruzi Voevod i gpvd.

Poruncim Domnia Mea dumitale Vel Vist. Să dai din Visterie tal una sută
— 1794 noembrie 15.

Biserica era săracă nu numai datorită stării materiale modeste a locuitorilor de aici, dar și pentru faptul că erau puțini la număr. Vorbind despre dezvoltarea orașului și înmulțirea «mahalalelor, adică a cartierelor, C. C. Giurescu⁷ arată că în 1798, potrivit «Catagrafiei politiei Bucureștilor», orașul era împărțit în 93 de mahalale repartizate în cinci plăși. Mai arată că unele mahalale purtau drept nume o poreclă, după porecla Bisericii respective, citind în această categorie mahalalele *Broșteni, Flămînda* și *Calmata*. Istoricul face o paralelă între fosta biserică din preajma bisericii armenesti, pe nume *Calmata*, dărimată în 1890, și biserica *Flămînda*, numele ambelor biserici însemnînd cam același lucru, *Calmata*, derivat dintr-un termen grecesc, însemnînd «Sărmana». În același an, 1798, mahalaua *Flămînda* avea numai 59 de case. Ceva mai tîrziu, conform catagrafiei din 1810⁸, mahalaua *Flămînda* număra 86 de case cu 340 de suflete: «rumâni, greci și sîrbi», din care 159 bărbați și 181 femei. În schimb biserica era servită la acea dată de trei preoți.

Prima sursă este însăși *pisania* acestei biserici, așezată deasupra ușii de la intrare, pusă în anul 1871 «la refacerea bisericii», așa cum spune N. Stoicescu⁹, *pisanie* al cărei cuprins este următorul :

Doamne cel ce iubești pe cei ce iubescu podoaba casei tale și miluești pe cei ce cunosc locașurile Tale — Această Sfîntă Biserică ce să prăznuiește hramul Sfîntei Treime și Schimbarea la Față din vechime a fostu schițisoru de lemnu alu Sfîntei Mitropolii iăcut de Dimitrie după cumu în pisania veche s-a găsitu la anul 1766 — La anul 1782 s-a iăcut de zidu de Istrate Vel-Vornic și de Costandin Crețulescu — și la anul 1800 s-a isprăvit de brasla croitorilor — și la anul 1869 s-a preiăcut în zilele domnitorului al Românilor Carol I, din venitul Sfîntei Biserici și din ajutorul altor pravoslavnici creștini și cu osteneala epitropilor Ioan Dobrescu și Dimitrie Gheorghe și a preoșilor duhovnicu Ioan, Ioan și Nicolae. Iar la anul 1871 s-au zugrăvit și s-au pardosit cu piatră și alte îmbunătățiri ce se vădu întrînsa s-au iăcut prin stăruința și ajutorul d-lor enoriași acestei Sf. Biserici.

Rezumînd și comentînd această *pisanie*, N. Iorga scrie următoarele: «Inscripție nouă, cu litere latine, pomenește ca întii ctitor al acestui schitul de lemn în legătură cu Mitropolia pe un Dimitrie; la 1792 se începe biserica din zid, de marele vornic Istrati și Constantin Crețulescu; la 1800 se mîntuie de brasla croitorilor; la 1869 se face reparație, care a lăsat însă toate liniile, deosebit de elegante, ale vechii clădirii (s.n.)¹⁰. Scriind despre importanța pisanii de la biserici și mănăstiri în general, în introducerea la lucrarea citată N. Iorga arată că «asemenea pisanii au o înaltă însemnătate pentru istoric, căci ele lămuresc asupra tuturor oamenilor ce au îndeplinit în trecutul nostru o sarcină însemnată, asupra înrudirilor, asupra dregătorilor ce au dobîndit, asupra ceasului morții lor și asupra atîtor întîmplări din viața lor».

7. Op. cit., pag. 301.

8. Al. Lapedatu, *Catagrafia Bisericii Bucureștene la 1810, Bis. Ort. Română anul XXXI nr. 9, pag. 1065.*

9. Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București, ed. Academiei, 1961, pag. 207.

10. Inscripțiile din bisericile Românești, București, ed. Minerva, 1905, pag. 355.

Alte surse vin cu date în plus privind trecutul bisericii. O însemnată sursă este lucrarea «Știri mărunte din trecutul bisericii Flămînda»¹¹ de M. I. Neda, în care găsim importante știri privind prefacerile și înzestrarea bisericii datorită breslei croitorilor pe vremea domnitorilor fanarioți Alexandru Moruz (1793—1796) și Ioan Vodă Caragea (1812—1818), precum și după aceea. În această lucrare se vorbește de un *Kiriacodromion*, «carte ce este în păstrarea mea», spune autorul, pe care a găsit o însemnare cu date importante privind biserica Flămînda, însemnarea avînd următorul cuprins: «Această Sfîntă Carte ce se numește Tîlcul dumnezeieștii Evanghelii, s-au cumpărat dă breasla croitorilor și s-au dat la biserica Flămînda, unde să proslăvește hramul Sfintii Troiți, ca să fie de pomenire; care biserică se hrănește și dă la breasla croitorilor cu mult pușinu ce dă Dumnezeu. Și s-au cumpărat în zilele Măriei Sale Alexandru Vodă Muruz, într-al doilea domnie, terzibus* fiind Ianaco și staroste Matei și ipitropi Ilie proin** staroste și Hași Dinu și Amza și Marin și Vasile brat Radu și Vasile Zet Catrafus. Și am scris aicea ca să (se) știe că este a bisericii, ca după vreme să nu se înstrăineze dă la biserică de preoți, ci să rămîie nestrămutată dă la biserică. Iar care, s-au din preoți sau din alții, să va ispiti să o înstrăineze, să-i fie dăvașiu (sic) însuși Sfînta Troiță la înfricoșata judecată. Și s-au scris la 1801». Semnează «Popa Nicolae».

O altă însemnare de mai tîrziu, de pe aceeași carte, fără numele celui ce a făcut-o pomenește cu de-amănuntul de prefacerile, adausurile și daniile făcute bisericii pînă după anul 1838, cu numele și calitatea donatorilor respectivi, însemnarea avînd cuprinsul ce urmează:

«În această Sfîntă și dumnezească carte, s-au trecutu cite lucruri s-au făcutu la sfînta biserică, din zilele lui Caragea voievod. Terzibașa Adricu, starostea Stancu Cicoană ce au cumpăratu casa la altaru sfintii biserici și cu banii brășlii — Și Ilie starostea au făcutu atvonu dinaintea sfintii biserici. Și au făcutu ferești mari cu fiară toat(e) învelite (de) dumnealui al doilea starostea. S-au făcutu tîmpla de lemn și s-au poleitu peste toatu. Matei starostea au stricatu și stilpii dinu mijlocu bisericii și au făcutu pălimaru și pentru femeii. Și la leat 1823 s-au făcutu starostea Stoinică ot hanul lui Șarban Vodă și ipitropi Marinu, Petre și Gheorghe Cernea ciracul lui Ilie și starostea Ivanciu Moscu ipitropul bisericii și Mușatu, Gligorie Sărdar și brat Colțea, Nicolae Cialgiu. Și iară acești ipitropi și au fostu în zilele lui Atanase și starostea Stoinică și cu alți ipitropi au făcutu la sf. biserică: întii au cumpăratu o casă în ulița despre altarul bisericii, în lei 2750. Și alți 300, au datu la copii(i) vinzătorului. Al doilea, s-au făcutu o candelă mare cu alte șase candile mai mici. Al treilea, s-au îmbrăcatu Sfînta Evanghelie și s-au poleitu. Al patrulea, s-au cumpăratu policandru cu optsprezece lumini. Al cincilea s-au făcutu trei chilii nouă și s-au învelitu alte trei. Al șaselea, s-au cutremuratu pămîntul la leatu 1838 și s-au dărimatu clopotnița și s-au făcutu în lei două mii. Al șaptea, uluci, porți la biserică și împrejurul casilor și făcîndu acesta toate au rămas cutiea datoare lei 2000, adică două mii și făcîndu-să staroste dumnealui logofătul Ioniță, le-au plătitu în stărostia dumnealui. Și dumnealor numiți ipitropi cumu Maica Domnului, să le fie de ajutor lor și celor după vremi».

Din această a doua însemnare reiese cit de generoasă și iubitoare de biserică a fost breasla croitorilor, datorită căreia biserica Flămînda s-a bucurat de atîtea înzestrări și îmbunătățiri în perioada amintită.

11. Publicată în Revista istorică română, VIII, 1938, pp. 245—251.

*) Prin staroste al breslei croitorilor.

**) Fost.

Marele N. Iorga, în neobosita și prodigioasa lui activitate vizitând și biserica Flămînda, a descifrat inscripțiile de pe icoane, obiecte de cult și unele cărți din bogata zestre a acestei sfinte biserici¹². Pe icoana împărătească a Mîntuitorului din dreapta de pe catapeteasmă stau scrise următoarele: «S-au împodobit această sf.(ă)nță icoană cu îmbrăcarea în argint de robii lui D(u)mnezeu brasla croitorilor, în zilele Mării Sale Grigore Ghica Voevod, în leat 1825, Av(gust) 20». Pe cealaltă sfință icoană a Maicii Domnului din stînga, descifrînd inscripția slavonă, N. Iorga arată că e din 1812 și cuprinde însemnarea că s-a suflat cu aur și argint cu cheltuiala unei donatoare pe nume «Smaranda Gheorghiasca».

Pe chivotul bisericii se află scrise următoarele: «Acest chivot s-au făcut în zilele starostii Ștefan, Mariea cu epitropi Ivancea, Eanachi, Teodor, Iurdache, Ivan, Pandele, cu usârdea, 1849, Diche 20, Ceri, Nicola, Mariea». Sf. potir poartă, în grecește, inscripția: «Acest Sffnt potir l-a dăruit Vistierul Constantin cu ajutorul lui; 1786, septembrie 1». Desigur că e vorba de unul din cei doi ctitori, Constantin Crețulescu. Pe o cruce din 1859 se arată că este «de la preotul Nicolae». Pe un *Mineiu de Buda* se arată că întreaga serie (de 12 volume) s-a cumpărat și legat cu 401 lei, la 1832 «supt jupîn Stoica staroste de croitori și jup(ă)n Marin croitorul, epitrop». Mai trebuie adăugat că un alt donator pe nume Hagi Tudorache, a dăruit bisericii o frumoasă ladă pentru păstrarea unor cărți și obiecte de valoare. Aceasta, la 9 iulie 1860. În afara bisericii Ivan sin Sobe Popovanul a ridicat în partea de miază-zi o cruce de piatră în anul 1845, ceea ce constituie un element în plus la pitorescul sfîntului locaș.

Față de această situație, este de înțeles ce scrie despre biserica Flămînda preotul M. Dumitrescu, autorul lucrării deja citate «Istoricul a 40 de biserici din România», după ce o vizitează în ziua de 5 august 1914: «Măcar că i se zice biserica Săracă, dar tocmai săracă nu e. O fi fost la început poate. E împodobită cu o multime de obiecte bisericesti: candelă, policandre, cruci, evanghelii, sfeșnice, icoane de argint, din care se distinge icoana de la tîmplă, foarte veche și făcătoare de minuni Maica Domnului, de argint poleită cu aur. Și cu inscripție că «e făcută la 1812 și suflată cu aur la 1858 cu cheltuiala Smarandei Ghiorghiasca»¹³.

În legătură cu evenimente mai noi din viața bisericii, N. Stoicescu amintește că biserica Flămînda a fost renovată în 1928 și că: «În ultima vreme (lucrarea sa fiind scrisă în 1961) s-a scos la iveală parte din vechea pictură, în absida din stînga a naosului»¹⁴.

Apariția breslei croitorilor în istoria bisericii Flămînda este direct legată de puternica dezvoltare a meseriilor în București, în această perioadă. Meseriașii erau organizați mai întii în «frății» apoi în *bresle*, conduse de «vătăfi» și apoi de *staroști*. Pe lângă forță economică, meșteșugarii — ca și negustorii, de altfel — au început să se ridice treptat și pe plan social, o parte din ei ajungînd «să intre în legături de rudenie cu familiile boerești și să se bucure de prețuirea și, uneori, de prietenia domnului»¹⁵.

Într-o mai recentă contribuție privitoare la biserica Flămînda, lucrare cu conținut predominant arheologic¹⁶, se arată că breasla croitorilor, «menționată pentru prima

12. Inscriptii publicate în lucrarea citată, pp. 355—356.

13. pp. 88—89.

14. *Op. cit.*, pag. 208.

15. C. C. Giurescu, *op. cit.*, pag. 233.

16. Aristide Ștefănescu, *Cercetări privind biserica Flămînda din București*, Glasul Bisericii, anul XXXV, nr. 1—2, 1976

dată într-un document din 1671, număra la începutul secolului al XIX-lea, 131 meșteșugari cu prăvălii». Mulțumită acestei bresle, biserica Flămînda s-a putut termina în anul 1800, locașul devenind după aceea chiar biserica acestei bresle care a înzestrat-o cu dărnicie, cum s-a văzut din cele de mai sus.

În ceea ce privește slujitorii bisericii, am făcut deja cunoștință cu unii dintre ei în documentele redată și comentate mai sus. Ar fi fost necesară citarea numelui tuturor, în ordine cronologică, cu sublinierea aceluia care și-au legat numele și viața, prin fapte mai deosebite, de biserica la care au slujit. Dar, deocamdată, dificultatea cercetării arhivei bisericii n-a făcut posibil acest lucru.

Am pomenit pe parcursul expunerii de Catagrafia bisericilor bucureștene din anul 1810. Această catagrafie arată că atunci slujeau la biserica Flămînda trei preoți. Ei sînt arătați pe nume cu familiile lor și cu unele caracterizări demne de menționat, după cum urmează: «1) Preotul Gheorghe sin Mihail, 40 de ani cu cetire bună, fără nici-o patimă și neglobit*, cu soția (Ana soție, 38 ani, Dimitrie fiu, 12 ani, învață ceaslov rumânește, Gheorghe fiu 3 ani, Elena fică 16 ani, Maria fică, 2 ani), de neam rumân, fecior de mirean, hirotonit de proin Pogonianis chir Antim, cu blagoslovenia răposatului Mitropolit Gligorie în leat (l.a.) noiembrie 16, pă biserica aceasta. — 2) Preotul sin Tudor, 37 ani, cu cetire bună, cu patimă de beție și neglobit, cu soție (Bălașa soție, 32 ani, Constandin, 12 ani învață gramatică grecește, Grigore, 8 ani, învață ciaslov rumânește), de neam rumân, fecior de mirean, hirotonit de Vlădica Sevastia chir Dionisie, cu blagoslovenia lui proin Mitropolit Dositei, în leat 1800, iulie 18, pă biserica din curtea Vornicului Iordache Crețulescu, și mutat la această biserică în leat 1808 decembrie 6, cu pecetluit**. 3) Preotul Radu sin Sima, 26 ani, cu cetire cam slabă, fără nici-o patimă și neglobit, cu soție (Dumitrana soție? 24 ani), de neam român, fecior de mirean, hirotonit de Vlădica Vrața chir Sofronie, cu blagoslovenia lui proin Mitropolit Dositheii, în leat 1808 mart. 6, pă biserica ot mahalaua Delea Nouă, și mutat la biserica aceasta în 1809 decembrie, 6, cu pecetluit».

În legătură cu dotarea bisericii, au intervenit de-a lungul vremurilor și donații sau cumpărări de imobile și terenuri, fapt ce infirmă cu atît mai mult denumirea de «biserica săracă» sau Flămînda. Anterior anului 1972, cînd au început recentele lucrări de anvergură, biserica dispunea de zece imobile și trei terenuri și anume: trei imobile pe strada Principatele Unite, două pe strada Sf. Maria (devenită Ipotești), două pe 11 iunie, unul pe strada Muzelor și două pe strada Olimpului lîngă biserica; iar terenurile, unul pe strada Ipotești și două pe strada Olimpului. De menționat că atît imobilele cît și terenurile se află pe străzi cuprinse în raza parohiei. Dintre imobile, cel mai important este casa parohială, aflată în incinta bisericii, imobil impunător, cu parter, etaj și mansardă, edificat cu peste 50 de ani în urmă, pe timpul preotului Gh. Dumitrescu. Pentru asigurarea unei părți din fondurile necesare lucrărilor proiectate, parohia a primit aprobarea să vîndă patru imobile, două de pe strada Principatele Unite și două de pe strada Ipotești. Au rămas deci în continuare în proprietatea bisericii 6 imobile și cele 3 terenuri.

În legătură tot cu probleme din trecut se cere lămurită aceea a *hramului*. După cum s-a văzut atît din pisanie cît și din alte documente, hramul bisericii a fost inițial și multă vreme după aceea Sf. Treime — «Sf. Troiță, cum găsim în

* Nepedepsit, neamendat, nesacționat.

** Adevărîță eliberată contribuabililor impuși la darea personală (bir), cf. Instituții Feudale din Țările Române, dicționar, ed. Academiei, Buc., 1988, pag. 355.

documentele mai vechi — și Schimbarea la Față, iar acum hramul este Sf. Haralambie, prăznuit la 10 februarie, și Adormirea Maicii Domnului. Datorită dificultății legate de cercetarea arhivei bisericii, nu s-a putut stabili nici data precisă a schimbării hramului și nici împrejurarea și motivele care au determinat această schimbare. În orice caz, la anul 1871 când s-a pus noua pisanie, se prăznuiau încă vechile hramuri. O întrebare — care de asemenea ar trebui lămurită — este și aceea de ce atât în trecut cât și în prezent biserica Flămînda are două hramuri, ambele serbate, și nu unul singur cum este cazul la cele mai multe biserici.

O altă întrebare ar fi aceea de ce a fost ales Sf. Haralambie ca hram principal al acestei biserici, nefiind un sfânt dintre cei mari, marcat în calendar cu cruce roșie. Răspunsul la această întrebare pare a fi în legătură cu unele calamități, cum au fost ciuma și foametea, care au bîntuit în București în perioada fanariotă, calamități față de care în Acatistul Sf. Haralambie se găsesc rugăciuni pentru ajutor și ocrotire. În perioada respectivă în București și în țară a bîntuit de mai multe ori ciuma, cea mai cumplită fiind aceea de pe vremea lui Caragea din anul 1813, de unde și expresia «ciuma lui Caragea», despre care în lucrarea istoricului C. C. Giurescu¹⁷, citim că atunci «din zece scăpa unul sau doi, la alte locuri niciunul» și că «numărul total al victimelor a depășit 70.000» în București și în afara orașului. De asemenea, și foametea a încercat biata populație bucureșteană, ca, de pildă, aceea de pe timpul lui Alex Moruzi, din anul 1795. Desigur că amintirea acelor calamități s-a întipărit adînc în memoria colectivă, gîndul oamenilor îndreptîndu-se în mod firesc spre ajutorul ceresc. În Acatistul Sf. Haralambie găsim o invocație ca aceasta: «Bucură-te, izbăvitorule de ciumă și de foamete». Iar în altă parte se înalță rugăciuni către Dumnezeu ca să i se dea Sfîntului «dar de tămăduire» asupra celor ce vor cinsti în lume și vor prăznui numele său, ca să fie scăpați de toate bolile și nevoile, iar mai ales de năpraznica boală a ciumei. Așadar se poate presupune că alegerea ca hram a Sf. Haralambie este în legătură directă cu unele împrejurări nefericite din trecutul Bucureștilor, cînd mai ales populația săracă a suferit, printre alte grele încercări, de foamete și de cumplita ciumă.

Biserica Flămînda a fost declarată monument istoric de arhitectură, figurînd în lista monumentelor de cultură protejate de stat în baza H.C.M. 661/955 ca monument de arhitectură cu nr. 88, conform adresei D.M.I., cu nr. 10765/1970, așa cum reiese din documentația de la parohie. Acest Statut al sfîntului locaș impunea anumite răspunderi și obligații. În acea împrejurare chiar un nespecialist își dădea seama că biserica se află într-un stadiu avansat de degradare, fiind afectată de vădite și, poate, ascunse deteriorări, ultimele datorîndu-se cutremurului din 10.11.1940. Încă din 1972 s-au luat măsuri și s-au inițiat unele lucrări preliminare. Sub păstoria venerabilului preot iconom stavrofor Iulian Stoicescu, au început importante și radicale lucrări privind restaurarea bisericii, restaurarea picturii și asanarea edificiului. Tot din 1972 s-au inițiat unele observații arheologice iar după aceea o cercetare arheologică competentă, toate sub conducerea unor specialiști din partea Direcției Patrimoniului Cultural Național și ai Muzeului de Istorie a Municipiului București.

Ne oprim, în primul rînd, la cercetarea arheologică. În ce a constat și care au fost rezultatele acestei cercetări aflăm din articolul (deja citat), publicat în

17. Op. cit., pag. 101.

«Glasul Bisericii» nr. 1—2/1976, semnat de muzeograful Aristide Ștefănescu. Cercetarea «s-a limitat la trei sondaje efectuate în exterior», scopul acestora fiind «acela de a stabili cu precizie nivelul de călcare în momentul construcției, în exterior, surprinderea etapelor de construcție a monumentului și recuperarea unui inventar arheologic privitor la evoluția sa».

Trecînd peste unele detalii de specialitate am reținut esențialul. S-a constatat că «din punct de vedere stratigrafic» evoluția monumentului a cunoscut «două etape de lucrări majore», prima din faza de construcție a edificiului, cu materiale deosebit de rezistente; iar a doua, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cînd la anul 1869 s-a făcut o restaurare generală a bisericii. Mai aflăm că «într-o perioadă mai apropiată biserica a suportat în două rînduri lucrări de renovare». Sondajele arheologice n-au descoperit urme ale primului locaș de cult, dar «spațiul ocupat de actuala biserică, necercetat, poate adăposti indicii ale construcției din lemn, nesemnlate încă». Lucrările au scos la iveală mari cantități de oseminte reînhumate, «descoperite probabil cu prilejul unor lucrări». S-a mai descoperit un număr de 21 de morminte, din care două din perioada bisericeții din lemn, celelalte 19 după 1782 cînd s-a început construcția bisericii de zid, acestea mai bogate în inventar. S-au găsit în aceste morminte două inele confecționate din argint, unul fiind aurit, și 27 monede diverse, majoritatea de proveniență austriacă, piese de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și din prima jumătate a sec. al XIX-lea. Curioasă a fost descoperirea într-un mormînt a unei monede otomane» bătută la Constantinopol de sultanul Ahmed III în anul 1704». Fiind găurită s-a tras concluzia că a fost purtată în salbă de o femeie, în perioada anterioară, înmormîntată apoi aici. S-au mai găsit și alte materiale ca: «năsturei, copci, ace de maramă, un lăntșor», contemporane cu unele materiale «cercetate în necropola de la Pantelimon».

Concluzia a fost că «materialul arheologic descoperit reprezintă numai o parte din potențialul arheologic al terenului» de la biserica Flămînda, continuarea cercetării rămînd o problemă de viitor.

Lucrările care s-au executat în perioada următoare au constat din înlocuirea turlilor de lemn degradate cu turlă de zidărie, învelite cu tablă groasă, rezistentă, consolidarea sistemului de boltire și alte lucrări de întreținere de primă urgență.

În scopul protejării și consolidării clădirii și picturii în timp, se impune luarea unor măsuri urgente de *asanare* a monumentului prin îndepărtarea cauzelor producerii igrasiei în ziduri. În acest scop urma să se inițieze lucrări pentru dezgroparea bazei monumentului «pînă la vechiul nivel de călcare și sistematizarea verticală a zonei de protecție pentru îndepărtarea apelor de scurgere în suprafață — înlăturarea din soclu a tencuielilor umede, uscarea și refacerea lor». În procesul verbal al consiliului parohial din 27 iulie 1972 se consemna necesitatea începerii fără întîrziere a lucrărilor de *asanare* a sfintei biserici, arătînd că «igrasia s-a ridicat pe zidărie la 1 m de la nivelul pămîntului, fapt ce poate periclita pictura» ce urma să înceapă în scurtă vreme.

În memoriul respectiv se mai preconiza amenajarea zonei de protecție din jurul bisericii prin crearea «unei platforme de pămînt bătut și pietriș circulabilă, cu pantă de scurgere înspre un șanț — rigolă periferică», pentru îndepărtarea apelor de ploaie, precum și amenajarea integrală a terenului pentru punerea în valoare a monumentelor funerare, a crucilor votive etc.

Lucrările de restaurare ce au urmat s-au executat cu respectarea recomandărilor tehnice ale specialiștilor în materie. Odată cu restaurarea pronaosului s-a

Înlăturat cafasul, introdus în secolul trecut. De asemenea, s-a realizat și amenajarea zonei de protecție din jurul bisericii, asigurându-i-se sfântului lăcaș nu numai soliditate și rezistență, dar și statura inițială, precum și un cadru estetic și atrăgător.

O altă problemă importantă era aceea a *picturii*. După cum s-a văzut din cele arătate anterior și cum rezultă și din «Devizul iconografic» întocmit de cunoscutul pictor arhim. Sofian Boghiu, prima pictură s-a făcut în frescă, după zidirea în platră a bisericii. Peste această primă pictură în frescă, în 1871 s-a făcut o nouă pictură, în ulei, în stil realist, de către pictorul Stoenescu. În anul 1974, așa cum reiese din devizul iconografic menționat, s-au făcut încercări de curățirea picturii în ulei și totodată s-au făcut importante sondaje pentru descoperirea picturii în frescă, aflate fragmentar sub pictura în ulei. S-a constatat însă că pictura în frescă de sub pictura în ulei era în proporție destul de redusă, iar pictura în ulei «deteriorată, crăpată, cojită», deci fără valoare. În consecință, s-a hotărât să se facă o nouă pictură, în frescă, în toată biserica, urmînd ca după îndepărtarea celor două straturi de pictură anterioară să se lase pe pereți «cîteva fragmente din fosta pictură, atît în absidele naosului cît și pe bolta sf. altar», fragmente conservate în condiții mai bune.

Acela căruia i s-a încredințat executarea picturii la biserica Flămînda a fost pictorul restaurator Grigore Popescu, recomandat de Patriarhie ca «pictor de deosebită valoare», împreună cu d-na Maria Popescu Dragomir, restauratoare.

Executată în perioada 1983—1987, pictura de la biserica Flămînda apare ca o lucrare «de înaltă ținută artistică, cu o vădită personalitate», așa cum a dorit-o pictorul și cum se pot convinge toți cei care au prilejul s-o contemple și s-o admire.

Pe arcul boltei de deasupra pronaosului a fost pictată artistic următoarea inscripție-pisanie :

IN ANUL DE LA HRISTOS 1987 ÎN ZILELE PĂSTORIREI PREA FERICITULUI TEOCTIST — S-AU SĂVÎRȘIT LUCRĂRILE DE RESTAURARE A FRESCELOR DIN ANUL 1778 ȘI DE PICTARE DIN NOU A BISERICII FLĂMÎNDA — ÎNCHINATĂ SFÎNTULUI HARALAMBIE — PRIN OSÎRDIA PREOTULUI PAROH IULIAN STOICESCU, PICTOR FIIND GRIGORE POPESCU.

Ca arhitectură, biserica Flămînda este construită în plan triconc, fiind prevăzută cu trei abside, una a altarului, celelalte două în naos. Între naos și pronaos plafonul este prevăzut cu două arcuri, din care unul mai lat, urcînd pînă la baza turlei de deasupra naosului, iar celălalt mai îngust, coborînd mai jos decît celălalt arc. Turla naosului este deschisă, iar cea a pronaosului este închisă cu o calotă semisferică, sprijinită pe patru pandantivi, pe arcurile și timpanele respective.

Din anul 1972 biserica Flămînda este servită ca paroh de preotul iconom stavrofor Iulian Stoicescu și de preot prof. dr. Gh. Sîrbu. Parohia cuprinde în raza ei un număr de circa 800 de familii.

Și iată cum la această sfințită biserică preotul paroh, secondat de cei mai devotați colaboratori, pătruși de o mare rivnă pentru Casa Domnului, cu sprijinul forurilor superioare atît bisericești cît și de stat, precum și al multor oameni de bine, au înfăptuit lucrări de mare valoare — materială, și artistică — ceea ce poate constitui un exemplu și un imbold și pentru alte biserici.

ION APOSTOL

BIBLIOGRAFIA PICU PĂTRUȚ CUPRINSUL MANUSCRISULUI «STIHOS ADECĂ VIERS»

În studiul publicat în «Glasul Bisericii» nr. 4/1988 am justificat necesitatea elaborării și publicării indicelui bibliografic al principalei lucrări a lui Picu Pătruț, «Stihos adecă Viers...», aflată în manuscris : pe de o parte pentru a pune la îndemna cercetătorilor — pînă cînd va fi posibilă realizarea unei ediții facsimilate a întregii lucrări — un instrument de lucru, util atît istoricilor Bisericii și istoricilor literari cît și folcloriștilor, iar pe de altă parte ca o măsură de siguranță pentru cazul nefericit al distrugerii accidentale a acestei magistrale lucrări.

Publicăm în cele ce urmează prima parte a acestui indice — *lista versurilor din volum*. O primă variantă a acestei lucrări, ca și a listei ilustrațiilor ce urmează a fi publicată în continuare, a fost elaborată acum un sfert de veac de către părintele meu, Onisifor Ghibu, pînă astăzi cel mai de seamă exeget al operei pătruțiene, descoperită, după cum se știe, de el în anul 1905. Ambele liste aveau să facă parte din monografia Picu Pătruț pe care urma să o publicăm împreună, dar care, din motive străine de noi, n-a ajuns să fie terminată. La baza prezentei lucrări stă deci acea primă variantă, revizuită, completată și definitivată de cel ce semnează aceste rînduri.

În ce privește lista versurilor, cîteva explicații sînt necesare :

1. Lista cuprinde titlurile tuturor versurilor din volum, așa cum au fost ele alcătuite de către autor (data la care se cîntă, cărui eveniment îi este dedicat, glasul și podobia pe care se cîntă), păstrînd în general prescurtările și explicațiile din original. La fiecare titlu am adăugat indicațiile de la sfîrșitul versului privitoare la datele la care a fost «izvodit» și apoi «prescris», precum și dacă și cum a fost semnat. În fine, am indicat, la fiecare vers, numărul distihurilor (terținelor sau catrenelor) care-l alcătuiesc. Indicațiile sînt necesare atît pentru a putea fi stabilită paternitatea versurilor cît și pentru a se vedea etapele în care a lucrat autorul la elaborarea și la transcrierea lor. Indicația «izvodit» apare numai la primele cîteva zeci de versuri și la cele mai multe din cele introduse ulterior în volum ; în cea mai mare parte din cazuri termenul a fost însă omis de către autor, socotînd, desigur, că data cea mai veche reprezintă, fără altă indicație, data izvodirii.

2. La numerotarea versurilor am procedat astfel: le-am numerotat, la rînd, de la 1 la 456, în ordinea în care sînt transcrise în volum. La acest prim număr am adăugat, între paranteze, numărul dat versului respectiv de către autor (care și-a numerotat în mod ordonat fiecare vers, dar începînd cu 1 pentru fiecare volum, și tot cu 1 atît versurile de mulțumire cît și cele adăugate ulterior la finele volumului al treilea). Acolo unde este indicat un singur număr, acesta corespunde cu cel dat de autor. În referirile de mai jos la unele versuri, am utilizat, pentru simplificare, numai primul număr, nu și cel de-al doilea.

3. Am păstrat, în general, termenii și ortografia originală. Datorită acestui fapt apar diferențe în felul cum este scris unul sau altul din cuvinte în decursul anilor în care a lucrat la manuscris. Astfel, dacă în general se utilizează cuvîntul *Viers*, întîlnim uneori și forma *Vers*, *Versș* și *Versul*. Apar diferențe și după cum cuvîntul sau numele său a fost scris în chirilice sau în litere latine: cînd a iscălit în chirilice a scris *Picu Pătruș*, în timp ce în latine a iscălit *Piku Petruz*; sau, în chirilice scria: Septemvrie, Oktomvrie, Decemvrie, în vreme ce în latine: Szeptember, Oktomber (dar și Octomber, și Oktober), December (dar și Dekember, și Dezember) ș.a. Am păstrat de asemenea unele inconsecvențe în transcrierea numelor; Ioann-Ioan, Elenna-Elena, Pann-Pan, Tincoviciu-Tincovici ș.a. În fine, am păstrat forma veche a unor cuvinte, ca: *noao*, *doao* (nouă, două), *a tria* (a treia), *alui* (a sau al lui), *să să* (să se), *rază* (raze), ș.a., precum și forma *Szelistye*, utilizată la versurile transcrise ulterior în manuscris, impusă de autoritățile săliștenilor.

4. Numărul distihurilor (terținelor, catrenelor) din care e compus fiecare vers l-am indicat după numerotarea făcută de autorul însuși. Acolo unde acesta a mai adăugat unele versuri ulterior numerotării, am adăugat la numărul inițial numărul versurilor adăugate (de exemplu: 23+1, sau 35+3).

5. Elaborarea indicelui bibliografic al acestui atît de voluminos și — datorită bogatei și variatei lui ilustrații — atît de greu de cuprins și de sintetizat manuscris, face posibilă, pe lîngă o substanțială îmbunătățire a documentării specialiștilor, și stabilirea cu mai multă exactitate a ceea ce constituie creația proprie a lui Picu Pătruș, și aceea reprodusă de el din operele altor autori ori din folclor. Datele publicate pînă acum, stabilite inițial cu destulă migală, dar prin simpla numărare și clasificare a versurilor cuprinse în volum, se cuvin rectificate în baza prezentei lucrări, care oferă o mult mai clară posibilitate de verificare a datelor. Astfel: din totalul de 456 de piese de diferite dimensiuni cuprinse în volum, două (poz. 409 și 455) nu sînt versuri și nu sînt nici creația sa proprie. Din cele 456 versuri 289 sînt sigur alcătuite de el, avînd indicate atît datele «izvodirii» cît și cele ale prescrierii în volum, iar alte 31 sînt foarte probabil ale lui (poz.: 6, 16, 129, 151, 184—186, 206, 223, 264, 276, 313, 326, 388, 389—394, 437—441, 443, 444, 446, 447 și 456), lipsindu-le însă indicațiile privitoare la data

«izvodirii» (cu privire la acest gen de scăpări ale autorului, a se vedea studiul din «Glasul Bisericii», nr. 4/1988, p. 44, pct. 4, al. 2).

Din cele **134** de versuri din creația altora, **39** sînt din Anton Pann, **30** din I. Tincovici, **27** din folclor («A unuia din Dascăli»), **9** din «Oglinda inimii», **8** din Vasile Aron (dintre care două — poz. 347 și 348 — sînt completate de Picu Pătruț), **2** ale lui Achim Băcilă și cîte unul din : Nicolae Nemeș din Ludoș (poz. 82), Ion Barac (159), Emilian Moga din Săliște (288), Ioan Pustnicul (282), din Mineiu (299) și din Cazania Belgradului (419). În fine, la **13** versuri (10, 23, 77, 111, 112, 201, 284, 321, 331, 332, 337, 442 și 445) n-am putut stabili autorul.

CUPRINSUL MANUSCRISULUI

I. Partea literară

Stihos adecă Viers la toate praznicele Domnului nostru Is. Hs. și ale purerea Fecioarei Marici, și ale sfinților celor mai înșămnați de Maica Besêrică, acum de curînd scoase de mine mai jos numitul și de mai mulți dascăli ai Besêricii răsăritului. 1842, Săliște, 28 Dekemvrie. Picu Pătruț, crîznic. (primul volum al lucrării).

La toată persoana ce să va îndeletnici a ceti dînd cea întru Hs. îmbrățișare, rog pe același dătătoriu de haruri a-i dărui toată fericirea. (Introducere din 28 decembrie 1842) 3— 7

Stihuri din Psalmi sau din alte Scripturi alése, în care se privește și să razemă Viersurile din cartea aceasta 8— 15

Către cetitori 16

V e r s u r i

Pagina

1. Versul cătră Domnul nostru Ius Hristos. Glas 1. Podobie : Slavă s-aibă nesfirșită. Dekemvrie 21. Picu Pătruț. Izvodirea acestui verș au fost la Aprilie 18, 1841. 52+3 distihuri 19— 23

2. Versul cătră Fecioara Maria, născătoare de Dumnezeu. Glas 2. Facerea aceluiași. Podobie : Sta maica amar plîngînd. Ianuarie 4, 1843. Piku Petruz, crîznic. Izvodirea acestui Verș la Aprilie 18, 1842, 55 distihuri 27— 30

3. Viers 3 la 1 Septemvrie — Al Indictionului. Glas 3. Podobie : Astăzi voesc. Ianuarie 11, 1843. Izvod. la Mai 27, 1841. Piku Petruz. 47 distihuri 31— 35

4. Al 4-lea Viers la 1 Septemvrie, al Sfîntului Simion, Arhiman-dritul, Stîlpnicul. Glas 4. Podobie : O, prea lăudată. Ianuar 13, 1843. Izvod. Iunie 3, 1841. 29 distihuri 37— 39

5. Al 5-lea Viers, la 1 Septemvrie. Învățătura praznicului. Ianuarie 14, 1843. Izvod. Iunie 10, 1841. 62 distihuri 39— 44

6. Viers 4 Sept. — la sf. Proroci Moisisi și Arronn. Glas 5. Podobie : O prea milos. — Săliște, 15 Ianuarie 1843. Piku Petruz, crîznic. (Autor probabil P. Pătruț). 18 distihuri 45— 46

7. Viers în 5 Sept., la Sf. proroc Zaharia, Tatăl Mergătorului înainte. Glas 6. Podobie : Astăzi cel prea lăudat. — Ianuarie 16, 1843. Izvod. Iunie 3, 1841. 30 distihuri 47— 49

8. Viers în 6 Sept., *la Minunea ce s-au făcut în Hones de Arhanghelul Mihail*. Glas 7. Podobie : Astăzi voesc a aduce. Săliște 1843, Ianuar 20. (Izvodit) Iunie 4, 1841. 24 distihuri 51— 54
9. Viers în 7 Sept., *la Înainteprăznuirea Nașterii Născătoarei de Dumnezeu Mariei*. Glas 8. Podobie : Astăzi D. M. vine. — Ianuar 21, 1843. Izvod. Iunie 4, 1841. 14 distihuri 55— 56
10. Viers în 8 Sept., *la Nașterea Prea Sîintei Născătoare de Dumnezeu Fecioarei Mariei*. Glas 1. Podobie : Astăzi trei rază. Nedatat. (Autorul ?). 13 catrene 59— 61
11. Al 2-lea Vers *tot la Nașterea Preacestii*. Glas 1. Podobie : Cel din veaci făgăduit. — Ianuarie 24, 1843. Izvod. la Iunie 7, 1841. 19 terține 61— 63
12. Al 3-lea *tot la Nașterea Preacestii*. Facerea lui Anton Pann, prof. șc. naț. din București. Glas 4. (Nedatat). 8 distihuri 64
13. Al 4-lea Viers. *Învățătura preznicului și Maicii lui curate, Fecioarei nevinovate*. — Ianuar 24, 1843. Izvod. Iunie 9, 1841. — Piku Petruz. — 59 distihuri 64— 68
14. Al 5-lea Viers *tot la Naștere*. A lui Ioan Tincoviciu din Buda. — Glas 3. Podobie : Astăzi trei rază. — Mai 4, 1843. Piku Petruz Ekl. — 12 distihuri 69
15. (24) Viers în 15 Sept., *la Sf. Ierarh Visarion, Arhiepiscopul de la Larisa*. Glas 4. Podobie : Astăzi voesc. — Mai 12, 1843. — Izvod. Mai 11, 1843. Piku Petruz. — 61 distihuri 71— 75
16. (15) Viers la 9 Sept., *la Sf. și Dumnezeeaștii Ioachim și Ana*. — Glas 5. Podobie : Astăzi cel prea înălțat. — Ianuarie 26, 1843. (Autor probabil P. Pătruț). — 43 distihuri. 78— 81
17. (16) Viers la 13 Sept., *la Înainteprăznuirea înălțării cinst. Cruci*. — Glas 2. Pod. : Astăzi Domnul Hristos. Ianuarie 24, 1843. (Izvodit 22 august 1842). Piku Petruz. — 29 distihuri 82— 84
18. (17) Viers la 14 Sept., *la Înălțarea Cînstitei Cruci*. — Glas. 5. Pod. : Astăzi trei rază. — April 21, 1843. Izvod. Iunie 11, 1841. Piku Petruz, Eclesiarh. — 16 catrene. 89— 91
19. (18) Viers *tot la 14 Sept.* — Glas 4. Podob. : Cel din veaci făgăduit. — April 22, 1843. — Izv. Iunie 11, 1841. Piku Petruz Ekles. — 22+1 terține 92— 94
20. (19) Viers la 14 Sep., *la Înălț. Cînst. Cruci*. — Glas 2. Pod. : Astăzi voesc. *Învățătura praznicului*. — Izvod. 27 April 1843. (Prescrib) Aprilie 28, 1843. Piku. — 21 distihuri 95— 96
21. (20) Al 4-lea Viers *la Înăl. Cruci*. Glas 4. Pod. : În orașul Vithleem. (De Anton Pann. Nedatat). — 12 distihuri 97— 98
22. Viers, la 20 Sept., *la Sf. Mucenic Evstatie Plachide, cu soția și cu fii lui*. Glas 4. Podobie : Astăzi voesc a aduce. — Aprilie 29, 1843. Piku Pătruț. Izvod. Iunie 12, 1841. — 30+2 distihuri 105— 108
23. Viers la 23 Sept., *la Zămislirea Sf. Ioann Bot*. — Glas 3. Pod. : Astăzi trei rază. (Nedatat. Autorul ?) — 15 catrene 105— 108
24. Al 2-lea la 23 Sep., *la Zămislirea Sf. Ioann Botez*. Glas 3. Pod. : Astăzi Domnul Hristos vine. — Mai 1, 1843. Izv. Iunie 13, 1841. — 26 distihuri 108— 110
25. Viers la 26 Sep., *la Mutarea Sf. Ioann Bogoslov*. Glas 4. Pod. : Iubitori de prăznuire. — Mai 7, 1843. Izvod. Iunie 16, 1841. — 82 distihuri 111— 117

26. Viers în 6 Oktom., *la Sf. Apostol Thoma*. — Glas 4. Pod.: Iubitori de prăznuire. — Mai 14, 1843. Izvod. 18 Iunie 1841. Picu Pătruț. — 54 distihuri 119— 123
27. Viers în 9 Okt., *la Sf. Apostol Iacov al lui Alfeiu*. Glas 4. Pod.: Iubitori de prăznuire. — Izvod. Iunie 19, 1841. — Pr(escris) Mai 17, 1843. — 36 distihuri 125— 128
28. Viers în 11 Okt., *la Sf. Apostol Filipp*. — Glas 4. Podobie: Iubitori de prăznuire. — Izvod. Noem. 11, 1842. — Mai 18, 1843. Picu Pătruț. 56 distihuri 129— 133
29. Viers în 14 Okt., *la Sf. Cuvioasa Paraschiva*. — Glas 5. Podobie: Aghios, Aghios. — Izvod. Iunie 19, 1841. Pre Szkrisz Maj 24, 1843. Picu Pătruț. — 96 distihuri 137— 144
30. *Tot la 14 Okt.*, — *Învăț. Praz.* — Iunie 19, 1841 izvod. — Pre Szkrisz Maj 25, 1843. — 38 distihuri. 144— 147
31. Viers în 17 Okt., *la Sf. Andreiu Criteanul*. — Glas 5. Podobie: O, prea milostivă Maică. — Izvod. Iunie 26, 1841. Pre Szkrisz Maj 26, 1843. — 24 distihuri 150— 152
32. Viers în 18 Okt., *la Sf. Apost. și Evglisť Luca*. — Glas 5. Podobie: Astăzi voesc a aduce. — Izvod. Iunie 20, 1841. Pre Szkris Maj 27, 1843. — 42 distihuri 153— 156
33. Viers în 23 Okt., *la Sf. Apos. Iacov, fratele Domnului*. — Glas 4. Podobie: Iubitori de prăznuire. — Izvod. Iunie 20, 1841. Pre Szkris Maj 28, 1843. Piku Petruz. — 36 distihuri 157— 159
34. Viers la 26 Okt., *la Sfântul Marele Mucenic Dimitrie*. — Glas 6. Podobie: Când s-au văzt Iosif legat. — Izvod. Iunie 20, 1841. Pre Szkris Iulie 27, 1843. — 74 distihuri 161— 166
35. Al 2-lea Viers în 26 Okt., *al Cutremurului*. — Glas 4. Podobie: Doamne Isuse Hristoase. — Izvod. Iunie 21, 1841. Pre Szkris Iulie 28, 1843. — 65 distihuri 167— 172
36. Al 3-lea Viers în 26 Okt., *Învăț(ătura) Praz(nicului)*. — Glas 5. Podobie: Cind s-au văzut Iosif legat. — Izvod. Iunie 20, 1841. Pre Szkris Iulie 29, 1843. — 28 distihuri 173— 175
37. Viers în 27 Okt., *la M. Nestor*. — Glas 4. Podobie: Astăzi voesc a aduce. — Izvod. Iunie 25, 1841. Pre Szkris Iulie 31, 1843. — 30 distihuri 177— 179
38. Viers în 1 Noembrie, *la Sf. Dothori fără Argint, Cozma și Damian*. — Glas 4. Podobie: Astăzi voesc a aduce. — Izvod. Iulie 3, 1841. Pre Szkris Septem. 2, 1843. — 55 distihuri 185— 189
39. Viers în 8 Noem., *la Soborul sf. Ingeri Mihail și Gavriil și a taturora cetelor Ingeresťi*. — Glas 5. Podobia: Veniți cu toți dimpreună. — (Izvod.) Iulie 4, 1841. Pre Szkris Oktom. 9, 1843. — 60 distihuri 191— 196
40. Al 2-lea Viers în 8 Noem., *la Sob. Sf. Ingeri*. — Glas 6. Podobie: O, prea lăudată. — Iulie 5, 1841. Pre Szkris Oktomvrie 12, 1843. — 30 distihuri 197— 199
41. Al 3-lea Viers în 8 Noemv., *Învăț. prazn.* — Glas 5. (fără indicația podobieii). — Iulie 6, 1841. — Pre Szkris Oktomber 12, 1843. Piku Petruz. — 21 distihuri 199— 201

42. Vers la 13 Noem., *la Sf. Ioan Zlatoust, Patriarhu Țarigradului*. — Glas 3. Podobie : Veniți cu toți dimpreună. — Iulie 8, 1841. Pre Szkrisz 1843, Oktomvrie (fără indicarea zilei). — 25 catrene 203— 207
43. Al 2-lea Viers în 13 Noem., *la Sf. Ioan Zlatoust*. — Glas 4. Podobie : Astăzi voesc a aduce. — Iulie 8, 1841. Pre Szkrisz Oktomvrie 18, 1843. — 26 distihuri 208— 210
44. Viers în 14 Noem., *la Sf. Apostol Filip, unul din cei 12*. — Glas 4. Podobie : Iubitori de prăznuire. — Iulie 9, 1841. Pre Szkrisz 19 Okt., 1843. — 41 distihuri 211— 214
45. Viers în 16 Noem., *la Sf. Apost. și Evanghelist Matheiu*. — Glas 4. Podobie : Astăzi voesc a aduce. — Iulie 10, 1841. — Pre Szkrisz 19 Oktomv. 1843. — 48 distihuri 215— 219
46. Viers în 20 Noem., *la Înainteprăzn. Intrării în Beserică a Născ. de Dumnezeu Mariei*. — Glas 2. Podobie : Astăzi Domnul Hristos vine. — Iulie 14, 1841. — Pre Szkrisz Oktom. 20, 1843. — 23 distihuri 219— 221
47. Al 2-lea Viers în 20 Noem., *la Sf. Grigorie Decapolitul*. — Glas 7. Podobie : Soarele să să-ntristeze. — Iulie 14, 1841. — Pre Szkrisz Okt., 22, 1843. — 23 distihuri 223— 225
48. Viers în 21 Noem., *Intrarea în Beserică a Sf. Născătoarei de Dumnezeu fecioarei Mariei*. — Glas 3. Podobie : Astăzi trei rază. — Iulie 16, 1841. — Pre Szkrisz Oktom. 23, 1843. — 16 catrene 227— 229
49. Viers 2 în 21 (Noem.), *la Intr. în Beserică a Născătoarei de Dumnezeu fecioarei Mariei* — Glas 1. Podobie : Cel din véci făgăduit. — Iulie 16, 1841. — Pre Szkrisz Oktomb. 27, 1843. — 30 terține. 231— 235
50. Al 3-lea Viers în 21 (Noem.), *la Intrar. în Beserică a Născătoarei de Dumnezeu fecioarei Mariei*. — Glas 6. Podobie : O, prea milostivă. — Iulie 17, 1841. — Pre Szkrisz Noemvrie 1, 1843. — 37 distihuri. 235— 238
51. Al 4-lea Viers tot în 21 (Noem.). — Glas 1. Podobie : Îngerul au alergat. — Iulie 17, 1841. Pre Szkrisz Noem. 4, 1843. — 28 distihuri 238— 241
52. Al 5-lea Viers Tot *la Intrarea în Beserică a Născătoarei de Dumnezeu. Invățătura praznicului*. — Glas 1. Podobie : Acum să ne veselim. — Iulie 17, 1841. — Pre Szkrisz Noemvrie 5, 1843. — 47 distihuri 241— 245
53. Viers în 24 Noem., *la Sf. M. Mc. Ecaterina*. Glas 7. — Podobie : La nunta ce s-au tîmplat. — Iulie 18, 1841. — Pre Szkrisz Noemvrie 6, 1843. — 32 distihuri 247—249
54. Viers la 25 Noem., *la S. M. Clement, Papa Romii*. — Glas 3. Podobie : Veniți cu toți dimpreună. — Iulie 19, 1841. — Pre Szkrisz Noem. 9, 1843. — 55 distihuri 251— 254
55. Viers în 30 Noem., *la Sf. Apostol Andreiu, cel întîiu chemat*. — Glas 4. Podobie : Iubitori de prăznuire. — Iulie 22, 1841. — Pre Szkrisz Noemvrie 10, 1843 — 52 catrene 255— 257
56. Al 2-lea Viers în 30 Noem., *la Înainteprăz. Nașterii lui Is. Hs.* — Glas 5. Însăși podobia. — Noem. 27, 1843. — 22 distihuri. (Autorul ?) 258— 259
57. Viers în 4 Dekem., *la Sf. M. Muceniță Varvara*. — Glas 4. Podobie : Astăzi voesc a aduce. — Iulie 22, 1841. — Pre Szkrisz Noemvrie 15, 1843. — 102 distihuri 261— 268

58. Al 2-lea Viers în 4 Dekem., *la Sf. Cuv. Păr. nostru Ioann Damaschin*. — Glas 4. Podobie: Iubitori de práz. — Iulie 23, 1841. — Pre Szkris Noemvrie 15, 1843. — P. P. — 43 distihuri 269— 272
59. Viers în 5 Dekem., *la Sf. Sf. Păr. nostru Savva*. — Glas 5. Podobie: O, pricină minunată. — Iulie 24, 1841. — Pre Szkris Noemvrie 16, 1843. — 52 distihuri 273— 277
60. Viers 2 în 5 Dekem., *la Înaintepráznuirea Nașterii lui Hs.* — Glas 1. Facerea lui Ioan Tincovici. — Noem. 16, 1843. — 17 distihuri 277— 278
61. Viers în 6 Dekem., *la Sf. Ierarh Nicolae, Arhiepiscopul din Mira Lichiei*. — Glas 4. Podobie: Veniți cu toți dimpreună. — Iulie 24, 1841. — Pre Szkris Noemvrie 19, 1843. — 23 + 1 catrene 281— 285
62. Al 2-lea Viers, *la Sf. Nicolae*. Glas 4. Podobie: Aghios, Aghios. — Iulie 26, 1841. — Pre Szkris Noemvrie 22, 1843. — 90 distihuri 285— 291
63. Viers 3, *la Sf. Nicolae*. Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — (Facerea lui Ioan Tincovici). Noem. 22, 1843. — Picu Pătruț. — 6+1 catrene 292— 293
64. Viers 4, *la Sf. Nicolae*. Glas 3. Podobie: O, prea milostivă Maică. — Iulie 26, 1841. — Pre Szkris Noemvrie 22, 1843. — 21 distihuri 294— 296
65. Al 5-lea Viers în 6 Dek., *la Înaintepráz. Nașterii lui Hs.* — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — Al lui Ioan Tincovici. Noemvrie 24, 1843. — 6 strofe a 5 stihuri 296— 297
66. Al 6-lea Viers în 6 Dekemvrie, *la Sf. Ierarh Nicolae*. — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — Avgust 14, 1847, Pre Szkris Avgust 30, 1847. Acrostih: Picu Petruț crfznic. — 17 catrene 298— 301
67. Al 7-lea Viers *al Sf. Nicolae*. Glas 1. Podobie: O, prea lăudată. — 30 Avgust 1847. — Pre Skriz Septemvrie 1, 1847. Acrostih: Picu Petruț crfznic. — 9 distihuri 302
68. Al 8-lea Viers *al sf. Nicolae*. Glasul și podobia aceiași. Avgust 31, 1847. — Pre Szkris Szeptember 1, 1847. — 20 distihuri 303
69. Viers în 9 Dekem., *la Zămisl. Sf. Ane, cînd au zămislit pe fecioara Maria, născ. de Dumnezeu*. — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — Avg. 16, 1841. Pre Szkris Noemvr. 25, 1843. — 14 catrene 304— 306
70. Al 2-lea Viers la 9 Dekem., *la Înaintepráznuirii nașterii lui Hs.* — A lui Ioan Tincovici. — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — Noem. 25, 1843. — 8 strofe 307— 308
71. Viers în *Dumineca Sf. Strămoși*. — Glas 1. Podobie: Astăzi Domnul Hs. vine. — August 16, 1841. — Pre Szkris Noem. 27, 1843. — 23 + 1 distihuri 311— 312
72. Al 2-lea Viers în *Dum. Sf. Strămoși, al Înaintepráz. nașterii lui Hs.* — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. Alui Ioan Tincovici din Buda. — Noem. 29, 1843, P.P. — 14 distihuri 313— 314
73. Viers în 12 Dekem., *la Sf. Ierarh Spiridon*. — Glas 4. Podobie: Astăzi voesc a aduce. — August 18, 1841. — Pre Szkris Noem. 30, 1843. — 40 distihuri 315— 318
74. Viers 2 în 12 Dek., *al În. Práz. Nașterii lui Hs.* — Alui Ioan Tincovici. — Glas 1. — Noem. 30, 1843. — 10 distihuri 319— 320
75. Viers în 16 Dekem., *la Sf. Proroc Daniil*. — Glas 4. Podobie: Iubitori de práznuire. — Avgust 27, 1841. — Pre Szkris Dek. 2, 1843. — 52 distihuri 320— 324

76. Al 2-lea Viers în 16 Dek., *al Sf. 3 Coconi: Anania, Azaria, Mihail, cei băgați în cuptor. Babilonului.* — Glas 3. Podobie: Aghios, Aghios, Aghios. — Oktom. 11, 1841. — Pre Szkris Decembrie 2, 1843. P. P. — 37 distihuri 324— 327
77. Al 3-lea Viers în 16 Dek., *al În. Práz. Nașterii lui Hs.* — Glas 5. Însăși podobia. — Dekemvrie 3, 1843. — 16 catrene. (Autorul?) 327— 329
78. Viers în Dum(ineca) înainte Nașterii lui Hs., *a Sfinților Părinți.* — Glas 5. Podobie: Veselește-te Vithleeme. — Oktom. 17, 1841. — Pre Szkris Dekemvrie 3, 1843. — 18 catrene 331— 334
79. Al 2-lea Viers în Dum. În. Nașt. lui Hs. — Glas 1. Însăși podobia. — A unuia din dascăli. — Dekember 4, 1843. — 19 distihuri 334— 336
80. Viers în 20 Dek., *la În. Práz. Nașterii lui Hs.* — Glas 1. Podobie: Astăzi Domnul Hs. vine. — Oktom. 14, 1841. — Pre Szkris Dekemvrie 4, 1843. — 25 distihuri 336— 338
81. Viers în 20 Dek., *la Sf. Mc. Ignatie.* — Glas 4. Podobie: Astăzi voesc a aduce. — Okt. 21, 1841. — Pre Szkris December 7, 1843. — 32 distihuri 338— 340
82. Viers în 21 Dek., *al Înainte Práz. Nașterii lui Hs.* — Glas 1. Podobie: În orașul Vithleem. — Facerea lui Nicolae Nemiși din Ludoš. — (nedatat) — 54 distihuri 341— 345
83. Viers în 22 Dek., *al Înainte Práznuirii Nașterii lui Hs.* — Glas 3. Însăși podobia. — Alui Ioann Tincovici din Buda. — Decemvrie 7, 1843. — 6 catrene 345— 346
84. Viers în 23 Dek., *al În. Práznuirii nașterii lui Hs.* — Glas 1. Însăși podobia. — A unuia din dascăli. — (nedatat) — 19 distihuri 346— 348
85. Viers în 24 Dek., *al În Práz. Nașterii lui Hs.* — Glas 4. Însăși podobia. — Alui Anton Pann din București. December, 8, 1843. — 28 distihuri 348— 350
86. Viers în 24 Dek., *al Înainte Práz. Nașterii lui Hs.* — Glas 6. Însăși podobia. — Alui Anton Pann, profesorul din București. — Decem-ber 8, 1843. — 16 distihuri 351— 352
87. Viers în 24 (Dec.) *al În. Práz. Nașterii lui Hs.* — Glas 8. Însăși podobia. — Alui Anton Pann. — December 8, 1843. — 15 distihuri 352— 353
88. Viers în 25 Dek., *în Sf. și Luminata zi a Nașterii cei după trup a Domnului nostru Is. Hs.* — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — 21 Okt., 1841. — Pre Szkris Dekem. 9, 1843. — 12 catrene 355— 356
89. Al 2-lea Viers în 25 Dek., *la Nașterea lui Hs.* — Glas 1. Podobie: Cel din veci făgăduit. — Oktob. 21, 1841. — Pre Szkrisz December 9, 1843. — 25 terține 357— 360
90. Viers 3 în 25 Dek., *la Nașterea lui Hs.* — Glas 1. Podobia însăși. — Alui Anton Pann. — Dekemvrie 9, 1843. — 18 distihuri 360— 361
91. Viers 4 în 25 Dek., *la Nașterea lui Hs.* — Glas 3. Însăși podobia. — Alui Anton Pann. (Nedatat) — 6 distihuri 362— 363
92. Viers 5 în 25 Dek., *la Nașterea Domnului Hs.* — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — Facerea lui Ioann Tincovici din Buda. — Decem-vrie 11, 1843. — 29 stihuri 363— 364
93. Viers 6 în 25 Dek., *la Nașterea lui Hs. Învățătura praznicului.* — Glas 1. Podobie: Aghios, Aghios. — Okt 22, 1841. — Pre Szcris Decemvrie 11, 1843. — 38 distihuri 365— 367

94. Viers în 26 Dek., *la Soborul Preastintei Născătoarei de Dumnezeu, Mariei*. — Glas 5. Podobie : Azi, noao ne-au răsărit. — A unuia din Dascăli. — Dekemvrie 21, 1843. — 21 distihuri 368— 370
95. Viers 2 în 26 Dek., *la Sobor, Prăcestii*. — Glas 8. Însăși podobia. — A unuia din Dascăli. — Dek. 15, 1844., — 26 + 1 distihuri 370— 372
96. Viers 3 în 26 Dek., *la Sob. Prăcestii*. — Glas 7. Însăși podobia. — A unuia din Dascăli. — Decemvr. 23, 1844. — 16 distihuri 372— 373
97. Al 4-lea Viers în 26 Dek., *la Sob. Prăcestii*. — Glas 4. Însăși podobia. — Al lui Anton Pann. — Sept. 1, 1847. Piku Petr. — 24 distihuri 374— 376
98. Al 5-lea Viers în 26 Dek., *la Sob. Prăcestii*. — Glas 7. Însăși podobia. — Al lui Anton Pann. — Sept. 10, 1847. — 7 distihuri 376— 377
99. Al 5-lea Viers (sic! numerotare repetată), *la Sob. Préc.* — Glas și podobie aceleași. — (Al lui A. Pann). — Szept. 10, 1847. P. P. — 14 distihuri 377— 378
100. Al 6-lea Viers, *tot la Sob. Préc.* — Glas 1. Podob. însăși. — Al lui Anton Pann. — Szept. 10, 1847. — Piku. — 12 distihuri 378— 379
101. Al 7-lea Viers, *tot la Sob. Préc.* — Glas 3. Podobie aceeași. (Al lui) Anton Pann. (Nedatat) — 5 distihuri 379— 380
102. Al 8-lea Viers, *tot la Sob. Préc.* — Glas 4. Însăși pod. — Septemvrie 11, 1847. Piku Petruz. — 22 distihuri (Autor probabil Picu Pătruț) 380— 381
103. *Intrebarea lui Irod și răspunsul Maghilor*. (Din Anton Pann, proză). (Nedatat) 381— 382
104. *Gratulație*. — Alui Anton Pann. Septemvrie 12, 1847 — 4 distihuri 382
105. Al 9-lea Viers, *tot la Sob. Préc.* — Glas 4. (Podobie). O. prea lăudată. — Iunie 18, 1847. — Pre Szkris Szeptember 22, 1847. Piku. — 5 distihuri 382
106. Al 10-lea Viers, *tot la Sob. Préc.* — Glas 2. Stihira 1 de la Vecernia Nașterii lui Hs. — Septemvrie 5, 1847 (în chirilice). — Pre Szkris Szeptember 20, 1847 (în latine). Piku Pătruț. — 24 distihuri 383— 384
107. Al 11-lea Viers, *tot la Sob. Préc.* — Glas 2. Din stihirile vecerniei : 1. — Szept. (latine) 18, 1847. — (Prescris) Septemvrie (chirilice) 22, 1847. — 24 distihuri 385— 386
108. Al 12-lea Viers, *tot la Sob. Préc.* — Glas. Pod. Avgst. — Din stihirile vecerniei. — Szept. 22, 1847. — (Prescris) Septemvrie 22, 1847. — 20 distihuri 386— 387
109. Al 13-lea Viers, *tot la Sob. Préc.* — Glas 1. Pod. fraț. rum. — Din stihirea vecerniei. — Szept. 18, 1847. — Preszkris (sic) Szept. 23, 1847. Piku. — 18 distihuri 388— 389
110. Al 14-lea Viers, *tot la Sob. Préc.* — Glas 2. Din stihirile vecerniei. — Septemvrie 5, 1847. Pre Szkris Septemvrie 23, 1847. — 8 distihuri 389— 390
111. Al 15-lea Viers. *Tînguirea maicelor din Vithleem pentru omorîrea pruncilor săi pre carii i-au tăiat Irod 14 mii.* — Glas 1. Pod. : Avea ani patrușprezece. — Din cuvintele Sf. Ioan Damaschin din 29 Dekemvrie cules. — Septemvrie 30, 1847. Piku Petruț Ekles. (Autorul?) — 50 distihuri 390— 393

112. Viers în *Duminea după Nașterea lui Hs., lo pomenirea lui David și Iosif și Iacov.* — Glas 8. Antifon. — Podobie: O Împăratul ceriurilor. — Dekemvrie 28, 1843. Picu Pătruț Ekles. — 10 strofe a 5 stihuri. (Autorul?) 394— 396
113. Viers în 27 Dek., *al praz. Nașterii lui Hs.* — Glas 8. Antifon. Înșăși podobia. — A unuia din Dascăli. — Dekembrie 28, 1843. Piku Petruz, crîznic Săliște. — 4 distihuri 396— 397
114. Viers în 27 Dek., *la Sf. Arhidiacon Ștefan.* — Glas 4. Podobie: Aghios, Aghios, Aghios. — Avgust 24, 1840. — Dekem. 29, 1843. — 59 distihuri 397— 401
115. Viers în 28 Dek., *al praz. Nașterii lui Hs.* — Glas 8 Antifon. Înșăși podobia. — Facerea lui Achim Băcilă. — Dekemvrie 29, 1843. — 2 catrene 402— 402
116. Viers în 29 Dek., *la sf. prunci cei uciși de Irod 14 mii.* — Alui Ioan Tincovici. — Glas 8. Podobie: Steaua sus răsare. — 19 distihuri 403— 404
117. Viers în 30 Dek., *al praz. Nașterii lui Hs.* — Glas 1. Înșăși podobia. — Al unuia din Dascăli. — Dekemvrie, 30, 1843. — 3 tertine 404— 405
118. Viers în 31 Dek., *la Odaniia praz. Nașterii lui Hs.* — Glas 1. Podobie: În orașul Vithleem. — A unuia din Dascăli. — Ianuarie 4, 1844. — 26 distihuri 405— 407
119. Viers în 31 Dek., *tot la Odaniia praz. Nașterii lui Hs.* — Glas 1. Podobie: În orașul Vithleem. — Al unuia din Dascăli. — Ianuarie 4, 1844. — 24 distihuri 407— 409
120. *Al 3-lea Viers în 31 Dekem.* — Glas 1. Pod.: Acel fiu dempărat. — Septemvrie 15, 1847. Piku Petruz crîznic Szelistye. Acrostih: Picu Pătruț crîznic. — 17 distihuri 409— 410
121. *Al 14-lea (sic!) Viers: Tînguirea maicelor din Vithleem, de sabia lui Irod uciși 14 mii.* — Glas 1. Pod.: Avea ani patrusprezece. Versul acesta iaste scos din Cuvintele Sfîntului Ioan Gură de Aur, ce sînt în Vietile Sfîntilor în 29 Dekemvrie. — Sept. 24, 1847. — Pre Szkris Oktomvrie 4, 1847. Piku Petruz kreznic. — 66 distihuri 411— 413
122. Viers în 1 Ianuarie, *la Tăierea împrejur a Domnului nostru Is. Hs.* — Glas 1. Podobie: Cel din veci făgăduit. — Oktomvrie 22, 1841. — Pre Szkris Ianuarie 4, 1844 — 16 tertine 415— 416
123. Viers 2 (în) 1 Ianuar, *la Tăierea împrejur a lui Hs.* — Glas 8. Antifon. Podobie: O, împăratul ceriurilor. — Oktomv. 22, 1841. Pre Szkris Ianuarie 8, 1844. — 44 distihuri 417— 420
124. *Viers 3 la 1 Ianuarie, la Tăierea împrejur a lui Hs.* — *Învățătura praznicului.* — Glas 1. Podobie: Slavă, slavă nesfîrșită. — Iulie 11, 1839. Pre Szkris Ianuarie 10, 1844. — 79 distihuri 420— 425
125. *Viers 4 în 1 Ianuarie, al Sf. Vasilie cel Mare Arhiepiscopul Chesariei Capadochiei.* — Glas 4. Podobie: Veniți cu toți împreună. — Oktomb. 29, 1841. Pre Szkris Ianuarie 10, 1844. — 26 catrene 427— 430
126. Viers în 2 Ianuar, *al Inaintepraz. botezului Domnului nostru Is. Hs.* — Glas 4. Podobie: Veselește-te Vithleeme. — Oktombr. 28, 1841. — Pre Szkris Ianuarie 11, 1844. Acest vers să cîntă în toate zilele pînă la Ianuarie în 6 zile și Simbătă înainte Botezului tot acest vers să cîntă. — 12 catrene 431— 433

127. Viers. *Duminecă înaintea Botezului*. — Glas 1. Însăși podobia. — A unuia din Dascăli. — Ianuarie 11, 1844. — 44 distihuri 434— 437
128. Viers în 4 Ianuar, *la Sf. 70 de Apostoli*. — Glas 4. Podobie: Astăzi voesc a aduce. — Noemvrie 1, 1841. — Ianuarie 12, 1844. — 43 distihuri 439— 441
129. Viers în 6 Ianuar, *la Sf. Arătare, adecă la Botezul Domnului nostru Is. Hs.* — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — Pre Szkrisz Ianuarie 12, 1844. (Autor probabil Picu Pătruț). — 18 catrene 443— 445
130. Viers 2 în 6 Ianuar, *la Botezul lui Hs.* — Glas 1, Podobie: Cel din véci făgăduit. — Oktombr. 30, 1841. — Pre Szkrisz Ianuarie 13, 1844. — 18 tertine 445— 447
131. Viers 3 în 6 Ianuar, *la Botezul lui Hs.* — Glas 2. Podobie: Astăzi trei rază. — Alui Ioan Tincovici. Ianuarie 13, 1844. — 8 distihuri 447— 448
132. Viers în 6 Ianuar, *la Botezul lui Hs. Invățătura praznicului*. Glas 6 Samoglas. — Oktomv. 31, 1841. — Pre Szkrisz Ianuarie 13, 1844. — 67 + 1 distihuri 448— 452
133. Viers în 7 Ianuar, *la Sf. Înaintemergătoriul și Botezătoriuil Ioann.* — Glas 5. Podobie: Limbile să salte. — Noemvrie 1, 1841. — Ianuarie 15, 1844. — 104 + 1 distihuri 453— 460
134. Viers 2 în 7 Ianuar, *la Sf Ioan Botez.* — Glas 4. Podobie: Iubitor de prăznuire. — Noemvrie 1, 1841. Pre Szkrisz Ianuarie 15, 1844. — 38 distihuri 460— 462
135. Viers în *Sâm. și Dum. după Botezul lui Hs.* — Glas 3. Podobie: Veselește-te Vitheleme. — A unuia din Dascăli. — Ianuarie 15, 1844. — 19 catrene 463— 465
136. Viers în 11 Ianuar., *la Cuv. Părin. nostru Theodosie, Incepătóru-
rul vieții) de obște.* — Glas 4. Podobie: Astăzi voesc a aduce. Noemvr. 27, 1841. Pre Szkrisz Ianuarie 17, 1844. — 48 distihuri 466— 469
137. Viers în 14 Ianuar., *la Odania práz. Botez. lui Hs.* — Glas 1. Podobie: Astăzi trei rază. — Alui Ioann Tincovici. — Ianuarie 17, 1844. — 26 stihuri 469— 470
138. Viers în 16 Ianuar., *la Închinăciunea cinst. lanț al Apost. Petru,* — Glas 4 Samoglas. — Noemv. 29, 1841. — Pre Szkrisz Ianuarie 17, 1844. — 28 + 7 distihuri 471— 473
139. Viers în 17 Ianuar., *la Sf. Cuv. Păr. nostru Antonie cel Mare.* — Glas 4. Podobie: Iubitori de prăznuire. — Dekemvrie 1, 1841. Pre Szkrisz Ianuarie 18, 1844. — 53 distihuri 475— 478
140. Viers în 18 Ianuar., *al Sf. Păr. nostru Athanasie, Patriarhul Alexandriei.* — Glas 4. Podobie: Veniți cu toți dimpreună. — Dekemvrie 2, 1841. — Pre Szkrisz Ianuarie 19, 1844. — 26 catrene 479— 482
141. Viers în 18 Ianuar., *la Sf. Păr. nostru Chiril, Patriarhul Alexandriei.* — Glas 4. Pod.: Veniți cu toți dimpreună. — Dek 2, 1841. — Pre Szkrisz Ian. 19, 1844. — 26 catrene (identice cu cele din versul 140, adresate însă Sf. Chiril) 483— 486
142. Viers în 20 Ianuar., *la Sf. Cuv. Păr. nostru Ethimie cel Mare.* — Glas 4. Podobie: Iubitori de prăznuire. — Dekemvrie 2, 1841. — Pre Szkrisz Ianuarie 20, 1844. — 66 distihuri 487— 491

143. Viers în 25 Ianuar, la Sf. Păr. nostru Grigorie Bogoslovul, Arhiepiscopul Țarigradului. — Glas 4. Pod.: Veselește-te Vithleeme. — Dekemvrie 3, 1841. — Pre Szkris Ianuarie 22, 1844. — 26 catrene 493— 497

După acest vers urmează notele:

(VEZI) În 27 Ianuarie: aducerea moaștelor sf. părintelui nostru Ioan Gură de Aur, caută versul: în 13 Noemvrie — Lista (pag.) 203 (Venii cu dulce cîntare), și al 2-lea viers, tot acolo (Venii toți să lăudăm). List. 209.

(VEZI) În 29 Ianuarie: aducerea moaștelor sfințului sfințitului Mucenic Ignatie, de Dumnezeu purtatul: caută Viersul în 20 Dekemvrie. List. 339 (Astăzi toți să dănuim).

144. Viers în 30 Ianuar., al Sf. 3 Arhieriei: Vasilie cel Mare, Grigorie Bogoslov, Ioan Zlatoust. — Podob.: Astăzi trei rază. — Însăși. — A unuia din Dascăli. — Ianuarie 25, 1844. — 10 catrene 499— 500

145. Viers în 30 Ianuar., la Sf. părinții noștri 3 Arhieriei: Vasilie cel Mare, Grigorie Bogosl. și Ioann Gură de Aur. — Glas 5 Samoglasnic. — Dekemvrie 5, 1841. — Pre Szkris Febr. 11, 1844. — 57 distihuri 501— 505

146. Viers 2 în 30 Ianuar., al Sf. Mc. Ipolit. — Glas 4. Podobie: O, prea lăudată. — Dek 4, 1841. — Pre Szkris Febr. 16, 1844. — 25 distihuri 506— 508

147 (151) Viers la 31 Ianuar., al Sf. Doitori iără Arginți, Chir și Ioann. — Glas 1. Podob.: Aghios. — Dek. 4, 1841. — Pre Szkris Feb. 16, 1844. — 29 distihuri 508— 510

148 (147) Al 3-lea Viers la 3 Ierarhi: V(asile). G(rigore). I(oan). — Avînd temeiu cuvintelor numărul cel întreit al Sfintei Treimi. — Glas 1. Podobie: Avea ani. — Pre Szkris Sept. 15, 1847. — Izvod. Szept. 12, 1847. — 13 distihuri 511— 512

149 (148) Viers al Sf. Ioann Gură de Aur. — Glas 1. Podobie: Acel fiu de-mpărat mare. Avînd temeiu cuvintelor: (Gură de Aur). — Sept. 16, 1847. — Izvod. Septemvrie 12, 1847. — 31 distihuri 512— 514

150 (149) Viers al Sf. Vasilie cel Mare. Glas și podobie aceiași. Avînd temeiu cuvintelor: (O, Vasilie cel Mare). — Noem. 3, 1847. — Pre Szkris 4 (Noiembrie 1847). — 26 distihuri 514— 516

151 (150) Viers al Sf. Grigorie Bogoslov. — Glas 1. Podob.: Acel fiu de-mpărat mare. — 4 Noem. 1847. P. P. — 9 distihuri. (Autor probabil Picu Pătruț) 516

152 (151) Viers în 1 Fevruarie, la Înalteprăz. Întîm. Domnului nostru Is. Hs. — Glas 1. Podob.: Astăzi Domnul Hs. vine. — Dekem. 30, 1841. — Pre Szkris Fevr. 18, 1844. — 21 distihuri 517— 519

153 (152) Viers în 2 Fev., la Întîmp. lui Is. Hs. — Glas 3. Podob.: Astăzi trei rază. — Dekemvrie 18, 1841. — Pre Szkris Fevr. 21, 1844. — 10 catrene 521— 522

154 (153) Viers 2 în 2 Fev., la Întîm. lui Is. — Glas 7. Podobie: Soarele să să-ntristează. — Dekemvrie 16, 1841. — Pre Szkris Fev. 22, 1844. — 75 distihuri 523— 528

155. (154) Viers 3 în 2 Fev., la Întîm. lui Hs. — Glas 1. Podob.: Cel din véci făgăduit. — Dekemvrie 30, 1841. — Pre Szkris Fev. 22, 1844 — 12 terține 528— 530

156. (155) Viers 4 în 2 Fev., *la Întîm. lui Hs. Invăf. prazn.* — Glas 6. Pod.: Isus cel prea îndurat. — Dek. 30, 1841. — Pre Szkris Fev. 23, 1844. — 101 distihuri 530— 536
157. (156) Viers în (3) Fev., *la Sf. Simion Bătejiu și Sf. Anna prorocița.* — Glas 1. Podobie: Doamne Isuse Hristoase. — Dekemvrie 31, 1841. — Pre Szkris Fev. 23, 1844. — 79 distihuri 536— 538
158. (157) Viers în 9 Fev., *la Odaniia práz. Întîm. lui Hs.* — Glas 3. Podobie: Moisi și cu Aronn. — Dekemvrie 17, 1841. — Pre Szkris Fevruarie 24, 1844. — 37 distihuri 538— 539
159. (158) Viers în 10 Fev., *la Sf. Mc. Haralambie.* — Glas 4. — Podobie: Domnul Domnilor grăiaște. — Facerea lui Ioan Barac din Brașov. — Martie 1, 1844. — 11 catrene 540— 542
160. (159) Viers în 17 Fev., *la Sf. M. Theodor Tiron.* — Glas 4. Pod.: Samoglasnic. — Ianuarie 2, 1842. — Pre Szkris Martie 4, 1844. — 115 distihuri 543— 551
161. (160) Viers 2 în 17 Fev., *la Sf. M. Theodor.* — Glas 1. — Podobie: Slavă s-aibă nesfîrșită. — Ianuarie 2, 1842. — Pre Szkris Martie 7, 1844. — 46 distihuri 553— 556
162. (161) Viers 3 în 17 Fev., *Pentru deșertăciunea lumii aceștia.* — Glas 5. Însăși podobia. — Alui Anton Pann. — Martie 7, 1844. — 10 distihuri 556— 557
163. (162) Viers în 24 Fev., *la 1. și 2. Aflare a Capului a cinst. prof. Înainte Mergătorul și Botezătorul Ioan.* — Glas 2. Pod.: Sta Maica amar plingind. — Ianuarie 2, 1842. — Pre Szkris Martie 8, 1844. — 53 distihuri 558— 561
164. (163) Viers în 9 Martie, *la Sf. 40 de Mucenici, cei din Sevaștia.* — Glas 4. Însăși podobia. — Al unuia din Dascăli. (Nedatat). — 32 distihuri 563— 565
165. (164) Viers 2 în (9) Martie. *Psalmul 48, în versuri.* — Glas 5. Însăși podobia. — Al lui Anton Pann. — Martie 11, 1844. — 20 distihuri 565— 566
166. (165) Viers în 17 Martie, *la Sf. Cuv. Alexie, Omul lui Dumnezeu.* — Glas 4. Podobie: Cînd s-au văzt Iosif legat. — Ianuarie 15, 1842. — Pre Szkris Maj 2, 1844. — 376 distihuri 567— 590
167. (166) Viers 2 în 17 Martie. *Cîntare pustnicească.* — A lui Anton Pann. — Glas 1. Însăși podobia. — Maj 3, 1844, Picu Pătruț. — 20 distihuri 591— 592
168. (167) Viers în 24 Mart., *la Înaintepráz. Bunei Vestiri a Născătoarei de Dumnezeu.* — Glas 1. Podobie: Astăzi Domnul Hristos vine. — Ianuarie 16, 1842. — Pre Szkris Maj 5, 1844. — Piku Petruț. — 25 distihuri 593— 595
169. (168) Viers în 25 Martie, *la Buna Vestire a Prea Sîintei Născătoarei de Dumnezeu Fecioarei Mariei.* — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază — Ianuarie 16, 1842. — Pre Szkris Maj 6, 1844. — 17 catrene 597— 599
170. (169) Viers 2 în 25 Mart., *la Buna Vestire.* — Glas 1. Podob.: Cel din veci făgăduit. — Ianuarie 16, 1842. — Pre Szkris Maj 8, 1844. — 19 tertine 599— 601
171. (170) Viers 3 în 25 Mart., *la Buna Vestire.* — Glas 4. Podobie: Domnul stătu craiu în țară. — Ianuarie 19, 1842 izvod. — Pre Szkris Maj 8, 1844. — 19 distihuri 602— 603

172. (171) Viers 4 în 25 Mart., *la Buna Vestire*. — Glas 4. Podobie : Ingerul au alergat. — Ianuarie 19, 1842. — Pre Szkris Maj 8, 1844. — 19 distihuri 604— 605
173. (172) Viers 5 în 25 Mart., *la Buna Vestire*. — Glas 5. Podobie : Ascutați acestea toate. — Ianuarie 21, 1842. — Pre Szkris Maj 9, 1844. — 125 distihuri 606— 614
174. (173) Viers 6 în 25 Mart., *la Buna Vestire*. — Glas 5. Podobie : O, pricină minunată. — Ianuarie 21, 1842. — Pre Szkris Maj 10, 1844. — 34 distihuri 614— 616
175. (174) Viers 7 la 25 Mart., *la Buna Vestire. Care cuprinde zisele prorocilor despre Prècesta*. — Glas 3. Podobie : O, prea milostivă Maică. — Ianuarie 22, 1842. — Pre Szkris Maj 10, 1844, — 76 distihuri 617— 622
176. (175) Viers 8 în 25 Mart., *la Buna Vestire. Învăjătura praznicului*. — Glas 1. Podobie : Aghios, Aghios, Aghios. — Ianuarie 22, 1842. — Pre Szkris Maj 10, 1844 — 27 distihuri 622— 624
177. (176) Viers în 26 Mart., *la Sf. Arhanghel Gavriil*. — Glas 4. Podobie : Iubitori de prăznuire. — Ianuarie 23, 1842. Iară Pre Szkris Maj 11, 1844. — 88 distihuri 625— 630
178. (177) Viers 9 (sic!) în 26 Mart., *La Odaniia praz. Bunei Vestiri*. — Glas 6. Însăși podobie. — A unuia din Dascăli. — Maj 16, 1844. — Picu Pătruț — 17 distihuri 631— 632
179. (178) Viers în 26 Mart., *la Odaniia praz. Bunei Vestiri. Psalm. 46*. — Glas 5. Însăși podobia. — Al lui Anton Pann. Maj 16, 1844. — 24 distihuri 633— 635
180. (179) Viers în 30 Mart., *la Cuv. părintele nostru Ioann Scăra-riul* — Glas 1. Podobie : Adam dacă au greșit. — Ianuarie 23, 1842. — Pre Szkris Maj 17, 1844. — 36 distihuri 635— 638
181. (180) *Viers al Prècestii*. — Glas 1. Podobie : Acel fiu de-mpărat mare. — Avgust 4, 1847. — Iară Pre Szkris Szeptember 24, 1847. Piku Petruz, Kreznic. — Acrostih : Picu Pătruț crfznic. — 18 distihuri 638— 639
182. (181) *Viers al Prècestii*, — Glas și podobie aceiași, avînd temeiu cuvintele : Maica lui Hs. Dumnezeu. — November 15, 1847. Iară Pre Szkris Ian. 1848 (fără indicarea zilei). — 10 distihuri 640— 641
183. (182) *Viers al Prècestii*. Glas și podobie aceiași, avînd temeiu cuvintele : O, prea curată fecioară. — Ianuarie 10, 1848. — Izvod. November 18, 1847. — 12 distihuri 641— 642
184. (183) *Viers al Prèce(stii)*. — Glas 1. Podobie : O, prea lăudată. — Din Bogorodicina s. Ioan Damaschin, de la glas 8. — Ianuarie 16, 1850. Procopie Petruz, Ekl. — 17 distihuri. (Autor probabil Picu Pătruț) 642— 643
185. (184) *Viers cătră Domnul Is. Hs.* — Glas 4. Podobie : O, prea lăudată. — Din cîntarea Doamne al puterilor, de la Pacevernița cea mare. — Ianuarie 16, 1850. — Procopie Petruz, Ekl. — 8 distihuri. (Autor probabil Piku Pătruț) 643
186. (185) În 12 Martie. *Sîntul Ierarh Grigorie. Papa Romii*. — huri. — Maj 8, 1845. Piku Petruz, crfznic. — 4 distihuri (Autor probabil Picu Pătruț) 644

187. (186) Viers în 1 Aprilie, *la Cuv. maica noastră Maria Eghipteanca*. — Glas 1. Podobie: Cînd s-au văzt Iosif legat. — Ianuarie 27, 1842. — Pre Szkris Maj 17, 1844 — 83+2 distihuri 645— 650
188. (187) Viers 2 în 1 Aprilie. *Psalmul 94*. — Glasul 1. Însăși podobia. — A lui Anton Pann. — Maj 17, 1844. Piku Petruz. — 14 distihuri 651
189. (188) Viers în 23 April, *la Sf. M. M. Gheorghie*, — Glas 1. Podobie: Veniți cu toți dimpreună. — Ianuarie 31, 1842. — Pre Szkris Maj 18, 1844. — 190 distihuri 653— 664
190. (189) Viers 2 în 23 April, *la Sf. Gheorghie*. — Glas 1. Samoglasnic. — Ianuarie 31, 1842. — Pre Szkris Maj 19, 1844. — 20 distihuri 665— 666
191. (190) Viers 3 în 23 April, *la Sf. Gheorghie*. — Glas 1. Podobie: Ingerul a alergat. — Ianuarie 31, 1842. — Pre Szkris Maj 19, 1844. — 20 distihuri 667— 668
192. (191) Viers 4 în 23 April, *la Sf. Gheorghie*. — Glas 4. Podobie: Veniți cu toți dimpreună. — Ianuarie 31, 1842. — Pre Szkris Maj 19, 1844. — 27 distihuri 669— 671
193. (192) Viers 5 în 23 April: *Cîntec de primăvară*. — Glas 4. Podobie: Veniți cu toți dimpreună. (Din Anton Pann). — Maj 20, 1844. — 10 strofe 671— 673
194. (193) Viers 6 în 23 April, *la Sf. Gheorghie. De primăvară*. — Glas 6. Însăși podobia. — (Din Anton Pann). — Maj 20, 1844. — 28 distihuri 673— 675
195. (194) Viers 7 în 23 April, *la Sf. Gheorghie*. — Glas 4. Însăși podobia. — *Psalm. 98*. — A lui Anton Pann. — Maj 24, 1844. — 15 distihuri 675— 676
196. (195) Viers în 25 April, *la Sf. și Evghelist Marco*. — Glas 5. Podobie: Ascultați 'aceste toate. — Februarie 4, 1842. — Pre Szkris Maj 24, 1844. — 52 distihuri 677— 680
197. (196) Viers în 25 April: *De primăvară*. — Glas 8. — Podobie: Astăzi trei rază. — A lui Ioan Tincovici. — Maj 24, 1844. — 11 distihuri 681— 682
198. (197) Viers în 27 April, *la Sf. Apos. Simeon, iratele Domnului*. — Glas 1. Podobie: Ierusalime, astăzi te luminează. — Pevr. 5, 1842. — Pre Szkris Maj 26, 1844. — 33 distihuri 682— 684
199. (198) Viers în 27 April, *De primăvară*. — Al lui Ioan Tincovici. — Glas 7. Samoglasnic. — Maj 26, 1844. — 11 distihuri 685— 686
200. (199) Viers în 30 April, *la Sf. Iacov a lui Zevedeu*. — Glas 1. Podobie: Ingerul au alergat. — Fev. 10, 1842. — Pre Szkris Maj 27, 1844. — 85 distihuri 686— 691
201. (200) Viers 2 în 30 April: *Prorocie. Oamenilor*. — Glas 4. Podobie: Veniți cu toți dimpreună. — Mai 28, 1844. — 18 distihuri. — (Autorul ?) 691— 692
202. (201) *Viers de primăvară*. — Glas 1. Podobie: La rîul Vavilonului. Avînd temeiu cuvîntul: O, prea puternice Doamne. — Septembrie 4, 1847. Iară Pre Szkris Szeptember 18, 1847. Piku Petruz Krez. — Acrostih: Picu Petruț crîznic Săliște Septembrie 4 anul Domnului. 1847. — 25 distihuri 693— 694

După acest vers urmează notele :

(VEZI) *Intîia zi a lui Maiu* : S. Proroc Ieremia. Caută Versul în față (pag.) 985 (Venîți toți să lăudăm).

(VEZI) *În 2 zile Maiu* — aducerea moaștelor dintru sfinți părintelui nostru Athanasie cel Mare, caută Viersul în 18 Ianuarie : List. (pag.) 479 (Venîți cu dulce cîntare).

203. (202) Viers în 6 Maiu, *la Sf. Dreptul Iov, mult pătimitoriul*. — Glas 6. Podobie : Hs. cel prea îndurat. — Fevr. 10, 1842. — Pre Szkris Maj 30, 1844. — 46+3 distihuri 696— 699

204. (203) Viers 2 în 6 Maiu : *Pentru Om*. — Glas 1. Samoglasnic. — A lui Anton Pann. — Maj 30, 1844. — 10 catrene 699— 701

205. (204) Viers în 7 Maiu, *la Arătarea semnului Crucii Domnului pre ceriu*. Glas 6. Antifon. (Nedatat). P. P. — 18 distihuri. (Autor probabil Picu Pătruț) 701— 702

206. (205) Viers 2 în 7 Maiu : *De învățatură*. — Glas 3. Antifon. A lui Ioan Tincovici. — Maj 30, 1844. — 2+6 distihuri 702— 703

După acest vers urmează notele :

(VEZI) *În 8 zile Maiu* : Sfintul, slăvitul și întru tot lăudatul Apostol și Evanghelist Ioan, cuvîntătorul de Dumnezeu, caută Viersul în 26 Septemvrie la List. (pag.) 111 (Iubitori de feciorie).

(VEZI) *În 9 Maiu* : Sfintul proroc Isaia, caută Viersul la List. (pag.) 985 (Venîți toți să lăudăm).

207. (206) Viers în 10 Maiu, *la Apost. Simon Zilot*. — Glas 4. Podobie : Astăzi voesc a aduce. — Fev. 28, 1842. — Pre Szkris Maj 31, 1844. — 37 distihuri 705— 707

208. (207) Viers 2 în 10 Maiu : *Pentru mîndrie*. — A lui Ioan Tincovici. — Glas 1. Antifon. — Maj 31, 1844. — 5 distihuri 707— 708

209. (208) Viers în 12 Maiu, *al Sf. părinții noștri Epifanie, Arhiepiscopul Chiprului, și Ghermano, Patriarhul Țarigradului*. — Glas 4. Podobie : Iubitori de prăznuire. — Noem. 12, 1842. — Pre Szkris Maj 31, 1844. — 89 distihuri 708— 713

210. (209) Viers în 12 Maiu : *Pentru Zavistie*. — A lui Anton Pann. — Glas 2. Samoglasnic. — Maj 31, 1844. — 30 distihuri 714— 716

211. (210) Viers 3 în 12 Maiu : *Pentru Dragoste*. — A lui Anton Pann din București. — Glas 7. Antifon. — Maj 31, 1844. — 17 distihuri 716— 717

212. (211) Viers în 21 Maiu, *la Sf. Marii împărați și întocma cu Apostolii, Constantin și Elenna*. — Glas 3, Podobie : Astăzi trei rază. — 12 Fev. 1842. — Pre Szkris Iunie 1, 1844. — 40 catrene 719— 724

213. (212) Viers 2 în 21 Maiu : *Pentru Nestatornicie*. — A lui Anton Pann. — Glas 8. Antifon. — Iunie 1, 1844. — 14 distihuri 724— 725

După acest vers urmează nota :

(VEZI) *În 25 Maiu* : aflarea a tria a cinstitului cap a Mergătorului înainte și Botezătorului Ioan. Viersul, caută la Fevruarie în 21 de zile. List. (pag.) 558 (Venîți credincioșilor).

214. (213) Viers în 25 Maiu, *la Aflarea C. Sf. I. Bot*. — Glas 1. Podobie : Acel fiu de-mpărat mare. — Avînd temeiul cuvintele : O, fericite Ioane. — Szeptember 3, 1847. — Iară Pre Szkris Szeptember 17, 1847. Piku Petrutz, kresnic. — 35+1 distihuri 726— 728

215. (214) Viers în 2 Iunie, *la Sf. M. Mc. Ioann Novii de la Suceava*. — Glas 1, Podob. : Când s-au văzut Iosif. — Iunie 10, 1842. — Pre Szkris Iunie 3, 1844 — 97+1 distihuri 729— 735
216. (215) Viers în 4 Iunie, *la Sf. Mitrofan, Patriarhul Țarigradului*. — Glas 5. Podobie : Ascultați aceste toate. — Fev. 13, 1842. — Pre Szkris Iunie 3, 1844. — 40 distihuri 736— 739
217. (216) Viers 2 în 4 Iunie : *Pentru ponturile dragostii*. — A lui Anton Pann. — Glas 5. Antifon. — Iunie 4, 1844. — 8 distihuri 739— 740
218. (217) Viers în 11 Iunie, *la Sf. Apostol Varholomeu*. — Glas 4. Podobie : Iubitori de prăznuire. — Fev. 3, 1842. — (data prescrierii neindicată). — 36 distihuri 740— 742
219. (218) Viers 2 în 11 Iunie, *la Sf. Apost. Varnava*. — Glas 4. Podobie : O, prea lăudată. — Fev. 14, 1842. — Pre Szkris Iunie 6, 1844. — 31 distihuri 743— 745
220. (219) Viers în 11 Iunie : *Pentru lenevire*. — A lui Ioan Tincovici. — Glas 3. Antifon. — Iunie 7, 1844. — 11 distihuri 745— 746
221. (220) Viers în 14 Iunie, *la Sf. proroc Eliseiu*. — Glas 5. Podobie : O, pricină minunată. — Fev. 16, 1842. Pre Szkris Iunie 8, 1844. Prin Piku Petrutz Ekl. — 47 distihuri 747— 750
222. (221) Viers în 14 Iunie : *Pentru iubirea de argint*. — A lui Ioan Tincovici. — Glas 2. Antifon. — Iunie 9, 1844. — 7 distihuri 751
223. (222) Viers în 19 Iunie, *la Sf. Apost. Iuda, fratele Domnului*. — Glas 1. Podobie : Slavă s-aibă. — (Nedatat) — 46 distihuri. (Autor probabil Picu Pătruț) 752— 755
224. (223) Viers 2 în 19 Iunie : *Pentru curvie*. — A lui Ioan Tincovici. — Glas 7. Antifon. — Iunie 9, 1844. — 7 distihuri 755— 756
225. (224) Viers 3 în 19 Iunie : *Pentru pizmă și curvie*. — A lui Ioan Tincovici. — Glas 6. Samoglasnic. — Iunie 9, 1844. — 8 distihuri 756— 757
226. (225) Viers în 24 Iun., *La Nașterea sf. Cinstitului proroc Inaintemerg. și Botezătorii Ioan*. Glas 3. Podobie : Astăzi trei rază. Fevr. 18, 1842. — Pre Szkris Iunie 9, 1844. — 22 catrene 759— 762
227. (226) Viers 2 în 24 Iunie, *la Nașterea Sf. Ioan Botezătorii*. — Glas 1. Podobie : Cel din veci făgăduit. — Fevr. 18, 1842. — Pre Szkris Iunie 10, 1844. — 17 terține 762— 764
228. (227) Viers 3 în 24 Iunie, *la Nașterea Sf. Ioan Botezătorii*. — Glas 5. Podobie : — Ascultați aceste toate. — Fev. 19, 1842. — Pre Szkris Iunie 10, 1844. — 27 distih. 764— 766
229. (228) Viers 4 în 24 Iun., *la Nașterea Sf. Ioan Botezătorii*. — Glas 1. Pod. : Aghios, Aghios. — *Învățătura praznicului*. — Fev. 19, 1842. — Pre Szkris Iunie 11, 1844. — 70 distihuri 766— 770
230. (229) Viers 5 în 24 Iun., *la Nașterea Sf. Ioan. Laudă Maicii Domnului*. — A unuia din Dascăli. — Glas 1. Podobie : Acel fiu de mpărat mare. — Iunie 14, 1844. — 25 distihuri 771— 773

După acest vers urmează nota :

(VEZI) *In 28 Iunie* : aducerea moaștelor sfinților și făcătorilor de minuni, cei fără de arginți Kyr și Ioan : caută Viersul în 31 Ianuarie, la List. (pag.) 508 (Venii credincioșilor).

231. (230) Viers în 29 Iun., *la sfinții și întru tot lăudații Apostoli Petru și Pavel*. — Glas 1. Podobie: Acum să ne veselim. — Fev. 20, 1842. — Pre Szkris Iunie 14, 1844. — 88 distihuri 775— 780
232. (231) Viers 2 în 29 Iun., *la Sf. Apostoli Petru și Pavel*. — Glas 5. Podobie: O, pricină minunată. — Fev. 26, 1842. — Pre Szkris Iunie 17, 1844. — 110 distihuri 780— 787
233. (232) Viers 3 în 29 Iun., *la Sf. Apostoli Petru și Pavel*. — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — A unuia din Dascăli. — Iunie 17, 1844. — 10 catrene 787— 788
234. (233) Viers 4 în 29 Iun., *la Sf. Apostoli Petru și Pavel. În-vățătura praznicului*. — Glas 4. Podobie: O, prea lăudată. — Fev. 26, 1842. — Pre Szkris Iunie 19, 1844. — 30 distihuri 789— 791
235. (234) Viers 5 în 29 Iun.: *Pentru nesațiu*. — A lui Ioan Tincovici, din Buda. — Glas 7. Antifon. — Iunie 19, 1844. — 6 distihuri 791
236. (235) Viers în 30 Iunie, *la Soborul celor 12 Apostoli și a celor 70*. — Glas 4. Podobie: Astăzi voesc a aduce. — Fev. 27, 1842. — Pre Szkris Iunie 21, 1844. — 126 distihuri 793— 799
237. (236) Viers în 30 Iun.: *Despre ținerea aminte de rău*. — A lui Ioan Tincovici. — Glas 3. Antifon. — Iunie 21, 1844. — 4 distihuri 800
- După acest vers urmează nota:
(VEZI) *In 30 Iunie și pomenirea sfinților Apostoli 70. Caută Viersul în 4 Ianuarie la List. (pag.) 439 (Astăzi toți să laudăm).*
238. (237) *Viers de mulțămire către Dumnezeu, când aducem roadele din câmp*. — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — Iunie 10, 1848. — Pre Szkris Ian. 17, 1850. Procopie Ekl. — 9 distihuri 801— 802
239. (238) *Viers către Domnul Iis. Hs.* — Glas 1. Podobie: O, prea lăudată. — Ianuarie 16 (1850) — Pre Szkris Ianuarie 18, 1850. Procopie Petruz Ekl. — 14 distihuri 802— 803
240. (239) *Viers către Maica Domnului*. — Glas 1. Podobie: O, prea lăudată. — Din Bogorod. din 19 zile Oktomvrie, de la vecernie. — Noemv. 30, 1849 — Pre Szkris Ian. 21, 1850. — Proc. — 20 distihuri 803— 804
241. (240) Viers, 1 Iulie, *la Sf. Făcătorii de minuni cei fără de bani, Cosma și Damian*. — Glas 5. Podobie: O, pricină minunată. — Iunie 13, 1842. — Pre Szkris Iunie 22, 1844. — 59 distihuri 805— 808
242. (241) *Viers 2 în 2 Iul. (sic!): Pentru piavă*. — A lui Ioan Tincovici. — Glas 1. Antifon. — Iunie 22, 1844. — 5 distihuri 809
243. (242) Viers în 2 Iulie, *la Punerea Cinstitului Veșmînt al pururea Fecioarei Mariei, născătoare de Dumnezeu*. — Glas 1. Podobie: Acel fiu de-mpărat mare. — Iunie 17, 1842. — Pre Szkris Iunie 23, 1844. — 28 distihuri 810— 812
244. (243) Viers 2 în 2 Iulie: *Pentru îndreptarea omului*. — A unuia din Dascăli. — Glas 4. Însăși podobia. — Iunie 23, 1844. — 17+1 distihuri 812— 813
245. (244) Viers în 3 Iulie, *la Cel dintru sînți părintele nostru Anatolie, patriarhul Țarigradului*. — Glas 1. Podobie: Aghios, Aghios. — Iunie 26, 1842. — Pre Szkris Iunie 25, 1844. — 40 distihuri 814— 817
246. (245) Viers 2 în 3 Iulie: *De îndemnare spre a face bine și a te feri de rele*. — A unuia din Dascăli. — Glas 2. Antifon. — Iunie 26, 1844. — 12 distihuri 818— 819

247. (246) Viers în 4 Iulie, *la Sf. părintele nostru Andreiu, arhiereul Critului*. — Glas 7. Podobie : Soarele să să-ntristeze. — Iunie 27, 1842. — Pre Szkris Iunie 28, 1844. — 57 + 1 distihuri 819— 823
248. (247) Viers 2 în 4 Iulie : *Pentru furtişag*. — A unuia din Dascăli. — Glas 8. Antifon. — Iunie 27, 1844. — 3 distihuri 823
249. (248) Viers în 5 Iulie, *la Sf. Cuv. părintele nostru Athanasie de la Athon*. — Glas 4. Podobie : Iubitori de prăznuire. — Iunie 30, 1842. — Pre Szkris Iunie 28, 1844. — 55 distihuri 824— 827
250. (249) Viers 2 în 5 Iulie : *Pentru măsurare*. — A unuia din Dascăli. — Glas 3. Antifon. — Iunie 29, 1844. — 3 distihuri 828
251. (250) Viers în 8 Iulie, *la Sf. M. Mucenic Procopie*. — Glas 4. Podobie : Veniți cu toți dimpreună. — Iulie 1, 1842. — Pre Szkris Iunie 30, 1844. — 74 distihuri 829— 834
252. (251) Viers 2 în 8 Iulie : *Cătră Domnul Is. Hs. De umilință*. — Din Oglinda inimii. — Glas 2. Antifon. — Iunie 30, 1844. — 8 distihuri 834
- După acest vers urmează nota :
- (VEZI) *În 13 iulie*. Soborul Sf. Arhanghel Gavriil. Caută Viersul în 26 Martie, la List. (pag.) 625 (Veniți cu toți, frați iubiți)
253. (252) Viers în 17 Iulie, *la Sf. Mc. Marina*. — Glas 4. Podobie : Astăzi voesc a aduce. — Iunie 3, 1842. — Pre Szkris Iulie 1, 1844. — 63 distihuri 835— 839
254. (253) Viers 2 în 17 Iulie : *Cătră Domnul Is. Hs., De umilință*. — Din Oglinda inimii. — Glas 2. Samoglasnic. — Iulie 1, 1844. — Piku Petruz, Eklesiarh. — 4 distihuri 839
255. (254) Viers în 20 iulie, *la Sf. slăvitul proroc Ilie*. — Glas 1. Podobie : Aghios. — Iulie 8, 1842. — Pre Szkris Iulie 4, 1844. — 163 distihuri 841— 850
256. (255) Viers 2 în 20 Iulie : *Învățătură de 'mîntuire*. — Din Oglinda inimii. — Glas 4. Antifon. — Iulie 4, 1844. — 6 distihuri 851
257. (256) Viers în 22 Iulie, *la Sf. Mironosiță Maria Magdalena*. — Glas 4. Podobie : O, prea lăudată. — Iulie 14, 1842. — Iară Pre Szkris Iulie 5, 1844. — 87 distihuri 852— 857
258. (257) Viers 2 în 22 Iulie : *Rugăciune spre a te face lăcaș lui Dumnezeu*. — Din Oglinda inimii. — Glas 5. Antifon. — Iulie 5, 1844. Piku Petruz, criznic. — 12 distihuri 857— 858
259. (258) Viers în 25 Iulie, *la Adormirea Sîntei Anne, maica născătoare de Dumnezeu*. — Glas 1. Podobie : Adam dacă au greșit. — Iulie 14, 1842. — Pre Szkris Iulie 8, 1844. — 28 distihuri 858— 860
260. (259) Viers 2 în 25 Iulie : *Rugăciune cătră Domnul Is. Hs. De umilință*. — Glas 7. Antifon. — Din Oglinda inimii. — Iulie 6, 1842 (sic!). Piku Petruz Eklesiarh. — 9 distihuri 860— 861
261. (260) Viers 1 în 27 Iulie, *la Sf. M. Mucenic Panteleimon*. — Glas 4. Podobie : Domnul stătu craiu în țară. — Iulie 14, 1842. — Pre Szkris Iulie 7, 1844. — 83 + 1 distihuri 861— 865

După acest vers nota următoare :

(VEZI) *În 31 Iulie*, la Înainte prăznuirea cinstitei cruci, caută Viersul la 7 Mai. Începutul : Veniți toți cu bucurie. List. (pag.) 701

262. (261) Viers 2 în 27 Iulie : *Invățătură către suflet.* — Din Oglinda inimii. — Glas 6. Antifon. — 7 Iulie 1844. Picu Pătruț, criznic. — 7 distihuri 866
263. (262) *Viers de mulțămire către Maica Domnului la aducerea roadelor din cîmp.* — Glas 3. Podobie : Astăzi trei rază. — Iulie 19, 1848. — Pre Szkris Ianuarie 18, 1850. — Procopie Eclesiarh. — 20 catrene 867— 869
264. (263) *Viers către Maica Domnului.* — Glas 4. Podobie : Avea ani patrusprezece. — (Nedatat). — 8 distihuri. (Autor probabil Picu Pătruț) 870
265. (264) *Viers al Plîngerii Maicii Domnului.* — Asemenea glasul și podobia. — Din Bogorod. Crucii din 22 Ianuarie de la vecernie. — Ianuarie 23, 1850. — Pre Szkris Ianuarie 23, 1850. — 11 distihuri 870
266. (265) *Viers în 1 Augusti la Scoaterea cinstitelor lemne ale cinstitei și de viață făcătoarei Crucii.* — Glas 5. Podobie : O pricină minunată. — Iulie 15, 1842. — Pre Szkris Iulie 7, 1844. — 44 distihuri 871— 873
267. (266) *Viers, 1 Avg., al Sf. Mc. 7 Macavei.* — Glas 7. Podobie : Soarele să să-ntristeze. — Iulie 16, 1842. — Pre Szkris Iulie 8, 1844. — 179 distihuri 874— 884
268. (267) *Viers 2 la 1 Avg. : Rugăciune către Domnul nostru Is. Hs. De umilință.* — Glas 8. Antifon. — Din Oglinda inimii. — Iulie 8, 1844. — 3 distihuri 884
- După acest vers nota următoare :
- (VEZI) *În 2 zile Avgust : aducerea moaștelor întiiului mucinic și arhidiaconului Ștefan, caută Viersul la List. (pag.) 397 (Astăzi toți te laudăm)*
269. (268) *Viers în 5 Avg., la Înainteprăznuirii Schimbării la față a Domnului nostru Is. Hs.* — Glas 1. Podobie : Astăzi Domnul Hristos vine. — Iulie 16, 1842. — Pre Szkris Iulie 9, 1844. — 44 distihuri 885— 888
270. (269) *Viers 2 în 5 Avg. : Rugăciune către Dumnezeu.* — Glas 1. Antifon. — Din Oglinda inimii. — Iulie 10, 1844. Picu Pătruț. — 8 distihuri 888— 889
271. (270) *Viers în 6 Avg., la Schimbarea la față a Domnului nostru Is. Hs.* — Glas 3. Podobie : Astăzi trei rază. — Iunie 30, 1842. — Pre Szkris Iulie 11, 1844. — 11 catrene 891— 892
272. (271) *Viers 2 în 6 Avg., la Schimbarea la față a lui Hs.* — Glas 1. Podobie : Ziua Învierii. — Iulie 21, 1842. — Pre Szkris Iulie 12, 1844. — 52 distihuri 892— 895
273. (272) *Viers 3 în 6 Avg., la Schimbarea la față a lui Hs.* — Glas 7. Antifon. — Iulie 24, 1842. — Pre Szkris Iulie 13, 1844. — 40 distihuri 896— 898
274. (273) *Viers 4 în 6 Avg., la Schimbarea la față a lui Hs.* — Glas 1. Podobie : Cel din vécî făgăduit. — Iulie 31, 1842. Pre Szkris Iulie 14, 1844. — 13 terține 899— 900
275. (274) *Viers 5 în 6 Avg., la Schimbarea la față a lui Hs.* — Glas 3. Podobie : Astăzi trei rază. — A lui Ioan Tincovici. — Iulie 14, 1844. — 9 distihuri 901
276. (275) *Viers 6 în 6 Avg., la Schimbarea la față a lui Hs.* — Glas 1. Podobie : Aghios, Aghios. — Iulie 15, 1844. — 54 distihuri. (Autor probabil Picu Pătruț) 902— 905
- 277 (276) *Viers 7 în 6 Avg., la Schimbarea la față a lui Is. Hs.* — Glas 2. Antifon. — Iulie 31, 1842. — Pre Szkris Iulie 17, 1844. — 38 distihuri 905— 907

278. (277) Viers 8 în 6 Avg., *Oglinda inimii omului, întru care să ia aminte de sine.* — Din Oglinda inimii. — Glas 3. Antifon. — Iulie 17, 1844. — Piku Petrutz, Eklesiarh. — 6 distihuri 908
279. (278) Viers în 9 Avg., *la Sf. Apostol Matluia.* — Glas 4. Podobie: Iubitori de prăznuire. — Iulie 31, 1842. — Pre Szkris Iulie 17, 1844. — 30 distihuri 909— 911
280. (279) Viers 2 în 9 Avg.: *Pentru nemulțămirea omului.* — Glas 3. Antifon. — Iulie 18, 1844. Pre Szkris Piku Petrutz. — 26 distihuri. (Autor ?) 911— 912
281. (290) Viers în 13 Avg., *la Odaniia praznicului Schimbării la față a lui Hs.* — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — A lui Ioan Tincovici. — Iulie 18, 1844. — 12 distihuri 912— 913
282. (281) Viers 2 în 13 Avg.: *Pentru pocăință.* — Glas 3. Antifon. — Din cartea lui Ioan Pustnicul. — Iulie 18, 1844. — 4 distihuri 914
283. (282) Viers în 14 Avg., *la Înainteprăznuirea Preacuratei Născătoarei de Dumnezeu Mariei.* — Glas 1. Podobie: Astăzi Domnul Hristos vine. — August 3, 1842, — Pre Szkris Iulie 18, 1844. — 19 distihuri 915— 916
284. (283) Viers 2 la 14 Avg.: *Cîntare de obște.* — Glas 6. Antifon. — Iulie 18, 1844. — 16 distihuri. (Autor ?) 916— 917
285. (284) Viers în 15 Avg., *la Adormirea prea sîntei slăvitei Stăpînei noastre de Dumnezeu Născătoare și pururea Fecioare Mariei.* — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — August 7, 1842. — Pre Szkris Iulie 19, 1844. — 13 catrene 919— 920
286. (285) Viers 2 în 15 Avg., *la Adormirea Maicii Domnului.* — Glas 1 Podobie: Cel din veci făgăduit. Avînd temeiul cuvintele: celor 12 proroci. — August 7, 1842. — Pre Szkris Iulie 19, 1844. — 19 terține 921— 923
287. (286) Viers 3 în 15 Avg., *la Adormirea Maicii Domnului.* — Facerea lui Ioan Tincovici. — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — Iulie 19, 1844. — 7 distihuri 923— 924
288. (287) Viers 4 în 15 Avg., *la Adormirea Maicii Domnului.* — Glas 1. Podobie: Vithaniia frumos nume. — Facerea popii Emilian Moga din Săliște. — Iulie 21, 1844. — 115 + 1 distihuri 924— 931
289. (288) Viers 5 în 15 Avg., *la Adormirea Maicii Domnului. În-vățătura praznicului.* — Glas 1. Samoglasnic. — August 8, 1842. — Pre Szkris Iulie 21, 1844. — 40 + 3 distihuri 932— 935
290. (289) Viers în 16 Avg., *la Pomenirea cei nefăcute de mână Icoană a lui Hs., cea dăruită lu Avgar în Edesa.* — Glas 2. Antifon. — August 9, 1842. — Pre Szkris Iulie 22, 1844. — 21 distihuri 935— 936
291. (290) Viers în 20 Avg., *la Sf. Slăvitul Proroc Samuil.* — Glas 4. Podobie: O, prea lăudată. — August 11, 1842. — Pre Szkris Iulie 23, 1844. — 36 + 1 distihuri 937— 939
292. (291) Viers în 21 Avg., *la Sf. Slăvitul Apostol Thadeiu.* — Glas 4. Podobie: Iubitori de prăznuire. — August 11, 1842. — Pre Szkris Iulie 23, 1844 — 31 distihuri 940— 942

După acest vers nota următoare :

(VEZI) În 25 August, Întoarcerea moaștelor sfintului apostol Vartolomeiu, caută Viersul de la 11 Iunie la List. (pag.) 740 (Astăzi toți să lăudăm)

293. (292) Viers în 23 Avg., *la Odaniia praz. Adormirii Născătoarei de Dumnezeu.* — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — A lui Ioan Tincovici din Buda. — Iulie 24, 1844. Piku Petruz, Eklesiarh. — 12 distihuri 942— 943
294. (293) Viers în 29 Avg., *la Tăierea cinstitului cap al cinstiului, slăvitului și sl. proroc Înaintemergătorului și Botezătorului Ioann.* — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — 19 Avg. 1842. — Pre Szkris Iulie 25, 1844. Picu Pătruț, criznic. — 18 catrene 945— 947
295. (294) Viers 2 în 29 Avg., *la Tăierea cinst. cap al sf. Ioan Predetici.* — Glas 4. Podobie: Cel din véci făgăduit. — August 20, 1842. — Pre Szkris Iulie 25, 1844. — 13 terține 948— 949
296. (295) Viers 3 în Avg., *la Tăierea capului sfântului Ioan Botezătoriu. Istoria Evangheliei.* — Glas 5. Podobie: O, pricină minunată. — August 13, 1842. — Pre Szkris Iulie 26, 1844. — 123 distihuri 950— 957
297. (296) Viers 4 în 29 Avg., *la Tăierea cinstitului cap al Sf. Ioan Botezătoriu.* — Glas 6. Antifon. — August 13, 1842. — Iară Pre Szkris Iulie 26, 1844. — 19 distihuri 958— 959
298. (297) Viers 5 în 29 Avg., *la Tăierea cinst. cap al Sf. Ioan Predetici. Învățătura praznicului.* — Glas 3. Antifon. — August 17, 1842. — Pre Szkris Iulie 28, 1844. — 107 + 2 distihuri 960— 966
299. (298) *Stihuri ale Sf. Alexandru* (din Mineiu), la 30 August. Iulie 28, 1844. Piku Petruz. — 4 versuri 966
300. (299) Viers în 30 Avg., *la Punerea cinst. briu al preasintei de Dumnezeu Născătoare Mariei.* — Glas 4. Podobie: O, prea laudată. — August 22, 1842. — Iară Pre Szkris Iulie 30, 1844. — 83 distihuri 967— 972
301. (300) (Rugăciune către Isus Hristos) — August 27, 1855. — 4 distihuri adăugate ulterior în chenarul paginii 972

SRÎRȘITUL SINAXARULUI

302. (301) *Viers cătră Îngerul păzitoriu. viejii omului* — Glas 1. Podobie: Cind s-au văzt Iosif legat. — November 9, 1842. — Pre Szkris Iulie 31, 1844. — 46 distihuri 973— 976
303. (302) *Viersul celor ce călătoresc.* — Glas 4. Podobie: Domnul stătu craiu în țară. — November 10, 1842. — Iară Pre Szkris August 1, 1844. — 36 distihuri 977— 979
304. (303) *Viersul stinșilor Mucenici de obște.* — Glas 4. Podobie: Astăzi voesc. — November 9, 1842. — (Prescris) August 2, 1844. — 70 + 2 distihuri 980— 984
305. (304) *Viersul celor 12 stinși Proroci și ai celorlalți de obște.* — Glas 5. Podobie: O, pricină minunată. — November 6, 1842. — Pre Szkris August 2, 1844. — 43 distihuri 985— 988
306. (305) *Viersul Stinșilor Părinți ce s-au strîns la 7 Soboară.* — Glas 5. Podobie: Ascultați acestea toate. — Oktomber 28, 1842. — Pre Szkris August 4, 1844. — 84 dist. 991— 996
307. (306) *Viersul ce să cîntă la nuntă. A lui Anton Pann.* — Glas 8. Însăși podobia. (Fila 997—998 lipsește din manuscris. Identificarea s-a

- făcut după copia lui Theodor Milea, aflată la BARSR — ms. 4826 —, paginile 1048—1050) — 26 distihuri 997— 998
308. (307) *Viers cătră Domnul nostru Is. Hs.* — Glas 5. Antifon. A unuia din Dascăli. — August 8, 1844. — 27 terține 999—1000

SFÎRȘITUL VERSURILOR DIN SINAXAR

Prin Picu Pătruț, Eclesiarh

Slihos adecă Viers la toate Duminicile Treodului și în zilele ceale cu prăznuire care cuprind Treodul. — Acum de curînd scoase de mine mai jos numitul și de mai mulți Dascăli al Beséricii răsăritului, izvodite. — 1844. — Săliște 11 August. Picu Pătruț, mult păcătosul eclesiarh la Beserica cea mare din orașul Săliște. (volumul al doilea al lucrării).

309. (1) *Viers în Dumineca Vameșului și a Fariseului.* — Glas 1. Podobie: Slavă s-aibă nesfirșită. — Iulie 17, 1842. — Pre Szkris Avg. 11, 1844. — 35 distihuri 1002—1004
310. (2) *Viers în Dumineca Iiului celui curvar.* — Glas 2. Tropariul. — Iulie 18, 1842. — Pre Szkris August 13, 1844. — 24 distihuri 1005—1007
311. (3) *Viers în Simbăta lăsatului de sec de carne, a morșilor.* — Glas 3. Tropariu. — August 24, 1842. — Pre Szkris 16 August 1844, — 26 distihuri 1007—1009
312. (4) *Viers în Dumineca lăsatului de carne. La pomenirea Judecării lui Hs.* — Glas 1. Podobie: Adam dacă au trudit. — Szeptember 2, 1842. Iară Pre Szkris August 16, 1844. — 79 distihuri 1009—1014
313. (5) *Viers 2 în Dumineca lăsatului sec de carne.* — Glas 2. Însăși podobia. — August 17, 1844. — 41 distihuri. (Autor probabil Picu Pătruț) 1014—1016
314. (6) *Viers 3 în Dumineca lăsatului sec de carne.* — Glas 4. Podobie: Domnul stătu craiu în țară. — August 18, 1844. Picu Pătruț. — 35 distihuri. (Autor probabil Picu Pătruț) 1017—1019
315. (7) — 316. (8) *Viers 4—5 în Dumineca lăsatului sec de carne.* — Glas 5. Antifon

Primul are mențiunea: A unuia din Dascăli, precum și Dintr-o carte veche scris. — 3 distihuri.

Al doilea nu are aceste mențiuni, ci numai data: Avgust 18, 1844. Piku Petruț, kriznic. — 4 distihuri 1020

317. (9) *Viers în Simbăta lăsatului sec de brînză. Al cuvioșilor părinți.* — Glas 6. Antifon. — Szeptemb., 10, 1842. — Pre Szkris August 19, 1844. — 54 distihuri 1021—1024

318. (10) *Viers în Dumineca lăsatului sec de brînză.* — A lui Anton Pann. — Glas 1. Însăși podobia. — August 19, 1844. — 18 distihuri 1025—1026

319. (11) *Vers 2 în Simbăta lăsatului sec de brînză. Învățătura zilei.* — Glas 1. Antifon. — Szeptember 10, 1842. — Pre Szkris August 19, 1844. — 25 distihuri 1027—1028

320. (12) *Viers în Dumineca Iiului celui curvar. La Polieleu și în celelalte Dumineci.* — A unuia din Dascăli. — Glas 1, Însăși podobia. — August 20, 1844. — 20 distih. 1029—1030

321. (13) *Viers în Dumineca fiului celui curvar și în celelalte Dumineci la Polieleu.* — Glas 8. Antifon. — Avgust 21, 1844. Picu Pătruț. — 9 distihuri. (Autorul?) 1031—1032
322. (14) *Viers în zilele Sf. și Marelui Post.* — Glas 6. Antifon. — A unuia din Dascăli. — Avgust 21, 1844. Piku Petruz, Eklis. — 23 strofe 1032—1036
323. (f.n.) *Viers în Simbăta dintîiu a Sf. Post, la pomenirea minunii ce au făcut sf. marele mucenic Theodor Tiron cu coliva.* Caută Viersul în 17 Februarie la List. (p.) 553 (Veniți cu toți să slăvim). Urmează versul :
1. Cu coliva Theodor / Pre creștini hrănește,
2. Și de păgîni nespurcat / Sfîntul post păzește 1037
324. (15) *Viers în Dumineca întîiu a Sf. și Marelui Post.* — Glas 3. Antifon. — Szeptember 12, 1842. — Pre Szkris Avgust 22, 1844. 29 distihuri 1038—1040
325. (16) *Viers în Dumineca a doua a Postului.* — Glas 7. Podobie : Soarele să să-ntristeze. — Szeptember 15, 1842. — Pre Szkris Avgust 23, 1844. — 63 distihuri 1040—1044
326. (17) *Viers în Dumineca a 3-a a Sfîntului și Marelui Post. La închinarea cinstitei Cruci.* — Glas 4. Însăși podobia. — Szeptember 8, 1844. Picu Pătruț, Ekl. — 68 distihuri. (Autor probabil Picu Pătruț) 1045—1049
- După acest vers nota următoare :
- (VEZI) În Dumineca a 4-a a Sf. și Marelui Post — pomenirea Sf. Cuviosului Ioann, carele au scris Scara. Caută Viersul în List. (pag.) 635 (Veniți astăzi să slăvim).
327. (18) *Viers în Joia a cincea a Sf. și Marelui Post.* — Glas 6. Antifon. — Szeptember 17, 1842. — Pre Szkris Szept. 15, 1844. — 41+1 distihuri 1050—1053
328. (19) *Viers în Simbăta a cincea a Sfîntului și Marelui Post. Acatistul Prăcestii.* Glas 4. — Podobie : O, prea lăudată, — Szeptember 17, 1842. — Pre Szkris Szeptember 16, 1844, 33 + 1 distihuri 1053—1055
- După acest vers nota următoare :
- (VEZI) În Dumineca a cincea a Sfîntului și Marelui Post, la pomenirea sfintei cuvioasei Maicii noastre Mariei Eghipteancii, caută la Aprilie 1, la List. (pag.) 645 (Veniți toți oamenilor).
329. (20) *Viers în zilele a 6. săptămîină a Sf. și Marelui Post, a stălpărilor.* — Glas 4. Podobia însăși. A lui Anton Pann. Szeptember 19, 1844. — 12 distihuri 1056—1057
330. (21) *Viers în Simbăta a 6. a Sf. și Marelui Post, a sfîntului și dreptului Lazăr, priatinul lui Hs.* — Glas 2. Însăși podobia. — Szeptember 5, 1844. Pre Szkris Szeptember 27, 1844. — 176 distihuri 1057—1067
331. (22) *Viers în Simbăta a 6. a Sf. și Marelui Post. Sara la praznicul stălpărilor.* — Glas 2. Antifon. — Septemvrie 28 anno 1844 — 32 distihuri. (Autorul?) 1067—1068
332. (23) *Viers în Simbăta a 6-a a Sf. și Marelui Post, a Florilor. Sara la vecernie.* — Glas 1. Podobia însăși. — Oktomber 6, 1844. Piku Petruz, Eklesiarh Szelistensis. — 11 distihuri. (Autorul?) 1069

333. (24) Viers în *Dumineca Florilor*. — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — Aprilie 2, 1842. — Iară Pre Szkris Octomber (sic!) 2, 1844. — 14 catrne 1071—1072
334. (25) Viers 2 în *Duminica Stălpărilor*. — Glas 1. Podobie: Cel din vécî făgăduit. — Szeptember 13, 1842. — Pre Szkris Octomber 4, 1844. — 14 terține 1073—1074
335. (26) Viers 3 în *Dumineca Stălpărilor*. — Glas 4. Însăși podobia. — A unuia din Dascăli. — Oktomber 9, 1844. Picu Pătruț, crznic. — 13 catrene 1075—1077
336. (27) Viers 4 în *Dumineca Stălpărilor*. — Glas 2, însăși podobia. — A unuia din Dascăli. — Oktomber 10, 1844. — 50 distihuri 1078—1081
337. (28) Viers 5 în *Dumineca Stălpărilor*. — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — Oktomber 11, 1844. — 26 distihuri. (Autorul?) 1081—1082
338. (29) Viers 6 în *Dumineca Stălpărilor. Invăjătura praznicului*. Glas 6. Antifon. — Szeptember 19, 1842. — Iară Pre Szkris Oktomber 11, 1844. — 19 distihuri 1083—1084
339. (30) Viers în *Sfînta și Marea Luni, pentru smochinul cel uscat*. — Glas 1. Podobie: Astăzi trei rază — Facerea lui Vasilie Aronn, Jurat procurator în Marele Prințipat al Ardealului. — Szeptember, Oktom. 11, 1844. Piku Petrutz Eklis. — 2 catrene 1085
340. (31) Viers 2 în *Sfînta și Marea Luni, în pomenirea sf. și curatului Iosif cel prea frumos, fiul lui Iacov. (Tînguirea lui Iosif)*. — A unuia din Dascăli. — Glas 1. Însăși podobia. — Oktomber 11, 1844. — 51 distihuri 1086—1089
341. (32) Viers 3 în *Sfînta și Marea Luni, iară al prea frumosului Iosif*. — Facerea lui Anton Pann. — Glas 1. Podobie: Glăsuiți noroadelor. — Oktomber 11, 1844. — 24 distihuri 1090—1091
342. (f.n.) Viers în *Sfînta și Marea Marți, pentru cèle zece fete*. Din Treod. — Glas 2. Antifon. — Marțea cea mare în pildă zece fete aduce / Arătînd cum vom întîmpina noi pre Hs. pre cruce.
- (Vezi) Zi și cèle de ieri: List. (p.) 1085 a lui Vasilie Aronn (Păcătoasă fire). — Oktom. 12, 1844 1092
343. (f.n.) Viers în *Sfînta și Marea Miercuri, pentru curva care au uns pre Hs. cu myr în casa lui Simon leprosul. Din Treod*. — Glas 3. Antifon. — Muiarea ce au turnat myr lui Hs. pre picieare / Au închipuit a lui miresme îngopare
- (Vezi) Zi și cèle de ieri. List. 1085 a lui Vasilie Aronn (Păcătoasă fire). — Oktombr. 12, 1844 1093
344. (33) Viers în *Sfînta și Marea Joi, la Cina ce ade taină a Domnului nostru Is. Hs.* — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — Szeptember 21, 1842. — Iară Pre Szkris Oktom. 12, 1844. 10 catrene 1094—1096
345. (34) Viers 2 în *Sfînta și Marea Joi, la spălarea picioarelor*. — Glas 7. Podobie: Soarele să să-ntristeze. — Szeptem. 23, 1842. — Iară Pre Szkris Oktom. 12, 1844. — 26 distihuri 1096—1098
346. (35) Viers 3 în *Sfînta și Marea Joi, după spălarea picioarelor*. — Glas 6. Însăși podobia. — A unuia din Dascăli. — Oktom., 17, 1844. — 48+3 distihuri 1098—1101

347. (36) Viers 4 în *Sfânta și Marea Joi sara, când vru Is. să meargă la grădină*. — A lui Vasilie Aronn. — Glas 8. Antifon. — Oktom. 23, 1844. — 130+4 distihuri. La distihul 130 nota: «Până aici, apoi eu iară» 1102—1115
348. (37) Viers 5 în *Sfânta și Marea Joi noaptea. Plîngerea lui Petru pentru că sau lepădat de Hs.* — Glas 7. Podobie: Soarele să să-ntristeze. — Oktom. 24, 1844. — Piku Petruz crîznic. — 100 distihuri. La distihul 94 nota: «Pînă aici Vasilie Aron, apoi am adaos eu» . . . 1116—1122
- 349 (41—47) *Viers în Sfînta și Marea Vineri. Dimineața la ceasuri.* Ale lui Anton Pann din București. — Glas 3. Podobie: Azi, noao ne-au răsărit. — Vers 41 1123
- La ceasul 1 (numerotat 42) — Glas același — 4 distihuri 1124
- La ceasul 3 (num. 43) — Glas același. — 4 distihuri 1124—1125
- La ceasul 6 (num. 44) — Glas același. — 4 distihuri 1125
- La ceas 9 (num. 45) — Glas același, — 4 distihuri 1126
- La ceas cel de cătră sară (num. 46) — Glas același — 4 distihuri 1126—1127
- La ceasul cel de noapte (num. 47) — Glas același — 4 distihuri 1127
350. (48) Viers 2 în *Sfînta și Marea Vineri, la al 6. ceas, la patima Mîntuitorului Is. Hs.* — Glas 7. Însăși podobia. — A lui Anton Pann. — Oktom. 27, 1844. — 12 distihuri 1128—1129
351. (49) Viers 3 în *Sfînta și Marea Vineri, la patimile lui Hs.* — A lui Anton Pann. — Glas 6. Antifon. — Oktomvrie 27, 1844. — 18 distihuri 1129—1130
352. (50) Viers 4 în *Sfînta și Marea Vineri, la al 6. ceas.* — Glas 3. Podobie: Cel din veci făgăduit. — Szeptem. 23, 1842. — Pre Szkris Oktomb. 31, 1844. — 14 catrene 1131—1135
353. (51) Viers 5 în *Sfînta și Marea Vineri, la al 6. ceas.* — Glas 1. Podobie: Astăzi trei rază. — Szeptem. 24, 1842. — Pre Szkris November 1, 1844. — 12 terține 1136—1130
354. (52) Viers 6 în *Sfînta și Marea Vineri, la al 6. ceas, la Răstignirea Domnului nostru Is. Hs.* — Glas 4. Podobie: O, prea lăudată. — A lui Vasilie Aron. — Noemvrie 6, 1844. Picu Pătruț, — 31 distihuri 1141—1143
355. (53) Viers 7 în *Sfînta și Marea Vineri, la Patima Mîntuitorului nostru Is. Hs.* — Glas 5. Antifon. — A lui Vasilie Aronn. Din Patima lui Hs., — Noembrie 9, 1844. — 79 distihuri 1143—1148
356. (54) Viers 8 în *Sfînta și Marea Vineri, la Plîngerea Maicii Domnului cînd au văzut răstignit pre Hs., fiul său.* — Glas 6. Podobie: Maria jalnic privind. — Szeptem. 25, 1842. — Pre Szkris November 11, 1844. — 33 distihuri 1149—1151
357. (55) Viers 9 în *Sfînta și Marea Vineri, Tînguirea Fecioarei Mariei, născătoarea de Dumnezeu.* — Glas 2. Însăși podobia. — A lui Achim Băcilă — Noembrie 12, 1844. — 40 distihuri 1152—1155
358. (56) Viers 10 în *Sfînta Vineri sara, la Pogorîrea Domnului nostru Is. Hs. de pre Cruce.* — Glas 1. Podobie: Adam dacă au greșit. — A lui Vasilie Aron. Din Patima lui Hs. — November 13, 1844. — Picu. — 88 distihuri 1155—1161
359. (57) Viers în *Sfînta și Marea Simbăt. Tînguirea Prea curatei Fecioarei Marie, născătoare de Dumnezeu, cînd au văzut pre Hs. fiul său mort.* — Din Patima lui Hs. Hs. Facerea lui Vasilie Aronn, —

- Glas 2. Podobie: Maria jalnic privind. — November 23, 1844. — Piku Pătruț, Eklesiarh. — 270 distihuri 1162—1181
360. (58) Viers 2 în Sf. Simbăta cea mare, la punerea în mormint a Domnului nostru Is. Hs. — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — Szeptember 26, 1844. — 16 catrene 1182—1184
361. (59) Viers 3 în Sfânta și Marea Simbătă, la Îngroparea Domnului nostru Is. Hs. — Glas 4. Podobie: Cel din véci făgăduit. — Szeptember 28, 1842. — Pre Szkris November 25, 1844. Prin Piku Petrutz Ekliarh. — 23 tertine 1185—1187
362. (60) Viers 4 în Sfânta și Marea Simbătă, la Îngroparea Domnului nostru Is. Hs. Invățătura praznicului. — A lui Vasilie Aronn. — Glas 8. Antifon. — November 27, 1844. — Piku Petrutz, criznic. — 48 distihuri 1188—1191
- Sfîrșit și lui Dumnezeu laudă.
363. (61) Viers în Simbăta cea mare. — Pod. Glas: Avea ani pat (rusprezece). — Februar 28, 1850. — 16 distihuri. Acrostih: Picu Pătruț, criznic 1192
364. (62) (În Simbăta cea mare) Stihiră. Glas 5. Săliște 8 Martie, 1850. — Procopie Petrutz, Ekl. — 49 distihuri 1192—1193
365. (63) (În Simbăta cea mare) Stihiră, Glas 5. — Mart. 15, 1850. — Pre Szkris April 4, 1850. — Proc. — 32 distihuri 1193—1194
366. (64) (În Simbăta cea mare) Laudă. Glas (?). — Mar. 29, 1850. — (prescris) April 4. — Procopie. — 21 distihuri 1194—1195
367. (65) (În Simbăta cea mare) Hvalită. Glas (?). Mart. 29, 1850. — P(rescris) April 6. — Proc. Ekl. — 15 distihuri 1195
368. (66) (În Simbăta cea mare) Hvalită. Glas (?). — Mart. 29, 1850. — P(rescris) April 6. — P. Ekl. — 11 distihuri 1195—1196
369. (67) (În Simbăta cea mare) Hvalită. Glas (?). — Mar. 30, 1850. — (Prescris) April 6. — P.Ekl. — 14 distihuri 1196
370. (68) (În Simbăta cea mare) Icos. Glas (?). — April 4, 1850. — (Prescris) April 6. P. Ekl. — 18 distihuri 1196—1197
371. (69) (În Simbăta cea mare) Stihiră. Glas 8. — April 4, 1850. — (prescris) April 6. P. Ekl. — 9 distihuri 1197
372. (70) (În Simbăta cea mare) Stihiră. Glas 8. — April 5, 1850. — P(rescris) April 6. Ekl. — 9 distihuri 1197
373. (71) (În Simbăta cea mare) Stihiră. Glas 8. — April 5, 1850. — April 6 P(rescris.). P. Ekl. — 12 distihuri 1197—1198
374. (72) (În Simbăta cea mare) Imos. Glas (?). — April 5, 1850. P(rescris) April 6. — 12 distihuri 1198
375. (73) (În Simbăta cea mare) Pripeală. Glas (?). — April 6, 1850. — (Prescris) 7 (aprilie 1850). Procopie Eklesiarh. — 14 distihuri 1198

SFÎRȘITUL TREODULUI

Stihos adecă Viers la toate Duminicile ePnticostariului și în zilele cele cu prăznuire care cuprinde Penticostariul. — Acum de curînd scoase de mine mai jos numitu și de mai mulți Dascăli ai Beséricii răsăritului, izvodite. Săliște, 29 Noemvrie. Piku Pătruț, decît toți mai păcătosul. Cel mai mic fiu al Beséricii și Eklesiarh, adecă aprinzătoriu de candel. 1844. (Volumul a treilea al lucrării).

376. (1) *Viers în Sfînta și luminata Duminecă a Paștilor.* (Introducere la volum, nedată; probabil 30 nov. 1844) — 4 distihuri 1201
377. (2) *Viers în sfînta, slăvita și luminata Duminecă a Paștilor.* — *La Învierea Domnului nostru Is. Hs.* — Glas. 3. Podobie: Astăzi trei rază. — Szeptember 28, 1842. — Pre Szkris November 30, 1844. — 19 catrene 1201—1203
378. (3) *Versul 2 în sfînta și luminata Duminecă a Paștilor.* — Glas 1. Podobie: Cel din veci. — Szeptember 30, 1842: — Pre Szkris November 30, 1844, — 23 terține 1204—1206
379. (4) *Versul 3 în sfînta și luminata Duminecă a Paștilor.* — Glas 1. Podobie: Glăsuiți noroadelor. Avînd temeiu cuvintelor: Paștile. — Oktomber 1, 1842. — Pre Szkris December 1, 1844. — 25 distihuri 1207—1209
380. (5) *Viers 4 în sfînta și luminata Duminecă a Paștilor. Învățătura praznicului.* — Glas 1. Podob.: Ziaua Învierii. — Oktomber 1, 1842. — Pre Szkris December 2, 1844. — 18 distihuri 1209—1210
381. (6) *Viers în Lunea cea luminată.* — Glas 1. Podobie: Veniți să bem băutură noaoă. — Oktomber 1, 1842. — Pre Szkris December 4, 1844. — 10 distihuri 1211—1212
382. (7) *Viers în Marța cea luminată. În Sărbători.* — Glas 1. Podobie: Lumezeeeeasca strajă. — A lui Anton Pann. — December 6, 1844. — 5 distihuri 1212—1213
383. (8) *Viersu în Miercurea cea luminată. În Sărbători.* Glas 1. Podobie: Să mîncăm cu mîncare. — A lui Anton Pann. — December 6, 1844. — 6 distihuri 1213—1214
384. (9) *Viers în Joia cea luminată. În Sărbători.* — Glas 7. Înșăși podobia. — A lui Anton Pann. — December 7, 1844, Piku Petruz, crîznic. — 14 distihuri 1214—1215
385. (10) *Viers în Vinerea cea luminată. În Sărbători.* — Glas 7. Podobie: Astăzi trei rază. — A lui Ioan Tincovici. — December 8, 1844. 7 strofe 1216—1217
386. (11) *Viers în Vinerea cea luminată, la pomenirea izvorului celui de viață dătător al Născătoarei de Dumnezeu.* — Glas 5. Podobie: Paștile cele sfințite. — Oktomber 2, 1842. Iară Pre Szkris December 10, 1844 — 70 distihuri 1218—1222
387. (12) *Versul în Simbăta cea luminată. În Sărbători.* Glas 6. Podobie: Astăzi trei rază. Facerea lui Ioan Tincovici. December 11, 1844. — 12 distihuri 1223—1224
388. (13) *Cuvînt în stihuri, în ziua de Paști, al Sfîntului Ioan Gură de Aur.* — Glas 8. Podobie: Hristos a înviat. — Szelistye, 1850, Februarie 24. P. — 92 distihuri (Autor probabil Picu Pătruț) 1224—1226
389. (14) (În Dumineca Paștilor) *Irmos.* Glas 1. (Astăzi ziaua Învierii). — Szelistye, 25 Fev. 1850. În sara lăsatului de carne. — 7 distihuri. (Autorul probabil al acestui vers, ca și al celor 5 Tropare care urmează este Picu Pătruț) 1224—1226
390. (15) (În Dumineca Paștilor) *Tropariu.* Glas 1. (Veniți să ne curățim) — 6 distihuri 1227
391. (16) (În Dumineca Paștilor) *Tropariu.* Glas 1. (Ceriurile dănuțiască) — 8 distihuri 1227

392. (17) (În Dumineca Paștilor) *Tropariu*, Glas 1. (Veniți acum grăesc voao) — 5 distihuri 1227
393. (18) (În Dumineca Paștilor) *Tropariu*. Glas 1. (Acum toată lumea-i plină) — 6 distihuri 1227
394. (19) (În Dumineca Paștilor) *Tropariu*. Glas 1. (Eri, o, Hse 'mpărate) — 5 distihuri 1227
- Sub cele 5 tropare: Szelistye, 25 Fevr. 1850 am scris eu Procopie Ekl în Simb. lăsat de carne.
395. (20) Viers în *Dumineca Anti-Pasha, a sfântului Thoma*. — Glas 1. Podobie: Cel din veci făgăduit. — Oktomber 4, 1842. — Pre Szkris Dekem. 12, 1844. — 14 terține 1229—1230
396. (21) Viers 2 în *Dumineca Anti-Pasha a sfântului Thoma*. — Glas 4. Podobie: Veniți cu toți dimpreună. — Oktom. 3, 1844. — Pre Szkris December 13, 1844. — 48 distihuri 1230—1233
397. (22) Versul în *Duminica a treia după Paști, a Myronosișelor*. — Glas 4. Podobie: Astăzi voesc a aduce. — Oktomber 10, 1842. — Pre Szkris December 14, 1844. — 94+1 distihuri 1235—1240
398. (23) Vers în *Dumineca Mironosișelor. Plîngerea Maicii Domnului*. — Glas 2. Podobie: Maria jalnic privind. — Facerea lui Anton Pann. — December 15, 1844. — 15 catrene 1241—1243
399. (24) Vers în *Dumineca Slăbănogului, a patra după Paști*. — Glas 4. Podobie: Astăzi voesc a aduce. — Oktomber 15, 1842. — Pre Szkris Dekem. 18, 1844. P. Pătruț. 43 distihuri 1244—1247
400. (25) Viers în *Miercurea a patra după Paști, la înjumătățirea praznicului*. — Glas 3. Podobie: Astăzi trei rază. — October 16, 1842. — Pre Szkris December 19, 1844. — 10 catrene 1249—1250
401. (26) Viers în *Dumineca a cincea săptămîină după Paști, a Samarîncii*. — Glas 4. Podobie: Astăzi voesc a aduce. — Oktomber 19, 1842. — Pre Szkris December 19, 1844. P.P. — 53 distihuri 1251—1254
402. (27) Versul în *Dumineca a 6. după Paști, a Orbului*. Glas 1. Podobie: Luminează-te, luminează-te. — Oktomber 20, 1842. — Pre Szkris Dekember 20, 1844. — 32 distihuri 1255—1257
- După acest vers nota următoare:
- (VEZI) În Miercurea a 6. săptămîină după Paști — Odania praznicului Paștilor (adecă a Învierii Domnului Dumnezeului și Mîntuitorului nostru Is. Hs.), caută Viersurile în ziua Paștilor, la List. (pag.) 1201, și acesta al Paștilor: Paștele cele sfințite! List. 1207
403. (28) Viers în *Miercurea Orbului, la Înainteprăznuirea Înălțării lui Hs.* — Glas 1. Podobie: Astăzi Domnul Hs. vine. — Oktomber 21, 1842. — Pre Szkris December 21, 1844. — 34 distihuri 1258—1260
404. (29) Versul în *Miercurea Orbului, la Înainteprăz. Înălțării lui Hs.* — Glas 2. Antifon. — Facerea lui Ioan Tincovici din Buda. — Dekembrie 21, 1844. — 5 strofe 1261
405. (30) Vers în *Joia a 6. săptămîină după Paști, la Înălțarea Domnului nostru Is. Hs.* — Glas 6. Podobie: Astăzi trei rază. — Oktom. 22, 1842. — Pre Szkris December 22, 1844. — 16 catrene 1263—1265
406. (31) Versul 2 în *Joia Înălțării lui Hs.* — Glas 2. Podobie: Cel din veci făgăduit. — Oktom. 23, 1842. — Pre Szkris December 23, 1844. — 23 terține 1266—1268

407. (32) Versul 3 în *Joia Înălțării*. Glas 3 cu 2 stihuri. Podobie : Domnul stătu craiu în țară. — Oktomber 26, 1842. — Iară Pre Szkris December 28, 1844. — 72 distihuri 1269—1273
408. (l.n.) Viers în *Dumineca a 7. după Paști. Facem pomenire sfinților Părinți 318 ce s-au strîns în Nichia*. — Glas 8. Din Penticostariu. — 2 versuri. Viersul Sf. Părinți, caută la List. (pag.) 991 (Veniți astăzi fraților) 1274
- (VEZI) În *Simbăta a 7. după Paști* facem pomenire pentru răposatii creștini. Caută la *Simbăta lăsatului de carne*. List. (pag.) 1007 (Ziditoriule a toate)
409. (f.n.) Viers în *Simbăta Rusaliilor. Din Penticostariu. Cînd s-au arătat Hs. Patriarhului Petru de la Alexandria*. Se scrie din Pravilă Foaia Listului 445. (text). 1275
410. (33) Viersul în *Duminea Rusaliilor, adecă în Dumineca Sfîntului Duh*. — Glas 2. Podobie : Astăzi trei rază. — Oktomber 29, 1842. — Pre Szkris Dekember 29, 1844. — 11 catrene 1277—1278
411. (34) Versul 2 în *ziua Pogorîrii Sfîntului Duh*. — Glas 2. Ca trei stihuri. Podobie : Cel din veci făgăduit. — Oktomber 30, 1842. — Pre Szkris Dekember 30, 1844. — 21 terține 1279—1281
412. (35) Versul 3 în *Dumineca Sfîntei Troiță*. — Glasul 1. Însăși podobia. — Facerea lui Anton Pann. — Dekemvrie 31, 1844. Piku Petruz, Ekl. — 7 terține 1283
413. (36) Viers 4 în *Dumineca Sfîntului Duh*. — *Cătră Duhul Sfînt*. Glas 6. Samoglasnic. — Oktom. 31. 1842. — Pre Szkris Dekem. 31, 1844. — 12 distihuri 1284
414. (39) Versul în *Dumineca Rusaliilor. Luminează-te, luminează-te, nouăle Ierusalime*. — Glas 1. Podobia mai sus. — Oktomber 31, 1842. — Pre Szkris Ianuarie 1, 1845. — 84 distihuri 1285—1290
- După acest vers nota următoare :
- (VEZI) În *Simbăta 1. după Pogorîrea Sfîntului Duh* iaste Odaniia praznicului Pogorîrii Sfîntului Duh. Caută versurile în *ziua praznicului Sf. Duh*. List. (pag.) 1277 și cele următoare.
415. (40) Viers în *Dumineca tuturor Sfinților*. — Glas 5. Podobie : Ascultați aceste toate. — November 4, 1842. — Pre Szkris Ianuarie 2, 1845. — 75 distihuri 1290—1294
416. (41) Viers în *Dumineca tuturor Sfinților. Învățătura praznicului*. — Glas 1. Podobie : Slavă s-aibă nesfîrșită. — November 5, 1842. — Pre Szkris Ianuarie 3, 1845. — 82 distihuri 1295—1300
417. (42) *Tropariu*. Glas 5, Noem. 12, 1847. Iară Pre Szkris Ianuarie 2, 1848. (În cinstea tuturor sfinților). — 4 distihuri 1300
418. (37) Viers 6 în *Dumineca Rusaliilor. La Pogorîrea Duhului Sfînt*. A lui Ioan Tincovici. — Glas 3. Samoglasnic. L-am uitat să-l scriu în *ziua Rusaliilor*, deci l-am scris aici. — Fevruarie 14, 1845. Piku Petruz. — 5 catrene. (Autorul ?) 1301—1302
419. (38) *Pecête*. Această cîntare o am scris aici din *Cazaniia Belgradului*. — Szelistye, 19 (luna ?), 1847. Piku Petruz, Kreznic. — 4 distihuri 1302

420. (1) *Viers de mulțămire către Domnul meu Is. Hs. și către Maica preacurată Maria, pentru că am sfârșit lucru.* Glas 4. Pod.: O, prea lăudată. — November 12, 1842. — Pre Szkris Fev. 15, 1845. — 11 distihuri 1303—1304
421. (40) *Tropariu.* Glas 5. — Adaos. Noem. 13, 1847. Iară Pre Szkris Ianuarie 2, 1848. — 5 distihuri 1304
422. (2) *Viers oratorișos pentru Versuri. De mulțămită.* — November 12, 1842. — Pre Szkris Februar 19, 1845. Picu Pătruț, criznic. — 26 distihuri 1305—1307

În chenarul paginii 1306 sînt următoarele însemnări :

1. Izvodirea versurilor ce sau însemnat lingă dînsele sînt decînd le-am prescris a doaoaoară după cele dintii.

2. De cînd am început a le scrie dintii, iunie 23, 1839.

3. A dooară : 1841, April 18.

4. A triaoară, an 1842, Dekemvrie 28.

5. Cînd sau isprăvit desăvîrșit au fost anul 1845, Iunie 19.

6. Și cu legătură 1845, Iulie 24. Prin Picu Pătruț. Ekl.

423. (3) *Viers către cîntători, de mulțămită.* — Fev. 20, 1845. P. P. — 8 distihuri 1307—1308

424. (f.n.) *Tropariu.* Glas 5. — Adaos. — November 11, 1847. — Iară Pre Szkris Ianuarie 3, 1848. — 6 distihuri 1308

Paginile 1309—1326 cuprind imaginile celor 18 proroci, fiecare pe cîte o pagină întreagă.

Paginile 1327—1344 cuprind Tabla de materii, numită : «SCARA Viersurilor din toate lunile (12) și din Treod și din Penticostariu, cu Listurile și cu începuturile lor, pentru ca să le găsești mai lezne». «Scara» e scrisă pe luni, începînd cu septembrie, fiecare lună pe pagină nouă. În locurile rămase libere la finele unei luni, P. P. a introdus următoarele versuri (nenumărate de el) :

425. *Catavasia Streteniei.* Glas 3. — Ianuarie 29, 1851. — (Prescris) Fevr. 28, 1851. — 5 distihuri 1328

426. *Psalm 83.* Febr. 28, 1851. — 2 distihuri 1329

427. *Prea sfîntă Fecioară.* Adaos 15. — 2 distihuri 1333

428. *Fericit bărbatul.* Adaos 16. — 2 distihuri 1333

429. *Doamne Dumnezeu,* Adaos 17. La necazuri. — 2 distihuri 1333

Toate trei datate : Martie 1, 1851.

430. *Ascultă Fecioară.* Adaos 21. — 2 distihuri (Nedatat) 1334

431. *Veniți toți cu bucurie.* Adaos 23. — 6 distihuri — (Nedatat) 1335

432. *Rugăciune.* Adaos 25. — Martie 4, 1851 — 2 distihuri 1336

433. *Vînd omule spre folos.* Adaos 26. — 3+6+4+6 distihuri. 2 Ianuarie 1851. Procopie Ekl. 1336—1338

434. *Cîntare la Paști.* Adaos 27. Acest Viers l-am scris din Bogorod. Tripeasnițului din Vinerea a 5. după Paști. — Săliște, 27 Mai 1850. 1340

După «Scară» au fost adăugate apoi versurile :

435. (1) *Viers în 9 Martie, la Sf. 40 de Mucenici.* — Glas 2. Podobie : Avgust. Din Stihira de la vecernie a lui Ioan Monahul, Glas 2. — Ian. 31, 1861. — Pre Szkris Mart 6, 1851. — 14 distihuri 1345

436. (2) *Viers către Prêcesta*. — Glas 1. Podobie: Acel fiu de-mpărat mare. — Acrostih: Picu Pătruț, criznic. — Iunie 11, 1847. Pre Szkris 14 (Iun. 1847) Piku Petruz criznic. — 9 distihuri 1346
437. (3) *Viers la nuntă*. — Glas 1. Însăși podobia. — Szept. 12, 1847. P. P. — 16 distihuri. (Autor probabil Picu Pătruț) 1347—1348
438. (4) *Viers al lui Moisi și Aronn*. Glas 5. Însăși podobia. — Sept. 12, 1847 — 12 distihuri. (Autor probabil Picu Pătruț) 1348—1349
439. (5) *Viers Glas 5*. Însăși podobia. Septemvrie 12, 1847. P. Ekl. — 10 distihuri. (Autor probabil P. Pătruț) 1349
440. (6) *Psalm 46*. Glas 5. Însăși podobia. Septemvrie 12, 1847. — 16 distihuri. (Autor probabil Picu Pătruț) 1349—1350
441. (7) *Viers Glas 1. Psalm 94*. Însăși podobia. — Septemvrie 19, 1847. — Szelistye. — Piku Petruz, Kreznic. — 10 distihuri. (Autor probabil Picu Pătruț) 1350
442. (13) *Viers la moarte*. — Glas 1. Februarie 24, 1845. — Picu Pătruț, Eklisiarh. — 18+2 distihuri (Autorul?) 1352
443. (11) *Irmosul Glas 1, la Paști*. — Septemvrie 13, 1847. Szkrisam Piku Petruz, Krezn. — 11 distihuri. (Autor probabil Picu Pătruț) 1354
444. (18) *Psalm 96. Glas 4*. Însăși podobia. — Nedatat. — 12 distihuri. (Autor probabil Picu Pătruț). 1355—1356
445. (19) *Cîntare pusnicească*. — Glas 1. Însăși podobia. — Septemvrie 13, 1847. Săliște, Picu Pătruț, criznic. — 20 distihuri. (Autorul?) 1356—1357
446. (20) *Cîntare la masă*. — Glas 4. Podobie: Doamne, cela ce-n pustie. — Dekemvrie 31, 1847. Păcătosul Picu Pătruț, criz. — 12+1 distihuri. (Autor probabil Picu Pătruț) 1357—1358
447. (21) *Viers la nuntă*. — Glas 4. Podob.: Doamne cela ce-n pustie. — Nov. 7, 1847. — Până la holdă, în Roghină, și încoace. — Pre Szkris Februarie 7, 1848. — 44+6 distihuri. (Autor probabil Picu Pătruț) 1358—1360
448. (24) *Viers la 7 Dekem, la Sf. M. M. Filothia de la Curtea de Argeșiu*. — Glas 6. Pod.: Mielușaoa cea curată. — Noemvrie 3, 1847. — Iară Pre Szkris Martie 4, 1848. Piku Petruț, Eklis. — 106+2, distihuri 1361—1368
449. (28) *Cîntarea lui Avel*. — Glas 1. Pod.: La riul Vavilonului. — Acest viers iaste scos din Cîntarea lui Avel, din cartea ce să zice Moartea lui Avel și alcătuit în stihuri. Pripeală: A tot puternice Doamne. — Avg. 5, 1847, Iară Pre Szkris Maj 19, 1848. Prin Piku Petruz, Ekl. 118 distihuri 1369—1376
450. (29) *Viers a lui Iosif celui prea frumos și curat*. — Glas 1. Pod.: Acel fiu de-mpărat mare. — Pripeală: Iosif cel prea frumos. — Avg. 27, 1847. Pre Szkris Iunie 17, 1848. Prin Picu Pătruț Eclisiarh, Săliște. — 129 distihuri 1377—1385
451. (30) *Viers despre dragoste frățescă*. — Glas 4. Pod.: Veniți cu toți dimpreună. — Avgust 27, 1847. Pre Szkris Iunie 17, 1848. Prin Picu Pătruț, Eklis. — 61+1 distihuri 1385—1389
452. (31) *Viers al Prêcestii*. — Glas 7. Pod.: Mielușaoa cea curată. Din Bogd. din 28 Ianuarie, a crucii. — Ian. 15, 1850. — Presz. Ian. 27, 1850. — 10 distihuri 1389
453. (32) *Viers al Sf. și curatului celui prea frumos*. — Glas 4. Pod.: Avea ani patrusprezece. — Iunie 19, 1848. — Izvodit Iunie 18, 1848. Săliște. Piku Petruz, Eklis. — 134 distihuri 1390—1398

454. (33) *Viers al Sf. Cruci.* — Glas 1. Pod.: Acel fiu de-mpărat mare. — Prescris (sic!) Sept. 20, 1848. — (Izcodit) Avgst 26, 1848. — Picu — 14 distihuri 1398
455. (f.n.) *Din Tîlcuirea sfîntului Theofilact* ce face la Evangheliu, sau scris aici aceste litere de gicituri. Lucru de minune foarte. — Săliște, 4 Dekemvrie 1846. Scrisam eu Picu Pătruț, crîznic 1399
456. (f.n.) *Viers în sf. și marea Vineri sara.* — Stîhiră. — Glas 5. April 5, 1850. — Deto 8 am scris în st. acathist. — Eu Procopie Eklisiarhul. Săliște. (Autor probabil Picu Pătruț) 1400

SFÎRȘIT ȘI LUI DUMNEZEU SLAVĂ

II. Partea artistică

din opera principală a lui Picu Procopie Pătruț din Săliște
STIHOS ADECĂ VIERS

Volumul I

Cîteva observații cu privire la felul cum am întocmit *lista ilustrațiilor* din această lucrare.

1. Lista cuprinde întreg materialul ilustrativ în culori, în ordinea în care apare în manuscris. Din considerente de economie de spațiu tipografic nu am descris în general cuprinsul ilustrației, mărginindu-ne doar la reproducerea titlului dat de autor și a textelor scrise de el înlăuntrul sau pe marginea unora din ilustrații.

2. La reproducerea textelor am păstrat ortografia autorului, după cum am procedat și la alcătuirea listei versurilor; rarele neconcordanțe pe care le va constata cercetătorul în redarea unor cuvinte sau expresii aparțin autorului. Am păstrat de asemenea indicațiile acestuia cu privire la sursele documentare din care s-a inspirat.

3. La ilustrațiile care au fost datate sau și semnate de către autor, am adăugat mențiunile respective.

4. În alcătuirea inventarului ilustrațiilor, lucrările de dimensiune mai redusă, respectiv cele care nu reprezintă scene ori personaje biblice, le-am denumit *vignete*, *frontispicii* sau *sfîrșituri de carte*, încadrare oarecum subiectivă, dar care ni s-a părut utilă; sînt unele *compoziții* pe care le-am încadrat ca *vignete*, dar care ar fi putut fi socotite drept *frontispicii* ori *sfîrșituri de carte*, după cum altele ar fi putut intra în categoria mare, nedenumită special, a ilustrațiilor (miniaturilor).

5. În numerotarea din lista ilustrațiilor, care urmează, n-au mai fost rectificate cîteva scăpări de corectură (lipsesc nr. 198, 226, 227 și 466—485), deci totalul real este de 697 ilustrații (incl. nr. 491 bis), din care 175 le-am numit *vignete*, 10 *frontispicii* și 18 *sfîrșituri de carte*.

1. *Sfînta Cruce prin care neam izbăvit din Blestem și ni sau deschis calea la Edem.* Această formă de Cruce din Chriacodromion sau luoaț. În jurul crucii inscripțiile: IIS, HS, NI și KA. Pe cruce cuvintele: Inimii păzitoare; Crediinței întăritoare; Putere stăpînitoare; Creștinilor mîntuitoare. Pe laturile crucii: Mîntuirea au lucrat în mjjlocul pămîntului. Psalm 73, stih 13. — Martie 13, 1851. — 14,5×19 cm II

2. *Sf. Asinetha prințesa a lui Iosif*, April, 12, 1850. P. III

3. *Sf. Patriarh Iosif*, în mină cu un foliant pe care scrie: «Cum voui face acest cuvînt rău, și să păcătuiesc înaintea lui Dumnezeu?», — April, 12, 1850. Proc.(opie) IV
- (Fila III—IV a dispărut din manuscris cu ocazia recondiționării lui, în 1973, în atelierele Arhivelor Statului din București).
4. Pe foaia de titlu, deasupra o *vignetă* 5×1 cm, avînd la mijloc cuvîntul grecesc O THEOS. La mijloc un *potir cu flori de cîmp*. — Săliște, 28 Dekemvrie 1842. Picu Pătruț, crîznic 1
5. *Sfînta Troiță*, cu textul: «Trei sînt care mărturisesc în ceriu: Tatăl, Cuvîntul și Sfîntul Duh, Și acești trei una sînt». Ioan cap. 5, stih 7 2
6. *Vignetă (frontispiciu)*, din frunze și flori, deasupra cu crucea, încadrată între inițialele IS., HS., NI. și KA, sub care, în grecește O THEOS. — 14,5×2,5 cm 8
7. *Vignetă în motive geometrice*. — 11,5×0,8 cm 8
8. *Sf. Proroc Solomon*, avînd în mîna dreaptă o grădină, iar în cea stîngă un foliant cu: «Grădină închisă și izvor pecetluit team văzut, Fecioară». Prin Piku. — 18,5×15 cm 17
9. *Iisus Hristos*, pe tron, ca Pantocrator, în mîna stîngă cu o carte, cu textul: «Vindeți avuția voastră și dați milostenie. Faceți-vă pungii, care nu sînt învechesc». Jos o inscripție, din carte: începutul lipsește (colțul filei rupt), păstrîndu-se numai partea finală: «Iartămă pre mine, cel mult păcătos». 1843, Ghenuar 9. — 15×18,5 cm 18
10. *Frontispiciu*, reprezentînd «Mărturiile»: Maica Domnului și Ioan Bogoslov. În mîna lui Iisus o carte pe care scrie: «Vindeți avuțiile voastre și dați mliostenie». — 14,5×5,3 cm 19
11. *Sf. Proroc Varlaam*, cu un foliant în mină, cu textul: «Răsăriva o stea din Iacov și să va scula un» — 15×19 cm 24
12. *Sf. Proroc David*, cu un foliant: «Din rodu pintecelui meu am pus pre scaunu meu». — Ghenuar, 19, 1843. Piku Petruz, — 14,5×18,5 25
13. *Maica Domnului cu pruncul în brațe*, pe tron și cu coroană pe cap. Deasupra inițialele grecești MR. THU. — Dedesubt: «Prea sfîntă stăpînă, maica Hristosului / Dămi iertare mie mult păcătosului». — 14,5×18,5 cm 26
14. *Vigentă* în motive geometrice, pe fond hașurat, — 11,8×1,5 cm 27
15. *Sfîrșit de carte*: un arhanghel binecuvîntînd, cu o cruce la gît, cu lant lung. Piku Pătruț. — 9×3,5 cm 30
16. *Isus Hristos*. Deasupra inscripția: «Isuse Hristoase, Domnul cel puternic, / Scoatene pre noi din focul cel vecinic». Pik. — 14×9,5 cm. 31
17. *Sfîrșit de carte*: un serafim. — 9,2×7,6 cm. 35
18. *Sf. Simeon*. — 15,5×19 cm 36
19. *Vignetă* — frunze și flori, cu cruce IS., HS., NI. și KA — 12×1,8 cm 37
20. *Sfîrșit de carte* în 8 laturi — 2×2 cm 39
21. *Sfîrșit de carte*: un arhanghel. — 4,5×1,5 cm 44
22. *Sf. Proroc Moisi*, cu tablele legii în mină. — 12,2×6,4 cm 44
23. *Sf. Proroc Aaronn*, cu o cădelniță în mîna dreaptă. — 12,2×6,5 cm 44
24. *Vignetă*, cu ghirlande și munți. — 4,6×1,2 cm 45
25. *Sf. Proroc Zaharia, Tatăl Mergătorului Înainte*. Pe foliantul din mîna stîngă: «Bine este cuvîntat Domnul Dumnezeuul lui Izrail că au cercetat». — Piku Petruz. — 15×12,5 cm 47
26. *Sf. Arhanghel Mihail*, 15×19 cm 50

27. Vignetă simplă cu linii ondulate și ochi. — 11×1,1 cm	51
28. Sîrșit de carte octogonal, 2,3×2,1 cm	54
29. Frontispiciu cu Maica Domnului între flori. — 14,5×4,8 cm	55
30. Greșeala lui Adam. Adam, Eva, pomul și șarpele. — 14,5×9 cm	57
31. Unde ești Adame, zidirea mea? Dumnezeu, Adam și Eva. — Ghenar	57
21, 1843. — 14,5×9 cm	58
32. Nașterea Prăceștii. 19×14,5 cm	59
33. Vignetă simplă, în romburi. — 12×0,9 cm	61
34. Sîrșit de carte: un înger. — 7,7×1,3 cm	61
35. Vignetă: tablele legii între frunze și munți. — 11×1,5 cm	64
36. Vignetă cu șerpi. — 11,5×1,5 cm	64
37. Vignetă cu frunze. — 6×0,6 cm	69
38. Vignetă cu triumfiuri. — 12,5×0,8 cm	70
39. Sf. Vissarion, Arhiepiscopul de la Larsa. Maj 11, 1843. Picu Pătruț. — 15×19,5 cm	70
40. Vignetă cu motive geometrice. — 12,5×1 cm	71
41. Vignetă cu flori. — 12,7×1,8 cm	75
42. Roatele lui Iezechiel. — Maj 12, 1843. Piku Petruț. — 9,5×7,5 cm	76
43. Sf. Preot Melchisedec, Împăratul Salimului. Maj 12, 1843. — 15×19,5cm	77
44. Sîta Anna (cu Maica Domnului în brațe) și Sf. Ioachim. 14,7×19,5 cm	78
45. Vignetă: munți din frunze, la mijloc crucea. — 11×2 cm	81
46. Pămîntul îndată după facerea lui, cu Duhul zburînd deasupra, în chip de porumbel. — Inscripție: «Dintre început au făcut Dumnezeu ceriul și pămîntul, și pămîntul era ne văzut și ne tocmit și întuneric era deasupra adîncului și Duhul lui Dumnezeu să purta pre ape. (Facere, cap. 1, st. 1)» — 14,5×3,8 cm	82
47. Vignetă cu crucea lui Hristos și cu uneltele de tortură — 12×3,3 cm	84
48. Cînd au despărțit Dumnezeu lumina din întuneric. — 14,5×5 cm	84
49. Cînd au făcut Dumnezeu pre Adam, 14,5×8 cm.	85
50. Cînd au poruncit Dumnezeu lui Adam să nu mănînce din pomul științei — 15×9 cm	86
51. Cînd au cules Adam frunze de smochin să să îmbrace. După ceau greșit. — Piku Petruț. 1843, Maj 13. — 15×10 cm	86
52. Dulce raiu. Cînd sau izgonit Adam din raiu 15×9 cm.	86
53. Jertfa lui Cain. — Jertfa lui Avel. — 15×10 cm	87
54. Cînd au ucis Cain pre fratele său Avel. — 15×10 cm.	87
55. Potopul. — 15×9,5	88
56. Înălțarea Cinstitei Cruci — April 21, 1843. — 15×20 cm.	89
57. Vignetă: o împrejmuire, în fața căreia e crucea lui Hristos, sulita și buretele. — 9,8×2,8 cm	92
58. Vignetă: ghirlandă cu frunze. — 11×1 cm.	95
59. Vignetă cu conuri. — 12×0,5 cm.	97
60. Vignetă cu frunze. — 11×1,3 cm.	98
61. Sf. Stih și Sf. Enoh. — 15,2×14,3 cm.	99
62. Sf. patriarh Avraam, Piku Petruț Ekl., 15,5×19 cm.	100
63. Sf. M. Eustathie (Plachida), Sf. Agapia și sf. Theopist.	101
64. Frontispiciu: Maica Domnului între flori, ținînd în mînă Crucea pe care e avea să fie răstignit fiul ei. Inscripție, în grecește și slavonește: Theopistii. — 12,5×3,8 cm.	101

65. *Zaharia* și (arhanghelul) *Gavriil*. Inscripție: «Și sau arătat lui Zaharie îngerul Domnului stînd dea dreapta oltarului tămîierii. Luca, cap. 1, st. 11». — 15×19 cm 104
66. *Vignetă cu copaci*. — 12×1 cm. 105
67. *Vignetă cu cercuri*. — 10,7×1,3 cm. 108
68. *Sf. Ioan Bogoslov* cu *Sf. Prohor*. Acesta din urmă scrie Evanghelia pe care i-o dictează primul: «La început era Cuvîntul și Cuvîntul». — Maj 3, 1843. *Piku Petruz*. — 15×11 cm. 110
69. *Frontispiciu* cu doi heruvimi. — 11×1,8 cm. 111
70. *Sfîrșitul Sf. Apostol Thoma*. — 19×15 cm. 118
71. *Vignetă cu semicercuri și puncte*. — 10,5×1,3 cm. 119
72. *Jertfa lui Avraam*. — 16×7,5 cm. 123
73. *Sfîrșitul sfîntului Apostol Iacov a lui Alfeiu*. — Maj 14, 1843. — 14,5×18 cm. 124
74. *Vignetă cu irunze*. — 10,7×1,7 cm. 125
75. *Cînd au călătorit sf. apostol Filip cu Iamenuț împărăteasă Candachii în căruță*. Pe genunchi cu o carte în care scrie: «Ca o oaie spre junghiere sau adus și ca un miel nevinovat». — P. P., Maj 17, 1843. — 14,5×19,5 cm. 128
76. *Vignetă hașurată, cu dreptunghiuri*. 11,5×1 cm. 129
77. *Sf. Noe* (cu corabia în brațe). Maj 19, 1843. — 15×13 cm. 133
78. *Al 7. Sobor, la Marele Costantin și Irina, Tarasie Țarigrădeanul, de la Nichia, asupra huliților de icoane*. Părinți 367, leat 787. — 1845, Ianuarie 23. *Piku*. — 15×15,5 cm. 134
79. *Arderea Sodomii și Gomorii*. — Maj 24, 15×19 cm 135
80. *Svtaia Parascheva*. — Maj 18, 1843. *Piku Petruz*. Ekl. — 15×19 cm. 136
81. *Vignetă cu modele de altițe săliștene*. — 12,2×1,1 cm. 137
82. *Vignetă cu cercuri*, 7,5×0,6 cm. 144
83. *Sfîrșit de carte: un heruvim*. — 15×5,5 cm. 147
84. *Scara care au văzut Iacov*. Facere, cap. 28, st. 12. — 15×19 cm. 148
85. *Sf. părintele nostru Cosma, făcătorul de cîntări*, Episcopul de la Maluma Aghiopolitul. Scrie într-o carte: «Din ospățul stăpînului și din masa cea nemu(ritoare)». Pc.P. — 15×19,5 cm. 149
86. *Sf. Cuviosul Mucenic Andreiu Criteanul*. — Pc.P. — 15×13,2 cm. 150
87. *Sf. Evanghelist Luca*, scriîndu-și Evanghelia: «Au fost în zilele lui Irod un preot, numele *Zaharia*». — 14,5×9,5 cm. 152
88. *Vignetă: ghirlande de flori în jurul unui lemn*. — 11,5×1,5 cm. . . 153
89. *Sf. Apostol Iacov, Iratele Domnului*. În cartea din mîna scrie: «Slago-slovenia Domnului preste voi, cu darul și cu iubirea de oameni, totdeauna, acum și pururea». — Maj 18, 1843, — *Piku Petruz*. — 14,5×13,5 cm. . . 156
90. *Vignetă cu flori*. — 10,9×0,9 cm. 157
91. *Sfîrșit de carte: un serafim*. — 5×3 cm. 159
92. *Sf. Dimitrie, călare, ucigînd cu sulita pe «Iovan, craiul Bolgarilor»*. — Iulie 23, 1843. Pc. — Dedeșubt: «Dimitrie Mucenic, cel de mir izvoritor, / Nebiruite otaș, cel de chinuri purtătoriu, / Roagăte sfinte dulcelui Hristos Ț, / Ca sămi dea ertare, că sînt păcătos Ț / Și după sfîrșit să mă'nvrednicească / A vieții în slava cerească». — 14,5×19 cm. 160
93. *Vignetă: ghirlande*: — 10,5×1,2 cm. 161
94. *Prea întricoșatului cutremur (al pămîntului)*. — Dumnezeu-tatăl, deasupra norilor, slăvit de heruvimi cu cîntarea: «Gospod. Savaoth». Sub el, pă-

mîntul care se cutremură. Inscricție: «Cel ce cauți pre pămînt și faci pre el desă cutremură. Psalm 103, st. 33» — 15×13 cm.	167
95. Cînd au străpuns pre Sf. Dimitrie în temniță cu sulia în coastă. — Iunie — 9, 1843. Piku. — 14,5×8,5 cm.	172
96. Vignetă cu motive geometrice. — 8,3×0,8 cm.	173
97. Cei 12 iiii ai lui Izrail (Iacov), frații lui Iosif. 15×11 cm.	175
98. Sf. M. Nestor. — Piku. Iulie 20, 1843. — 15×19 cm.	176
99. Vignetă: tablele lui Moisi între flori. — 8,5×1 cm.	177
100. Sfîrșit de carte: un semănător pe cîmp. — 13,5×5 cm.	179
101. Sf. patriarh Issaac. — August 2, 1843. — 15×18,7 cm.	180
102. Sf. patriarh Iacov. — August 3, 1843. — 14,5×18,7 cm.	181
103. Cînd sau întîmpinat Iacov cu liiul său Iosif. — 15×19,5 cm.	182
104. Cînd au blagoslovit Iacov nepoții și feciorii săi. — August 3, 1843. — 15×9,3 cm.	182
105. Cînd au văzut Moisi rugul arzînd și nemistuindusă, în muntele Sinai. — 15×19 cm.	183
106. Sf. Doctor fără de arginî Cosma și Sf. Doctor fără de arginî Damian. — Picu Pătruț, Eklesiarh. Avgust 16, 1843. — 15×18,5 cm.	184
107. Vignetă cu motive de altiță. — 11×0,5 cm.	185
108. Cînd au vrut să despărtească pror. Moisi pre Eghipteanul și Izraileteanul. — 15×9 cm.	189
109. Arhanghelul Mihail și Arhanghelul Gavriil. — 16×20 cm.	190
110. Frontispiciu: un înger. — 11,5×3 cm.	191
111. Soborul sf. îngeri. — 15×14 cm.	196
112. Vignetă: un cap omenesc între flori. — 7,5×0,8 cm.	197
113. Grup de heruvimi și seralimi. — 15×8,5 cm.	199
114. Vignetă subțire, cu cercuri. — 7,7×0,2 cm.	199
115. Valurile Mării Roșii înghit pe Faraon și oștile lui. — 15×13 cm.	201
116. Sf. Ioann Zlatoust. — Oktomb. 15, 1843. — 15×19,5 cm.	202
117. Vignetă cu dreptunghiuri hașurate. — 6×1 cm.	203
118. Sfîrșit de carte: un înger. — 6,2×1 cm.	207
119. Vignetă: frunze, la mijloc crucea. — 7,5×1,7 cm.	208
120. Sfîrșitul Sf. Apostol Filipp. — 15×13 cm.	210
121. Vignetă: frunze, la mijloc crucea. — 9,5×1,8 cm.	211
122. Sfîrșitul sf. Apostol și Evanghelist Matheiu, — 15×11 cm.	214
123. Sf. Evanghelist Matheiu, scriînd în Evanghelie: «Cartea neamului». — 15,5×10,8 cm.	215
124. Vignetă: flori, avînd la mijloc ochiul lui Dumnezeu. — 12×0,8 cm.	215
125. Maica Domnului cu pruncul în brațe, înconjurată de heruvimi. — 15×8,5 cm.	219
126. Vignetă cu motive conice. — 8,5×0,8 cm.	219
127. Sf. Isus Navii. — 7×8 cm.	221
128. Viteazul Sampson. — 8,3×8 cm.	221
129. Sf. Grigorie Decapolit. — 15×19,8 cm.	222
130. Vignetă cu motive geometrice. — 9×1 cm.	223
131. Cînd au scuturat Sampson foșoru cu vrăjmașii săi de iau omorit. — 15×13 cm.	225
132. Vovedenila. — 15,5×20 cm.	226

133. <i>Vignetă</i> : morman de flori, la mijloc tabletele legii și crucea; peste ele, dominînd, crucea. — 12×17 cm.	227
134. <i>Maica Domnului cu pruncul în brațe. La picioare balaurul străpuns de lance</i> . Deasupra: «Bucurăte, prea curată Maica Domnului, ceaia ce ai zdrobit capul pișcătorului bălaur și începătoriu de răutăți, cel ce au fost aruncat în iad pre cei legați». — 15×19,5 cm.	230
135. <i>Vignetă hașurată</i> . — 9,5×1 cm.	231
136. <i>Maica Domnului cu Hristos în pîntece</i> . — 15×8,5 cm.	235
137. <i>Vignetă cu riuri și stele (altițe din Săliște)</i> . — 11×0,8 cm.	135
138. <i>Intrarea în biserică. Maica Domnului cu îngerul</i> . — 15×5 cm.	238
139. <i>Maica Domnului între doi heruvimi</i> . — 15×7 cm.	241
140. <i>David omoară leul și ursul</i> . — 15×17 cm.	245
141. <i>Sf. M. Mc. Ecaterina</i> . — 15×19,5 cm.	246
142. <i>Vignetă cu flori</i> . — 8,5×0,8 cm.	247
143. <i>David omoară pre Goliath cel groaznic. Pe margine scrie — în latine: «Atsest Goliast szau enszemnat de mine Piku Petruz Ekl., și szau zugrăvit de Szamuel Bancoloty al Provizorului»</i> . — 15,5×13 cm.	249
144. <i>Sf. M. Clement, papa Romii</i> . — 15×19,5 cm.	250
145. <i>Vignetă cu flori</i> . — 11,5×0,8 cm.	251
146. <i>Sfîrșitul sf. Apostol Andreiu</i> . — 15×11,8 cm.	255
147. <i>David au omorît pre Goliath</i> . — 15×7,4 cm.	257
148. <i>Șteaoa cea din Iacov răsărită. În centrul stelei: IS. HS.</i> — 15×9 cm.	258
149. <i>Sfinta Marea Muceniță Varvara</i> . — 15×20 cm.	260
150. <i>Vignetă cu cercuri</i> . — 9,3×0,8 cm.	261
151. <i>Samuel unge pre David împărat</i> . — 15×7 cm.	268
152. <i>Sf. Ioan Damaschin. În cartea deschisă din fața sa: «Rugăciunile noastre de seară, primeștele»</i> . — 15×14 cm.	269
153. <i>Sf. Părintele nostru Savva cel slinjit</i> . — 15,5×12 cm.	273
154. <i>Prorocul Nathan vine la David și spune păcatul</i> . — 15×6 cm.	227
155. <i>Cînd sau acățat Avesalom cu părul întro creangă</i> . — 16,5×20 cm.	279
156. <i>Sf. Nicolae. Dedesubt: «Nicolae se tilcuiește; biruitoriu de norod»</i> . — Săliște, Noemv. 17, Picu Pătruț. — 16×21 cm.	280
157. <i>Vignetă cu casete hașurate conținînd literele: Picu Pătruț, Krsn.</i> — 9×1 cm.	281
158. <i>Sf. Nicolae a izbăvit 3 fete dela curvit</i> . — 15×9 cm.	285
159. <i>Sf. Ierarh Nicolae, într-o mină cu Evanghelia și în cealaltă cu sabia</i> . — 15×12 cm.	292
160. <i>Dumnezeu întrebă pe Cain de iratele său Avel</i> . — 15×6 cm.	293
161. <i>Sf. Ierarh Nicolae. (Sus în stînga Isus; sus în dreapta Maica Domnului)</i> . — 15×12 cm.	294
162. <i>Cînd au izbăvit Sf. Nicolae trei voivozi dela moarte</i> . — 15×9 cm.	296
163. <i>Botezul sf. Nicolae</i> . — 3 Martie 1851. — 15×12 cm.	298
164. <i>Inmormîntarea sf. Nicolae</i> . — 15×11 cm.	301
165. <i>Sf. Nicolae se arată în vis împăratului. 9 Martie 1851.</i> — 15×9,5 cm.	302
166. <i>Vignetă cu motiv de altițe</i> . — 12×0,6 cm.	303
167. <i>Zămislirea sf. Anne</i> . — 15 × 13 cm.	304
168. <i>Viitor de gînduri necredncioasă avînd înlăuntru înfel. Iosif</i> . — 15 × 7 cm	307
169. <i>David joacă</i> . — 15 × 10 cm	309

170. <i>Beserica lui Solomon împăratul. — Solomon se roagă.</i> — 15×9,7 cm	309
171. <i>Sfinții strămoși.</i> (20 de medalioane — primul al lui Adam, ultimul al lui Ioan Botezătorul), — 16×21 cm	310
172. <i>Frontispiciu cu medalioanele altor patru strămoși: Avel, Loth, Sith și Iosif.</i> — 15,5×4 cm	311
173. <i>Iosif și Maria beau apa vădirii dinaintea Soborului.</i> — 15×20 cm	313
174. <i>Sf. Spiridon.</i> — 15 14 cm	315
175. <i>Iosif să sue săsă scrie cu Maria cea logodită lui femeie.</i> — 15×7,8 cm.	319
176. <i>Daniil în groapa leilor.</i> — 15×13 cm	320
177. <i>Sf. cei trei coconi în cuptoriul Vavilonului.</i> — 15×16 cm	324
178. <i>Filosofii să gată asă închina lui Is. Hs.</i> — 15×6,3 cm.	327
179. <i>24 femei biblice, începind cu «Moșa Eva».</i> — 15×20 cm	330
180. <i>Alte 8 femei biblice.</i> — 15×7,3 cm	331
181. <i>Sf. Iosif cercetat în vis de un înger.</i> — 15×7,8 cm	334
182. <i>Steaoa cea cu dumnezeasca meargere văzînduo înțelepții mersau pre urma lumînii ei.</i> — 15×13,5 cm	336
183. <i>Pie sf. Ignatie lau mîncai leii.</i> — 15×10,5 cm	338
184. <i>Și adunînd rod pre toți Arhieriei și Cărturarii norodului au întrebat dela dînșii unde iaste săsă nască Hs.</i> — (Arhieriei și cărturarii poartă în brațe foliante pe care stau scrise prorocirile despre Mesia din Testamentul Vechi). — 15×9,5 cm	341
185. <i>Iată Maghii dela Răsărit au venit la Ierusalim.</i> 15×9,7 cm	345
186. <i>Atunci Irod intrascuns chiemînd pre Maghi iau întrebat de vremea în care sau arătat steaoa.</i> — 15×5,5 cm	346
187. <i>Steaoa cea cu meargere dumnezezească văzînduo înțelepții mersau pre urma lumînii ei.</i> (Altă compoziție decît la pag. 336). — 15×11,5 cm	348
188. <i>...Și cu dînsa căuta pre marele împărat. Și ajungînd pre cel ne ajuns sau bucurat strigînd lui Aliluia.</i> — 15×9,7 cm.	351
189. <i>Văzutau pruncii Haldeilor (Maghii).</i> — 15×6,8 cm	352
190. <i>Nașterea lui Is. Hs.</i> — 15,5×20 cm	354
191. <i>Vignetă: frunze, la mijloc steaua.</i> — 10,5×1,5 cm	355
192. <i>Îngerul vestește: Sau născut Mintuitoriul.</i> — 15×12 cm.	357
193. <i>Văzutau pruncii Haldeilor în mînile Fecioarei, pre cel ce au zidit pre om cu mînile sale.</i> — 15×16 cm.	360
194. <i>Și păstorii erau întru aceeași iature petrecînd și păzînd străji.</i> — 15×17 cm	362
195. <i>Să mergem până la Vithleem să vedem cuvîntul acesta.</i> Luca, cap. 2, st. 15. — 15×10 cm	363
196. <i>Și au venit de grab și au allat pre Mariam și pre Iosif, și pruncul.</i> Luca cap. 2 st. 16. — 15×11,5 cm	365
197. <i>Închinarea Maghilor.</i> — 15×13 cm	368
199. <i>Întorsusau păstorii slăvind pre Dumnezeu.</i> Luca 2, st. 20. — 15×9,5 cm	370
200. <i>Soborul Prăcestii.</i> — 15×6,5 cm	372
201. <i>«Eu prunc lam văzut pre el», zise filiosoful.</i> 2 Ian. 1851. — 15×12 cm	374
202. <i>«Eu ca de 30 de ani lam văzut pre el», zise filiosoful.</i> — 1851, Ianuar 3. — 15×10 cm	376

203. «Eu bătrînul ca vechiu de zile lam văzut pre el», zise filosoful. — 1851, Ianuar 4. — 15×9 cm 377
204. *Vignetă*: tablele legii, între frunze și flori. — 10,5×1,5 cm 378
205. *Vignetă*: tablele legii între frunze și flori. — 10,5×1,6 cm 379
206. *Is. Hs. cu Maica sa și cu sf. Iosif*. — 1851, Ianuarie 4. — 10×8,5 cm 380
207. *Berberacele jertfii lui Avraam în grădina lui Savec*. — Ianuarie 8, 1851. — 15×7 cm 381
208. *Sf. Sarra, cu sf. Isaac în brațe și Maica Domnului cu Is. Hs., ținînd împreună un foliant mare: «Cine va spune lui Avraam că Sarra apleacă fiu — zice Sarra. Cine va spune»*. — 1851, Ianuarie 9. — 15×10 cm 383
209. *Hs. în mijlocul dascălilor*. — 1851, Ianuarie 10. — 15×10 cm 385
210. *Vignetă*: munți, la mijloc, în vîrf, crucea. — 8×1 cm 386
211. *Sf. Iosif Logodnicul, cu Isus în brațe*. — Ianuarie 10, 1851. — 15×10 cm 388
212. *Vignetă*: munți cu crucea în mijloc. — 7,7×1,1 cm 389
213. *Omorîrea pruncilor Vitheemului*. — 1851, Ianuarie 10. — 15×9 cm 390
214. *Maica Domnului, cu Iacob, Iosif și David*. (Acesta din urmă în mină cu un foliant, cu textul: «Din rodul pîntecelui meu sau pus pre scaun»). — 15×11,5 cm 394
215. *Maica Domnului alăptînd pruncul*. — 6,5×9 cm 396
216. *Sf. M. și Arhidiacon Ștefan*. — 8,5×9 cm 396
217. *Au ucis cu pietre pre sf. Ștefan*. — 15×14 cm 397
218. *Mărturisitori, purtători de Dumnezeu fiind filosofii, sau întors în Vavilon*. — 15×14 cm 402
219. *Și trimițînd Irod au omorît pre toți pruncii care era în Vitheem și în hotarele lui, de doi ani și mai mici*. (altă viziune decît la pag. 390). — 15×14 cm 403
220. *Și luînd poruncă în vis să nu să întoarcă pe la Irod, pre altă cale sau dus în țara lor*. — 15×4 cm 404
221. *Strălucînd în Eghipt (Fuga în Egipt)*. — 15×10 cm 405
222. *Maica Domnului cu pruncul în brațe, între arhanghelii Mihail și Gavriil*. — 10×7,3 cm 407
223. *Isus între heruvimi și serafimi*. Deasupra: «Toată firea îngerească sau mirat de lucrul cel mare». — 15×7,5 cm 409
224. *Vignetă*: flori, la mijloc, crucea. — 8,5×0,6 cm 411
225. *Tăierea împrejur (a Domnului Is. Hs.)*. — Dekemvrie 31, 1843. — Petr. — 16×21 cm 414
228. *Vignetă cu romburi și cercuri*. — 10,7×1 cm 415
229. *Tăierea împrejur (a Domnului Is. Hs.)*. (Altă scenă decît la pag. 414). — 15×13,5 cm 416
230. *Arătatau făptură noao, arătîndusă făcătoriu (Isus între sfinți)*. — 15×11 cm 420
231. *Prorocul Ilie la împăratul Ahav*. Cu un foliant în mină: «Viu Domnul Dumnezeu va fi în anii aceștia ploae sau». — 15×6 cm 425
232. *Sf. Ierarh Vasilie cel Mare*. În jurul icoanei: «Sfinte Vasilie, arhieru mare, / Roagă pre Hs. să ne dea ertare. / Vasilie ierarhe, pre sfințit părinte, / Roagă pre Hs. pentru noi fierbinte». — 1844, Ianuarie 11. Piku Petruz. — 15,5×20 cm 426
233. *Vignetă*: tablele legii între frunze și flori. — 9×2 cm 427

234. *Ioan propovăduiaște botezul pocăinții noroadelor.* Pe praporul pe care-l ține în mână scrie: «Pocăitvă, pocăitvă că se apropie». — 15×13 cm 431
235. *Vignetă* cu motive geometrice. — 14,7×1,2 cm 433
236. *Vignetă* cu casete hașurate. — 14,7×1,2 cm (a doua) 433
237. *Cînd au fugit Elisavet cu pruncul Ioan în pustie și sau despiciat piatra muntelui și au scăpat de tăiare aceia ce vru Irod să facă.* — 15×12,5 cm 434
238. *Sfîrșit de carte: 2 heruvimi avînd crucea la mijloc.* — 14,5×4,5 cm 437
239. *Soborul sf. 70 de apostoli.* — 16×21 cm 438
240. *Vignetă* cu motiv de altiță. — 10,5×0,8 cm 439
241. *Botezul lui Is. Hs.* — 16×21,5 cm 442
242. *Vignetă* cu dreptunghiuri multicolore. — 10×1 cm 443
243. *Ioan botează în Iordan. Și eșia la dînsul Ierusalimlenii și să boteza în Iordan ispovîndînduși păcatele sale.* Pe praporul lui Ioan: «Pocăitvă că sau apropiat împărăția ceriurilor». — 15×6 cm 445
244. *Pui de vipere, cine vau arătat voao să fugiți de minia cea viitoare.* (Ioan cheamă la pocăință). Pe prapor: «Pocăitvă». — 16×5,6 cm 447
245. *A căruia lăpată taste în mîră și va curăți aria sa.* Matheiu, cap. 3, st. 12. — 15×9,3 cm 448
246. *Sf. Ioan înainte Mergătoriul.* Pe foliantul din mină: «Pocăitvă că sau apropiat împărăția ceriurilor». Math., cap. 3. — 15×16,5 cm 453
247. *Ioan arată pre Hs. ucenicilor săi zicînd a fi mielul lui Dumnezeu.* — 15×8,6 cm 460
248. *Cînd sau ispitit Is. de diavolul în pustie.* — 15×14 cm 463
249. *Sf. Theodosie, Începătoriul de obște.* Cu un foliant: «Dragostea și înfrînarea pre suflet îl curăteșc». — 15×12,5 cm 466
250. *Hristos învață poporul lepădarea de bunuri.* Deasupra: «Cel ce are doao haine să dea una celui ce nu are, și cel de are bucate așîderea să facă». — 15×9,7 cm 469
251. *Ingerul izbăvește din temniță pre sf. Apost. Petru.* — 15×15 cm 471
252. *Sf. Ilie strigă în urma unei văduve săi aducă ceva de mîncare.* Cu un foliant în mînă: «Adumi puțină apă întrun vas să beau». — 15×11,5 cm 473
253. *Sf. Părintele nostru Antonie cel Mare.* Cu un foliant: «Iubește pre Dumnezeu și vei afla dar vecinic. Nimica să nu cinstiți mai mult decît dragostea lui». — 15×20,8 cm 474
254. *Vignetă: motiv cu copaci.* — 10×0,6 cm 475
255. *Sf. Patriarh Athanasie al Alexandriei.* Cu un foliant: «Blagoslovită e împărăția Tatălui, a Fiului și Sfîntului Duh, acum și pururea». — 15×15 cm 479
256. *St. Chiril, Patriarhul Alexandriei.* — 15×15 cm 483
257. *St. Ethimie cel Mare.* Cu un foliant: «Văzutați cursele Diavolului, pre fața a tot pămîntul întinsă». — 15×15 cm 487
258. *Sf. Ierarh Grigorie Bogoslov.* — Ianuarie 23, 1844. Picu Pătruț. — 15×20,5 cm 492
259. *Vignetă: motiv de altiță.* — 8,7×0,8 cm 493
260. *Sfinții Vasilie, Grigorie, Ioan și Ipolit.* — Ianuarie 22, 1844. Piku P. — 18×21,5 cm 498
261. *Vignetă* din coroane de sfinți. — 10,2×0,8 cm 499
262. *Sînta Treime* (deasupra norilor). Dedesubt doi îngeri susțin textul: «Tri sint carii mărturisesc în ceriu: Tatăl, Cuvîntul și Sfîntul Duh. Șiaceștia una sînt. Ioan, cap. 5». Martie 16, 1851. — 15×14 cm 501

263. Când au dășteptat îngerul pre Ilie. — 15×11 cm	505
264. Sf. sfințitul M. Ipolit. Pe cartea din mină scrie: «Că sau blagoslovit numele tău și sau proslăvit împărăția ta, a Tatălui și a Fiului» — Fevr. 15, 1844. Piku Petruz. — 15×16 cm	506
265. Dohtorul fără de bani si. Chir și Dohtorul fără de bani sf. Ioan. — 15×12 cm	508
266. Sfârșit de carte cu un heruvim. — 11×3,5 cm	510
267. Cei trei ierarhi. (La mijloc sf. Ioan, la stînga Sf. Vasile și la dreapta sf. Grigorie). — 1851, Ianuarie 11. — 15×13 cm	511
268. Vignetă: tablele legii între frunze. — 9×1,3 cm	512
269. Vignetă: crucea între frunze. — 9×1,4 cm	514
270. Vignetă: crucea între frunze. — 11,5×1,3 cm	516
271. Întîmpinarea Domnului. — 15×14 cm	517
272. Sf. Ilie să hrănește prin corbi în pustie cu pîne și cu carne. — 15×14,5 cm	519
273. Stretenia. — 15×21 cm	520
274. Vignetă: motiv de covor, cu tablele legii. — 11×1,1 cm	521
275. Hristos între cei 12 apostoli. — 15×13,5 cm	523
276. Dreptul Simeon și pruncul Isus. — 15×12 cm	528
277. Întîmpinarea Domnului. — 15×12 cm	530
278. Sf. Ana procița și Dreptul Simeon. Acesta cu Isus în brațe. Sf. Ana cu un foliant: «Acest prunc mititic lau făcut ceriul și pămîntul». — 15×11,2 cm	536
279. Venind să mintuiască lumea, împodobitorul tuturor la dînsa însuși. (Isus vorbește mulțimii). — 15×6,8 cm	538
280. Sf. M. Mucenic Haralambie. — 15×15,8 cm	540
281. Ai intrat la mine să pomenești păcatele mele și să omori pre fiul meu, zice văduca cătră Ilie. — 15×14,6 cm	542
282. Sf. Theodor Tiron. — 15×15,8 cm (călare, omorînd balaurul)	543
283. Când au înviat Ilie pe pruncul Caratheancii. — 15×8 cm	551
284. Jertfa ui Ilie în muntele Carmilului. — 15×7,5 cm	551
285. Sf. Theodor Tiron (în picioare, cu lance și cruce). Dedesubt: «Theodore mucenice / de chinuri purtător / Și dreptei credințe / bun mărturisitor / Roagăte slăvite / prea dulcelui Hristos / ca să-mi dea ertare / Că sînt mult păcătoș». — 15×20 cm	552
286. Vignetă cu frunze. — 10,2×1,2 cm	553
287. Ilie tae pre popii Izavelii. — 15×11 cm	556
288. Ilie chiamă pre Eliseiu spre ucenic lui. — 15×7,5 cm	557
289. Afilarea capului sf. Ioan Predetit. — 15×13,5 cm	558
290. Sfinții 40 de mucenici. — 15,5×21 cm	562
291. Vignetă cu valuri și unde. — 11,5×1,4 cm	563
292. Sf. Ilie oprêște solii împăratului Ohozii să nu meargă să Întrêbe pre Vaal musca dumnezeu Acaronului. — 15×10,8 cm	565
293. Sf. Alexie omul lui Dumnezeu. — 15×16,3 cm	567
294. Când se arată Ilie Ohozii împărat și iau spus că va murii. Pe foliantul din brațul lui Ilie: «Acêste zice Domnul: patul pre care teai suit nu te vei pogori; cu moarte vei muri». — 15×11 cm	591
295. Îngerul cel mai întîlștătătoriu din ceriu au fost trimis să zică nđscăt. de Dumnezeu: Bucurđte. (Bunavestire). — 15×13,5 cm	593

296. *Cînd au ars Ilie cu foc din ceriu pre Căpitanul Ohozii împăr., cu 50 de ostași ai lui, în muntele Carmitului.* — Pe foliant: «De sînt omul lui Dumnezeu se va pogori». — 15×11,7 cm 595
297. *Bunavestire.* — 1844, Maj 6. Picu Pătruț Eklisiarh, Săliște. — 16×20 cm 596
298. *Frontispiciu.* Maica Domnului între flori și frunziș. — 11×3,5 cm 597
299. *Văzîndusă sfînta întru curăție zisau lui Gavriil.* Îngerul cu foliantul: «Bucurăte pentru care». (Bunavestire). — Ianuarie 18, 1845. — 15×6,8 cm 599
300. *Înțelegerea cea mai neînțelăsă căutînd.* (Bunavestire). Pe foliantul din mîna Fecioarei: «Nam cunoscut dulceața nun.». — 1845, Ianuarie 18. — 15×12,7 cm 602
301. *Puterea celui de sus au umbrit atuncea.* (Bunavestire). — 15×11 cm 604
302. *Avînd Fecioara în pîntece au alergat.* — 15×12,5 cm 606
303. *Vilor de gînduri necredincioase avînd.* (Maria și Iosif). Iosif ținînd foliantul: «Marie, ce lucru iaște acesta». — 15×10 cm 614
304. *O, Maică prea lăudată care ai născut.* (Maria cu Isus copil, deasupra norilor; jos mulțimea arhierilor și cărturarilor). — 15×12,2 cm 617
305. *Maica Domnului să arată, cu prancui, în rug arzînd.* — 15×8 cm 622
306. *Sf. Arhanghel Gavriil.* Pe foliantul din mîna: «Bucurăte ceaia ce ești cu dar dăruită, Marie, Domnul iaste cu tine». — 15×16,8 cm 625
307. *Întîmpinarea Domnului.* — 1845, Ianuar 20. — 15×13 cm 631
308. *Isus vorbind poporului.* — 15×13,5 cm 633
309. *Sf. Cuv. Ioan Scărariul.* Pe margine: «Căci scară de pre pămînt la ceriu au ridicat, și tuturor prin dînsa suire au arătat». — 15×12,5 cm. 635
310. *Maica Domnului cu pruncul în brațe.* — Ianuarie 15, 1851. — 15×10,8 cm 638
311. *Fecioara Maria și Sf. Elisaveta.* Avînd Fecioara în pîntece pre Dumnezeu priimit. — 1851, Ianuarie 12. — 15×8,4 cm 640
312. *Vignetă — dealuri.* — 14×0,7 cm 641
313. *Vignetă: tablele legii între funze,* — 10×2 cm 642
314. *Vignetă cu puncte și munți.* — 9,5×0,3 cm 643
315. *Sf. Grigorie Dvoeslov, papă al Romii, carele au întocmit Liturghia preolvoștena.* — Maj 5, 1845. Prin Piku Petruz. — 15×15 cm 644
316. *Sf. Maria Eghipteanca și Sf. Zosima.* — 15×13,8 cm 645
317. *Vignetă.* Isus Hristos între flori și frunze. — 7,5×1,8 cm 651
318. *Sf. Gheorghie (călare, omorînd balaurul).* — 15×20 cm 652
319. *Vignetă — linii sinuoase și două stele.* — 12,2×1,7 cm 653
320. *Sf. Mucenic Gheorghie (în picioare, cu spada în mîini).* Dedesubt: «Gheorghie cel ce în războaie au tăiat pe vrăjmași. Din voia lui, prin Savic, să taie de vrăjmași». — 15×15,5 cm 665
321. *Sf. Gheorgie băgat în temniță cu picioare în gros și pusă o piatră pe piept.* — 15×11,5 cm 667
322. *Sf. Gheorghie băgat în varniță.* — 15×11,5 cm 669
323. *Sf. Gheorghie luat în sulițe.* — 15×9 cm 671
324. *Sf. Gheorghie încălțat în papuci dehier înfocați tu silit să alerge.* — 15×9 cm 673
325. *Făierea capului sf. Gheorghie* — 15×9,3 cm 675
326. *Cînd au ars Ilie pe al 2. căpitan alui Ihozia cu foc din ceriu și pre cei cincizăci ai lui.* — 15×7,5 cm 676

327. *Sf. Evanghelist Marco.* — În cartea din fața sa: «Glasul Domnului în pustie strigă grăind găti calea Domnului». — 15×12,5 cm 677
328. *3 căpitani au pogorît pre Ilie în rugăciunea cătră Împăr. Ohozia, poruncindui și Domnul prin Inger.* — 15×12 cm 681
329. *Sf. Episcop Simeon al Ierusalimului, fratele Domnului.* — În cartea din mîna stîngă: «Blagoslovit este Dumnezeu nostru, totdeauna, acum și pururea». — 15×9 cm 682
330. *Cînd au despărțit Ilie Iordanul cu cojocul și au trecut pre uscat cu Eliseu.* — 15×9 cm 685
331. *Sfîrșitul sf. Apostol Iacov alui Zevedeu.* — 15×11 cm 686
332. *Eliseu desparte Iordanul cu cojocul lui Ilie.* — 15×8,7 cm 691
333. *Primăvara.* — P. Fev. 1, 1851. — 15×10 cm 693
334. *Sf. proroc Ieremia.* — Dedesubt: «La întîia zi alui Maiu cei la suflete împietriți au ucis cu pietri pre Ieremia profitis». Pe foliant: «Cădelniță team văzut, Fecioară». — 15×12 cm 695
335. *Dreptul Iov în gunoiu,* spunînd: «Domnul au dat, Domnul au luat, Fie numele Domnului binecuvîntat. Gol am eșit din pîntecele maicii melle, gol mă voi duce». Pe foliante separate întrebările lui Valdad, Sofar și Elifaz. — 15×12 cm 696
336. *Sf. și dreptul Iov multrăbdătoriul.* — În ambele mîini foliantul: «Pămînteanu născut din muiare cu puțină viață și plin de scîrbă iaste». — 15×10,2 cm 699
337. *Arătarea semnului crucii Domnului pre ceriu la 7 Maiu.* — 15×7,5 cm 701
338. *Eliseu vindecă apele Iordanului cu sare.* — 15×5 cm 702
339. *Vignetă cu romburi.* — 12,2×1,4 cm 703
340. *Sf. proroc Isaiia.* Dedesubt: *Ferestruirea Isaii Prorocului.* — În lăuntru chenarului: «Cel ferăstruit au văzut pre fiul cel din tată cel fără început». — Pe foliantul din mîna: «Cleaște cu jăratec team văzut, Fecioară». — 15×20,5 cm 704
341. *Sfîrșitul sf. Apostol Simon Zilotis.* — 15×11,3 cm 705
342. *Neste prunci batjocvoreaște pre Eliseu prorocul și să pedepseaște de 2 ursoaice.* — 15×6,7 cm 707
343. *Sf. Epitanie, arhiepiscopul Chiprului și Sf. Ghermano, patriarhul Țarigradului.* — 15×11,5 cm 708
344. *Sumanitoanca au făcut foșor lui Eliscu și au căpătat îngăduință de fecior.* — 15×11,5 cm 714
345. *Pruncul Sumaniteancii la seacere să vaetă cătră tatăl său căl doare capul și el îl trimite la maicăsa.* — 15×9,5 cm 716
346. *Țaru Constantin și Țarița Elena (cu crucea între ei).* — 15×20,5 cm 718
347. *Vignetă: crucea de răstignire a lui Isus, cu sulița, și cu buretele,* în mijlocul unor crengi verzi. — 10,5×1,9 cm 719
348. *Nestatornica roată a lumii și primejdiasele ei valuri.* În dreapta, jos: «Din pămînt sînt și în pămînt mam întors». — 15×9,5 cm 724
349. *Alărea capului sf. Ioan Botezătoriul.* — 15×5,5 cm 726
350. *Ingerul D. cînd sau arătat muerii lui Manoe de iau spus că va naște pre Sampson.* — Fev. 13, 1851. — 15×7 cm 726
351. *Sfîntul marele mucenic Ioan dela Suceava.* — Alături de el Sf. Mitropolie Suceava. — Picu Pătruț, crăz. — Iunie 2, 1844. — 15×17 cm 729
352. *Sf. Mitrotan, patriarhul Țarigradului.* — 15×16 cm 736

353. Copilul Somaniteancii au murit pre ghenunche. — 15×8 cm	739
354. Sfîrșitul sf. Apostol Vartolomeiu. — 15×8 cm	740
355. Uciderea cu pietrii de Elini a sf. Apostol Varnava. — 15×11 cm	743
356. Somaniteanca au dus fiul său mort și lau pus în patul lui Eliseiu. — 15×5,5 cm	745
357. Dumnezeu-tatăl și pămîntul. — 15×5,5 cm	746
358. Sf. Proroc Eleseiu. — 14,5×16 cm	747
359. Sfîrșit de carte: un heruvim cu cruce la gît. — 11×4 cm	750
360. Somaniteanca au venit la Eliseiu în munte, rugînd să să pogoare să vază că iau murit copilașul. — 15×9,5 cm	751
361. Sfîrșitul sf. Apostol Iuda, fratele Domnului. — 15×11,5 cm	752
362. Eliseiu vine să învieze copilașul Somaniteancii. — 15×8,5 cm	755
363. Eliseiu culcîndusă și suflînd de 7 ori preste prunc lau înviat. — 15×8,5 cm	756
364. Somaniteanca șau luoat copilașul dacă lau înviat Eliseiu, din patul lui. — 15×11,5 cm	757
365. Nașterea sîntului; Ioan Pred. — Iunie 10, 1344. Picu Pătraț, Ekli-siarh, Săliște. — 15×20,5 cm	758
366. Frontispiciu: Ochiul lui Dumnezeu. — 11,5×3 cm	759
367. Iară Elisavet muiarea Zaharii sau ascuns pre sine în cinci luni, zicînd că așa au făcut mie Domnul, în zilele în care au socotit să ia ocara mea. — 15×12,8 cm	762
368. Îngerul povățuiaște pre Ioan în pustie. — 15×8 cm	763
369. Cînd au omorît pre Zaharia în beserică. — 1845. — 15×9 cm	766
370. Sf. Ioan în pustie. — 15×7 cm	770
371. Slujba în cinstea Născătoarei de Dumnezeu Marie. — 15×11 cm	771
372. Neeman Sirianul au venit la Eliseiu săl tîmăduiască de lepră. — 15×10 cm	773
373. Apostol Petru și Apostol Pavel. — 15×20,5 cm	774
374. Vignetă: ramuri verzi, în mijloc crucea. — 10,5×2,2 cm	775
375. Sfîrșitul sf. Apostol Petru. — 15×6,5 cm	780
376. Sfîrșitul sf. Apostol Pavel. — 15×11 cm	787
377. Cînd au chemat Dumnezeu pre Pavel gonitoriul, spre ucenicie. — Isus vorbește: «Saule, Saule, ce mă gonești». — 15×11 cm	789
378. Cînd au slobozit pre sf. Pavel pre fereastră întro coșniță, din cetatea Damascului. — 15×8 cm	791
379. Soborul sîntîilor, slăvișilor și întru tot lăudașilor Apostoli. — La mijloc în două încadrări: Isus și Maica Domnului. În jurul lor, 12 medalioane cu cei 12 apostoli. — 15,5×21 cm	792
380. Vignetă: crucea și uneltele de tortură, între ramuri verzi. — 11×1,1 cm	793
381. Neeman Sirianul se scaldă de 7 ori în Iordan și să curăță de lepră după cuvintele lui Eliseiu. — 15×9,3 cm	800
382. Vignetă: semicercuri și triunghiuri. — 10,5×0,4 cm	800
383. Vignetă: frunze, la mijloc tablele legii. — 10×1,5 cm	801
384. Vignetă: frunze și munți. — 9,2×1 cm	802
385. Vignetă: frunze, deasupra o cruce. — 12,5×1,2 cm.	803
386. Sf. Mc. Cozma cel fără de bani și Sf. Damian fără de bani — 15×16,5 cm.	805

387. *Sf. Eliseiu nu vrea să priimească dar dela Neeman Sirianul pentru că prin cuvîntul lui sau scîldat în Iordan și sau curățit de lepră.* — 15×11 cm. 809
388. *Toată nădejdea noastră sprpe tine o punem Maica lui Dumnezeu, păzêstene supț Acoperămîntul tău. (Maica Domnului protejează omenirea sub mantia ei).* — 15×14,5 cm. 810
389. *Ghezii, sluga lui Eliseiu, aleargă înapoia lui Neeman ca cum pror Eliseiu ceare argint și veșminte la fii prorocilor de la Neeman. Dar Ghezii au finut arginții și veșmintele pentru el.* — 15×8,5 cm. 812
390. *Eliseiu întrebă pre Ghezii sluga sa: unde au fost cînd luo talanții și veșmintele dela Neeman.* — 15×5,6 cm. 813
391. *Aghios Anatolios.* — 15×14 cm. 814
392. *Eliseiu scoate săcurea din Iordan cu lemnul.* — 15×7,5 cm. 817
393. *Cînd au venit la Ezechil Isaia și iau spus că va muri, iară Ezechil șau întors fața la pîrete și sau rugat lui Dumnezeu și iau adaos 15 ani.* — Pe foliantul lui Isaia: «Poruncêște casii tale că tu vei muri». — 15×8 cm. 818
394. *Sf. Andreiu Criteanul.* — *Scrie în carte: «Ajutor și acoperitoriu, cum mie spre mîntuire».* — 15×10,6 cm. 819
395. *Cînd au omorît Iudith pre Olofren, voivodul Sirii.* — 15×9,5 cm. 823
396. *Cînd au vorbit Prêcesta cu sf. Athanasie al Athonului.* — 15×13,8 cm. 824
397. *Au venit îngerii să stea înaintea lui Dumnezeu și au venit și Diavolul (în fața lui Dumnezeu-tatăl: «Gospod. Savaoth»)* — 15×9,7 cm. 828
398. *Sf. M. Procopie.* — 15×14,8 cm. 829
399. *Cînd au venit vestiitori la Iov de iau spus de pedeapsă.* — 15×6,5 cm. 834
400. *Sta M. Marina. (Într-o mină ține un ciocan, în cealaltă pe Diavol, de păr).* — 15×12,3 cm. 835
401. *Cînd Iov rîbdînd toate să închină Domnului și zice: Eu gol am eșit din pîntecele Maicii mèle; gol voi și intra acolo (arată spre o ușă întunecată).* — 15×7,5 cm. 839
402. *Sf. Ilie Proroc.* — *Iunie 27, 1844. Picu Pătruț.* — 16×20,5 cm. 840
403. *Vignetă: între 2 șerpi încolăciți, și funze, sf. Cruce.* — 11,5×1,8cm. 841
404. *Sf. Proroc Ilie și Sf. Proroc Eliseiu.* — 15×16,5 cm. 850
405. *Dumnezeu vorbește cu Iov.* — *Pe un foliant mare: «Pentru aceasta mam defăimat pre mine și mam topit; să mă socotesc pre mine pămînt și cenușe».* Iov. — 15×8 cm. 851
406. *Sf. Muceniță Maria Magdalina, ținînd în brațe crucea pe care e răstignit Hristos.* — 15×11,8 cm. 852
407. *Cînd au scos pre sf. proroc Ieremia dn groapa cu noroiul.* — 15×8 cm. 857
408. *Adormirea Sf. Anne.* — 15×8 cm. 858
409. *Prorocul Ieremia învie morșil. (Cu un lung citat din Ezechiel, cap. 36, st. 1).* — 15×7 cm. 860
410. *Sf. M. Panteleimon.* — 15×11,7 cm. 861
411. *Cînd dau arătăt Dumnezeu lui Ezechil ușe încuiată pre Prêcesta.* — 15×6 cm. 865
412. *Visul lui Navahodonosor.* — 15×10 cm. 866

413. *Vignetă: motiv de altiță.* — 12×0,8 cm. 867
414. *Vignetă cu frunze.* — 10×0,8 cm. 870
415. *Vignetă cu frunze și munți.* — 10,5×0,5 cm. 870
416. *Crucea lui Hristos și toate uneltele de tortură.* — 15×12 cm. 871
417. *Sf. 7 Mucenici Macavei, cu părinții lor.* — 15×13 cm. 874
418. *Daniil spune visul lui Navahodonosor — În mîna lui Daniil un folant; «Tu împărate ai văzut»* — 15×6,8 cm. 884
419. *Hs. sa suit în muntele Thavorului să să schimbe la față.* — 15×10 cm. 885
420. *Chipul cel de aur al lui Navahodonosor. În cîmpul Deira Coconii nu sau închinat.* — 15×12,5 cm. 888
421. *Împăratul Navahodonosor vede visul copaciului.* — 15×9,5 cm. 889
422. *Schimbarea lui Hs. la față.* — 15,5×20 cm. 890
423. *Vignetă: între ramuri verzi, ochiul lui Dumnezeu.* — 11×1,7 cm. 891
424. *Daniil prorocul spune împăratului Navahodonosor tîlcuirea visului copaciului.* — În mină foliantul: «Copaciul care ai văzut», — 15×6,3 cm. 892
425. *Schimbarea la față a lui Hs.* — În stînga și în dreapta lui Isus textul: «Crînd să mîntuiască lumea, împodobitorul tuturor, la dînsa însuși de sine făgăduit au venit și păstorii fiind ca un Dumnezeu: pentru noi au arătat om ca noi. Că cu asemînarea chemînd pre cei asemînea ca un Dumnezeu aude. Aliluia». — 15×11,5 cm. 896
426. *Intracete ceas sau plinit cuvîntul asupra lui Navahodonosor și de la oameni sau gonit și iarbă mînca ca un bou. Și din roua ceriului sau vopsit. Până unde perii lui ca ai leilor sau mărit și unghiile lui ale păsărilor. (În 7 ani).* 15×11 cm. 899
427. *Cînd mîna dela Dumnezeu scria pre pîrete, în casa lui Valtasar împăratul.* — Pe perete: «Mani, Teki, Fares». În mîna sf. Daniil foliantul: «Măsuratua Dumnezeu împărăția ta și». — 15×10 cm. 901
428. *Boiarii prîsc pre Daniil că să roagă lui Dumnezeu.* — 15×9,5 cm. 902
429. *Și iată că asemînarea fiului Domnului sau atins de gura mea și deschis gura mea și grăiiu.* Daniil, cap. 10, st. 16. — 15×7,5 cm. 905
430. *Schimbarea la față (Altă viziune).* — 15×10,5 cm. 908
431. *Sf. Apostol Mathia.* — 15×10,5 cm. 909
432. *Dumnezeu trimite pre Iona să propovăduiască la Ninevi.* 15×8,3 cm. 911
433. *Corabia lui Iona proroc cînd vrea să fugă la Tharsis de cătră fața lui Dumnezeu* — 15×7 cm. 912
434. *Și porunci Domnul unui chit să înghită pre Iona, și lu Iona în pîntecetele chitului 3 zile și 3 nopți.* — 15×8 cm. 913
435. *Șisă porunci dela Domnul chitului, și scoasă pre Iona la uscat.* — Pe foliantul din mîna lui Iona: «Strigatam întru necazul meu cătră Domnul Dumnezeul meu». — 15×13 cm. 914
436. *Cînd sau închinat copacii înaintea Prăcestii în muntele Eleonului.* — 15×10 cm. 915
437. *Iona să trimite adooară la Ninivi să propovăduiască.* — În mîna lui Iona un foliant: «Încă 3 zile și Ninevi să va prăpădi». — 15×5,3 cm. 916
438. *Adormirea Prăcestii.* — 19 Iulie 1844. Picu Pătruț crîznic. — 15,5×20 cm. 918
439. *Vignetă: între crengi monogramul Maicii Domnului.* — 10,5×1,5 cm 919

440. *Apostolii dela margini sau adunat.* (Dumnezeu-tatăl, Isus și apostolii, deasupra norilor. Jos Ierusalimul). — 15×12,5 cm. 921
441. *Prècesta să coboară din munte cu stîlpare de linic.* — 15×5,8 cm 923
442. *Apostolii la Adormirea Prêcestii.* — 15×6,8 cm. 924
443. *În mînile tale dau duhul meu. (Adormirea Maicii Domnului).* — 15×7,8 cm. 931
444. *Cînd sau suit Prêcesta cu trupul în ceriuri.* — 15×12 cm. 932
445. *Sînta Mahramă, păzită de patru heruvimi.* — 15×8 cm. 935
446. *Sîrșit de carte* — sînta cărămidă, între 2 heruvimi. — 15×4,5 cm. 936
447. *Sf. proroc Samuil unge pre Saul rege.* — 15×11 cm. 937
448. *Tovit sau culcat supt strașina casii și sau bălegat o păsăre în ochii lui și au orbit.* — 15×6,8 cm. 939
449. *Sf. Apostol Thadeiu.* — Iulie 26, 1844. — 15×11 cm. 940
450. *Rînduiala Panaghii.* — 15×9,5 cm. 942
451. *Tovit învață pre fiul său cèle bune. Pe Ioliantul din mîna lui: «Din cèle ce ai fă milostenie și să nu zavistuească ochiul tău»* — 15×6,5 cm. 943
452. *Tăierea capului sf. Ioan Predetici.* — 15,5×20 cm. 944
453. *Vignetă* — ramuri verzi pe fond hașurat. — 10,5×2 cm. 945
454. *Și iau dat lêtii (capul lui Ioan) și iata lau dat mînesa.* Marc. cap. 6, st. 28. — 15×9 cm. 948
455. *Iară el mergînd iau tăiat capul lui în temniță.* Marc. cap. 6, st. 28). — 15×9,8 cm. 950
456. *Și iau adus în tîpsie.* Marc. cap. 6, st. 28. — 15×11,8 cm. 958
457. *Ioan înfruntează pre Irod pentru fără de lege.* — Pe Ioliantul din mîna lui Ioan: «Nu ți să cade ție să ții muiarea fratelui tău». — 15×10 cm. 960
458. *Maica Domnului, ca împărăteasă, pe tron.* — 15×15 cm. 967
459. *Tovit au trimis pre îngerul Rafail cu fiul său Tovie în Gavail la Raghis a Midii să aducă argintul său.* — 15×7 cm. 973
460. *Sf. Înger, păzitorul vieții omului.* — 15×11,8 cm. 973
461. *Călătora lui Tovit cu îngerul: Și copilașul Tovit sau pogorit să să spēle, și sări pește din rîul Tigris și vru să înghită pe copilaș. Iar îngerul zise lui: apucăte de pește. Și ținea copilașul peștele și trase pre el la pămînt.* Tov., cap .6, st. 2, 3. — 15×10 cm. 976
462. *Călătoria lui Hs. în Emaus, cu Luca și cu Cleopa.* — 15×11,8 cm. 977
463. *Ceata sfinților mucenier.* — 15×14,5 cm. 980
464. *Sfinții Proroci și Maica Domnului.* — 14,5×14,5 cm. 985
465. *Bucuria lui Tovit cînd iau venit feciorul din călătorie cu temeae, adecă cu iata lui Raguil.* — 15×7 cm. 988
486. *A doilea Săbor.* Marele Theodosie, papa Damast, patriarh Grigorie Bogoslov, în Țarigrad, asupra Machedonii. Părinți 150, leat 362. — 15×11 cm. 989
487. *Al patrulea Săbor.* Marchian împărat, ispravnic al papii Leu Pashasin și Lușat, Anatolie Țarigrădeanul. Asupra lui Dioscor, la Halchidona. Părinți 630, leat 425. — 15×9,8 cm. 989
488. *Al treilea Săbor:* Theodosie cel Mare, papa Chelestin, Chiril al Alexandrii, ispravnic papii. La Efes, asupra Nestoriri. Părinți 230, leat 404. — 15×10,5 cm. 990
489. *A icincilea Săbor:* Marele Iustinian, papa Vighimei (?), Evtihie Țarigrădeanul. La Țarigrad, asupra lui Orighenie, care zicea că are munca sfrșenie. Părinți 165, leat 527 — 15×10 cm. 990

490. *Al șaselea Săbor*: Constantin Bărbosul, ispravnic papii Agathist, și Theodor, și Gheorghie, Gheorghie Țarigrădeanul. La Țarigrad, asupra lui Onorie și lui Serghie și Pyr. Părinți 180, leat 687. — 15×10,8 cm. 991
491. *Isus Hristos*, în cer, cu globul pământesc în mîna stîngă. — 15×9 cm. 999

Volumul II

- 491 bis. Foaia titlu e împodobită, sus, cu o *vignetă* de 6×1,3 cm, în mijlocul căreia, sub o cruce e scris O THEOS. În centrul foii un *potir cu flori*, de 5×3,2 cm, așezat pe o planșă 1001
492. *Vameșul și Iariseul*. — 15×9,5 cm. 1002
493. *Isus și cei 12 Apostoli*. Deasupra: «Doamne, au întru acest an vei să așezi împărăția lui Izrail?». — 15×4,7 cm. 1004
494. *Întoarcerea fiului pierdut*. — Dedesubt: «Tot cel ce ca curvariu în lume trăești / A veni la tatăl tău cel ceresc să îndrăznești; / Că el ca un părinte de fiu mult dorêște / Și în sinul milii sale pre toți priimêște. (Din Trecd). — 15×16 cm. 1005
495. *Învierea morților*. — Dedesubt: «Păcatele morților trecile, Cuvinte, Și cu milele tale miluiește-i sfinte» — 15×13 cm. 1007
496. *Întricoșata Judecată a lui Hs.: la a doua venire*. — Pe cele două laturi: «Cum vei ședea stăpîne să judeci pămîntul, / Vîno la mine, fămă vrednic săți auz cuvîntul». — 15×11,5 cm. 1009
497. *Aduți aminte de cèle mai de pre urmă ale tale. Omul cel nou* (condus de înger) și *Omul cel vechiu* (condus de dăvol). La mijloc îngerul cu sabia de foc. — 15×8 cm. 1014
498. *Foc înaintea lui va merge și va arde împreună pre vrăjmașii lui*. (Judecata de apoi). — 15×13,5 cm. 1017
499. *Judecata din urmă*. — Către grupul din stînga: *Veniți blagosloviților*. Către grupul din dreapta: *Duceți-vă blestemaților*. — 15×10,5 cm. 1020
500. *Biserica prea cuvioșilor*. — *Sufletele dreptilor întru nemurire. Pentru aceasta le lace, sînta pomenire*. — 15×10,8 cm. 1021
501. *Akeldama sau Cîmpul sîngelui, întru care sau spînzurat Iuda șau crăpat*. — 15×6 cm. 1024
502. *Greșala lui Adam*. — Dedesubt: «Cu amar, cu jale, toată firea ome-nească / Odată cu strămoșii să să tînguască. / Căci cînd ei prin mîncare sau gonit afară, / Tot neamul lor au căzut întru acea ocară». — 15×13,4 cm. 1025
503. *Întru sudoarea ta săți agonisești pînea ta. (După izgonirea din rai)*. — 15×9,5 cm. 1027
504. *La rîul Vavilonului, acolo am șezut. Psalm 136, stih 1*. — 15×10,5 cm. 1029
505. *Și au căzut soarta pe Mathia. Fapte, cap. 1, st. 26 (Alegerea Apostolilor)*. — 15×5,5 cm. 1030
506. *Și spărgînd zapisul aude de la toți așa: Aliluia, (Ispitirea Domnului Hristos)*. — 15×10,8 cm. 1031
507. *Iisus Hristos cu cununa de spini*. — Picu Pătruț, Eklesiarh. — 15×9,5 cm. 1032
508. *Sl. Apostol Petru vorbêște cătră norod cuvînt*. — Pe foliantul din mîna stîngă: «Nu după cum voi socotiți aceștia sînt». 15×12 cm. 1036

509. *Sf. Theodor Tiron la Evdohie arhiereul.* — Pe foliantul din mîna stîngă: «Poruncește cu tărie ca să nu cumpere nime bucate ce să vinde în tîrg». — 15×12,8 cm. 1037
510. *Inchinăciunea sîntelor icoane.* — Dedesubt: «Bucură-mă căci mă închin sîntelor icoane / carele fără de cale leau hulit în goane. (Din Treod)». — August 22, 1844. — 15×13 cm. 1038
511. *Sf. Grigorie Palama, arhiepiscopul Solonului.* — Pe cartea din mîna: «Firea lui Dumnezeu iaste înălțime neatînsă, și lucrarea lui iaste adîncime care să nu poate lezne». Dedesubt: «Raza tatălui cea din fire, Hs. lumina cea lină / Pre Grigorie din Thesalon lau înălțat la lumină» — 15×10,2 cm. 1040
512. *Apostolii Ioan și Petru vindecă un cerșetor șchiop.* — Deasupra: «Și apucîndul pre el de mîna cea dreaptă îl sculă și îndată isă întăriră lui talpele și fluerile. Fap. 3, st. 7». — Pe foliantul din mîna lui Petru: «Argint și aur nu iaste la mine, iară ce am aceasta îți dau, în numele lui Iisus». — 15×11,3 cm. 1044
513. *Maica Domnului, Maria Magdalena și Evanghelistul Ioan în fața lui Isus ce Irăstignit pe cruce.* — Dedesubt: «Tot pămîntul să să închine crucei cei cu totul sînte! Prin care am cunoscut ție ane închina, cuvinte». — 15×13,5 cm. 1045
514. *Moartea lui Anania amăgitorul.* — Pe un foliant: «Ananio, pentru ce au umplut Satana inima ta, să amăgești tu Duhul cel sînt și să ascunzi din prețul locului». Fapt. 5, st. 3. — 15×7 cm. 1049
515. *Vignetă cu valuri.* — 11×1 cm. 1050
516. *Isus Hristos izbăvitorul.* — Pe foliantul din stînga: «Veniți cătră mine toți cei ostăniți și însărcinați și eu voi odihni pre voi». Pe foliantul din dreapta: «Luoăți jugul meu spre voi... că jugul meu iaste bun și sarcina mea ușoară iaste». Dedesubt: «Dă Hristosul meu acum chip de umilință / Celor ce cîntă acest canon cu credință. (Din Treod)». — 15×13 cm. 1050
517. *Bunavestire.* — Deasupra: «Îngerul cel mai întliu stătătoriu din ceriu au fost trimis să zică Născătoarei de Dumnezeu: Bucură-te!». — Dedesubt: «Cîrtări cetatea aduce pline de mulțămite / Apărătoarei în război cei ne adormite. (Din Treod)». — 15×11 cm. 1053
518. *Vignetă: motive de alțiță.* — 11×0,8 cm. 1055
519. (Isus spune Apostolilor:) *Ducețivă la satul care iaste înaintea voastră și numa cît veți alla a asină legată, și mînzul cu ea, dezlegînduo aduceți mie.* Math. 21,2. — 15×10,3 cm. 1056
520. *Învierea lui Lazăr.* — Dedesubt: «Plîngi pre Lazăr Isuse după omnire / Și-l scoli întru putere prin dumnezeire» — 15×10,5 cm. 1057
521. *Șederea lui Hs pre asin.* (Intrarea în Ierusalim). — 15×10 cm. 1067
522. *Moartea lui Samlira, amăgitorul.* — Pe foliant: «Psitru ce sau tocmit întru voi a ispiți Duhul Domnului. Și căzu îndată lingă picioarele lui și murî Fapte, 5, 9» — 15×9,5 cm. 1068
523. *Și intrînd Is. în Ierusalim sau cutremurat cetatea.* Math. 21, 10. — Pe un foliant: «Cine iaste acesta. Math. 21, 10» — altul: «Acesta iaste Isus prorocul din Nazaretul Galileii». — 15×9,5 cm. 1069
524. *Dumineca Florilor.* — În chenar: «Șezutai pre asin cel ce ai făcut ceriul cu cuvîntul / Vrînd să scoți din dobitoci pre om ce au spurcat pămîntul. (Din Triod)»: — 16,5×22 cm. 1070
525. *Vignetă: frunze și flori.* — 10×1 cm. 1071

526. *Isus în Vithania în casa lui Lazăr la cină. Când Maria au uns picioarele cu mir de mult preț.* (Ioan cap. 12, st. 1, 2, 3). — 15×11,5 cm. 1073
527. *Și șezu Isus pre mînz.* (Marcu 11, st. 8) (Intrarea în Ierusalim). — 15×12 cm. 1075
528. *Osana, blagoslovit cel ce vine întru numele Domnului.* Marc. 11, st. 9). (Primirea lui în Ierusalim). — 15×8,5 cm. 1077
529. *Și făcînd biciu de șteang pre toți iau scos din Besêrică.* (Ioan 2, st. 14, 15). — 15×12,5 cm. 1078
530. *Iată ne suim la Ierusalim și să vor umplea toate ceale scrise prin proroci fiului omenesc.* (Luca, 51, st. 31). — 15×9 cm. 1081
531. *Apostolul Petru și cu ceilalți apostoli în fața soborului de arhieriei evrei.* — Deasupra: «Răspunse Petru: A asculta trebuie mai mult pre Dumnezeu decît pre oameni. Fapte 5, st. 29». — 15×7,5 cm. 1082
532. *Isus rugîndusă.* — Dedesubt: «Is. Innălțat în munte, Să roagă cu lacrimi crunte / Cerescului său părinte, să iae spre el aminte». — 15×11,8 cm. 1083
533. *De acum să nu mai fie rod întru tine în vèci! Și secă smochinul numai decît.* (Math. 21, st. 19). — În chenarul ilustrației: «Prin pilda smochinului Hs. adunarea jidovească blestemînd o usucă, căci nu are roadă sufletească. Să facem noi dară roade bune ca să ne blagoslovească». — 15×10,5 cm. 1085
534. *Iosif să vinde de irații săi.* — Dedesubt: «Iosif fără de dreptate multe rèle pătîmêște, / Ca să fie chip al marei taine, de Dumnezeu se păzêște. (Din Treod)». — 15×10,5 cm. 1086
535. *Iosif fuge de ne curăție.* — 15×11,8 cm. 1089
536. *Iosif în temniță tîlcuește visurile.* — 15×9 cm. 1090
537. *Iosif să pune Domn Eghiptului.* — 15×4,7 cm. 1091
538. *Cinci fete înțelepte și cinci fete nebune.* — 15×12 cm. 1092
539. *Cînd au cinat Hs. în casa lui Simon leprosul.* — 15×12,3 cm. 1093
540. *Cina cea de taină.* — În chenar: «Iată, o dulce Hs., vine Iuda ticălos»: «Cina ta cea de pre urmă, lucruri prea mărite curmă»; «Îndoită e cina căci Paștile lègii arată, Și Paștile noao, singele, trupul Domnului, odată. (Din Treod)». — 15×12 cm. 1094
541. *Și au început a spăla picioarele ucenicilor și a le șterge cu fota cu care era încins.* (Ioan, 13, st. 5). — Dedesubt: «Dumnezeu picioarele sara ucenicilor au spălat. / Al căruia picior în Edem înșelăciunea au călcat. (Din Treod)». — 15×10 cm 1096
542. *După ce au spălat picioarele ucenicilor șau luoat veșmintele și sezînd iarăși au zis: Cunoașteți ce am făcut voao.* (Ioan, 13, st. 12). — 15×9 cm 1098
543. *Draci plini de îngrozire de a lui Hs. venire, se socotesc ce să facă.* Pre Iuda spre ei îl pleacă. (Din Patimi) (Diavolul și Iuda). — 15×7,3 cm 1101
544. *Și unde eu merg știți, și calea știți.* (Ioan, 14, st. 4). (În Joia Paștilor). — 15×10,3 cm 1102
545. *Părinte, de vrei să tréacă paharul acesta dela mine. Însă nu voia mea ci a ta să fie! Și să arătă lui Înger din ceriu întăringul pre el.* (Luca, 21, st. 42, 43) (Isus rugîndu-se în grădina Getsimani). Dedesubt: «Ruga, temerea, a sîngelui din trup curgerea pre cruce, Hs. vrăjmașului moarte întru ascuns îi aduce (Din Treod)». — 15×10,3 cm 1103
546. *Și mergînd puțințel căzu pre fața lui rugîndusă și strigînd: Părintele meu, de iaste cu puțință treacă dela mine acest păhar, însă nu precum voiu eu, ci precum tu.* (Math., 26, st. 39). — Dedesubt: «Lucru ne mai auzit! Cel ce

- toate au zidit. Ca mintea să să'ngrozească, după firea omenească. (Din Patimi)». — 15×8,7 cm 1104
547. *Statul Jidovilor asupra lui Hristos.* — Dedesubt: «Caiafa sobor adună; cei adunați dimpreună, / Să ațiță cu cumplire, spre a lui Is. perire. (Din Patima lui Hs.)». — 15×8,8 cm 1105
548. *Pre care voi săruta, acela iaste, prindeșil pre el.* (Marc., 14, st. 44). Dedesubt: «Ce trebuți cuțite, lemne, o, fără de leguire, Că însuși voește să moară, de a sa bună voe, spre a lumii izbăvire. (Din Treod)». — 15×11,5 cm 1106
549. *Deci dacă ziseră lor Isus, că eu sînt, căzură înapoi la pămînt.* (Ioan, 18, st. 6). — 15×10,5 cm 1107
550. *Iară ostași, căpetenia cea preste o mie și slujitorii Iudeilor au prins pre Is și lau legat pre el.* (Ioan, 18, st. 12). — 15×10,7 cm 1108
551. *Bucurâte Invățătoriule! Și lau sărutat pre el.* (Math., 26, st. 49). — 15×12 cm 1109
552. *Și prinzîndul pre el lau adus.* — Dedesubt: «Cel ce cu un cuvînt poate, prăpădi cîte sînt toate / Din a jidovilor ură, să prinde dea sa făptură». — 15×12 cm 1110
553. *Și lau adus pre Isus la Ana întliu. Că era socru Caiatii.* (Ioan, 18, st. 13). — 15×10,5 cm 1111
554. *Au adus pre Isus la Caiafa arhiereul.* (Math. 20, st. 57) 15×10,5 cm. 1112
555. *Cînd au băgat pre Domnul în vartă.* — 15×10,3 cm 1113
556. *Sau lepădat acela (Petru) și au zis: nu sînt.* (Ioan, 18, st. 25). — 15×10,5 cm 1116
557. *Și eșînd afară Petru au plîns cu amar.* (Luca, 21, st. 63). — 15×11,5 cm 1122
558. *Isus în fața arhierellor, la judecată.* Inscripție: «Tu ești Hs., fiul celui blagoslovit. Iară Is. zice: Eu sînt, și veți vedea pre fiul omenesc șezînd dea dreapta puterii, și viînd deasupra norilor, ceriului. Iară Arhiereul, rum-pînduși veșmintele sale zise: ce ne mai trebuiaște mărturie, auzitați hulele. (Marc., 14, st. 61, 62, 63)». — 16×16,7 cm 1123
559. *Lau adus pre Isus la Pilat.* (Luca, 23, st. 1). «Ce piră aduceți omului acestuia, zice Pilat». — 15×7,5 cm 1124
560. *La trimis pre Isus la Irod.* (Luca, 23, st. 7). — 15×7 cm 1124
561. *Irod au îmbrăcat pre Is. întrun veșmînt lîminat și lau trimis iarăși la Pilat.* (Luca, 23, st. 18). Irod spune: «Ați adus pre omul acesta ca pre cel ce răzvrătește norodul» — 15×9,5 cm 1125
562. *Iară ostașii au adus pre Isus înlăuntru curții ce iaste Divan.* (Marc., 15, st. 16). — 15×7 cm. 1126
563. *Și dezbrăcîndul pre Is. lau îmbrăcat cu hlamidă roșie.* (Math., 27, st. 28). — 15×7,5 cm 1126
564. *Deci văzînd Pilat că nimic nu foloséște, luînd apă șau spălat mînile.* (Math., 27, st. 24). — Dedesubt: «Pilat văzînd că nu poate nimic cu rélele goale, / Să spală pre mîni și zice: Toate spreă voastră cerbice. (Din Treod)». — 15×9 cm 1127
565. *Deci atunci au luat Pilat pre Is. și lau bătut.* (Ioan, 19, st. 1). — 15×10,5 cm 1128
566. *Și ostași împletînd cunună de spini au pus în capul lui Isus și cu haină mohorlîdă lau îmbrăcat pre El.* (Ioan, 19, st. 2). — 15×10 cm 1129

567. *Iată omul. Dară pre împăratul vostru săl răstignesc ? (au zis Pilat).* (Ioan, 19, st. 15). — Pe foliantul ținut de Pilat: «De unde ești tu? — Mie nu grăești. — Au nu știi că putere am să te». — Mulțimea din fața lui, cu un foliant: «Răstigneștel, răstigneștel pre el». — 15×10,8 cm 1131
568. *Și ducânduși crucea sa au eșit la locul ce să chiamă al Căpăfînii, care să zice evreiaște Golgotha.* (Ioan, 19, st. 17). — 15×8,5 cm 1132
569. *Și cînd ducea pre Is. prinzînd pre un Simon Chirinean ce venea din țarină, au pus pre el crucea ca să o ducă după Isus.* (Luca, 23, st. 26). — 15×13 cm 1133
570. *Au pironit pre Hs. cu cue pre cruce.* — 15×12,5 cm 1134
571. *Au ridicat crucea cu Hs.* — Dedesubt: «O, dulcele meu meu Isuse, ocărit pre cruce puse, De neamul cel tirănesc, dămi gînd să mă pocăiesc. (Din Patimi)». — 15×12,5 cm 1135
572. *Unde lau răstignit pre El și împreună cu El alți doi de o parte și de alta, și la mijloc pre Isus.* (Ioan, 19, st. 18). — Dedesubt: «Ușile cele încuiate sau deschis tilherului / Băgînd cheia pomenéșteînă în ușile raiului. (Din Treod)». — 15×12 cm 1136
573. *Iară ostașii dacă au răstignit pre Is. au luat hainele lui și au jucat patru cărți.* (Ioan, 19, st. 23). — 15×12,2 cm 1137
574. *Muiere, iată fiul tău. După aceeaia au zis ucenicului: Iată Maica ta, și dintru acel ceas sau loat ucenicul întru ale sale.* (Ioan, 18, st. 26, 27). — 15×12 cm 1138
575. *Iar ei umplînd un bureate de oțet și în isop puîndul lau adus la gura lui.* (Ioan, 19, st. 29). — 15×12,3 cm 1139
576. *Răstignirea Domnului Is. Hs. (icoană).* — Noemv. 3, 1844. — 16×21 cm 1140
577. *Isus pe cruce, între cei doi tîlhari, în întuneric.* Dedesubt: «Cel ce numai cu cuvîntul făcu ceriul și pămîntul / Stă pre cruce răstignit, lucru ne mai auzit. (Patime)». — 15×11,3 cm 1141
578. *Unul din ostași coasta lui au împuns și îndată au eșit sînge și apă.* (Ioan, 19, st. 34). — 15×9,5 cm 1143
579. *Tînguirea Maicii Domnului.* — Maria spune: «Vai mie, fiul meu cel prea dulce și lumina mea». Isus, de pe cruce: «Nu mai plînge Maică». — 15,5×16 cm 1149
580. (Isus pe cruce; jos Sf. Ioan, Maria Magdalena și alte femei). Dedesubt: «Viu ești Dumnezeu tu și mort pre cruce, sfinte / Mortule al viului Dumnezeu cuvinte. (Din Treod)» — 15×15,2 cm 1152
581. (Iosif din Arimathea cere lui Pilat trupul Domnului). — Pe foliantul din brațele lui Iosif: «Dămi, dămi acuma Pilate, trupul cel fără păcate». — 15×10,5 cm 1155
582. *Deci au venit Iosif și cu Nicodim ș iau luat trupul lui Is. (de pe cruce).* (Ioan, 19, st. 38). — 15×16 cm 1160
583. (Maica Domnului cu Isus dat jos de pe cruce). *Lîngă cruce înaintea au stătut ceea ce teau născut fără de sămînță, și tînguidusă au strigat: Vai mie, prea dulce fiule, cum ai apus dela ochii miei? Cum întră cei morți teai socotit?* — 15×10,8 cm 1162
584. (Maica Domnului cu Isus, mort, în brațe). *Fiul meu cel prea dulce, unde au apus frumseșea ta, cel ce ești mai frumos decît toți fii omenești.* — 15×12 cm 1170

585. *Pregătirea trupului lui Isus pentru așezarea în mormânt* — 15×11,5 cm 1172
586. *Iosif cel cu bun chip, de pre lemn luând pre curat trupul tău și cu jolju înfășurându-l și cu mirisme, în mormânt nou îngropându-l au pus.* — Deasupra: «Și era grădină în locul unde sau răstignit, și în grădină un mormânt nou, întru care nime nici odată nu se pusese. Deci acolo pentru Vinerea Iudeilor, căci aproape era mormântul, au pus pre Isus. (Ioan, 14, st. 41)». — Dedesubt: «Dulcele mieu Isuse, $\frac{1}{2}$ O, fiu în mormânt nou puse, / Învi și mie țiarată, / zice Fecioara curată. (Din Patima lui Hs.)». — Noem-vrie 25, 1844. Picu Pătruț, Eklisiarh, Săliște. — 16×20,5 cm 1174
587. *În sfânta și marea Simbătă.* — 15×16,5 cm 1176
588. *Pogorîrea lui Hs. în iad, când au scos strămoșii.* — Dedesubt: «Hs. pogorîndușă la iad lau biruit $\frac{1}{2}$ Și luînd dobînzi ca un puternic au eșit. (Din Penticostariu)». — 15×13 cm 1179
589. *Isus în mormânt.* — 15×11 cm 1182
590. (Arhieriei la Pilat). Pilat spune: «Aveți custodie». — Arhieriei (2 foliante): «Doamne adusuneam aminte că acest înșelător au zis încă fiind viu: după 3 zile mă voiu scula» și: «Deci poruncște să să întărească mormîntul pînă a treia zi». — 15×9,5 cm 1185
591. *Hs. îngropat în mormânt.* — Dedesubt: «În zadar străjerilor stră-juiți mormîntu., $\frac{1}{2}$ Că nu poate ținea pre viață pămîntul». — 15×10,5 cm 1188
592. *Sfîrșit de carte: o cruce stilizată.* — 8,3×7,5 cm 1191
- 593—605. *Treisprezece vignete variate, 5—6×0,5 cm* 1192—1198

Volumul III

606. *Foia de titlu, cu dublu chenar: cel exterior, dreptunghiular, cu 8 rînduri de frunze și flori; cel exterior, în formă de portal, cu motive de altîte din Săliște. În chenarul interior, sus, o vignedă cu frunze și o cruce, sub care e scris THEOS, în jumătatea de jos, un potir pe o planșă* 1199
607. *Invierea lui Hs.* — Dekem., 2, 1844, P.P. — 17×21 cm. 1200
608. *Vignedă cu frunze, pe fond hașurat.* — 11,5×2,8 cm 1201
609. *Vignedă: casete cu literele cuprinzînd literele din: Picu Pătruț criznic Sște.* — 12×1 cm 1201
610. *Îngerul: Veniți să vedeți locul unde au zăcut Domnul. (Math., 28, st. 6).* — 15×10,5 cm 1204
611. *Zise Magdalina: Au luat pre Domnul din mormînt și nu știm unde lau pus pre El. (Ioan, 3, st. 2).* — 15×10,5 cm 1207
612. *Îngerii: Muiare, ce plîngi? Magdalina zise ea lor că au luat pre Domnul din mormînt și nu știu unde lau pus pre El. (Ioan, 20, st. 13).* — 15×10 cm 1209
613. *Au venit și Simon Petru, urmîndul lui (Ioan) și au intrat în mormînt și au văzut joljurile singure zăcînd. (Ioan, 20, st. 6).* — 15×12 cm 1211
614. *Nu te atinge de mine că încă nu mam suit la tatăl meu. (Ioan 21, st. 17). Pe foliantul ținut de Isus. «Muiare ce plîngi? Pre cine cauți?». Ravunia zice: «Doamne, dacă ai luat trup. dînsul spunemi mie unde ai pus pre el?». — 15×9 cm* 1212
615. *Au venit Isus și au stătut în mijloc și au zis lor: Pace voao. Și aceasta zicînd au arătat lor mîinile și coasta și sau bucurat ucenicii văzînd pre Domnul. (Ioan, 20, st., 19, 20).* — 15×10,5 cm 1213

616. *Bucurașivă! Mărgeși și vestiți fraților mei ca să meargă în Galilea și acolo mă vor vedea — zice Isus femeilor.* (Math. 28, st., 10). — 15 × 10 cm 1214
617. *Iar cel unsprezece ucenici au mers în Galilea, în muntele unde le-au poruncit lor Is. și văzîndul pre El sau închinat lui.* (Math. 28, st. 16, 17). — 15×12 cm 1216
618. *Izvorul cel de viață dătătoriu (al Prăcestii).* — 16×15 cm 1218
619. *Sfîrșit de carte în 8 laturi.* — 8×4,7 cm 1222
620. *Aveți ceva de mîncare aici? Iară ei au dat lui o parte de pêsțe fript și dintrun țagure de miere. Și luînd înaintea lor au mîncat.* (Luca, 24, st. 41, 42, 43). — 15×10,5 cm 1223
- 621—627. *Șapte vignete simple de 4—5×0,2 — 0,5 cm* 1224—1227
628. *Sfîrșit de carte* — 2,5×2,5 cm 1227
629. *Dumineca Thomi.* — Dekem., 12, 1844. Picu Pătruț Eklesiarh Săliște. — 16×21,5 cm 1228
630. *Vignetă: frunze, la mijloc crucea.* — 9×2,5 cm 1229
631. (Isus cătră Petru, despre Ioan). În scenă: Petru cătră Isus: «Doamne de voi vrea să rămîie acesta până voi veni ceți iaste ție?» (Ioan, 21, st. 21, 22). Și arătînd spre Ioan: «Dar acesta ce e?». — 15×5,5 cm 1230
632. *Deci au zis lor Isus: Fiilor nu mai aveți ceva de mîncare? Răspunsau lui nu. Iară el a zis lor: aruncați mreaja dea dreapta parte a corabiei și veți afla.* (Ioan, 21, st. 57). — 15×11 cm 1233
633. *Dumineca Mironosițelor.* — 15,5×20,5 cm 1234
634. *Vignetă: ramuri verzi cu o floare roșie.* — 11×1 cm 1235
635. *Plîngerea Maicii Domnului, lingă Isus crucificat.* — 15×13 cm 1241
636. *Dumineca slăbănogului.* — Dedesubt: «Cuvîntul lui Hs. ce au oprit slăbănogire, / Acela însuș tuturor le dă tîmăduire. (Din Penticostariu)». — 15×12 cm 1244
637. *Zisau lor Hs. — Adunați din peștii care ați prins acuma.* (Ioan, 21, st. 12). — Zice Is.: Veniți de prinziți. — În chenar: «Veni drept aceeaia Isus și luoa pînea și deade lor, și pêsțele așîderea». (Ioan, 21, st. 13) — 15×8,3 cm 1247
638. *Înjumătățirea praznicului.* — Dekem., 19, 1844. Picu Pătruț, Eklesiarh. — 16,5×22 cm 1248
639. *Vignetă: ramuri cu o floare la mijloc și crucea.* — 7,5×2,5 cm 1249
640. *Dumineca Samarintencii.* — Dedesubt: «Venind muiare să scoți apă ne muritoare, / Ai scos apă vie de suflet spălătoare. (Din Penticostariu)». — 15×12,8 cm 1251
641. *Tină lăcînd Is. au uns ochii orbului.* (Dumineca orbului). — Dedesubt: «Dătătoriu lumînii cel ce din lumînă strălucești / Orbului celui din naștere astăzi ochii, Cuvinte, îi dăruiești. (Din Penticost.)». — 15×13,5 cm 1255
642. *Vignetă cu motive geometrice.* — 9,3×1,2 cm 1257
643. *Și scoase pre ei afară până în Vithania, și ridicînd mîinile sale blagoslovi pre ei.* (Luca, 24, st. 8). În scenă, Isus spune Apostolilor: «Voi ședeți în cetatea Ierusalimului». — 15×11,5 cm 1258
644. *Și fu cînd blagoslovia pre ei să despărți dela ei.* (Luca, 24, st. 21). — 15×7,5 cm 1261
645. *Înndățarea lui Is. Hs.* — Dekem., 28, 1844. Picu Păcătos. — 16,5×21 cm 1262

646. *Vignetă*: munți cu crucea deasupra. — 11×1,3 cm 1263
647. *Și sau înălțat la ceriu*. — Doi îngeri strigă: «Bărbați Galileeni». — Dedesubt: «Șezutai părintelui dea dreapta, Cuvinte, / Arătînd dovedirea credinței cei sfinte. (Din Penticostariu)». — 15×12,3 cm 1266
648. *Atuncea sau întors apostolii în Ierusalim de la muntele ce să chiamă Eleonul*. (Fapte, 1, st. 12). — 15×11,8 cm 1269
649. *Vignetă cu cercuri*. — 8,2×0,5 cm. 1274
650. *Întîiul Sobor*: Marele Constantin, papa Silvestru, patriarh Mitrofan Țarigrădeanul. La Nichia. Asupra Ariei. Părinți 1318. Leat 308 (!). — Pe foliantul întins peste pieptul împăratului, al papei și al patriarhului țarigrădean e scris începutul Crezului, în slavonește. — 15×13 cm. 1274
651. *Cînd sau arătat Hs. patriarhului Petru de la Alexandria*. — Pe foliantul ținut de patriarh: «Doamne, cine țiau rupt veșmîntul?» Isus răspunde: «Aria, necredinciosul». — Dedesubt: «Strein de ființa tatălui, Aria cu rea hulire / Numind pre fiu ca lipsit de a lui Dumnezeu mărire». (Din Penticostariu)». 15×15 cm. 1275
652. *Pogorîrea Sfîntului Duh*. — 1844, Dekembrie 30. Picu Pț. 16×22 cm. 1276
653. *Vignetă*: ramuri cu frunze, la mijloc Duhul Sfînt în chip de porumbel. 8×1,5 cm. 1277
654. (Isus trimite pe Anania la Saul). Deasupra: Și era oarecare ucenic în Damasc pre nume Anania și zise cătră el Domnul: În Videnie, Ananio. Și el zise: Iată eu Doamne. (Fapte, 9, st. 10). — Isus, în colțul drept sus, cu un foliant: «Ascult. dute... ulița ce să chiamă». — Anania: «Doamne, auzitam de mulți pentru bărbatul acesta cite rele au făcut sfinților tăi în Ierusalim, și aicea are voe de la arhiereu să lege pre toți ceia ce chiamă numele tău». — 15×13 cm. 1279
655. *Svtaia Troiță*. — Ghenuarie 2, 1845. — 16×21 cm. 1282
656. *Frontispiciu*: un heruvim cu două steaguri: «Sfînt, sfînt, sfînt» și «Iaste Domnul Savaoth». — 12×3,2 cm. 1283
657. *Frontispiciu*: Duhul Sfînt, cu inscripția: «Vino și ne luminează Duhule cu a ta rază». — Piku Petruz. — 15×6,5 cm. 1284
658. *Și să duse Anania și intră în casă la Savlu și puind preste el mînile zise*. (Fapte, 9, st. 17). — Pe foliant: «Saule frate, Domnul ma trimis pre mine, Isus cel ce ți sau arătat ție în calea căria veniai ca să vezi și să». 15×12,8 cm. 1285
659. *Dumineca tuturor sfinților*. — Dedesubt: «Pre toți priatinii Domnului săi înalți cu mărire / Și în ceriu a fi cu ei am mare dorire. (Din Penticostariu)». — 15×13 cm. 1290
660. (Pavel înainte judecătorilor). Și căutînd Pavel la adunare zise: Bărbați frați, eu cu toată știința bună am petrecut. (Fapte, 23, st. 1)». Pe foliant, blestemul lui Pavel: «Bateteva Dumnezeu, părete spoit». — 15×11,5 cm. 1295
661. *Vignetă*: munți. — 12×0,6 cm. 1300
662. *Sl. Proroc Zahariia* (altfel văzut decît la pag. 47). — Pe foliantul din mîna sîngă: «Sfeșnic team văzut, Fecioară». — Picu Pătruț, Ekl. Fevr. 14, 1845. — 16×14,5 cm. 1301

663. *Vignetă cu model altită.* — 9×1 cm. 1302
664. *Avraam, cu Lazăr în poale.* — Dedesubt: «Și ridicînd ochii săi în iad, fiind în munci, văzu pre Avraam și pre Lazăr». — 15×15,5 cm. 1303
665. *Vignetă cu model altită.* — 10,6×1 cm. 1304
666. *Dulcele raiu* — 15×16 cm. 1305
667. *Fărnice, scoate întii birna din ochiul tău și atunci vei vedea să scoți ștercul din ochiul fratelui tău.* (Math. cap. 7). (Altă viziune decît la pag. 1002). — Înlăuntrul ilustrației: «Cel ce văz ștercul din ochiul fratelui meu sînt eu, Picu Pătruț, carele nu văz birna din ochiul meu». — 1845, Fev., 20. — 15×11,2 cm. 1307
668. *Vignetă: munți cu verdeață.* — 12×1 cm. 1308
669. *Sf. Proroc Daniil.* — Pe foliantul de sub brațul drept: «Munte din care sau tăiat piatra». — 1845, Fev., 20. — 15×20,5 cm. 1309
670. *Sf. Proroc Ghedeon.* — Pe foliant: «Lîna hierată team văzut, Fecioară». — 15,5×21 cm. 1310
671. *Sf. Proroc Iacov.* — Pe foliant: «Scară team văzut, Fecioară». — 15×21 cm. 1311
672. *Sf. Apostol Iezechiil.* — Pe foliant: «Ușe încuiată team văzut Fecioară» — 15×20,5 cm. 1312
673. *Sf. Proroc Avvacum.* — Pe foliant: «Munte umbros team văzut, Fecioară». 15×20,5 cm. 1313
674. *Sf. Proroc Gad.* — Pe foliant: «Am zis cătră David: «cunoaște și alegeți ce să ți să facă au să vie». — 15×20,5 cm. 1314
675. *Sf. Proroc Nathan.* — Pe foliant: «Doi oameni era întro cetate: unul bogat și unul sărac, și cel bogat: — 15×20,5 cm. 1315
676. *Sf. Proroc Agheu.* — Pe foliant: «Al meu iaste argintul și al meu iaste aurul — zice Domnul». — 15×20,5 cm. 1316
677. *Sf. Proroc Ioil.* — Pe foliant: «Soarele să va schimba întru întuneric și luna în sînge». — 15×20,5 cm. 1317
678. *Sf. Proroc Naum.* — Pe foliant: «Bun iaste Domnul celor cel așteaptă pre el în zioa necazurilor». — 15×20,5 cm. 1318
679. *Sf. Proroc Amos.* — Pe foliant: «Voi, celor ce urzesc Sionul și celor ce nădăjduesc în muntele Samariei». — 15×20,5 cm. 1319
680. *Sf. Proroc Mihel.* — Pe foliant: «Și va fi în zilele cèle de apoi arătat muntele Domnului gata pre virfurile munților». — 15×20,5 cm. 1320
681. *Sf. Proroc Iosie.* — Pe foliant: «Auziți aceasta, preoți, și luați aminte casa lui Izrail și casa împăratului». — 15×20,5 cm. 1321
682. *Sf. Proroc Sofonie.* — Pe foliant: «Căutați pre Domnul toți smeriții pămîntului faceți judecata și căutați dreptatea». — 15×20,5 cm. 1322
683. *Sf. Proroc Avdie.* — Pe foliant: «Aproape este zioa Domnului preste toate neamurile». — 15×20,5 cm. 1323
684. *Sf. Proroc Iona.* — Pe foliant: «Cei ce păzesc deșertăciunile și minciunile sau părăsit mila sa». — 15×20,5 cm. 1324

685. *Sf. Proroc Malahia*. — Pe foliant: «Și va răsări voao celor ce vă tèmeți de numele lui soarele dreptății». — 15×20,5 cm. 1325
686. *Sf. Proroc Varuh*. — Pe foliant: «Acesta Doamne zeul nostru pre pământ sau arătat și cu oamenii împreună au petrecut». — 15×20,5 cm. 1326
- 687—694. *Șapte vignete* cu motive geometrice, — 15×1—2 cm. 1328—1336
695. *Vignetă*: crengi verzi, la mijloc crucea. — 10,5×1,6 cm. 1340
696. *Vignetă*: ramuri, la mijloc tablele legii. — 9×2 cm. 1345
697. *Vignetă*: ramuri, la mijloc tablele legii. — 13×2,5 cm. 1346
698. *Ce trebuie să să iacă eu pruncul și de ce să se ferească. Manoe zice*: «Ce iasă din viță de vie să nu mînce». — Pe foliantul din mîna dreaptă Ingerului: «Pentru ce întrebi de numele meu și asta este minu.». — 1851, Fev., 13. — 15,5×10,6 cm. 1347
699. *Vignetă* — ramuri cu crucea deasupra. — 11,5×1,3 cm. 1348
700. *Vignetă* — ramuri și frunze. — 9,5×1,2 cm. 1349
701. *Vignetă* cu puncte și munți. — 11,5×0,8 cm. 1349
702. *Vignetă* cu motive de altită. — 12×1 cm. 1350
703. *Moartea*. Cu moarte vei muri. — 15×20,5 cm. 1351
704. *Vignetă cu motive geometrice*. — 10×0,8 cm. 1352
705. *Iadul*. — Dedesubt: «Peritau pentru fără de legea lor. Psalm. 72, st. 19». — 15,5×20,8 cm. 1353
706. *Vignetă* — frunze cu tablele legii. — 13×2 cm. 1354
707. *Ingerul Domnului păzește pe Maria și pe Iosif*. — 15,5×10,3 cm. 1355
708. *Cignetă* — frunze cu tablele legii. — 8,2×1,2 cm. 1356
709. *Vignetă* — frunze cu crucea la mijloc. — 9,5×1,5 cm. 1357
710. *Vignetă cu munți*. — 10,5×1 cm. 1358
711. *Sf. Muceniță și Fecioară Filothia* (de la Curtea de Argeș), — 1851, Fev. 16. — 15,5×16,5 cm. 1361
712. *Cain cu mare minie ascultă cîntarea fratelui său Avel*. — Fev., 19, 1851. — 15,5×12,8 cm. 1369
713. *Iosif în groapă, în cîmpul Dothamului*. — Fev., 21, 1851. — 15,5×11,6 cm. 1377
714. *Lazăr Dreptul*. — *Isus Hristos*. — *David prorocul*. — *Ionafan, fiul lui Saul*. — 15,5×8,5 cm. 1385
715. *Vignetă* — ramuri, la mijloc crucea. — 10×1 cm. 1389
716. *Iosif și frații săi*. Inscripție: «Acesta iaste fratele vostru cel mai tînăr? Pre care ați zis că veți aduce la mine? Și ei au zis lui: Acesta iaste. Iară el au zislui: Dumnezeu să te miluiască, flule, și sau turburat Iosif.». — Fev., 22, 1851. — 15×10,7 cm. 1390
717. *Vignetă* — dealuri. — 11,7×0,8 cm. 1398
718. *Vignetă* — munți, deasupra crucea 1400
719. *Sfîrșit de carte*. — 2,2×1,8 cm. 1400

PESCĂRIA DIN DELTA DUNĂRII A SCHITULUI POIANA MĂRULUI

Printre așezămintele monahale din fostul județ Rîmnicu Sărat (Slam Rîmnic) se numără și cel numit Poiana Mărului, situat lângă satul Jitia, în munți, mănăstire de monahi, devenit apoi schit, avînd hramul «Nașterea Maicii Domnului»¹. Potrivit mai multor știri sigure, acest așezămint a fost înființat de starețul Vasile², la 1733, cu cheltuiala domnului Constantin Mavrocordat³. Nu a fost lăcaș închinat, așa cum se arată în mod expres într-un hrisov dat de Mihail Suțu⁴ și cum se repetă în actul de întărire a vechilor privilegii, emis de domnul Grigore D. Ghica la 1 ianuarie 1823, fiind «nesupărat și nesupus undeva, slobod și stavropikhion»⁵.

De-a lungul mai multor decenii, schitul a fost miluit cu numeroase danii de către domnii Țării Românești și unii mari boieri⁶, constituindu-și astfel o însemnată avere care consta în moșii, vii, sălașe de țigani, mori, circiumi, prăvălii, case și diferite acareturi⁷, la fel cum posedau atunci marile mănăstiri din țările române. Un lucru deosebit rezidă însă în faptul că, între aceste bunuri, așa cum au semnalat doi cercetători ai trecutului acestui așezămint, figura și o pescărie în Delta Dunării, în părțile Sulinei⁸. Într-un document de mai târziu, din 1873, se arată că schitul primise în dar, cu 87 de ani mai înainte, așadar în 1786, din partea unui oarecare Gordie (călugăr după nume), două girle la punctul numit Ivanciuc, «în teritoriul Turchiei, județu[l] Sulina», împreună cu mai multe instalații de pescuit⁹.

Pescarii au deținut în Dobrogea și alte așezămintele monahale, dar acestea se aflau ele însele pe teritoriul Imperiului otoman, ceea ce nu constituie, desigur, un fapt ieșit din comun. Așa a fost Mănăstirea Cocoșu, bine cunoscutul lăcaș românesc de lângă localitatea Niculițel, întemeiat în 1833, care avea între activitățile sale lucrative și pescuitul în bălțile Dunării sau chiar în Deltă¹⁰. După cum rezultă dintr-un document din anul 1854, mănăstirea avea chiar pescari angajați din Moldova¹¹. În raportul colonelului Ștefan Fălcoianu, întocmit în toamna anului 1878, după cercetări temeinice la fața locului, se arată că acest așezămint posedă, printre alte bunuri, și «eleștae de pescuit»¹².

De asemenea, la 1841, călugărul rus Partenie menționează în Delta Dunării o pescărie pe brațul Sfîntul Gheorghe, aparținînd unei mănăstiri de la Muntele

1. Horia Constantinescu, Gabriel Cocora, *Poiana Mărului*, în «Glasul bisericii», XXIII (1964), nr. 5—6, p. 466. Așezămintul a fost desemnat însă pînă la urmă, în paralel, cu ambii termeni, și «schit» și «mănăstire».

2. Despre acest întemeietor al așezămintului vezi și Antim Nica, *Starețul Vasile de la Poiana Mărului. Pe marginea unei corespondențe cu ucenicul său Alexie*, în «In drumător bisericesc misionar și patriotic», II, Galați, 1986, p. 41—47.

3. Horia Constantinescu, Gabriel Cocora, *op. cit.*, p. 470—472.

4. *Ibidem*, p. 477.

5. Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 1002/1862, f. 6—7.

6. Horia Constantinescu, Gabriel Cocora, *op. cit.*, p. 472, 475—476, 480.

7. *Ibidem*, p. 480—483.

8. *Ibidem*, p. 483.

9. Arh. St. Buzău, fond Mănăstirea Poiana Mărului, dosar 5/1873, f. 141. (Vezi anexa 2).

10. Tudor Mateescu, *Un așezămint monahal transilvănean în Dobrogea (Contribuții la istoria Mănăstirii Cocoșu pînă la 1877)*, în «Mitropolia Ardealului», XXI (1976), nr. 1—3, p. 119.

11. Arh. St. Iași, fond Comitetul Sănătății, tr. 1567, op. 1707, dosar 24/1854, f. 55.

12. Biblioteca Academiei R. S. România, Manuscrise. Arhiva D. A. Sturdza, XVI/varia, doc. 150, f. 12.

Athos¹³. Tot pe brațul Sfintu Gheorghe este amintită, la 1856, o «colonie ciudată de pescari», înființată de un grup de călugări alungați de la Muntele Athos¹⁴. Este vorba de două pescării diferite, așa cum reiese din harta inginerului Mornand, tipărită la București în 1857, unde este însemnată, pe brațul Sfintul Gheorghe, «Fabrica monachilor de la Muntele Atonu», iar mai jos de ea, lângă același braț, «Fabrica monastirei grecești străine»¹⁵, «fabrica» fiind de fapt cherhana sau pescărie¹⁶.

Un caz aparte îl constituie stăpînirea Mănăstirii Sf. Ioan din București asupra satului dobrogean Scrofeni, situat pe malul Dunării, în apropiere de Topalu, instituită în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. În 1764, cu prilejul acțiunii de îndreptare a hotarelor dintre Țara Românească și Imperiul otoman, poruncită de sultanul Mustafa III, la cererea domnului Ștefan Racoviță, constatîndu-se în acest caz o inadvertență juridică, satul Scrofeni este distrus, după ce locuitorii săi fuseseră strămutați la stînga Dunării¹⁷. Luarea în stăpînire a acestui sat de către un așezămînt din Țara Românească se făcuse fără acordul autorităților otomane, fapt inadmisibil în condițiile în care Dobrogea era atunci un teritoriu al Înaltei Porți.

Situația pescăriei deținute de Mănăstirea Poiana Mărului, așezămînt aflat de asemenea în afara hotarelor Imperiului otoman, era însă cu totul alta, deoarece, așa cum rezultă din mai multe documente ulterioare, instituirea stăpînirii asupra ei avuseseră loc cu aprobarea autorităților otomane. Așa se explică de altfel și durata destul de mare a acestei stăpîniri, ca și faptul că înstrăinarea s-a făcut numai din dorința și prin hotărîrea mănăstirii deținătoare, fără a fi vorba de vreo confiscare sau constrîngere din partea oficialităților locale. Pe de altă parte, este vorba de o stăpînire neîntreruptă, așa cum reiese limpede din cîteva documente, ceea ce înseamnă că pescăria s-a aflat în posesia Mănăstirii Poiana Mărului și în perioada în care Delta Dunării a fost anexată de Rusia, mai întîi pînă la brațul Sulina, în 1817, apoi în întregime, prin pacea de la Adrianopol din 1829, acest teritoriu revenind Imperiului otoman la 1856, prin pacea de la Paris¹⁸.

Este sigur că, cel puțin în prima perioadă, pescăria a adus însemnate venituri mănăstirii. La 31 august 1833, așadar în timpul stăpînirii rusești asupra Deltei, carantina Brăila consemna aducerea de peste Dunăre a cantității apreciabile de 2285 ocale pește sărat de către «Mănăstirea Poiana Părului»¹⁹ (recte Mărului), pește care provenea, fără îndoială, de la pescăria din Deltă a schitului. Intrarea în țară, tot pe la carantina Brăila, a unor călugări ai acestuia așezămînt, veniți de asemenea din Dobrogea, este, la fel, un indiciu al activității pescăriei. Astfel, în iunie 1845, este menționat «Moisi călugărul de la Poiana Mărului», venit de la Tulcea²⁰, iar în octombrie 1849, «părintele Ivan monahul de la Poiana Mărului»²¹.

13. Din călătoriile ieromonahului rus Partenie prin Moldova în jumătatea întâia a veacului XIX, trad. V. Puflu, Vălenii de Munte, 1910, p. 48.

14. E. von Sydow, *Ein Blick auf das Russisch-Türkische Grenzgebiet an der unteren Donau*, în «Mittheilungen aus Justus Perthes geographischer Anstalt über Wichtige neue Forschungen auf dem Gesamtgebiete der Geographie von Dr. A. Petermann (Petermann's Mittheilungen)», Gotha, 1856, p. 156.

15. Biblioteca Academiei R. S. România, Hărți, D. XVII. 60.

16. Const. C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, [Constanța], [1966], p. 29.

17. Tudor Mateescu, *Un sat dobrogean în stăpînirea Mănăstirii Sf. Ioan d.n. București* (sec. XVIII), în «Biserica Ortodoxă Română», XCIII (1975), nr. 3—4, p. 374.

18. Idem, *Chilia Veche și biserica românească din această localitate în timpul stăpînirii otomane*, în «Biserica Ortodoxă Română», XCIX (1981), nr. 3—4, p.345—346.

19. Arh. St. Buc., fond Vistieria Țării Românești, dosar 50/1832, f. 616—617.

20. *Ibidem*, fond Comitetul Carantinilor, dosar 1110/1845, f. 137—138.

21. *Ibidem*, dosar 1231/1849, f. 379—380.

Peste cîțiva ani, intervine însă o schimbare neașteptată care afectează puternic drepturile schitului asupra acestei pescării și veniturile pe care le obținea de acolo. În toamna anului 1856, starețul acestui așezămînt, arhimandritul Venedict, se adresa caimacamului Țării Românești, Alexandru Ghica, arătînd că schitul avea în proprietatea sa o pescărie în bălțile Sulinei, pe care o stăpînea «de sute de ani», ultima afirmație fiind, desigur, o eroare determinată de necunoașterea realității sau o exagerare voită. Se relatează faptul că, în anul 1853, fuseseră trimiși trei călugări, Isachia, Ioachim și Teofil, pentru gospodărirea pescăriei, dar de atunci nu se mai primise nici un venit de acolo. Se aflase că acei călugări vînduseră «toate sculele pescăriei», împreună cu vasele de pescuit, iar bălțile le arendaseră altor persoane, deși nu avuseseră nici o împuternicire pentru aceasta. Caimacamul era rugat să intervină pe lângă autoritățile de la Tulcea, pentru readucerea în stăpînirea schitului a bunurilor vîndute și a bălților²². Paralel cu cele relatate, este relevant faptul, confirmat și de alte documente, că pescăria s-a aflat în permanență sub îngrijirea unor călugări trimiși în acest scop de la schit.

Intervenția autorităților românești a fost foarte promptă, caimacamul adresîndu-se imediat, prin Secretariatul Statului, guvernatorului cetății Rusciuc, Sait Pașa²³. Este vorba de Said Mîrza Pașa, care avea sub administrația sa și Dobrogea, provincie pe care o cunoștea bine și în care poseda un domeniu întins cu mai multe ferme (cificurii)²⁴. Din dosarul pricinii nu rezultă clar rezultatul intervenției, dar acesta nu a putut fi decît pozitiv, avînd în vedere că pescăria a rămas în continuare, timp de aproape două decenii, în stăpînirea schitului Poiana Mărului.

Veniturile obținute de acest așezămînt de la pescărie nu mai sînt însă acum nici pe departe cele de altădată. În 1864, așa cum apare în condica de cheltuieli din prima jumătate a acestui an, schitul a fost nevoit să cumpere diverse cantități de pește și produse din pește pentru hrana călugărilor și a lucrătorilor folosiți la munci agricole²⁵. Situația materială, în general, a așezămîntului devenise dintre cele mai proaste. La 15 decembrie 1864, într-o jalbă adresată Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, se arăta că «mai toți din părinți sînt goi și desculți, espuși la toate greutățile timpului aspru al ernei de față, nutrimentul peste zece zile va lipsi cu desăvîrșire, toți servitorii a(u) abandonat schitul, lipșiți de îmbrăcăminte și alte necesități, în fine mizeria pentru toate ce coprind astăzi schitul»²⁶. În jalba din 26 septembrie 1866 către Președinția Consiliului de Miniștri, superiorul așezămîntului aducea la cunoștință următoarele: «Pe jumătate din anul 1864 am susținut schitul Poeana Mărului cu bani împrumutați de la diferite persoane, care se urcă la suma de lei 15.063»²⁷.

Cu toate acestea, pescăria era gospodărită ca și pînă atunci. La 29 august, cînd a fost ales ca superior al schitului ieromonahul Calinic²⁸, printre călugării care n-au putut participa la alegere figurau și Alexe monah, Ghedeon monah și Teofil monah, care se aflau «în Turcia, la pescărie»²⁹. Cel de al treilea, Teofil,

22. *Ibidem*, fond Secretariatul Statului, dosar CXIX/36, f. 2. (Vezi anexa 1).

23. *Ibidem*, f. 3—5.

24. I. Ionescu [de la Brad], *Excursion agricole dans la plaine de la Dobrodja*, Constantinople, 1850, p. 101—106; Victor Slăvescu, *Corespondența între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica, 1846—1874*, publicată de..., București, 1943, p. 79—81. 88—96. 118—119, 121.

25. Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 1614/1864, f. 4—9, 12—16. 26. *Ibidem*, dosar 1030/1864, f. 11.

27. *Ibidem*, f. 61.

28. *Ibidem*, dosar 1002/1862, f. 429.

29. *Ibidem*, f. 448.

acuzat, așa cum am văzut, împreună cu alți doi călugări, de neregulile săvârșite la 1853, se dovedise așadar nevinovat, ceea ce explică menținerea sa în administrarea, la fața locului, a pescăriei.

Dificultățile legate de gospodărirea acestei pescării și diminuarea veniturilor pe care le producea au făcut ca, în cele din urmă, soborul schitului să ia hotărârea înstrăinării ei, pe calea unei vânzări convenabile. La 20 octombrie 1873, Episcopia Buzăului, eparhia în care se afla acest așezământ, se adresa «Mănăstirii Poiana Mărului», cerând confirmarea unei știri apărute într-un ziar din Galați, potrivit căreia starețul Calinic Popescu «ar fi vîndut de veci vadul de pește din Turcia, proprietatea acei monastiri», contra sumei de 200 de galbeni și a cantității de 500 ocale de pește, «prin delegați autorizați, avînd asupra-le sigiliul m(ănăst)rei»³⁰.

Situația care a determinat acest act este expusă pe larg în jurnalul încheiat de soborul schitului în ziua de 7 octombrie 1873. Se arată, mai întîi, «depărtarea locului și greutățile ce întîmpinăm cu dările fiscale de două ori, în două țări, după cum se obișnuște și după cum cunosc părinții carei a(u) fost acolo», apoi faptul că «de vro 20 ani încă, pe toți acești ani nu s-au adus schitului vreun profit cel puțin măcar ca două sute galbeni, ba din contra, la cîteva persoane s-au întimplat și pericol, și dacă nu se va plăti dările fiscale la timp și cu folos către acei ce administrează acel tărîm, apoi tot ne scoate și confiscă și uneltile ce avem acolo». Intervenea și inconvenientul, deloc neglijabil pentru un călugăr, că monahii de la pescărie «n-au cînd și unde a-și face datoriile religioase către D(umne)zeu, despre care sîntem datori și responsabili noi toți... pentru mîntuirea sufletilor...»³¹. În această privință, situația era de-a dreptul tragică, deoarece în timpul stăpînirii rusești populația Deltei a fost evacuată forțat, teritoriul rămînînd timp de peste două decenii pustiu³², bîntuit doar de cete de tîlhari-pirați³³. Chiar după revenirea sub stăpînirea Imperiului otoman, populația acestei zone a rămas destul de rară, ea ridicîndu-se, în momentul reintegrării Dobrogei la România, potrivit raportului amintit al colonelului Fălcoianu, la aproximativ 3700 de locuitori³⁴.

Se menționa apoi că, pe timpul șederii la pescărie, desigur datorită dificultăților vieții în Deltă, cheltuielile monahilor depășeau veniturile obținute. Din cauza aceasta, «de cîte ori au fost acolo starițul sau alt însărcinat a trebuit să plătească fel de fel de datorii pentru călugării de acolo». S-a hotărît de aceea, în ședința din 7 octombrie 1873 a soborului celor «peetrecători în Monăstirea Poiana Mărului» vânzarea către Filip Naum, «proprietar din Tulcea», a dreptului «de pescuit în teritoriul Turchiei», împreună cu toate uneltele și casele ridicate acolo de starețul Calinic între anii 1866 și 1873. Ultima știre ni se pare deosebit de interesantă, dovedind preocuparea schitului de a face rentabilă pescăria prin unele investiții consistente. Cumpărătorul se obliga să achite «orice datorii ar fi acolo pe seama casei» și să remită așezămîntului 100 de galbeni austrieci (nu 200 cum era informația de-

30. Arh. St. Buzău, fond Mănăstirea Poiana Mărului, dosar 5/1873, f. 101.

31. *Ibidem*, f. 140.

32. Tudor Mateescu, *Chilia Veche și biserica românească din această localitate...*, p. 345—346.

33. Chiar la 1786, anul în care schitul Poiana Mărului intră în stăpînire, pescăriei din Deltă, călătorul german Jenne nota despre cetele de bandiți care făceau nesigure apele Dunării, prădînd corăbiile și omorînd negustorii. Vezi Constantin Keradja, *Un călător pe Dunăre în anul 1786*, în «Revista istorică», X (1924), nr. 1—2, p. 45.

34. Biblioteca Academiei R. S. România, Manuscrise, Arhiva D. A. Sturdza, XVI/varia, doc. 150, f. 3.

ținută de Episcopia Buzăului) și 500 de ocale pește sărat, «predate acum, la facirea și mfinuirea actului odată pentru totdeauna». Banii urmau să fie folosiți la repararea bisericii mari a schitului³⁵, dar dacă guvernul ar fi luat asupra sa această lucrare, «se vor depune acești bani la o persoană sigură... cu dobândă, spre a crea un venit schitului în viitor»³⁶.

În actul de vânzare-cumpărare încheiat, se fac câteva precizări deosebit de interesante. Se spunea, mai întâi că schitul deținea «în teritoriul Turchiei», în ținutul Sulina două gîrle, împreună cu o casă, o cherhana, vase de pescuit «și cu toate tacimurile ce se găsesc acolo». Deși n-am putut identifica pînă în prezent locul numit Ivanciuc, unde se afla această pescărie, credem că este vorba, foarte probabil, de una dintre cele două «fabrici» (cherhanale), plasate, în harta amintită a inginerului Mornand din 1857, în imediata apropiere a brațului Sulina³⁷. Se arăta apoi cum au luat călugării schitului în stăpînire aceste bunuri, pe care le dețineau «de 87 ani nesupărați de către cineva», cu respectarea însă a legilor din acel teritoriu. Se menționa că așezămîntul, nemaiaînd banii necesari pentru desfășurarea activității pescuitului în ultimii 20 de ani, nu se mai putuse obține nici un profit de la pescărie. Se hotăra de aceea vânzarea către Filip Naum a tuturor bunurilor de acolo, în schimbul sumei de 100 de galbeni austrieci și a cantității de 500 ocale pește sărat. În plus, cumpărătorul se obliga să achite toate datoriile făcute pe seama schitului de călugărul Teofil, pe care-l vedem ca delegat permanent la pescărie, pentru casa ridicată acolo. Suma de bani și cantitatea de pește erau înmînate la Brăila, unde s-a încheiat și actul, în prezența unui agent otoman, act iscălit de reprezentanții schitului și adevărit cu sigiliul acestuia, pentru recunoașterea ca proprietar a lui Filip Naum de către autoritățile otomane din Dobrogea³⁸.

Cele prezentate în rîndurile de mai sus constituie, la prima vedere, un fapt de istorie locală fără prea mare însemnătate, dar, în realitate, reprezintă o dovadă în plus a legăturilor multiple, pe toate planurile, existente, de-a lungul mai multor secole, între Dobrogea, provincia lui Mircea de la Marea cea mare și vatra strămoșească de la care fusese smulsă, la 1417, prin cucerirea otomană. Pentru o mai bună ilustrare, redăm în continuare, *in extenso*, două documente mai semnificative dintre cele care au stat la baza acestei lucrări.

ANEXE

1856, înainte de 2 noiembrie, (Poiana Mărului). Jalbă a lui Venedict, starețul schitului Poiana Mărului, către caimacumul Alexandru Ghica, prin care roagă să se intervină la autoritățile de la Tulcea pentru redarea în stăpînirea aceluia așezămînt a pescăriei sale din Delta Dunării.

35. Exista, încă din 1857, un proiect «pentru reclădirea biserici[i] la Poiana Mărului», cuprinzînd patru planuri și «devizul de toate cheltuielile], ce se urcă la suma de lei 176.876». (Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 3723/1857, f. 2, 32, 43—46).

36. Arh. St. Buzău, fond Mănăstirea Poiana Mărului, dosar 5/1873, f. 140, 151.

37. Biblioteca Academiei R. S. România, Hărți, D. XVII. 60.

38. Arh. St. Buzău, fond Mănăstirea Poiana Mărului, dosar 5/1873, f. 141, 150. Documentul pe care-l cităm este conceptul actului de vânzare-cumpărare. Originalul, care purta însemnele de validare și care ar fi fost mult mai interesant, a fost dat cumpărătorului și este foarte probabil că ulterior s-a pierdut.

Priimit 2 noem(brie) '856. N. 3017. Trecut no. 413.

Înălțimei sale prințului Alecsandru Ghica, cainacumul României.

Schitu(l) Poiana Mărului are proprietate a sa o pescărie în bălțile Sulina (sic!) ce o stăpânește de sute de ani. La (1)853 trimițnd trei călugări, Isachia, Ioachim și Teofil, pentru a îngriji de dinsa, de atunci nu s-a priimit cît de puțin rod de la espusa pescărie. Informîndu-se schitu(l) acum că acei călugări au vîndut toate sculele pescăriei, cu vasele lor, arendînd și bălțile altora.

Rugăm plecat pe Înălțimea voastră a se milostivi asupra acestei pagube ce se aduce schitului și să binevoiți a încunoștiința autoritățile orașului Tulcea ca să ia dispozițiile convenite spre a se napoia acele lucruri vîndute, precum și bălțile în stăpînirea schitului, fiindcă pomeniți(i) călugări nu au avut nici o autorizație pentru urmările ce au întreprins.

Al Înălțimii voastre, cu profund respect, plecat

Arh(imandrit) Venedict stariț, împreună cu toată obștea.

D(ela) n. 79.

(Rezoluție :) Se va scrie pașii.

Arh. St. Buc., fond Secretariatul Statului, dosar CXIX/36, f. 2, Orig.

2

1873, [după octombrie 7]*, [Brăila]. Act de vînzare-cumpărare, prin care schitul Poiana Mărului vinde pescăria sa din Delta Dunării lui Filip Naum din Tulcea.

Act

Prin care facem cunoscut soborul acestui schit, dinpreună cu superiorul respectiv, că pentru că avem în teritoriul Turchiei, județu[l] Sulina, două gîrle la Ivanciuc, dinpreună cu casa, chirhana și orice vase plutitoare pentru sprijinit pește și cu toate tacîmurile ce se găesc acolo. Și pentru că aceste gîrle le avem dăruite de la un Gordie și le stăpînim de 87 ani nesupărați de către cineva, afară numai că supuși legilor de acolo, potrivit obiceiului pămîntului. Aceste gîrle care le posedăm de atîta timp și care de vro 20 ani încoace, fiindcă ne-a[u] lipsit mijloacile noastre de a mai da banii pentru ca să se poată prinde pește și aduce pentru m[ănăști]re, această cauză au făcut ca schitu[l] și soboru[l] local să nu aibă nici un profit de la dinsele, așadar avînd în vedere cazu[l] de mai sus, ne-am sfătuitară cu toții a disface prin vînzarea de veci, trecînd dreptul nostru ce-l avem pînă acum pe acele gîrle cu venitul lor, cum vorbirăm mai sus, pe seama d-lui Filip Naum, proprietar în orașul Tulcea, acel teritor, pentru ca să fie d-lui stăpîn pe aceste gîrle, cu tot cuprinsul lor, de veci și pentru totdeauna, nemaivînd noi nici un amestec acolo. Pentru acestea dar, d-l Filip Naum, la facerea acestuia, ne-au răspuns costul ce ne-am putut învoi, în sumă de [galbeni] austriaci 100 (una sută) și 500 oca pește sîrat, predat în Brăila, tot la facerea acestuia. Totodată, mai e obligat d-sa ca orice împrujări ale casei de acolo pe seama m[ănăști]rei, făcute de noi și păr[intele] Teofil de acolo, să se achite tot de către d-lui Filip Naum. Așadar, pentru ca d-sa să fie recunoscut de stăpîn de cătră autoritățile de acolo și oricare, am dat acesta, iscălit de noi și adevărit cu sigiliul m[ănăști]r[i]i, recunoscut și de agentul otoman respectiv.

Arh. St. Buzău, fond Mănăstirea Poiana Mărului, dosar 5/1873, f. 141, 150. Concept.

*Data la care a avut loc ședința soborului schitului, cînd s-a hotărît vînzarea pescăriei.

ȘTIRI

CURSURILE PENTRU MUZEOGRAFI — TECHIRGHIOL, 1989

Urmînd o tradiție îndelungată a Bisericii noastre, și anul acesta s-a organizat, în cursul lunii mai, o nouă serie de cursuri pentru îndrumarea personalului deservent la colecțiile de artă de la unitățile de cult din cuprinsul Mitropoliei Ungrovlahiei și al Mitropoliei Olteniei. Cea de a 25-a serie de cursuri s-a desfășurat la Sanatoriul preoțesc de la Techirghiol în perioada 15—27 mai. Au fost prezenți 80 de muzeografi, supraveghetori-muzeu și gestionari ai unor depozite cuprinzînd valori ale patrimoniului nostru cultural național din cinci eparhii. Majoritatea participanților la cursuri a fost formată din membrii cinului monahal, ținîndu-se seama că cele mai multe colecții artistice bisericesti se află adăpostite în centrele mînăstirești. Arhiepiscopia Bucureștilor a pus la îndemîna participanților condiții optime de cazare, masă și de organizare a cursurilor în incinta Sanatoriului Preoțesc de la Techirghiol, ctitorie a veșnicului de pomenire patriarh Justinian, inițiatorul — printre alte înfăptuiri — și a acestor cursuri, aflate, cum s-a remarcat și mai sus, la cea de-a 25-a serie a sa, majoritatea lor avînd loc la această ospitalieră casă a Arhiepiscopiei Bucureștilor de la Techirghiol, adevărată universitate artistică și culturală românească. Alegerea acestui loc, aflat în cea mai răsăriteană parte a străvechiului pămînt românesc, în Dacia Pontină, își are de asemenea însemnătatea ei. Acest pămînt dintre Dunăre și Marea Neagră este bogat de încărcătură istorică, fiind poarta de intrare spre vastul teren de formare a poporului român, a tuturor curentelor înnoitoare, în primul rînd al mesajului evanghelic adus aici de Apostolul Andrei și ucenicii săi. În cetățile și așezările pontice întîlnim primele cete de martiri ai credinței în Hristos, aici ne întîmpină de la sfîrșitul secolului al III-lea puternice centre creștine, reședințe episcopale sau așezări monastice care au dat primelor veacuri creștine o pleiadă strălucită de trăitori ai Cuvîntului și de ierarhi. Zecile de bazine creștine, între care recenta bazilică descoperită la Constanța, cea de a VI-a, cu o lungime ce depășește 50 m, construită în pragul veacului V, demonstrează puternica

viață economică, culturală și religioasă care a pulsat aici secole de-a rândul și a continuat cu aceeași intensitate și în veacurile următoare. Trăirea românească a fost permanența constantă a acestui pământ trecut nu o dată sub copitele cailor triburilor migratoare ale răsăritului. Dar, potrivit vechiului și mereu valabilului dicton românesc «apa trece, pietrele rămân», valurile singeroase ale invadatorilor n-au putut disloca populația autohtonă decimată uneori, dar refăcută și renăscută pe aceste meleaguri ca și în restul pământului românesc, ca o adevărată pasăre phoenix.

Ținând seama de necesitatea ca păstrătorii comorilor artistice să-și îmbospăteze cunoștințele lor de istorie, o serie de teme au fost legate de istoria acestui pământ. Astfel, Adrian Rădulescu, directorul Muzeului Național de Istorie și Arheologie din Constanța a prezentat o amplă expunere asupra recentelor descoperiri arheologice din Dobrogea, mărturii ale înaltului grad de civilizație atins de strămoșii noștri și de continuitate pe acest teritoriu în primul mileniu. Au fost remarcate biserica din sec. V descoperită recent în zona portului Tomis, probabil catedrala metropolei, ținând seama de dimensiunile sale impresionante, ca și complexul monastic din preajma așezării actuale Slava Veche din nordul Dobrogei, precum și alte centre importante pentru viața socială și spirituală a strămoșilor noștri în primul mileniu. Profesorul universitar Constantin Preda, președintele Societății de Numismatică și fost director al Institutului de Arheologie din București a făcut o interesantă trecere în revistă a circulației monetare pe teritoriul patriei noastre, dovadă a bogăției acestui pământ, a intensului schimb comercial practicat încă din secolul VII înainte de Hristos și a nivelului superior de civilizație atins de înaintașii noștri.

Prof. universitar Radu Florescu de la Institutul de Arte Plastice «Nicolae Grigorescu», în afara unui interesant curs intensiv de muzeologie a făcut o foarte interesantă expunere privind mărturii de artă creștină pe teritoriul patriei în primul mileniu, dovadă de permanență și de apartenență la cultura europeană a strămoșilor noștri.

Creștinismul românesc în primul mileniu a făcut obiectul expunerii Prof. Univ. Emilian Popescu de la Institutul Teologic din București. Părintele Profesor Universitar Mircea Păcurariu de la Institutul Teologic din Sibiu cu expunerea — Contribuția clerului românesc la Uniunea Principatelor.

P.S. Episcop Lucian Tomitanul, Vicarul Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos a abordat aceeași temă privind cu osebire activitatea Bisericii Ortodoxe Române în cei 45 de ani de la eliberare.

Un foarte documentat incurs în istoria arhitecturii bizantine și a impactului său asupra arhitecturii românești în veacurile XIII—XVI a fost întreprins de Prof. Univ. Gheorghe Curinschi Vorona de la Institutul de Arhitectură din București. Tot același profesor a prezentat cursanților o serie de monumente religioase românești din secolul al XIX-lea.

Arhitect Andrei Pănoiu din cadrul Muzeului de Istorie al R.S.R. a avut un ciclu de expuneri privind arhitectura populară din zonele Mehedinți—Gorj, Argeș—Muscel, zone cu importante valori ale unui popor cu vechi tradiții cultural-artistice.

Așezămintele mânăstirești folosite ca reședințe domnești au fost prezentate de cercetătorul Marin Matei Popescu de la Muzeul de Artă R.S.R. În expunerea sa vorbitorul a prezentat o serie de mânăstiri ridicate în secolele XIV—XVII folosite și ca reședințe temporare de citorii lor sau de descendenții lor domnești într-o perioadă în care în întreaga Europă întâlnim curți princiare itinerante sau folosite ca loc de refugiu și apărare în vreme de restriște o dată cu dispariția cetăților și așezărilor militare fortificate.

Specialista Tereza Sinigalia de la Institutul de Istorie a Artelor a expus într-o serie de lecții preluarea tradițiilor iconografice bizantine de către școlile de pictură din Țările Române începând cu secolul al XIV-lea, iar într-o expunere aparte s-a oprit asupra miniaturii din epoca lui Matei Basarab.

Argintăria românească a făcut obiectul expunerii cercetătorului Victor Simeon de la Muzeul de Artă R.S.R. Operele de artă prezentate, majoritatea provenind din fondul religios, demonstrează măiestria artistică a meșterilor aurari din Țările Române în tot cursul evului mediu pînă la epoca de excepție a lui Constantin Brîncoveanu.

Prof. Univ. Zoe Dumitrescu Bușulenga a evocat într-un cuvînt înaripat personalitatea Luceafărului poeziei românești la 100 de ani de la trecerea sa în eternitate. Arhimandritul Bartolomeu Valeriu Anania a adus înaintea participanților la cursuri monumentele de limbă și cultură românească, Noul Testament al lui Simion Ștefan (1648) și Biblia lui Șerban Cantacuzino (1688), a căror reeditare cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Patriarh TEOCTIST și a P.S. Episcop Emilian de Alba-Iulia, a pus la îndemîna cercetătorilor și a iubitorilor de cultură românească cele două capodopere ale literelor românești.

Patriotismul și dragostea de cultură a înaintașilor noștri au fost evocate de Gabriel Ștrempel, directorul Bibliotecii Academiei R.S.R. într-o interesantă și foarte documentată expunere.

Probleme legate de arhivistică, de conservarea și valorificarea fondului de arhivă au fost prezentate cursanților de Dl. Ștefan Hurmuzache din cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului.

Delegat din partea Consiliului Culturii și Educației Socialiste, Dl. Aurel Moldoveanu a amintit măsurile ce se impun privitor la ocrotirea și conservarea bunurilor aparținînd patrimoniului cultural-național, precum și cerințele de ordin metodic pentru conservarea și restaurarea valorilor artistice.

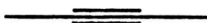
Cel mai de seamă moment al celor două săptămîni de cursuri l-a constituit prezența Prea Fericitului Părinte Patriarh TEOCTIST care a ținut să se întâlnească cu cei 80 de cursanți adunați la Techirghiol.

Cu prilejul acestei întâlniri Prea Fericirea Sa a rostit un bogat cuvînt de învățătură arătînd însemnătatea pe care Biserica noastră o

acordă acestor cursuri și întregii activități pe care sînt chemați să o îndeplinească la locul de muncă muzeografii, custozii și supraveghetorii de la colecțiile bisericești de artă. Păstrînd, îngrijind și prezentînd vizitatorilor valorile artistice și culturale adăpostite în sfintele noastre lăcașuri aceștia îndeplinesc un adevărat rol misionar făcînd vie pentru contemporani dăruirea și iubirea de artă, de cultură și de patrie de care au dat dovadă creatorii valorilor noastre artistice. În același timp, personalul deservent la colecțiile noastre artistice bisericești dau dovadă de patriotism îndemnînd și pe alții să iubească pămîntul patriei, creațiile și realizările oamenilor acestui pămînt. ↗

Se poate aprecia că cea de a 25-a serie de cursuri organizată la Techirghiol pentru personalul slujitor la colecțiile de artă bisericească din cuprinsul Mitropoliei Ungrovlahiei și a Mitropoliei Olteniei a fost o reușită, toți cei ce au participat la cursuri plecînd mai îmbogățiți sufletește și cu dorința vie de a da viață sfaturilor, îndemnurilor și învățămintelor primite în cele două săptămîni de studiu intens.

Dr. ILIE I. GEORGESCU

IN MEMORIAM

LA MOARTEA DECANULUI MARC LODS

Starea proastă a sănătății mele m-ar fi oprit, poate, de la acest efort, dacă Decanul Marc Lods nu m-ar fi obligat, totuși, să-l fac din mai multe cauze: mai întâi dragostea de țara noastră și prietenia care m-a legat pînă dincolo de mormînt, nu numai de el, ci de întreaga lui familie, precum se va vedea; apoi specialitatea lui, Patrologia, prin care scotea în relief profunzimea învățaturii comune Ortodoxiei și Protestantismului, care, după el, nu începea în secolul al XVI-lea, ci, așa cum s-a spus, o dată cu Biserica lui Iisus Hristos zidită de Martiri și Mărturisitori, pe învățatura Sfinților Părinți.

Legătura cu familia Lods a început o dată cu trimiterea mea la Facultatea Protestantă de la Paris, aprobată de Consiliul acestei Facultăți pe un document adus Patriarhului Miron Cristea care mă trimisese acolo, de însuși decanul ei, Raoul Allier.

Acestei aprobări îi mai trebuia ceva, pe lângă titlul meu de absolvent al Seminarului teologic «Mitropolitul Nifon»: bacalaureatul francez, cerut de Regulamentul Facultății din Paris, pentru a fi încadrat regulamentar ca membru al ei. Am trecut examenul de primire în ea cu succes și apoi, unul dintre examinatorii mei, profesor și al Facultății Protestante și al Sorbonei, Adolphe Lods, membru al Institutului Franței și al Academiei Franceze — tatăl lui Marc Lods —, a hotărît să mă susțină în fața Rectorului Sorbonei, Decanul Facultății de Drept de la Paris, pentru a-mi echivala diploma de seminarist cu bacalaureatul francez. Decanul Facultății de Drept, rectorul Sorbonei, după mai puțin de o oră de discuții a dat poruncă secretariatului să-mi elibereze diploma de bacalaureat francez, la care a adăugat frumoase aprecieri.

La despărțire, profesorul Adolphe Lods m-a proclamat unul dintre cei zece studenți ai Facultății protejați, adică îngrijiți în special de el, după rânduiala veche a Facultății Protestante. Ei erau invitați la masă cel puțin o dată pe lună la protectorul lor, care se îngrijea și de nevoile lor materiale. Ca urmare am făcut și teza de licență la specialitatea lui — «Limba și literatura ebraică» —, cum dorea și Patriarhul Miron Cristea, care voia să adîncesc Protestantismul prin studiile biblice și să ajung la nivelul studenților protestanți în acest domeniu.

Familiaritatea acestui protectorat a adus ajutorul material necesar și o legătură cu ceilalți membri ai familiei, dintre care s-a reliefat Marc. Acesta, după ce a luat licența în Istorie a intrat la Facultatea de Teologie, răspunzînd vocației șale și cînd a căzut prizonier a fost salvat de la moarte tot de tatăl său, care a cerut personal eliberarea lui de la centrul de prizonieri al germanilor, unde era grav bolnav, și a obținut-o.

Doctor în teologie și cu concepție teologică profundă va deveni pe lîngă pastor la Paris și Decan pînă la bătrînețe. În această situație nu ne-am mai despărțit pînă la moarte, el vizitîndu-mă des în calitate de membru al diverselor comisii ecumenice, iar eu beneficiînd de ospitalitatea familiei sale de cîte ori mă opream la Paris, — în afară de întîlnirile ecumenice la care participam împreună.

Decesul său la optzeci de ani mi-a fost astfel descris cu lacrimi, nu numai de doamna Madeleine Marie Lods, ci și de cele două fiice ale sale, Irene Baduraux și Charlotte Laedlein cu copiii lor.

La tristețea de a mai pierde unul dintre prietenii mei dragi cu care am trăit cinci ani s-a adăugat și amărăciunea de a nu mai citi studiile sale patrologice în care scotea în relief tot ce era comun Ortodoxiei și Protestantismului (cel din urmă astfel de studiu putîndu-se citi în revista «Positions Luthériennes», din iulie-septembrie, 1988, anul al 36-lea, numărul 3, cu titlul «Le geste de la main dans la Liturgie du Baptême et de la Cène», pp. 153—169).

Marele lui discipol, prieten și adorator, Jacques-Noël Pérès, actualul decan al Facultății de Teologie din Paris va încheia frumosul articol omagial «In Memoriam, Doyen Marc Lods 1908—1982», cu această frază: «Niciunul dintre noi n-a uitat că, dacă în particular în Protestantismul francez se știe astăzi că Bisericile noastre nu datează din veacul al XVI-lea, ci se inserează pe deplin în această unică Biserică-Universală, care este aceea a lui Iisus Hristos, stabilită de Apostoli, zidită de Martiri și de Mărturisitori, învățată de Doctorii ei

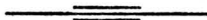
(Sfinții Părinți), ca și de Reformatorii noștri — aceasta o datorăm cu totul lui Marc Lods!».

Moartea lui Marc Lods a coincis cu împlinirea a optzeci de ani și un grup mare de prieteni se adunaseră să-l sărbătorească, fără să bănuiască această coincidență stranie. Ea nu i-a împiedicat s-o facă și, la 13 decembrie când Domnul l-a chemat la El, avea deja în mîni un exemplar din propria-i carte, «*Protestantisme et Tradition de l'Eglise, 30 ans de réflexion théologique*», de circa 350 de pagini, editată de devotații lui ucenici Jacques-Noël Pérès și Jean-Daniel Dubais, în editura «Cerf».

În ea se vede limpede că Decanul Marc Lods s-a dedicat cu erudiție și pasiune unui aspect original al Confesiunii sale, socotindu-l ca fiind cu adevărat fundamental. Și aceasta mărește amărăciunea mea, care am fost foarte interesat la citirea unor studii în care Luther descrie de pildă întreaga operă a Sfinților Părinți — începînd cu aceea a Sfîntului Grigore cel Mare —, care arăta cum diavolul e prins în cursă și păcălit de firea omenească a Mîntuitorului, la care se repede s-o înghită, dar Învierea îi arată răutatea și prostia etc., etc.

Particip la jalea familiei, a auditorilor săi, ca predicator, a admiratorilor săi ca savant și luptător fierbinte pentru unitatea Bisericii lui Iisus Hristos.

Prof. univ. NICOLAE CHIȚESCU

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

John McHugh, *La Mère de Jésus dans le Nouveau Testament*, traduit de l'anglais par Jacques Winandy, în Colecția «Lectio divina», Les Editions du Cerf, 1977, 449 p, 13×22 cm.

John McHugh este profesor de Noul Testament la Colegiul Ushav și la Universitatea din Durham (Anglia). A făcut studii la Universitatea Gregoriană, la Institutul Biblic Pontifi al din Roma și la Școala Biblică din Ierusalim. Într-un *Cuvînt înainte* (p. 9—17), autorul arată că doctrina marială ocupă un loc important în Biserica Romano-Catolică de astăzi (p. 11), dar că nu sînt rare cazurile cînd unele puncte ale acestei doctrine sînt contestate (p. 10—11), mai cu seamă în numele metodei criticii biblice. Autorul năzuiește ca, pornind de la textele noutestamentare privind pe Maica Domnului, să arate temeiurile dogmei mariologice catolice (p. 13). În introducere (p. 21—46), McHugh se referă la doctrina Bisericilor născute din Reformă, privind *sola Scriptura*, citînd, în acest sens, texte din Mărturisirile de credință ale acestor Biserici: *Formula Concordiae* (1583), *Mărturisirea de credință calvină* adoptată în 1571 de Sinodul național de la La Rochelle, *Mărturisirea de credință*, redactată de John Knox și de alți teologi și aprobată de parlamentul Scoției în 1560 etc. Toate aceste Biserici nu au acceptat dogma catolică a zămislirii imaculate a Sfintei Fecioare Maria, promulgată de papa Pius IX în 1854, potrivit căreia Maica Domnului a fost concepută de păcatul strămoșesc. Aceste Biserici nu au acceptat nici dogma catolică a înălțării Maicii Domnului cu trupul la cer, promulgată în 1950 de papa Pius XII. Motivul acestei poziții a Bise-

ricii Reformei este acela că cele două dogme catolice nu au temei biblic.

Adăugăm că aceste dogme catolice nu au fost acceptate nici de Biserica Ortodoxă.

În continuarea Introducerii, autorul expune învățătura romano-catolică privind raportul dintre Sfînta Scriptură și Sfînta Tradiție. El citează texte din scrierile lui Toma d'Aquino (1225—1274), Guillaume d'Occam (1285—1347), Jean Gerson (1363—1429), dominicanul spaniol Melchior Cano (1509—1560), Robert Bellarmîn (1542—1621), Adam Mähler (1796—1838) și Giovanni Perrone (1794—1876), Jean-Baptiste Franzelin (1816—1886). Această parte a *Introducerii* se încheie cu un citat din *Schema Const. Dogm. de Divina Revelatione* adoptată de Conciliul II Vatican în 23 octombrie 1965, în care se afirmă legătura strînsă dintre Sfînta Tradiție și Sfînta Scriptură, ambele avînd același izvor divin (p. 44—45). Avînd în vedere necesitatea dialogului ecumenic actual însă, autorul își propune să discute învățătura Bisericii catolice privind pe Maica Domnului, pe baza textelor corespunzătoare din Noul Testament, ținînd seama, în demersul său exegetic, de mijloacele și regulile admise îndeobște de critica biblică. Autorul va lăsa de-o parte dezvoltările ulterioare ale doctrinei mariologice. În cartea lui McHugh se răspunde la o singură întrebare: Ce învață Noul Testament în legătură cu Sfînta Fecioară Maria, Maica Domnului?

Autorul își organizează materia cărții în trei părți intitulate: *Maica Mîntuitorului*

(Luca, 1—2); *Fecioară și Maică*; *Maria, Maica Cuvîntului Intrupat, în teologia Sfîntului Ioan*.

Prima parte a cărții, intitulată *Maica Mîntuitorului*, este dedicată, în întregime, analizei și exegezei primelor două capitole ale Evangheliei după Luca, adică acelei părți a Evangheliei a III-a care poartă numele, — în studiile occidentale de specialitate —, de *Evanghelia copilăriei*, pentru că descrie nașterea și copilăria lui Iisus.

În primul capitol al lucrării sale, McHugh pune problema autorului și a surselor de care acesta s-a folosit pentru a-și scrie primele două capitole ale Evangheliei care-i poartă numele (p. 49—56). Se discută, în cadrul acestui capitol, dacă Luca a avut ca izvor pentru această parte a cărții sale un text în ebraică sau aramaică, dat fiind că în Luca, 1—2, se întîlnesc expresii și construcții semitice sau dacă această parte a Evangheliei lui Luca a existat, de la început, numai în greacă. Autorul înclină să creadă că Luca, 1—2, trebuie să fi fost scrisă, în ansamblu (p. 51) în greacă, cu ajutorul Septuagintei. În continuare, se face o paralelă între Luca, 1—2, și Prologul Evangheliei după Ioan (1, 1—18), constatîndu-se existența în comun a unor teme care sînt absente din Matei și Marcu (p. 54—55).

Autorul trage concluzia că substanța Evangheliei copilăriei la Luca este o reflectare a tradițiilor care circulau în mod curent între anii 50 și 100 (p. 56).

În capitolul al II-lea al cărții, intitulat *Genul literar al Evangheliei copilăriei la Luca*, autorul distinge între conținutul doctrinar și forma literară, genul literar al textului primelor două capitole din *Evanghelia după Luca* (p. 58). Autorul conchide că Luca, 1—2, constituie o colecție de ceea ce el numește «midrașuri creștine privind nașterea Mîntuitorului» (p. 67). Midrașul este un gen literar care constă în interpretarea și actualizarea unor texte scripturistice pentru cititorii dintr-un moment dat. McHugh crede că Luca a luat ca punct de plecare pentru primele două capitole ale *Evangheliei sale* nu o scriere din *Vechiul Testament*, ci un eveniment contemporan: *Nașterea Mîntuitorului*, și se folosește de procedeul midrașic pentru a-i pune în lumină semnificația (p. 68).

Incadrarea unui text noutestamentar într-un gen literar sau într-altul constituie o încercare, de cele mai multe ori pozitivă, de a clarifica unele aspecte legate de exegeza textului respectiv. În cazul de față însă autorul se referă la genul literar al primelor două capitole ale *Evangheliei*

a III-a pentru a demonstra că, chiar dacă evenimentele istorisite de Luca s-au petrecut în mod real, dialogurile cuprinse în această parte a *Evangheliei* a treia, imaginile folosite aici, nu corespund întocmai realității istorice. De aceea McHugh se arată surprins că un mare număr de savanți creștini susțin cu ardoare «pînă în epoca modernă» că Luca a redat întocmai dialogul dintre *Sfînta Maria* și *Inger*

Afirmînd că textul *Sfîntului Luca* de care se ocupă nu redă întocmai faptele și

În capitolul V: *O aserțiune a Evangheliei* evenimentele pe care le descrie, autorul își subminează bazele și concluziile propriei lucrări.

În capitolul III al primei părți a cărții sînt amintite *temele vechitestamentare din Luca, 1—2* (p. 69—81). Acest capitol enumeră principalele profeții mesianice care se împlinesc în *Persoana Mîntuitorului* după născutarea *Ingerului Domnului*: «Vi S-a născut azi Mîntuitor, Care este *Hristos Domnul*» (Luca, 2, 11).

Capitolul al IV-lea al acestei părți a cărții (p. 82—97) se intitulează «*Bucură-te, fiica Sionului*» și constituie un comentariu la Luca, 1, 28—30. Autorul încearcă să facă dovada că termenul $\chi\alpha\iota\rho\epsilon$ (Luca 1, 28) nu este un simplu salut adresat de arhanghelul Gavriil *Sfîntei Fecioare Maria*, cum s-a crezut pînă în 1939, cînd Stanislas Lyonet a publicat un studiu asupra semnificației exacte a cuvintelor «*Bucură-te cea plină de dar*» (Luca, 1, 28) și cum apare în traduceri latine ale *Noului Testament*, în care întîlnim termenul *Ave* pentru imperativul $\chi\alpha\iota\rho\epsilon$.⁷

Urmind concluziile lui S. Lyonet asupra cuvintelor «*Bucură-te cea plină de har*» (în «*Biblica*», 20, 1939, p. 131—141) și tradiția patristică greacă, autorul conchide că prin aceste cuvinte Arhanghelul o vestește pe *Sfînta Fecioară Maria*, «*fiica Sionului*» (Sofonie, 3, 14), de împlinirea profețiilor mesianice, sosirea zilei *Mîntuirii* (Luca, 1, 77—79), *Intruparea Domnului*, împăratul lui Israel, ceea ce echivalează cu cea mai mare bucurie, după cum au prezis proorocii (Ioil, 2, 21; Zaharia, 9, 9). *Sfînta Fecioară* personifică aici pe Israel, fiind privită ca fiică a *Sionului* (p. 97).

Capitolul V intitulat *Maica lui Hristos* (p. 98—100) este o exegeză a textului din Luca, 1, 31—33, din care rezultă că *Cel născut din Sfînta Fecioară* va fi *Fiul Celui Prea Înalt* (Luca, 1, 32). Ideea că *Sfînta Fecioară* este *Născătoare de Dumnezeu* rezultă din Luca, 1, 35, text al cărui comentariu este întreprins în capitolul VI al acestei părți a cărții (p. 101—108), punînd

du-se în relief lucrarea Sfintului Duh la Bunavestire.

În capitolele VII și VIII sînt tilcuite textele din Luca, 1, 38: «Iată roaba Domnului», și 1, 39—45, care se rezumă la cuvintele Elisabetei: «Binecuvîntată ești tu între femei» (1, 42). Cuvintele de răspuns ale Sfintei Maria: «Mărește, sufletul meu, pe Domnul» (*Magnificat* în cultul catolic) la binecuvîntarea Elisabetei și, în general, întregul imn al Maicii Domnului (Luca, 1, 46—55), sînt comentate în capitolul IX intitulat *Magnificat* (Luca, 1, 46—55).

În capitolul *Mîntuitorul S-a născut*, autorul interpretează textul din Luca, 2, 1—20, care poate fi rezumat astfel: Dînd naștere lui Iisus, Maria a dăruit lui Israel pe Mesia și Domnul său (Luca, 2, 11, p. 125—142).

Trecîndu-se peste momentul tăierii împrejur (Luca, 1, 21), autorul se oprește asupra aducerii la Templu a Mîntuitorului într-un capitol (al XI-lea, p. 143—147) intitulat: «*Domnul vine la templul Său*» (Luca, 2, 22—38).

Profeția lui Simeon (Luca 2, 34—35) va fi studiată în capitolul al XII-lea (p. 148—156). Autorul se va opri mai cu seamă asupra cuvintelor dreptului Simeon rostite către Sfînta Fecioară Maria: «Prin sufletul tău va trece sabia» (Luca, 2, 35). Autorul identifică aici pe Maica Domnului, fiica Sionului, cu Israel, propunînd următoarea parafrază pentru cuvintele din Luca, 2, 35: «Tu, Israele, vei simți sabia eare-ți va străpunge sufletul» (p. 155).

Trecînd peste textul din Luca, 2, 39—40, în care autorul Evangheleni a treia face amintire pe scurt de perioada din viața lui Iisus de pînă la 12 ani, autorul se oprește asupra episodului rămînerii copilului Iisus, la 12 ani, în templul din Ierusalim (Luca, 2, 41—52) (capitolul XIII, p. 157—167). Autorul face precizarea că și-a bazat această parte a lucrării pe vasta monografie a abatelui R. Laurentin intitulată: *Jésus au Temple, Mystère de Pâques et loi de Marie en Luc, 2, 48—50* (Colecția «Études Bibliques», Paris 1966). Autorul se referă la semnificația reală a cuvintelor Evangelistului: «Dar ei (dreptul Iosif și Sfînta Fecioară Maria) n-au înțeles cuvîntul pe care l-a spus lor» (Luca 2, 50; cf. Luca 2, 49). McHugh crede că în cuvîntul lui Iisus din Luca, 1, 49, sînt cuprinse aluzii la patimile, răstignirea și învierea Domnului, care se vor produce mai tîrziu la Ierusalim. Aceste aluzii nu sînt înțelese de Sfînta Maria și dreptul Iosif (p. 167).

În capitolul *Tradiție și interpretare în Luca, 1—2* (p. 168—193), se pune problema istoricității evenimentelor descrise în primele două capitole din Evanghelia după Luca. Admițînd că Luca istorisește evenimente istorice, autorul repetă teza sa că dialogurile și cuvîntările din Luca, 1—2, sînt opera lui Luca și că acestea nu redau conținutul real al dialogurilor și cuvîntărilor care au avut loc în cursul evenimentelor descrise.

Ultimul capitol (al XV-lea, p. 194—197) al părții întii a cărții este intitulat *Maria, fiica Sionului* și constituie o concluzie a acestei părți a cărții.

Partea a II-a a cărții (p. 201—388) se intitulă: *Fecioară și Maică* și începe printr-un capitol intitulat: *Logodna Mariei și a lui Iosif* (Matei, 1, 18). Autorul se referă în această parte a lucrării sale la reglementările privind logodna și căsătoria în iudaism. El conchide că în Matei, 1, 18—25, se subliniază atît faptul că dreptul Iosif și Sfînta Maria nu erau căsătoriți, ci numai logodiți, cît și fecioria Sfintei Maria (p. 207).

În capitolul intitulat *Iosif, părintele lui Iisus* (Matei, 1, 19, p. 208—216), se subliniază că Iosif trebuia să rămînă, față de Lege, părintele lui Iisus, în pofida zămislirii minunate a Sa, asigurînd, în același timp, o descendență davidică Pruncului Iisus (p. 215).

Textul din Luca, 1, 34, îl determină pe autor să se întrebe dacă nu cumva Maica Domnului făcuse un vot de castitate (capitolul III, p. 217—230). McHugh citează din lucrarea *Virgin of All Virgins. The Interpretation of Luke, 1, 34*, Roma, 1968, semnată de G. Graystone, numeroasele interpretări date textului din Luca, 1, 34—35, în care unii văd o interpolare tîrzie (p. 217). Autorul reține că, în teologia patristică (p. 218—219), răspunsul la întrebarea dacă Sfînta Maria a depus un vot al fecioriei este pozitiv, chiar dacă exegeții catolici contemporani resping o astfel de opinie (p. 223).

În capitolul IV (p. 231—235), autorul discută unele interpretări moderne la Luca, 1, 34, pe care nu le consideră îndreptățite. (p. 58).

Istului (p. 236—243), autorul vede în cuvintele Sfintei Maria întilnite în Luca, 1, 34, făgăduința că ea va rămîne pentru totdeauna fecioară. Aceasta implică indirect aceeași făgăduință din partea dreptului Iosif. McHugh vede în cuvintele Sfintei Maria din Luca, 1, 34, o afirmație *post eventum*, formală și deliberată, a pururea fecioriei Maicii Domnului, țînd seama

că, la data scrierii Evangheliei a III-a, 70 de ani după nașterea Mântuitorului, această învățătură devenise un articol de credință (p. 239).

În capitolul VI al părții a doua a cărții, se discută părerea unui oarecare *Helvidius* (către 382), care susține că, după nașterea lui Iisus, Iosif și Maria au avut și alți copii, numiți în Evanghelii «frații lui Iisus» (p. 244). Această opinie a fost criticată cu asprime de Fericitul Ieronim în *Adversus Helvidium de perpetua virginitate beatae Mariae* (P.L., 23, 193—216).

În capitolul VII, se dezbate opinia Sfintului Epifanie, episcop de Salamina, în Cipru (sec. IV), după care Iosif ar fi avut și alți copii născuți dintr-o căsătorie anterioară a sa (p. 253). Această teză a fost susținută, în epoca modernă, de exegetul J. B. Lightfoot (*The Epistle to the Galatians*, p. 252—291). Lightfoot citează printre susținătorii acestei opinii pe Clement al Alexandriei, Origen, Eusebiu de Cezareea, Sfintul Ilarie, Ambrosiaster, Sfintul Grigorie de Nyssa, Sfintul Ambrozie al Milanului și Sfintul Chiril al Alexandriei. Se arată apoi că această opinie este totuși abandonată aproape total astăzi (p. 253), pentru rațiuni de ordin exegetic. Printre acestea sînt amintite următoarele: Dacă acești «frați ai lui Iisus» erau mai vîrstnici decît Iisus, pentru ce nu sînt niciodată menționați în acele părți ale Evangheliilor privind copilăria lui Iisus? Sfînta Familie se compunea din trei persoane și la 12 ani de la nașterea lui Iisus, etc. (p. 254).

În capitolul următor al VIII-lea, p. 266—275, este expusă pe larg părerea Fericitului Ieronim potrivit căreia «frații lui Iisus» erau, de fapt, verii Săi primari (p. 266).

În capitolul intitulat *Frații lui Iisus. Concluzii* (p. 278—298), autorul propune o a patra ipoteză privind problema ridicată de expresia «frații lui Iisus». Analizînd textele noutestamentare privind această problemă (Matei, 12, 46—50 — Marcu, 3, 20—21, 31—35 — Luca, 8, 19—21; Matei, 13, 55—56 — Marcu, 6, 3; Ioan, 2, 12; 7, 3, 5, 10; Fapte, 1, 14; I Cor. 9, 5 și Gal. 1, 19), autorul conchide că cei numiți în Noul Testament «frații lui Iisus» sînt verii primari ai lui Iisus, copiii lui Cleopa, fratele dreptului Iosif, adoptați de acesta din urmă la moartea lui Cleopa, soțul Mariei, de care vorbește Sfintul Ioan Evanghelistul (19, 25).

În capitolul al X-lea intitulat «Care S-a născut de la Dumnezeu» (Ioan, 1, 13), autorul caută să facă dovada că textul din Ioan, 1, 13 («Care nu din sînge, nici din poftă trupească, nici din poftă bărbătească,

că, ci de la Dumnezeu s-au născut») trebuie citit: «Care nu din sînge, nici din poftă trupească, nici din poftă bărbătească, ci de la Dumnezeu S-a născut». Această a doua variantă conține o împătrită afirmare a zămislirii feciorești de la Duhul Sfînt, a lui Iisus (p. 300). Recunoscînd că această a doua variantă a textului din Ioan, 1, 13, nu are nici un temel în martorii textului original al Noului Testament, ci numai în două manuscrise ale Italei, vechea traducere latină, și în Tertulian și Sfîntul Irineu, McHugh aduce în favoarea tezei sale argumente ale criticii interne (p. 306—310).

Capitolul intitulat *Născut din Fecioara Maria* (p. 312—320) înfățișează cîteva aspecte ale învățăturii pauline despre nașterea Domnului din Sfînta Fecioară Maria (Gal., 4, 4; Rom., 1, 3; Filip., 2, 7).

Într-un capitol intitulat *Zămislirea feciorească: O legendă de origine iudaică?*, autorul se referă mai întîi la acei creștini care neagă posibilitatea minunii și pe care-i numește raționaliști, și apoi la creștini care nu admit existența legendei în Noul Testament, numiți în carte (p. 322) fundamentalști. Autorul se declară atît împotriva unora, cît și împotriva celorlalți. Pornind de la ideea nefundamentată că în Vechiul Testament se întîlnesc mituri și legende, McHugh conchide că și în Noul Testament s-ar afla mituri și legende (p. 322). Autorul crede că atît raționaliștii, cît și fundamentalștii ar limita «libertatea de acțiune a lui Dumnezeu» (?) (p. 322). Ca și cînd acest lucru ar fi cu puțință!

Nu este, desigur, locul și cazul unei polemici pe tema enunțată, dar trebuie să se amintească aici că termenul mit (*μῦθος*) nu are în Noul Testament decît sens peiorativ (I Tim., 1, 4; 4, 7; II Tim., 4, 4; II Petru, 1, 16). Acest fapt, singur, e de natură să pună în gardă asupra acceptării mitului ca posibilitate a exprimării adevărului evanghelic. Să mai adăugăm cuvîntul Sfîntului Apostol Petru: «Pentru că noi v-am adus la cunoștință puterea Domnului nostru Iisus Hristos și venirea Lui, nu luîndu-ne după mituri (basmе, legende) meșteșugite, ci fiindcă am văzut slava Lui cu ochii noștri» (II Petru, 1, 16).

În încheierea acestui capitol, autorul trage concluzia eronată că nu există nici un text în Vechiul Testament și nici o tradiție iudaică pe baza căreia să se justifice nașterea lui Iisus dintr-o fecioară (p. 326).

În capitolul XIII, se discută dacă zămislirea feciorelnică este o legendă de origine elenistică (p. 327—335). Ca punct de porni-

re al acestui capitol este opinia lui Bultmann (*The History of the Synoptic Tradition*, Oxford, 1963, p. 304), după care ideea de naștere din fecioară este, pentru Vechiul Testament, imposibilă, fiind în același timp străină iudaismului (op. cit., p. 291). În consecință, Bultmann conchide la originea elenistică a temei nașterii virginale. McHugh respinge această teză, făcând precizarea că nu există în mitologia greacă nici o umbră de aluzie la o naștere datorată acțiunii Creatorului asupra unei fecioare (p. 335).

Autorul respinge și teza că zămislirea feciorească ar fi un amestec de teme și influențe elenistice sau iudaice (capitolul XIV, p. 336—350), pentru motivul că nici în Vechiul Testament, nici în mitologia greacă nu se întâlnește o temă asemănătoare. Istorisirea biblică a zămislirii feciorești este unică în felul său în literatura antichității.

În capitolul *Zămislirea feciorească — Expresia unei teologii?*, autorul cărții de care ne ocupăm analizează mai cu seamă lucrarea lui Martin Dibelius: *Jungfrauen- und Kippenkind. Untersuchungen für Geburtsgeschichte Jesu im Lukas-Evangelium* (apărută în 1932 și reeditată în 1953 la Tübingen). M. Dibelius crede că zămislirea feciorească a fost mai întâi o *teologumenon*, o expunere doctrinară în predica primilor misionari creștini, în special în aceea a Sfântului Apostol Pavel, și numai după aceea a devenit istorisire în Evanghelia a III-a pentru a justifica propovăduirea creștină. Respingând teoria lui Dibelius, deoarece nu-și află un fundament suficient în Epistolele pauline, McHugh socotește Buna Vestire, zămislirea feciorelnică, drept un fapt istoric (cap. XVI, p. 364—371), avînd o profundă semnificație religioasă (cap. XVII, p. 372—383, și cap. XVIII, p. 384—388). Dogma zămislirii feciorelnice este un semn, un sacrament, o taină a Întrupării. Această dogmă implică adevărul că viața pămîntească a lui Iisus își află originea în Dumnezeu singur, nu în om; că Iisus este cu adevărat om; singura contribuție a omului la Întrupare a fost aceea că a acceptat darul lui Dumnezeu (p. 381).

Partea a treia (p. 391—480) a cărții se intitulază: *Maica Cuvîntului Întrupat. Maria în teologia Sfîntului Ioan*.

Într-un capitol intitulat *Unitatea teologiei iohaneice* (p. 391—401), McHugh oferă unele informații privind omogenitatea grupului scrierilor Sfîntului Ioan Evanghelistul în interiorul Noului Testament, folosindu-se de lucrarea lui F.-M. Braun: *Jean*

le Théologien et son Évangile dans l'Église ancienne (colecția «Études Bibliques», Paris, 1959, p. 3—62). Se consideră că, dacă prin termenul de «autor» se înțelege acea persoană care se află la originea scrierilor de care ne ocupăm, care a luat inițiativa scrierii lor și care a inspirat aceste scrieri, trebuie să se tragă concluzia că autorul Evangheliei, al primei Epistole și al Apocalipsei, este Ioan, fiul lui Zevedeu. Dacă prin autor înțelegem pe acela care a pus în ordine ideile, a dat formă și a redactat opera în cauză, autorul celor cinci scrieri este un creștin anonim de origine iudaică, un bătrîn din Biserica Asiei, trăitor la sfîrșitul primului secol (p. 401). Trebuie precizat că nici tradiția vechi bisericească, nici argumente de critică internă nu îndreptățesc părerea de mai sus a lui McHugh. De altfel o astfel de problemă nu are legătură cu tema cărții.

Capitolul II al ultimei părți a cărții (p. 402—419) se intitulază: *Mama lui Iisus în Evanghelia a IV-a. Interpretarea unui exeget catolic*, și se referă la cartea dominicanului belgian François-Marie Braun intitulată *La Mère des fidèles* (Tournai-Paris, 1953), considerată ca expunerea cea mai completă și mai solidă a temei căreia îi este consacrată (p. 402). Această scriere constituie o dezvoltare a articolului aceluiași F.-M. Braun: *La Mère de Jésus dans l'oeuvre de Saint Jean*, în *Revue Thomiste*, 50 (1950), p. 429—479; 51 (1951), (p. 5—68).

În capitolul III al acestei părți a lucrării McHugh supune interpretarea lui F.-M. Braun unei critici (p. 420—429), arătînd că din minunea săvîrșită de Mîntuitorul la nunta din Cana Galileii (Ioan, 2, 1—11) rezultă că Maica Domnului avea conștiința deplină a misiunii divine a Fiului Său; cuvintele «Iată mama ta» (Ioan, 19, 27), adresate Sfîntului Ioan Evanghelistul de către Mîntuitorul, trebuie să fie înțelese ca fiind rostite pentru ucenicii de pretutindenți și de totdeauna ai Mîntuitorului, pentru toți creștinii (p. 444).

Sfînta Fecioară Maria este prototipul, imaginea exemplară a credinței în Iisus Hristos. Pentru aceasta ea apare la începutul activității publice a lui Iisus, la nunta din Cana, și la sfîrșitul acestei activități, lîngă crucea răstignirii (p. 444).

Ultimele două capitole ale părții a treia și ale cărții (al V-lea, p. 445—449, și al VI-lea, p. 451—470), sînt consacrate imaginii femeii înveșmîntate cu soarele din Apocalipsă (12), în care decretul papal de promulgare a dogmei ridicării cu trupul la cer a Sfîntei Fecioare Maria, din 1950, vede o indicație și o susținere a acestei

dogme. Această opinie este împărtășită, pînă azi, de unii teologi catolici ca M. Jugie (*La mort et l'assomption de la Sainte Vierge. Etude historique-doctrinale*, Ceteata Vaticanului, 1944, p. 33—40). Autorul trece în revistă și alte interpretări ale imăgînii femeii înveșmîntate cu soarele din Apocalipsă, în care, cei mai mulți exegeți văd un simbol al Bisericii Noului Testament (p. 446).

McHugh precizează că nu este suficient să se spună că femeia înveșmîntată cu soarele reprezintă Biserica istorică. Ea este mai mult decît atît: un simbol arhetipal al Bisericii indestructibile, al Bisericii eterne. Autorul Apocalipsei dorește să atragă atenția cititorilor că Biserica va supraviețui tuturor atacurilor spirituale și materiale, dinăuntru sau din afară (p. 467). Prin această imagine, arhetip al poporului lui Dumnezeu, se arată că Biserica posedă aceeași perenitate ca soarele, luna și stelele (cf. Cîntarea Cîntărilor, 6, 10).

Lucrarea lui McHugh se încheie cu două *Note detașate* (p. 273—280). Prima dintre acestea este o Analiză literară a lui Ioan, 2, 1—11, nunta din Cana, iar cea de a doua se intitulează: *Isus a mers oare pe mare?*

Un indice al textelor citate din Sfînta Scriptură și altul al autorilor citați, sînt adăugate la sfîrșitul cărții (p. 481—489).

Parcurgînd cartea lui McHugh de care ne ocupăm, cititorul își va putea da seama cît de bine este articulată învățătura mariologică în scrierile Sfintei Scripturi și, mai cu seamă, în Noul Testament. Un mare merit al acestei cărți constă în aceea că referințele la textele mesianice ale Vechiului Testament, cu implicațiile lor privind mariologia, se întîlnesc la tot pasul, fiind analizate, în multe cazuri, cu deosebită atenție, rigoare și competență.

Unele concluzii ale cărții ca: Maria, fiica Sionului; femeia înveșmîntată cu soarele (Apoc., 12), arhetipul Bisericii, sau cea privind pe frații Domnului, care sînt înfățișați ca veri primari ai lui Isus, născuți din Cleopa, fratele dreptului Iosif, pe care acesta i-a adoptat, — pot fi reținute ca foarte interesante. Se poate reține, de asemenea, concluzia autorului că ultimele două dogme mariologice romano-catolice privind zămislirea imaculată a Fecioarei (1854) și înălțarea sa cu trupul (1950), promulgate de papii Pius al IX-lea și respectiv, Pius al XII-lea, nu au temei scripturistic.

Autorul fundamentează deplin din punct de vedere scripturistic învățătura că Sfînta

Maria este Născătoare de Dumnezeu, ca și învățătura despre pururea-fecioria Maicii Domnului, care sînt contribuții de seamă la o expunere a învățăturii mariologice a Noului Testament.

Autorul ar fi trebuit să recurgă într-o mult mai mare măsură la exegeza patristică a textelor scripturistice analizate în lucrare și, în general, la expunerile Părinților, la tradiția liturgică și a Sinoadelor privind învățătura mariologică. Ori de cite ori procedează astfel, expunerea cîștigă în adîncime, devenind mai densă și mai interesantă (a se vedea, de exemplu, cît de mult luminează o expresie de bază a cărții ca: *Maria, fiica Sionului, citarea axionului «Îngerul a strigat»* din Sfînta Liturghie a Sfîntului Ioan Hrisostom, de la Înviere la Înălțare, p. 88). Opera Sfinților Părinți s-ar fi convenit să fie citată cel puțin în aceeași măsură în care sînt luate în discuție studii ale unor exegeți și teologi mai noi. Capitele întregi ale cărții rezumă studii ale unor astfel de teologi mai noi (vezi partea I, cap. III, IV, IX; partea II-a, cap. XIII, XIV, XV, XVI etc.).

Într-o monografie închinată mariologiei Noului Testament de întinderea celei de față, era de așteptat ca toate textele nou-testamentare referitoare la Sfînta Fecioară Maria să fie integrate expunerii, asigurîndu-se caracterul exhaustiv al cărții, care este subînțeles din titlul său. Totuși unele texte și pericope referitoare la Sfînta Fecioară Maria au fost trecute cu vederea în expunerea de care ne ocupăm. Între acestea amintim: Primirea și închinarea magilor (Matei, 2, 11), Fuga în Egipt a Sfintei Familii (Matei 2, 13—15), întoarcerea din Egipt (2, 19—23), prezența Sfintei Fecioare Maria între cei 120 de frați care erau adunați la Ierusalim, împreună cu Sfinții Apostoli (Fapte, 1, 13 — 2, 2), etc.

Ar mai fi de semnalat unele neglijențe la alcătuirea indicelui de autori citați. De exemplu: numele Sfîntului Ioan Hrisostom se întîlnește, în textul lucrării, la pagina 88, în timp ce în indicele de nume, la poziția respectivă, sînt înscrise numai paginile 208, 268, 301, 423.

Pentru noi nu poate fi decît regretabil faptul că, din ediția franceză a lucrării, lipsește bogata listă bibliografică pe care cititorul ediției engleze (*The Mother of Jesus in the New Testament*, Darton, 1975), o are la dispoziție.

Pr. Dr. SABIN VERZAN

Mihail Diaconescu, «*Depărtarea și timpul*», Ed. Cartea Românească, București, 1987.

«Lucrările și întâmplările sînt ca niște raze. Cine urcă pe firul lor, ajunge la soarele înțelegerii. Pe drumul lung și anevoios al cunoașterii se află însă, înainte de toate, lumea văzută la înțelegerea căreia trebuie să ajungi. Cunoașterea presupune, bineînțeles, virtuți mai însemnate decît plăcerea de a sta toată ziua cu nasul în lucrările înțelepților din vechime». «Așa cum razele sînt o prelungire a soarelui, amănuntele firii sînt o intruchipare a Logosului. Pe seama lor, depărtarea și timpul prin care străbatem capătă un nou înțeles».

Sînt cuvintele sihastrului Ditugentus Galerius către Eudoxius scriptorul, elev al Schol-ei Sfîntul Bretanion din Tomis. Discuția are loc într-o poiană cu flori galbene, «în mijlocul unui codru întunecat și primejdios» dincolo de sătucul Vicus Turris Mucaporeus unde pustnicul viețuia în *askesis*. În poiană mai este o bisericuță din lemn durată cu tesla de mîinile singuratecului. Iar deasupra bisericuței «dintr-un lemn», este o stîncă din cretă în care, tot el, și-a scobit și peștera în care locuiește și se roagă, cînd nu este în bisericuță.

Eudoxios a venit la el pentru o cumpănă sufletească. Ei, sihaștrii aceștia de prin toate pădurile, dezlegau cumpelele toate, ale tuturor, de la cel de mai jos, pînă la filozof și pînă la imperator.

— «Eu m-am ascuns între lucrările de filozofie așa cum sihaștrii se ascund prin locuri pustii. Și una, și alta tot fugă de lumea văzută se cheamă», a spus Eudoxius.

— «Ba nu, *carus meus*. Eu nu mă ascund, îl învăță bătrînul vorbind ceva mai blînd. Eu trăiesc chiar în mijlocul firii — între ierburi, stele și flori. Trăiesc în sărăcie deplină și castitate, nu însă în singurătate. O buruiiană neînsemnată îmi spune tot atît de mult ca un munte cu fruntea în nori sau ca o teorie filozofică bine încheagată». «Totmai aici, în mijlocul firii, pot vedea peste tot, de la gîngania cea mai umilă pînă la cutremurul întregului pămînt, niște semne anume ale legilor acelea de care spui» — «Prefacerea este

principiul heghemonicon al lumii întregi. Nimic nu este închis în sine, nimic încheiat». Apoi: «Cunoașterea firii și a Logosului nu pot avea încheiere. Taina stăruie. Logosul nu poate fi supus deplin cu mijloacele mele mărunte».

— «Nu poți avea liniște, *isihia*, dacă nu ai dragoste, adică *agape*, prin care se înțelege *caritas*».

Depărtarea și timpul este titlul ultimului roman, recent apărut, al lui Mihail Diaconescu. Cele citate mai sus, sînt niște frînturi mici de dialog între două personaje secundare ale cărții. Pentru că personajul central, dar nu principal, totuși, este *Dionisius Exiguus*, sfîntul din sinaxar, și marele cărturar, care prin mîntea lui cuprinzătoare a pus ordine în haosul cronologic al măsurării timpului pînă la el, dînd omenirii calendarul după care își orînduiește viața și istoria. Iar acest *Dionisius Exiguus* este dăruit omenirii și istoriei, de către *Scythia Minor*, adică de către Dobrogea noastră.

După retragerea armatelor romane pe Dunăre sub Aurelian, Dobrogea capătă o importanță strategică de mîna întîi. Ea este separată de Moesia Inferior, devine provincie de sine stătătoare sub numele de *Scythia Minor* cu reședința la Tomis. Alături de provinciile Tracia, Moesia Secunda, Haemimontus, Rhodope și Europa. Atunci, cînd imperiul roman se va împărți în două la 17 ianuarie 395, prin moartea lui *Theodosius I*, la *Mediolanum*, *Scythia Minor*, va fi încorporată imperiului roman de răsărit cu capitala în Constantinopol, condus de *Flavius Arcadius*, în timp ce imperiul roman de apus, cu capitala la Ravena, va fi preluat, ca imperator, de fratele său, *Flavius Honorius*.

După această dată, *Scythia Minor*, (Dobrogea) va fi teatrul unor frămîntări istorice cumplite, care au rămas înscrise în cronicile istoricilor, pe bună parte din ele așezîndu-se colburile groase. Dar în aceeași epocă, Dobrogea devine centrul și răscrucea marelui proces de creștinătate și cultură, prin care creștinismul și cultura greacă și mai ales greacă creștină, cultura patristică, vor lumina sufletul Europei în-

tregi. Dacă drumurile pauline și permanentele circulații administrative, militare și comerciale ale imperiului și ale imperiilor romane apoi, au crescut și împodobit Roma și imperiul de apus cu miresele păcii creștine și frumusețile culturii heladice, apoi Scythia Minor, Dobrogea, prin Sfântul Apostol Andrei, prin Poporul Român născut creștin prin Sfântul Andrei și urmașii lui, au radiat lumina creștinismului în septentrionul Europei și peste nesfârșitele valuri de năvălitori din răsăriturile asiatiche. Și nu numai atât. Această Scythia Minor, prin minăstirile, sihăstria și *scholare* ei bisericești, prin Mitropolia Tomisului cu cele 14 episcopii ale ei, au «întors», din limba greacă, pe care o știau urmașii Sfântului Andrei, în aceea latină, romană (limbă oficială, pe care o vorbeau, ca cetățeni ai imperiului roman de răsărit, devenit mai apoi, imperiul bizantin), literatura patristică, dar și pe maestrul filosofiei grecești, Platon, Aristotel, Plotin și ceilalți, ca și marile opere ale istoricilor și tragedienilor și comicienilor Heladei. Încât această Scythia Minor, a fost o punte și o catedrală, de pe care Roma, Marsilia, Mediolanum, Vindobona, Lutetia și-au primit facile puternice, direct, mină din mină ca Roma și Mediolanum sau din mîni intermediare, celelalte. Facțieri direcți, de la care au primit lumina culturii patristice din Scythia Minor, au fost Sfântul Ioan Casian pentru Roma și Marsilia, iar Dionisius Exiguus pentru Roma și Vivarium. La Vivarium era marea Academie a științelor și învățăturilor întemeiată de către Cassiodorus, sfetnicul de taină al ostrogotului *illiteratus*, Theodoric, care domnea de la Ravena, peste imperiul de apus. La această Academie veneau să se îmbunătățească în cunoaștere și înțelepciune toți tinerii cu mintea luminată din regatul lui Theodoric. La această Academie, Dionisius a fost numit *magister philosophiae, dialecticae ac historiae*. Tot aici, la Vivarium, la miazăzi de Roma, și-a pus la punct, încheindu-și cercetările asupra timpului și măsurării erelor, lucrările lui, care l-au făcut celebru între învățații lumii: *Liber de Paschale, Argumente paschalia și Epistola prima de ratione Paschae*. Marele lui prieten, Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus, vestitul și atotputernicul prim sfetnic al lui Theodoric, i-a dat Magistruul Dionisius să-i crească, să-i îmbogățească și să-i implinească în cunoaștere și adîncirea înțelepciunii, pe toți discipolii întru cele ale filosofiei, ale dialecticii și ale istoriei, pe lângă cele ale teologiei și ale științelor. Și aici, sub acest *illiteratus*, ostrogot Theodoric, Dionisius dobrogeanul, a limpezit

și încheiat gîlceava savanților asupra timpului și măsurii erelor, dăruind lumii creștine calendarul după care se conduce și astăzi lumea.

Acesta este fundalul pe care se desfășoară tema romanului *Depărtarea și timpul*, al talentatului scriitor și benedictinului iscoditor de istorii, de arheologii și neostoite dispute filosofice, Mihail Diaconescu.

Despre Logos, începînd cu «*En arhi in o Logos*», din Evanghelia Sfîntului Ioan, se vorbește de aproape două mii de ani. Toate mințile luminate ale omenirii și-au încercat ascuțimea cu problema Logosului. Nu toate, aceste minți, au ajuns să-L înțeleagă sau să-L iradieze. Și astăzi, precum gizele înserărilor și ale nopților în jurul luminilor de seară, rotesc în jurul Lui, al Logosului. Nu numai teologi și credincioși, dar și poeți, literați, meșteșugari ai filosofiei. Și este puzderie de aripi frunte de fluturași năuci înfășurați în prafur argintic al aripilor lor arse de lumina Logosului de care s-au apropiat fără pregătirea smeritei năzuințe de a-L înțelege. Este puzderie de aripi arse în jurul Lui. Mulți vorbesc de Logos, fără să-L înțeleagă. Mulți vorbesc astăzi despre timp, despre depărtare, despre spațiu, fără să-și poată apropia înțelesul lor. Mulți vorbesc despre istorie, fără să o audă, totuși. Mulți se hazardează cu incursiuni stîngace, șovăitoare, chiar dacă o fac cu aplomb și îndrăzneală, prin *pnevmatiche* și prin *nousie*, fără să ajungă mai departe, decît, pînă la porțile lor, care le rămîn reci și închise în față. Mulți vorbesc despre adevăr, fără să-l găsească. De altfel, sînt problemele permanente ale omului de azi și de întotdeauna. Dar nimeni, afară de Sfinții Părinți nu a ajuns mai aproape, în a le înțelege. Literatura patristică este marea filtru al timpului, al depărtării și al istoriei, care a limpezit și a luminat marile probleme ale culturilor antice, mai ales ale culturii heladice și cristalizate în embrioni explozivi de noi culturi, de noi arte și înțelesuri, le-a pus la îndemîna Renașterii, iar Renașterea la îndemîna și temelii culturii europene. Cultura veche heladică, umanizată, prin alambicată literaturii patristice, prin morala creștină care a îngropat lumea sclaviei și monstruozițiile molohiene ale antichității, constituie temelii culturilor moderne care și-au luat sevele din rafinatele nouse ale culturii bizantine. Ei bine, al doilea mare canal de comunicare și transport pe lângă drumurile mediteraniene în care s-au înscris și «călătoriile pauline», a fost, această scenă turnantă a marilor valori de cul-

tură aduse apusului și Europei de Scythia Minor, adică Dobrogea. Dacă drumurile pauline și căile mediteraniene au creștinat și au inoculat creștinismul și culturile orientale sudului Europei, apoi nordul și răsăritul Europei au primit într-o foarte mare măsură, dacă nu în cea mai mare măsură, creștinismul și cultura, prin scena turnantă între Răsărit și Apus, a Scythiei Minor și prin incorporarea fluidului etnic daco-roman din arcul carpatic. Poporul Român nu are an de creștinare. S-a născut odată cu creștinismul, spre deosebire de absolut toate popoarele din jurul său, care toate au an știut de creștinare și încă țirzlu, peste secole multe de la apariția creștinismului.

I.P.S. Dr. Antonie Plămădeală, spunea, pe bună dreptate, la un simpozion teologic cu înalți ierarhi și dascăli de teologie, că avem tot felul de istorii: a tehnicii, a științei, a arhitecturii, a artei, a literaturii etc., dar, încă nu avem o *istorie a culturii românești*. Faptul acesta este plin de consecințe. Până nu de mult, hotarele de început ale culturii românești de abia se apropiau de anul 1000. S-au ivit arheologii: Tocilescu, Netzhammer, Pîrvan, apoi, Barnea, Russu, Emilian Popescu. Pămîntul a început să vorbească. Mai ales Dobrogea, la început. Carierele de piatră au descoperit în 1957 bisericuțele de la Murfatlar (fost Basarabi). De la «leat 6500» adică 992, cum scrie inscripția cirilică de pe un zid. Apoi au venit ploile care în 1971, au dezvelit martirionul de la Niculițel, din cripta unei biserici din secolul al patrulea acoperite de pămînturi, vin istoricii care scotesc istoriile, bibliotecile, lapidariile. Descifrează inscripțiile care testează: Episcopia Tomisului este atestată ca fiind episcopie deja din secolul trei. După anul 451, a fost «înălțată la rangul de Mitropolie neafrațată de nimeni, ci «superior imediat» avîndu-l pe patriarhul de Constantinopol. Iar istoricul Eusebiu de Cezareea, în *Viața fericitului împărat Constantin*, vorbind despre participanții la primul Sinod ecumenic de la Niceea, la 325, spune că, «nici *schitanul* (adică episcopul Scythiei, al Tomisului deci) nu lipsea din ceată». La 369, episcopul tomitan Bretanion, în catedrala Tomisului îl înfruntă direct pe arianul împărat Valens. La al doilea sinod ecumenic de la Constantinopol, la 381, împotriva maniheismului, participă episcopul de Tomis, Terentius. Teotim I, supranumit Scitul, este prieten cu Sfîntul Ioan Gură de Aur pe care îl apără împotriva dușmanilor lui, după cum îl apără și pe Origen. Trebuie să deducem ce valoare cărturărească trebuie să fi avut și ce ținută etică ne-

înfricată, ca să poată apăra și pe Origen, una din cele mai uriașe minți ale cărturarilor din toată istoria omenirii. Lui Teotim i se spunea, de altfel, și «Filosoful» fiind autorul unor «opere scurte și comatice», literare. Episcopul Timotei, este prezent la al treilea Sinod ecumenic, de la Efes la 431. Iar Alexandru de Tomis, care din cauza invaziei hunilor nu poate participa, semnează actele Sinodului IV ecumenic de la Calcedon, din 451, în anul următor, 452. Sinoadele ecumenice, în epocă, reprezentau supremațiile foruri de credință, ordine morală, de drept și cultură. Prezența episcopilor tomitani, la toate cele patru sinoade ecumenice, însemna și prezența tuturor hotărîrilor acestor sinoade în Scythia Minor, iar prezența duhului sinoadelor ecumenice, însemna și toată literatura patristică a timpului respectiv, care venea din trei surse: de la Constantinopol, de la Capadocia și din Siria. Iar toate cele șosite în Scythia Minor, «întoarse» de către cărturari, ca Ioan Cassian, Teotim, Dionisie Exiguul, Ioan Maxențiu mai tîrziu, din limba greacă a Constantinopolului în aceea latinească a Scythiei Minor și a Daciei Felix, trecînd în același timp Dunărea la frații din arcul carpatic și cîmpiile din jur. Așa s-a născut poporul român, creștin.

Laț de ce, noi susținem, ceea ce am documentat, declanșati de ceea ce a afirmat I.P.S. Dr. Antonie Plămădeală, într-un eseu al nostru «Prolegomene la o istorie a culturii române», că în spațiul geo-cultural românesc, în istoria culturii noastre, *nu exista nici un gol, nici un hiatus!* I.P.S. Dr. Nestor Vornicescu, prin *Primele scrieri patristice în literatura noastră*, a împins existența culturii române, pînă în sec. IV.

Noi credem, prin cele spuse mai sus, la care vom adăuga, atestarea istorică a celor 14 episcopi din Scythia Minor, dependente de Mitropolia Tomisului, că *istoria culturii române nu are nici un gol, nici un hiatus*. Cultura greacă, transfigurată de duhul creștin al sinoadelor ecumenice, iar mai înainte de ele, de cei peste 96 de martiri dobrogeni identificați pînă acum după procesele verbale ale tribunalelor romane, după arătările istoricilor, la Axiopolis (Cernavodă), Noviodunum (Isaccea), Aegyssus (Tulcea), Tomis (Constanța) (numai la Tomis sînt identificați pînă acum 66 de martiri!), Calatis (Mangalia) ș.a., iar și mai înainte de martiri, de Sfîntul Andrei (el însuși martirizat), de ucenicii lui, deci, cultura creștină, y compri, prin ea, cea greacă, au clocotit aici permanent. Prim popas Scythia Minor, apoi spontan, concomitent, sus peste Dunăre, în Dacia toată,

apoi în tot septentrionul și estul Europei ! Încît, are dreptate I. P. S. Antonie Plămădeală : istoria culturii române, care încă nu s-a scris, de aici trebuie să înceapă : de la Sfintul Andrei, de la martirii Dobrogei și ai Daciei încă neidentificați și de la cărturarii de suprafață universală ca Ioan Cassian, Teotim, Dionisie Exiguul, Ioan Maxențiu, Niceta de Remesiana ș.a.

Mihail Diaconescu, plasează în inima stromatismului alcătuirii sale literare pe Dionisius Exiguus, ca să-i respectăm chiar și truda denumirilor simbolice sau reale, cum este Dionisius. Dionisius este eroul central, dar nu și cel principal. Eroul principal este *Magistrul Petru*. El este *spiritus rector*, el este duhovnicul care-și ia harul lui de *ieremit carpatic*, dar magistrul și egumen al Scholei Sf. Bretanion, din Tomis, prin omoforul mitropolitului Tomisului, direct de la patriarhul ecumenic Eufimie, al Constantinopolului. Conturul acestui erou este statuar. Alcătuît, frumos arhitecturat din esențele eremiților carpațici zamolxieni, martori ai credinței în nemurire și anahoreții pustierilor tebaice, rugători pentru sufletele cetățivilor vinzolate în rele. Încrucșare care va da cheagul, dospetul de minune al sihaștrilor de mai târziu, de prin poienile și peșterile munților țării românești, care vor ține neclătinat, și în afara deznădejdiei sufletele tuturor generațiilor istoriei românești, atît de cumplit călcată de pohte ticăloase și răutăți năvălitate mereu, în sutele de ani sîngeroși. Pentru trama literară necesară, Mihail Diaconescu a ales tinerețea, — cu toate zbučiuemele inerente tuturor tinerețelor, — lui Dionisie Exiguus. Într-o mozaică literară iscusită, i-a dat tovarăși de conviețuire literară și dramatice ciocniri omeneste de structuri și caractere, eroi pe măsură și în măsură, ca prin canoanele contrastelor, să se ajungă la maieutica descoperirii adevărului și echilibrului nosusc absolut trebuitor marilor spirite, duhurilor demiurgice. L-a trecut pe erou prin cumplite și dramatice ciocniri cu viața, fără să-l întineze. Ba, aș zice, că nici pe cei lăsați în stricăciunile lumii și vieții, nu i-a întinat, nici pe aceștia. Prin deosebita putere de a contura caracterele, romancierul și-a făcut toți eroii oameni adevărați și de înțeles, fără a-i judeca, acolo unde au fost lăsați.

Tulburătoare figuri de pustnici și trăitori în *askesis*, fie că erau în păduri «tulburătoare» ca Ditungentus Galerius, fie că erau între ziduri de mînăstiri, ori «chilii» (peste tot) episcopale, sau patriarhale, ca Magistrul și Egumenul Petru, ori, precum episcopul Cornelius al Capidavei, sau patri-

arhul Eufimie al Constantinopolului. La fel, cu neputință de uitat, atît prin simetria cît și prin asimetria lor, cele două femei : Marta prin astrala ei iubire, cît și mama ei, Ana Valeria Iulia, prin telurical ei. Adînc și convingător conturați și Eudoxius și Felix și Heracleones cel Bătrîn Parthenopolitanul.

Iar peste toate, *Petrus, magister et pater spiritualis, spiritus hegemonikonos*, care ține în plase de lumini, tot minunatul mozaic al acestui roman foarte îndrăzneț ca viziune, dar și foarte, enorm de greu, în ceea ce privește realizarea. Mai mult decît reușit, totuși, Viziunea lui, planul lui, a presupus, de la bun început, o documentare uriașă istorică, arheologică, filosofică și îndeosebi teologică. Este de-a dreptul impresionantă acuratețea și corectitudinea detelurilor istorice, încadrările sociale și mai ales ghemul interpretărilor teologice, cu trapele lor, în cale, la fiecare pas, dar fără să cadă în vreuna. Dacă umblă în umbra Logosului o face cu sfială cuvenită fără să-L banalizeze. *Petrus, magister et pater spiritualis*, se pare că este, dintre eroii săi, cel mai duios cuibărit în sufletul autorului, care, știe, purta veșmintele smereniei spirituale, iar visonul talentului literar nu se lasă pătruns de duhnetul trufiei. Este față de sine, ceea ce este *Petrus*, mereu, față de Dionisius și de Eudoxius și chiar față de Felix, ucenicii lui, pe fiecare conducîndu-l, sau înțelegîndu-l, pe cel ancorat în zădărnicie. Autorul știe ce este depărtarea, știe ce este *timpul*, știe ce este *istoria*. Știe să-și lipească urechea de sufletul fiecăreia din ele și să le recepteze murmurul, iarăși, fără izul trufiei sau al demonstrativismului livresc literar. Chiar în aparentul abuz de sintagme latinești sau elinești, prin care, este evident, că știm ce urmărește, (sorgintele dublu clasice ale încherbării limbii române), nu zgîrie sufletul și inima cititorului. Apoi, lui Mihail Diaconescu, îi «se șede» atît de frumos cu neoplatonismul lui în literatura română și sufletul românesc, pe cît de mirabil este cu neoplatonismul lui, din *Lord Sparkenbroke*, *Charles Morgan*, în matca și magma utilitariste, ale sufletului și literaturii, în special engleze și în general occidentale. Numai un lucru am să-i imput lui Mihail Diaconescu : că nu i-a hrănit pe sihaștrii lui, zamolxieneste, cu niște miere sălbatică și că nu i-a pus să «răstocească», un rîșor de munte (cel puțin cînd i-a purtat flămînzii prin arcul carpatic, căci în relieful Scythiei Minor, nu avea tumulte carpatice cu păștrăvi și zglăvoci), pentru a frigge pe lespezile înfierbîntate în jar, niște păștrăvi, jamne ori mihalți, care pînă la

generațiile noastre nu au lipsit din rîurile tumultuoase, ale pămîntului românesc. După cum, nimeni nu se poate sustrage ușor de sub obsesia astralei discuții dintre Maria și Lord Sparkenbrocke, sub vraja nopții înlunate halucinantă de la Luca, tulburătorului cadru peninsular italian, la fel, nu ne putem desprinde, decît foarte greu, de iarăși, mirabila obsesie a primei discuții deschidere spre infinit, dintre Marta și Dionisius, de pe malul rîulețului, cu ape limpezi și pietre curate în ape, dobrogean, în goana lor de nouăcunoaștere, spre Tomisul pragmatic și utilitarist, atunci, roman! Vor mai fi fiind oare, acele rîușoare cristaline, cu pietre curate spălate de limpezimi, prin modeștii munți dobrogeni de azi?

Meșteșugul literar și veșmintele stilistice ale romanului *Depărtarea și timpul?* Foșnete nelămurite și mătăsoase de «poale de codrii verzi», dar și înfruntate cu duhnete pustiitoare de războaie, răzvrătiri și pămînturi sterpe, fierbinți, cu despicări de episcopi cu spade, de către sălbatecul, crudul și bătăranul «miles» de totdeauna, războinicul roman, Heracleones, în cazul de față.

Totuși, finalul Epilogului, este un cer cu zumzet de cățui și de albine. Tinerețea zbuciumată și-a ars mirodeniile mistrețe ale chinurilor inerente, marilor cătări. Eterata jertfă a Martei, precum Ana lui Manole al Argeșului (drag mi se pare autorului), mistuită pe altarul «arderei de tot», a dragostei călire, dragostei sursă, dragostei transfigurare în scări cerești de mîntuire, «schitanul» Dionysius, ca un alt Eneas, al uscatului, se va opri, pe același pămînt italic, ca una din primele seminețe, ce va gesta îndelung, pînă ce, împreună cu celelalte seminețe bizantine și «schitane» destule, vor zbucni în mugurii Renașterii, în care, nu numai urmașii și predecesorii lui Cimabue, dar și filozofii, ca Platon, Aristotel, Plotin, Dionisie Exiguul, limpezitorul *timpului*, al *depărtării* și al *istoriei* cronologiilor, își au rostul și locul lor.

Iar dulcea limbă a vechilor cazanii, în care își îmbracă frămîntările și își talmăcește gîndurile, romancierul, țesînd-o cu mare măiestrie în hlamida literară a operei, arată, fără trufie, iarăși, alta, din marile calități (cam rare azi), ale *Depărtării și timpului*: stilul mihail-diaconescian.

CRISTOFOR DANCU